

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2003

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 12, 13

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2003

050.
495
5
ΚΥΜ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

H/

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: **Ελένη Μήλα**
Αντιπρόεδρος: **Μαρία Ανδρεάτου**
Γραμματέας: **Θεοδώρα Ζαφειράτου**
Ταμίας: **Αναστασία Ποδηματά**
Εφορος: **Αλίκη Γαλιατσάτου**

- * Το περιοδικό δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα.
- * Η αναδημοσίευση άρθρων και μελετών επιτρέπεται με την προϋπόθεση ότι θα γίνεται σαφής αναφορά στο περιοδικό και στο συγγραφέα.
- * Το παρόν τεύχος εκδίδεται με τη μερική οικονομική επιχορήγηση του κληροδοτήματος Σπυρίδωνος Φ. Αντύπα υπέρ της Κεφαλληνίας.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Α/Α ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 04.069

ΗΜΕΡ. : 6-5-2004

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘ. 050.4955

Κ Υ Μ Ο Θ Ο Η

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α**Κ Υ Μ Ο Θ Ο Η**

Περιοδική έκδοση
Συνδέσμου Φιλολόγων
Κεφαλονιάς-Ιθάκης

Τεύχος 12-13

Υπεύθυνος έκδοσης:

Το Δ. Σ.
του Συνδέσμου Φιλολόγων
Κεφαλονιάς-Ιθάκης

Επιμέλεια ύλης: Το Δ. Σ.

Συνδρομές-εμβάσματα:

Αλίκη Γαλιατσάτου,
Ε. Ε. Σταυρού 2,
281 00 Αργοστόλι,
Τηλ.: 2671 0 - 24 916

Τιμή: 8 €

Στοιχειοθεσία:

Χρύσα Γρηγοριάδη

Γενική επιμέλεια:

Νίκος Γρηγοριάδης

1. Το Διοικητικό Συμβούλιο:**Περιεχόμενα (σελ. 3)**

Πρόλογος (σελ. 3),

Σπυρίδων Φωτεινού Αντύπας (σελ. 7-10)

2. Λουκάτος Δ. Σπύρος,

Το ελληνικό «Πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα»
του Πλάτωνα Δρακούλη, 1910 (σελ. 11-48)

3. Δεμπόνος Αγγελο-Διονύσης,

Το καρνάγιο του Αργοστολίου (σελ. 49-56)

4. Αργυροπούλου Χριστίνα,

Η διδασκαλία της λογοτεχνίας
στην εποχή της παγκοσμιοποίησης (σελ. 57-86)

5. Βασάλα Παρασκευή

Οι φίλιες στην προσχολική και σχολική ηλικία (σελ. 87-96)

6. Γαλιατσάτου Αλίκη - Πεφάνη Ιω.

Τα Ευρωπαϊκά προγράμματα στη Β/βάθμια εκπαίδευση
(σελ. 97-106)

7. Κατσιμπάρδης Μιχάλης,

Η διδασκαλία της επιλογής του κειμένου.
Πύκνωση και ανάπτυξη του λόγου (σελ. 107-116)

8. Λούντζη Χριστίνα,

Ξενόπουλος και Φανερωμένη:
η γειτονιά των παιδικών του χρόνων (σελ. 117-122)

9. Μαρία Μαρινάκη

Η τεχνική της αφήγησης στη διδακτική πράξη (σελ. 123-134)

10. Μαστραπάς Αντώνης,

Η σχολική ιστοριογραφία
και η διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας (σελ. 135-144)

11. Μοσχονά-Μαραγκάκη Ευρώπη,

Παναγής Γερασίμου Γεωργόπουλος ή Πακιδόλος (1872-1962)
Τα δημοσιευμένα στο "Ζιζάνιο" έργα του (145-174)

12. Πετράτος Πέτρος,

Ανδρέας Λασκαράτος: Οι "διαολιές" του ως μαθητή
(σελ. 175-184)

13. Τουμασάκης Νίκος

Το θέατρο στη Β/βάθμια εκπαίδευση (σελ. 185-198)

14. Δογοτεχνικές σελίδες (199-235)

Α' ΠΟΙΗΣΗ:

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Βαλλιανάτος Ν., Γρηγοριάδης Ν., Θεοδωράτου Ι., Ιατράς Σπ., Καραντώνης Γ., Κορδόσης - Κλε-
ωνής Ι., Μοσχονά-Μαραγκάκη Ε., Νικητέας Παν., Τζιλιάνος .

Β' ΘΕΑΤΡΟ:

Τζιλιάνος Μ., Τρομπέτα Μ

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ:

Γεωργοπούλου Β.

13. Εκδηλώσεις - δραστηριότητες του Σ.Φ. (σελ. 236)

14. Βιβλία που πήραμε (σελ. 237)

Για τη συνδρομή σας

συμπληρώστε και ταχυδρομήστε το παρακάτω απόκομμα στη διεύθυνση: Αλίκη Γα-
λιατσάτου Ε. Ε. Σταυρού 4, 28100 Αργοστόλι.

* Ενημερώστε μας έγκαιρα σε περίπτωση αλλαγής διεύθυνσης.

* Επικοινωνήστε μαζί μας, αν δε λάβετε το περιοδικό.

ΕΠΩΝΥΜΟ: .....

ΟΝΟΜΑ: .....

ΟΔΟΣ: ..... ΑΡ: ..... ΤΗΛ.: .....

ΠΕΡΙΟΧΗ: ..... ΚΩΔ. ΑΡ.: .....

Σας στέλνω το ποσόν των οκτώ ευρώ ως ετήσια συνδρομή διπλού τεύχους.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

Πρόλογος

Το διπλό τεύχος που κρατάτε στα χέρια σας είναι το αποτέλεσμα του αγώνα του Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφαλονιάς και Ιθάκης να ανταποκριθεί στους στόχους και στις επιδιώξεις που έθεσε, όταν εδώ και δεκαπέντε χρόνια υπέγραφε την ιδρυτική του πράξη, να συμβάλλει δηλαδή στα εκπαιδευτικά, πνευματικά και πολιτιστικά πράγματα των νησιών μας.

Για μια ακόμη φορά στις προσπάθειές μας για την έκδοση του περιοδικού είχαμε θερμό συμπαραστάτη τον κ. Νίκο Γρηγοριάδη, φιλόλογο, που από τα πρώτα πρώτα βήματα της “Κυμοθόης” βρίσκεται στο πλάι μας με την υπομονή και τις συμβουλές του. Τον ευχαριστούμε θερμά, όπως και τους συγγραφείς των άρθρων που μας εμπιστεύονται τα κείμενά τους. Ωστόσο, το μεγαλύτερο “ευχαριστώ: οφείλουμε στο “Ίδρυμα Σπυρίδωνος Φ. Αντύπα υπέρ της Κεφαλονιάς”, το οποίο έχει στηρίξει υλικά κατ’ επανάληψη την εκδοτική αυτή προσπάθειά μας. Η ευγενική του χειρονομία να επιχορηγήσει μερικώς και την έκδοση του παρόντος τεύχους αποτελεί επιβράβευση των κόπων και μας δίνει κουράγιο να συνεχίσουμε. Γι’ αυτόν ακριβώς το γόγο το τεύχος τούτο είναι αφιερωμένο στο Ίδρυμα Αντύπα στο οποίο ευχόμαστε να συνεχίσει την κοινωνική και εκπαιδευτική του προσφορά στην Κεφαλονιά.

Το Διοικητικό Συμβούλιο

Κυμοθόη:
Ιλιάδα, Σ 41
Θεογονία, 2. 45

Liddel-Scott:

Ταχε ἰα ὥς τὸ κύμα Νηρηΐς τις

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΦΩΤΕΙΝΟΥ ΑΝΤΥΠΑΣ

Στην Κεφαλλονιά λειτουργούν αρκετά ιδρύματα που διαχειρίζονται κληροδοτήματα με βασικότερους σκοπούς τη φιλανθρωπική δράση, την προαγωγή της εκπαίδευσης και τη στήριξη του πολιτισμού. Σ' αυτά τα πλαίσια τα ιδρύματα διοργανώνοντας και χρηματοδοτώντας εκδηλώσεις, εκδόσεις και υποτροφίες και προσφέροντας χρηματικές χορηγίες σε φιλανθρωπικά ιδρύματα έχουν να παρουσιάσουν αξιόλογο έργο στους παραπάνω τομείς συμβάλλοντας κατ' αυτό τον τρόπο στην τόνωση της πνευματικής ζωής των νησιών μας. Ένα από τα δραστηριότερα ιδρύματα με έδρα το Αργοστόλι είναι το "Ίδρυμα Σπυρίδωνος Φ. Αντύπα υπέρ της Κεφαλληνίας".

Για τον Σπυρίδωνα Φωτεινού Αντύπα δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτε. Οι λιγοστές πληροφορίες που έχουμε γι' αυτόν προέρχονται από τη διαθήκη του, η οποία είναι χειρόγραφη, έχει ημερομηνία 10 Ιουλίου 1911 και φέρει τον τίτλο «Αι τελευταίαι θελήσεις του Σπυρίδωνος Φ. Αντύπα». Βασική του δε επιθυμία ήταν να ευεργετήσει με την περιουσία του το νησί του.

Είναι σαφές από το περιεχόμενο της διαθήκης ότι ο Σπυρ. Αντύπας δεν είχε παιδιά. Είναι άγνωστο αν είχε παντρευτεί ποτέ. Είχε τουλάχιστον δύο αδελφούς, τον Γεώργιο – επίσης άκληρο – και το Διονύσιο ο οποίος είχε παιδιά. Οι αδελφοί του ζούσαν στη Ρουμανία και ασχολούνταν με το εμπόριο. Με το εμπόριο θα πρέπει να ασχολείτο και ο Σπυρίδων, ωστόσο είναι άγνωστες οι ακριβείς επαγγελματικές του δραστηριότητες. Επίσης άγνωστος είναι και ο τόπος κατοικίας του. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα έζησε στην Αθήνα, όπως αναγράφεται στη διαθήκη που κατέθεσε σε συμβολαιογράφο των Αθηνών, στην οποία φέρεται ως εμποροκτηματίας. Στο φάκελο μάλιστα της διαθήκης υπήρχε ο τίτλος S. F. ANTYPAS & CIE ATHENES (GRECE), πράγμα που απο-

τελεί τουλάχιστον ένδειξη για την ύπαρξη κάποιας εταιρείας.

Ο Αντύπας ήταν από τη Πύλαρο. Άφησε διάφορα χρηματικά ποσά σε συγγενείς και συνεργάτες αλλά και σε φτωχές οικογένειες της Πυλάρου και του Πυργίου. Επίσης βοήθησε με τη διαθήκη του εκκλησίες της Σάμης, του Πυργίου και του Αγκώνα να αγοράσουν Ιερά Βιβλία. Αξιοπρόσχετο είναι ότι χρήματα άφησε και στην κοινότητα Αγίας Ευφημίας για την εύρεση πηγαίων υδάτων ή τη διάνομιση αρτεσιανών φρεάτων.

Ο ίδιος είχε κάνει ασφάλεια ζωής σε υποκατάστημα βρετανικής ασφαλιστικής εταιρείας στην Κωνσταντινούπολη. Το ποσό της ασφάλειας το άφησε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο με σκοπό να επιτελέσει το Πατριαρχείο φιλεκπαιδευτικό έργο στη Μακεδονία. Έτσι όριζε στη διαθήκη του το 1911. Ωστόσο σε υποσημείωσή του με ημερομηνία 1913, πάνω στην ήδη υπάρχουσα διαθήκη, γράφει «η Μακεδονία ευτυχώς ηλευθερώθη και εκ των δύο τυράννων της» κι έτσι άφησε μέρος του ποσού της ασφάλειας στο Πατριαρχείο για εκπαιδευτικό σκοπό σε συνεργασία με το Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινούπολης. Επίσης άφησε και το ποσό των 1000 φράγκων στον Σείχουλ Ισλάμ, δηλαδή τον ανώτατο αρχηγό της μουσουλμανικής θρησκείας, για να τα διανείμει στους φτωχούς Μουσουλμάνους. Σχολίασε μάλιστα στο περιθώριο του χαρτιού «είναι καιρός να φιλιωθούν οι δύο λαοί, Τούρκοι και Έλληνες, τους οποίους εξωθούν κατ' αλλήλων και φανατίζουν υστερόβουλοι και κενόδοξοι σωβινισταί. Ήδη κατόπιν των επελθόντων γεγονότων δύνανται οι δύο λαοί να ζήσουν εν ειρήνη και αγάπη, αφού μόνο κοινά συμφέροντα έχουν να υπερασπισθούν αμφοτεροι επί του εδάφους όπου ίστανται ήδη. Τούρκοι και Έλληνες δεν έχουν να διεκδικήσουν μόνο δικαιώματα, αλλά και καθήκοντα και υποχρεώσεις προς αλλήλους».

Είχε ζήσει άραγε ο Σπυρ. Αντύπας στην Κωνσταντινούπολη; Είχε εκεί κάποιο υποκατάστημα των επιχειρήσεών του με Τούρκους κι Έλληνες υπαλλήλους και συνεργάτες; Η δωρεά του πάντως συγκινεί και οι παρατηρήσεις του για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις διατηρούν τη διαχρονικότητά τους και δείχνουν άνθρωπο ανοιχτόμυαλο, ευαίσθητο και διεθνιστή.

Η υπόλοιπη περιουσία του, δηλαδή ένα κτήμα 18000 – 20000 τετραγωνικών πήχων στην Κηφισιά, το οποίο είχε οικία, ναό του Αγίου Γεωργίου, θερμοκήπιο και δένδρα, σύμφωνα με επιθυμία του διαθήκη αποτελούσε το κεφάλαιο του κληροδοτήματος υπέρ της Κεφαλληνίας. Συγκεκριμένα ο Αντύπας όρισε το κτήμα να πωληθεί δεκαπέντε χρόνια

μετά το θάνατό του και τα μετρητά να κατατεθούν στην Εθνική Τράπεζα. Εκατόν πέντε χρόνια μετά οι τόκοι θα δίνονταν κάθε χρόνο σε φιλανθρωπικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς στην Κεφαλλονιά. Επιθυμία του Αντύπα ήταν το κληροδότημα να διαχειρίζεται η επιτροπή του Βαλλιανείου κληροδοτήματος και, αν αυτή δεν επιθυμούσε τούτη την υποχρέωση, τότε τη διαχείριση να αναλάβουν ο εκάστοτε Μητροπολίτης, ο Νομάρχης Κεφαλληνίας και ο Δήμαρχος Αργοστολίου.

Ο Αντύπας απαγόρευσε τη φαλκίδευση του κληροδοτήματος και ο ίδιος όρισε το όνομα του ιδρύματος. Πέθανε το 1914 και η διαθήκη δημοσιοποιήθηκε στις 7 Μαΐου 1914. Ακολούθησαν δύσκολα χρόνια – δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, δικτατορίες, Κατοχή, Εμφύλιος – και το κτήμα της οδού Δηλιγιάννη στην Κηφισιά δεν αξιοποιήθηκε στο χρονικό διάστημα που όριζε ο διαθέτης. Κάποιο τμήμα της έκτασής του καταπατήθηκε, ενώ δεν έμεινε κανένα σημάδι που να δείχνει την ύπαρξη ναού ή θερμοκηπίου.

Στη δεκαετία του '80 ο Μητροπολίτης Κεφαλληνίας κ. κ. Σπυρίδων με δικαστική πράξη πέτυχε την τροποποίηση των όρων της διαθήκης ως προς το χρονικό διάστημα με σκοπό την άμεση αξιοποίηση της περιουσίας. Έτσι το οικόπεδο των τεσσάρων στρεμμάτων – τόσα απέμειναν τελικά – δόθηκε αντιπαροχή και σήμερα το Ίδρυμα Αντύπα έχει στην κατοχή του δέκα διαμερίσματα, τα οποία ενοικιάζει. Το ποσόν των ενοικίων αποτελεί το κεφάλαιο του ιδρύματος, ενώ οι τόκοι – όπως επιθυμούσε ο Αντύπας – αξιοποιούνται σε φιλανθρωπικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς. Έτσι φιλανθρωπικά ιδρύματα του νησιού επωφελούνται από το Ίδρυμα, το οποίο επίσης χρηματοδοτεί εκδόσεις και μελέτες, ενώ χορηγεί και υποτροφίες για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό.

Παρά τις έρευνες που έχουν διεξαγάγει τα εκάστοτε Διοικητικά Συμβούλια του Ιδρύματος Αντύπα στη Ρουμανία, στην Κωνσταντινούπολη και στην Αθήνα, δεν έχουν έλθει στο φως περισσότερα στοιχεία για τη ζωή και το έργο του Αντύπα. Άγνωστη παραμένει ακόμη και η χρονολογία γέννησής του όπως και ο τόπος της ταφής του. Άγνωστο είναι το μορφωτικό του επίπεδο όπως και οι επιχειρήσεις που οδήγησαν στη δημιουργία της περιουσίας του*. Σίγουρο όμως είναι ότι είχε συνεί-

* Το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος «Σπυρ. Φ. Αντύπα υπέρ της Κεφαλληνίας» είναι διατεθειμένο να χρηματοδοτήσει τη συστηματική έρευνα για την ανεύρεση περισσότερων στοιχείων για τη ζωή, την προσωπικότητα και το έργο του Σπυρ. Αντύπα.

δοση της σημασίας της προσφοράς προς το κοινωνικό σύνολο. Έχοντας ζήσει σε μία εποχή κατά την οποία αποτελούσε τιμή το να είναι κανείς εθνικός ευεργέτης και ευπατρίδης θέλησε να ευεργετήσει την ιδιαίτερη πατρίδα του και τους συμπατριώτες του ακόμη και των μεταγενέστερων γενεών.

Ο Σύνδεσμος Φιλολόγων Κεφαλλονιάς και Ιθάκης έχοντας επιχορηγηθεί αρκετές φορές στο παρελθόν από το Ίδρυμα για την έκδοση του περιοδικού "ΚΥΜΟΘΟΗ" αφιερώνει το παρόν τεύχος στη μνήμη του Σπυρίδωνος Φ. Αντύπα. Εύχεται επίσης στο Δ.Σ. του Ιδρύματος που διαχειρίζεται το κληροδότημα να ανταποκρίνεται πάντα με επιτυχία στις επιθυμίες του Σπυρ. Αντύπα.

Το Διοικητικό Συμβούλιο
Του Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφαλλονιάς και Ιθάκης.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

**ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ “ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ”
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ ΔΡΑΚΟΥΛΗ, 1910**

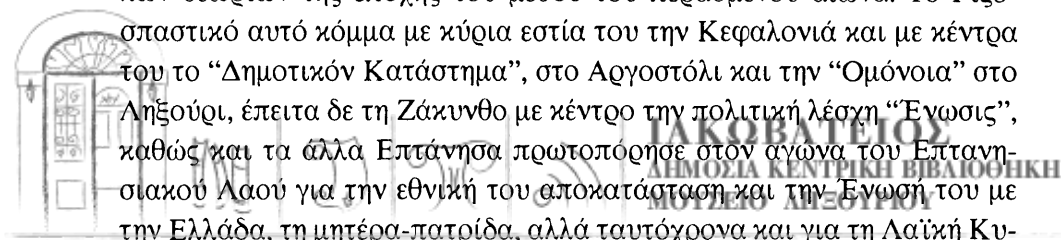
ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Κατά το τελευταίο μάλιστα τέταρτο του περασμένου αιώνα και στις αρχές του τωρινού η σοσιαλιστική ιδεολογία βρήκε μια σοβαρή ανταπόκριση αποδοχής της και στα Επτάνησα, ενδιάμεσο αγωγό της ανάμεσα στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες και την υπόλοιπη Ελλάδα. Αυτή η ιδεολογία τότε, διακινήθηκε και στα Ιόνια νησιά κατά τους τρεις κύριους τύπους της, οι οποίοι είχαν διαμορφωθεί σε πανευρωπαϊκή κλίμακα⁽¹⁾, σε σφαιρική της δε επισκόπηση συνάγεται το συμπέρασμα ότι το ιδεολογικό της περίγραμμα ήταν συμφυρμός της αστικοδημοκρατικής ιδεολογίας, του αναρχισμού, του αρχαιοελληνικού και χριστιανικού ουμανισμού, του ουτοπισμού της γαλλικής σοσιαλιστικής σχολής του Saint-Simon, ακόμη των κοινοκτημονικών θεωριών του Proudhon και της χριστιανικής και νεώτερης ηθικολογίας⁽²⁾. Αυτής της σοσιαλιστικής ιδεολογίας και αυτού του ιδεολογικού της περιγράμματος με προεκτάσεις του στην πολιτική πρακτική με αιτήματα πολιτειακού, πολιτικο-κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα, που προβάλλονταν από εφημερίδες δημοκρατικού-κοινωνιστικού περιεχομένου⁽³⁾, απόρροια υπήρξε η θεμελίωση και σε συνέχεια ανάπτυξη εργατικού κινήματος σε πανελλαδική κλίμακα και στα Επτάνησα, που εκφράστηκε με τη μορφή και το σχήμα εργατικών αδελφοτήτων⁽⁴⁾, και η συγκρότηση και λειτουργία σοσιαλιστικών ομίλων είτε παραρτημάτων κεντρικών σοσιαλιστικών οργανώσεων. Οι διεργασίες, που συντελέστηκαν, τότε, κατέληξαν τελικά και στη συγκρότηση του ελληνικού πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος κατά το 1910 με κύ-

ριο δημιουργό και ηγέτη του τον Ιθακήσιο Πλάτωνα Δρακούλη⁽⁵⁾. Τα προοίμια της δημιουργίας αυτού του κόμματος οι προϋποθέσεις της σύστασής του, κατά τον ιδρυτή του, και ο εννοιολογικός του χαρακτήρας· η ίδια η δημιουργία του και η αφετηριακή δομική πηγή της· η φιλοσοφία του· οι προγραμματικές του αρχές· η συμμετοχή του στις εκλογές για την Α' και τη Β' Αναθεωρητική βουλή· η δράση των κοινοβουλευτικών εκπροσώπων του· οι οργανικές και λειτουργικές ενδογενείς και εξωγενείς αδυναμίες του· η διάσπασή του, τα αίτια της και ο τερματισμός της πολιτικής του υπόστασης, διαγράφονται κατά το ιστορικό διάγραμμα, που ακολουθεί.

1. ΤΑ ΠΡΟΟΙΜΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ.

Προοιμιακά σπέρματα της μελλοντικής δημιουργίας του ελληνικού πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος ανευρίσκονται στην ίδρυση, λειτουργία, φιλοσοφικούς και ιδεολογικούς προσανατολισμούς και στην επέκτασή τους στην πολιτική πρακτική του Ριζασπαστικού κόμματος στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα. Αυτό το κόμμα, που πραγματικά υπήρξε το πρώτο κόμμα αρχών στη νεοελληνική ιστορία και σε πανελλαδική κλίμακα έθετε μεν ως πρωταρχικό του στόχο την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα ως αναπαλλοτρίωτου φυσικού ανθρώπινου δικαιώματος, αλλά και παράλληλα επεδίωκε κοινωνικο-οικονομικές βελτιώσεις στο τότε ανελεύθερο και καταπιεστικό των λαϊκών τάξεων καθεστώς της Αγγλικής λεγόμενης “Προστασίας”⁽⁶⁾. Σ' αυτό το κόμμα και ειδικότερα στην αριστερή του πτέρυγα, της οποίας ηγέτης ήταν ο Ιωσήφ Μομφερράτος ανευρίσκονται και οι πρώτες επιδράσεις της γαλλικής ουτοπιστικής σοσιαλιστικής σχολής του Saint-Simon, των κοινοκτημονικών θεωριών του Proudhon και γενικότερα των κοινωνιστικών -σοσιαλιστικών θεωριών της εποχής του μέσου του περασμένου αιώνα. Το Ριζοσπαστικό αυτό κόμμα με κύρια εστία του την Κεφαλονιά και με κέντρα του το “Δημοτικόν Κατάστημα”, στο Αργοστόλι και την “Ομόνοια” στο Ληξούρι, έπειτα δε τη Ζάκυνθο με κέντρο την πολιτική λέσχη “Ένωσις”, καθώς και τα άλλα Επτάνησα πρωτοπόρησε στον αγώνα του Επτανήσιακού Λαού για την εθνική του αποκατάσταση και την Ένωση του με την Ελλάδα, τη μητέρα-πατρίδα, αλλά ταυτόχρονα και για τη Λαϊκή Κυ-

ριαρχία και την Κοινωνική Δικαιοσύνη σ’ όλο τον ελληνικό χώρο αλλά και για όλους του Λαούς της γης.⁽⁷⁾ Οι στόχοι του, ειδικοί και γενικοί, απόρροια της ιδεολογίας και φιλοσοφίας του δεν πραγματοποιήθηκαν με την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα⁽⁸⁾, όμως οι ρίζες και οι καταβολές του μέσα στον Επτανησιακό Λαό συνεχίστηκαν επάξια και μετά την Ένωση από τους επιγόνους των Ριζοσπαστών. Από τις δραστηριότητες, ποικιλόμορφες, και τη δράση, που ανέπτυξαν αυτοί οι άξιοι των Ριζοσπαστών επίγονοι και στα Επτάνησα, αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα αξιομνημόνευτες είναι: του Παν. Πανά⁽⁹⁾, του Ρόγκου Χοϊδά⁽¹⁰⁾, του Πλ. Δρακούλη⁽¹¹⁾ και τελευταία του Μαρίνου Αντύπα⁽¹²⁾, ο οποίος και σαφέστατα προοιμιάζει θετικά τη δημιουργία του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος με την απόπειρα δημιουργίας από αυτόν του “Κοινωνιστικού Ριζοσπαστικού κόμματος”, με κέντρο το λαϊκό Αναγνωστήριο “Η Ισότης”, στο Αργοστόλι⁽¹³⁾. Το κόμμα αυτό του Μαρίνου Αντύπα στην Κεφαλονιά είχε ένα ευρύ πρόγραμμα πολιτικο-κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων⁽¹⁴⁾ και αυτού του κόμματος υποψήφιος βουλευτής, “εργατών και χωρικών”, ο Μαρίνος Αντύπας πήρε μέρος στις βουλευτικές εκλογές του 1906 συγκεντρώνοντας σημαντικό αριθμό ψήφων⁽¹⁵⁾. Από το κόμμα αυτό, που ήταν στην πραγματικότητα μια προσωποπαγής ομάδα, έλειπε η οργανωμένη μορφή, απαρτιζόταν από την επιβλητική προσωπικότητα του Μαρ. Αντύπα και ένα στενό κύκλο συνεργατών του και είχε μια διάχυτη ακτινοβολία στα λαϊκά στρώματα και μάλιστα στις εργαζόμενες τάξεις των πόλεων και της υπαίθρου, αλλά χωρίς οργάνωση ήταν επόμενο να εξαφανιστεί έπειτα από την αναχώρηση του κύριου ηγέτη του από την Κεφαλονιά στα Θεσσαλικά Τέμπη και την εκεί δολοφονία του.

Έτσι μια σειρά από διεργασίες και ιδεολογικο-πολιτικής ζυμώσεις στα Επτάνησα από το Ριζοσπαστικό κόμμα στα χρόνια της αγγλοκρατίας προς τις δραστηριότητες του Παν. Πανά μετά την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, και του Ρόγκου Χοϊδά και προς το Κοινωνιστικό Ριζοσπαστικό κόμμα-ομάδα του Μαρ. Αντύπα, καθώς και τη δράση των σοσιαλιστικών ομάδων και ομίλων σ’ όλα τα Επτάνησα, φέρουν ως απόρροιά τους στη δημιουργία στα 1910 του Ελληνικού πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος του Πλ. Δρακούλη.

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΙΚΟ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

**2. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛ. ΔΡΑΚΟΥΛΗ.**

Κατά τον Πλ. Δρακούλη κόμμα δεν είναι μια ομάδα βουλευτών “αλλά ένας ορισμένος τρόπος του σκέπτεσθαι διατυπούμενος και υποστηριζόμενος εν μέσω ημών υπό ικανού αριθμού ατόμων, πιστών εις την επιδίωξιν ορισμένων σκοπών”⁽¹⁶⁾. Την ύπαρξη βουλευτών, που θα εκπροσωπούσαν στο ελληνικό κοινοβούλιο τη δύναμη των εργατών ο Πλ. Δρακούλης τη θεωρούσε “ζήτημα δευτερεύον” και την καθόριζε ως το άμεσο αποτέλεσμα της συναίσθησης από την εργατική τάξη της δικής της υπόστασης ως τάξης, που απαρτίζει το εργατικό κόμμα⁽¹⁷⁾. Για την υπόσταση αυτού του εργατικού-σοσιαλιστικού κόμματος ο Πλ. Δρακούλης ως απαραίτητες προϋποθέσεις καθόριζε:

α. Την ύπαρξη εργατών, που αποζούν από το μεροκάματό τους και αποβλέπουν σ’ ορισμένους σκοπούς, στην επιδίωξη των οποίων μένουν πάντοτε πιστοί. Αυτοί οι σκοποί είναι νομοθετήματα προνοούντα περί της βελτιώσεως, ανυψώσεως και ευημερίας του εργατικού κόσμου, τουτέστιν αναδιοργάνωσης των παρ’ ημίν βιομηχανικών συνθηκών”⁽¹⁸⁾.

β. Την ύπαρξη σοσιαλιστικών εργατών, που τη θεωρούσε απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία γνήσιου εργατικού κόμματος. Καθόριζε δε ότι “σοσιαλιστής είναι πας, όστις επιθυμεί ίνα ο πλούτος της χώρας περιέλθει εις χείρας του συνόλου των κατοίκων της χώρας, αντί όπου σήμερον ευρίσκεται εις τας χείρας μιας ομάδος ατόμων, τα οποία καλούνται κεφαλαιούχοι” και ως πλούτο της χώρας θεωρούσε τη γη, τους σιδηροδρόμους, τα εργοστάσια, τα ατμόπλοια, τα μεταλλεία, τις τράπεζες⁽¹⁹⁾. Επιπλέον καθόριζε ότι “σοσιαλιστής είναι πας ο διαγνώσας την νόσον του κοινωνικού οργανισμού”, που είναι η κεφαλαιοκρατία και αυτός, που θα υποδείκνυε “το κατ’ αυτής φάρμακον” θεωρώντας ότι ένα από τα συμπτώματα της νόσου είναι η πενία και βαθιά πληγή αυτής της νόσου, που παραλύει την κοινωνία είναι “η ατομική κτήσις του εδάφους”⁽²⁰⁾.

γ. Την μεταμόρφωση “εκ των ένδον” και την μεταμόρφωση των κοινωνικών όρων. Διακήρυξε ότι η εκμετάλλευση είναι “μίσση και αποτρόπαια” και ότι “με προκύπτον νέον φρόνημα” θα προκύψει και νέο κόμμα, που θα εκπροσωπεί τις νέες αντιλήψεις, θα μεταφράζει σε πολι-

τική δράση “την υπάρχουσα αισχύνην, αδημονίαν και οδύνην δια τας ταπεινώσεις” και θάνατι κάτι τι περισσότερο από κόμμα “θα είναι ο πυρήν της μελλούσης νέας πολιτείας, και θα υποβλέπει εις μίαν οικονομικήν επανάστασιν δηλαδή εις νέον βιομηχανικόν σύνταγμα, δυνάμει του οποίου οι παραγωγείς του πλούτου θα εξουσιάζουν τα όργανα της παραγωγής του” και όχι οι λίγοι κεφαλαιούχοι. Αυτό το κόμμα ονομάτιζε σοσιαλιστικόν⁽²¹⁾.

δ. *Την οργάνωση των εργατικών τάξεων.* Με αυτή την οργάνωση της οποίας αποτέλεσμα θα είναι η σύμπληξη σοσιαλιστικού κόμματος οι εργατικές τάξεις θέτουν ως στόχο τους να πάρουν “εις την εξουσίαν των όλα τα μέσα της παραγωγής του πλούτου και όλα τα μέσα της συγκοινωνίας”. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση για την επιτυχία αυτού του στόχου είναι “οι εργάται να είναι οργανωμένοι”⁽²²⁾. Γι’ αυτό και διακήρυξε ότι “με αριθμόν, συνασπισμόν και οργάνωσιν ο εργατικός κόσμος θα θριαμβεύσει συντριβών την πλουτοκρατίαν”⁽²³⁾.

ε. *Την ένωση των εργατών.* Την ένωση, επίσης, των εργατών θεωρούσε ο Πλ. Δρακούλης για τη σύμπληξη του κόμματός τους και την επιτυχία των στόχων τους. Χαρακτηριστικά επεσήμανε ότι “οι εργάται, ενόσω είναι διηρημένοι είναι μηδενικά, ηνωμένοι όμως είναι δύναμις αήττητος, δύναμις, καθ’ ης πύλαι Πλουτοκρατίας ου κατισχύσουσι”⁽²⁴⁾.

στ. *Την αφύπνιση των εργατών.* Επεσήμανε ο Πλ. Δρακούλης προς τους Έλληνες σοσιαλιστές και τους εργάτες ότι τύραννός τους είναι η πλουτοκρατία και τονίζοντας ότι “ουδεμία άλλη λεωφόρος άγει εις την απελευθέρωσιν των ει μη η λεωφόρος του σοσιαλισμού” καθόριζε ότι αυτή η απελευθέρωσή τους θα κατορθωνόταν όταν αυτοί αφυπνιστούν, ενισχυθούν και αποτελέσουν “μέρος του νομοθετικού σώματος, οπότε θάνατι σε θέση να ψηφίζουν τα εργατικά νομοθετήματά τους, που θα είναι “φυσικά βαθμίδες προς τελείαν απελευθέρωσιν τους”⁽²⁵⁾ και

ζ. *Τη διετή κατήχηση των εργατών.* Θεωρούσε ο Πλ. Δρακούλης ότι στην Ελλάδα υπήρχαν πολλοί ψευτοσοσιαλιστές και “ολίγιστοι οι αληθινοί σοσιαλιστές” δια να προκύψει δε “τελεσφόρον σοσιαλιστικόν κόμμα, δυνάμενον να έχει φωνήν εν τη βουλή” απαραίτητη προϋπόθεση καθόριζε και “την διετή κατήχηση των εργατών” και την ακατάπαυστη διδασκαλία τους με τον τύπο και τις ομιλίες⁽²⁶⁾. Ετσι μόνον θα συνειδητοποιούσαν οι εργάτες τη δύναμή τους και με την ένωση και οργάνωσή τους θα θριάμβευαν της πλουτοκρατίας.

**Β. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ Η ΑΦΕΤΗΡΙΑΚΗ ΔΟΜΙΚΗ ΠΗΓΗ ΤΗΣ.**

Θετικές δραστηριότητες για την ίδρυση σοσιαλιστικού-εργατικού κόμματος στη χώρα μας αναπτύχθηκαν από τον Πλ. Δρακούλη, ο οποίος διέθεσε μακροχρόνια θητεία στην σοσιαλιστική ιδεολογία τόσο σε πανελλαδική, όσο και σε ευρωπαϊκή κλίμακα, έπειτα από το γυρισμό του στην Ελλάδα από το Λονδίνο και ειδικότερα στα τέλη του 1909. Τότε

α) *σε άρθρο του τον Απρίλη του 1909 με τίτλο “Πανελλήνιον Εργατικόν κόμμα”*⁴²⁷⁾ επεσήμανε ότι στη χώρα μας σημειωνόταν “συρροή τάσεων προς απαρτισμόν μιας δυνάμεως προωρισμένης να διοργανώση τας παρ’ ημίν βιομηχανικάς συνθήκας” και ότι “τοιαύτη δύναμις, αρκεί αι τάσεις να τύχωσι προσηκούσης οργανώσεως, δεν θα είναι άλλο τι, άμα εκδηλώση εαυτήν, είμη ε ρ γ α τ ι κ ό ν κ ό μ μ α”. Σε συνέχεια καθόριζε ότι αυτό το κόμμα θα απαρτιζόταν από εργάτες “αποζώντας εκ του ημερομισθίου των”, οι οποίοι θα επεδίωκαν “νομοθετήματα προνοούντα περί της βελτιώσεως, ανυψώσεως και ευημερίας του εργατικού κόσμου” καθώς και την αντιπροσώπευσή τους στη βουλή από πρόσωπα, που θα ανήκαν στις τάξεις τους και

β) *με πρωτοβουλία του ιδρύθηκε τον Σεπτέμβρη 1909 ο “Σύνδεσμος των εργατικών τάξεων”*⁴²⁸⁾, που περιελάμβανε καθαρά εργατικά σωματεία, όπως το σωματείο των τροchioδρομικών υπαλλήλων, με προοπτική τη σωματειακή οργάνωση των τυπογράφων “αποτελούν το ισχυρόν και πολυπληθές σωματείον, επί πλέον δε την ίδρυση της Εφημερίδας των Εργατών “συνταχθείσης με το πρόγραμμα του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων”, την επανάληψη της έκδοσης της εφημερίδας “Εργάτης” στο Βόλο, την ίδρυση σοσιαλιστικής εφημερίδας στην Κεφαλονιά, τη σύσταση “ενιαχού της χώρας συλλόγων κατά το μάλλον και ήττον σοσιαλιστικών και ριζοσπαστικών” και τη “σύμπηξιν Ριζοσπαστικού κόμματος εκτός της βουλής” με ανορθωτικό πρόγραμμα “αλλά και με άγαν σωβινιστικήν ορμήν”. Τον “Σύνδεσμον των Εργατικών τάξεων” ο ιδρυτής του Πλ. Δρακούλης χαρακτήριζε “εν και μόνον σώμα εν Ελλάδι υγιές ηθικώς και υλικώς”, που έχει “αδεώς και αφιλαυτως δια του σοσιαλιστικού του προγράμματος αναπεπταμένην την σημαίαν του ανθρωπισμού,” και ο οποίος, αν βάδιζε με περίσκεψη και τόλμη και αν

απέφευγε μοιραία λάθη, θα αποτελούσε “τον πυρήνα της υγιούς οργανώσεως των εργατικών τάξεων της Ελλάδος” διακηρύσσοντας ταυτόχρονα ότι “αν μέλλη να προκυψη εργατικόν κόμμα εν Ελλάδι, βεβαίως θα έχει ως κρηπίδα του τον εν λόγω Σύνδεσμον”⁽²⁹⁾. Λίγα χρόνια αργότερα σοσιαλιστής της ομάδας Ν. Γιαννιού, που είχαν διαχωρίσει τη θέση τους και είχαν αποχωρήσει από τον Πλ. Δρακούλη επεσήμαναν χαρακτηριστικά ότι ο “Σύνδεσμος των Εργατικών τάξεων άνοιγε με την πρόθεση να οργανώσει τους Έλληνες εργάτες σοσιαλιστικά κατά το πρότυπο των σοσιαλιστικών οργανώσεων της Ευρώπης”⁽³⁰⁾.

Ο Σύνδεσμος αυτός των Εργατικών τάξεων ταχύτατα αναπτύχθηκε και χαρακτηριστικό γεγονός συντελεστικό της ανάπτυξής του είναι ότι λειτούργησε με βάση καταστατικό, που συνέταξε η εκτελεστική του επιτροπή και ψηφίστηκε στη συνεδρίαση των μελών του στις 27 Μάη 1910⁽³¹⁾. Ήδη από τον Γενάρη του 1910 ο Σύνδεσμος αριθμούσε 60 μέλη, που τον Ιούνιο της ίδιας χρονιάς έφτασαν τα 300· υποδέχτηκε και δεξιώθηκε τον Βούλγαρο σοσιαλιστή Ρακόβσκυ· οργάνωσε και ίδρυσε εντευκτήριο, στο οποίο γίνονταν διαλέξεις, καθώς και αναγνωστήριο· προγραμμάτισε έκδοση εφημερίδας με τίτλο “Οργάνωσις” που θα διέδιδε το πρόγραμμά του και θα ανέπτυσσε διεθνείς σχέσεις· πρόβλεπε με το καταστατικό του τη δημιουργία επαγγελματικών ενώσεων, που θα απαρτίζονταν από μέλη του αυτού επαγγελματικού κλάδου του ίδιου του Συνδέσμου· πρόβλεπε, ακόμα, με το καταστατικό του τη δημιουργία “επταμελούς εκπαιδευτικού σώματος”, τη σύσταση και συντήρηση σχολείων, τη θέσπιση νομοθετημάτων, τα οποία θα εξασφάλιζαν “την άνεσιν, ευημερίαν και ανάπτυξιν των παραγωγικών τάξεων” με στόχο “την κατάλυσιν της πλουτοκρατίας και επικράτησιν του ανθρωπισμού”, τη νομοθέτηση συντάξεων για τους υπερήλικες εργάτες, ανώτατου ορίου εργασίμων ωρών, ελάχιστου ορίου ημερομισθίου, αποζημίωσης των εργατών για σωματικές βλάβες τους στα εργοστάσια, και ακόμα νομοθέτηση “εργαστηρίων δι’ ων να προμηθεύονται εργασίαν οι στερούμενοι τοιαύτης” και νομοθέτηση ασφαλιστικού συστήματος κατά της αεργίας”· τονίζονταν, τέλος, ότι όλα αυτά θα πραγματοποιούσε “κυβέρνησις διοριζομένη από το εργατικόν κόμμα, κυβέρνησις αποδεχομένη το πρόγραμμα του Συνδέσμου” που προέβλεπε, ακόμα για την εκπαίδευση, που χαρακτηριζόταν “ζωτικοτάτη ανάγκη” και για την επιδίωξη των χρεωδών του βίου για τους εργάτες, για τροφή, ενδυμασία και στέγη και για

τον καθορισμό σ' αυτούς μερίδας από τον παραγόμενο από τους ίδιους πλούτο⁽³²⁾.

Με “κρηπίδα” και βασικό πυρήνα τον “Σύνδεσμον των Εργατικών τάξεων” ο Πλ. Δρακούλης προχώρησε στην ίδρυση του ελληνικού πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος. Αυτό το κόμμα κατά την αφετηριακή του, έτσι, δομική πηγή και προέλευση της δημιουργίας του συνιστά κλασσικό παράδειγμα μετατροπής σε καθαρά κομματικούς οργανισμούς είτε σωματείων είτε ενώσεων και οργανισμών με επιδίωξη την κοινοβουλευτική τους εκπροσώπηση είτε ακόμα τη συμμετοχή τους στην εξουσία και την κατάκτησή της παραπέρα με διεκδικητικούς αγώνες ταξικών συμφερόντων⁽³³⁾. Μια πρώτη σε πανελλαδική και ίσως και σε πανευρωπαϊκή κλίμακα δημιουργία κόμματος αρχών με αφετηριακή βάση του σωματίου από τον τύπο λεσχών πολιτικών είτε αναγνωστηρίων, τα οποία κατά την πορεία αγώνων διεκδικητικών μετατράπηκαν σε κομματικούς οργανισμούς ανευρίσκεται στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα με κύρια εστία την Κεφαλονιά, κατά δεύτερο δε λόγο τη Ζάκυνθο. Τότε από τα σωματεία - πολιτικής λésχης το “Δημοτικόν Κατάστημα” στο Αργοστόλι, ως το κυριότερο κέντρο, και έπειτα την “Ομόνοια” στο Ληξούρι και την “Ένωσης” στη Ζάκυνθο προήλθε εξελικτικά το Ριζοσπαστικό κόμμα με τη μετατροπή τους σε κομματικό οργανισμό⁽³⁴⁾. Παρόμοια περίπτωση σημειώθηκε και έπειτα από την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα και το πιο χαρακτηριστικό και εύγλωττο, επί του προκειμένου, γεγονός είναι το Λαϊκό Αναγνωστήριο “Η Ισότης” που δημιούργησε στο Αργοστόλι της Κεφαλονιάς ο Μαρίνος Αντύπας και το οποίο, με τη μετατροπή του ουσιαστικά σε κομματικό οργανισμό, κατέστη το κέντρο του τραχύτερου Κοινωνιστικού-Ριζοσπαστικού κόμματος “των εργατών και αγροτών”, του οποίου ο δημιουργός εξέθεσε υποψηφιότητα βουλευτή στην Κεφαλονιά κατά τις εκλογές του 1906⁽³⁵⁾. Τώρα, στα 1909 και κυρίως στα 1910, ο Πλ. Δρακούλης συγκρότησε το πρωτοσοσιαλιστικό-εργατικό κόμμα στη χώρα μας με αφετηριακή πηγή του τον “Σύνδεσμον των Εργατικών Τάξεων” και τη μετατροπή του ως “κρηπίδος” στον κομματικό οργανισμό του πρωτοσοσιαλιστικού-εργατικού αυτού κόμματος. Χαρακτηριστική τεκμηρίωση αυτού του γεγονότος είναι η διακήρυξη του ίδιου του Πλ. Δρακούλη, ο οποίος καθόριζε ότι “αν μέλη να προκύψη εργατικών κόμματα εν Ελλάδι, βεβαίως θα έχει ως κρηπίδα του τον Σύνδεσμον των Εργατικών τάξεων”⁽³⁶⁾, και ακόμα ότι “του κόμματος

τούτου, το οποίο θα ονομάζεται σοσιαλιστικόν κόμμα, ημείς οι του Συνδέσμου των Εργατικών τάξεων της Ελλάδος είμεθα σκαπανείς³⁷⁾.

4. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ.

Βασικός και θεμελιακός, αν μη και αποκλειστικός, πυρήνας της φιλοσοφίας του ελληνικού πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος του Πλ. Δρακούλη υπήρξε ο *ανθρωποκεντρισμός* σε μια συνταύτιση της ανθρωποκεντρικής αρχαιοελληνικής και της χριστιανικής ουμανιστικής φιλοσοφίας με τη χριστιανική και τη νεώτερη ηθικολογία. Επίκεντρο του γενικού φιλοσοφικού προβληματισμού του κύριου δημιουργού του κόμματος ήταν ο *άνθρωπος* και κύρια μέριμνα η ανύψωση και θεμελίωσή του, η ηθική και παιδευτική του διάπλαση, η υλική του ευημερία με την απαλλαγή του από την πενία και η πνευματική του ανάπτυξη με την απαλλαγή του από την αμάθεια, έτσι, ώστε να αναχθεί σε μια υπεύθυνη πολιτικο-κοινωνική οντότητα σε μια κοινωνία ελευθερίας, δικαιοσύνης και κατάργησης της δουλείας και της εκμετάλλευσης³⁸⁾. Ο σοσιαλισμός, έτσι, από τον Πλ. Δρακούλη καθοριζόταν, ως φιλοσοφία, ότι “είναι εκδήλωσις του ανθρωπιστικού ορμεμφύτου, το οποίο συνίσταται ως το ότι δεν επιτρέπεται να ανεχόμεθα το άλγος του άλλου” και ότι “το να μην εξανίσταται τις κατά των δεινοπαθημάτων του άλλου είναι γνώρισμα του βαρβάρου και ανηθίκου”³⁹⁾. Περαιτέρω τόνιζε ότι το ανθρωπιστικό ορμέμφυτο “είναι η ψυχή του σοσιαλισμού” και συνδέεται στενά με τη “συνολιστικήν θεωρίαν του βίου, η οποία είναι αντίθετος της ατομιστικής θεωρίας” και η οποία συνολιστική θεωρία “συμπίπτει καθ’ όλα με την χριστιανικήν θεωρίαν του βίου και σημαίνει ότι η κοινωνία δεν είναι άθροισμα ατόμων ανεξαρτήτων απ’ αλλήλων, αλλ’ είναι οργανικόν όλον του οποίου είναι μέλη ανεξάρτητα όλα τα άτομα”⁴⁰⁾. Ο Πλ. Δρακούλης από ενωρίς διακήρυσσε ότι η φτώχεια είναι δουλεία και η αμάθεια σκοτάδι και ότι ενώ “ο Θεός έπλασε τον άνθρωπον κύριον της φύσεως, η κοινωνία τον κατέστησε δούλον”, γι’ αυτό και από τις βασικές επιδιώξεις του ήταν “Ελευθερία εις όλους, φως εις όλους”⁴¹⁾. Με βάση αυτές τις αρχές ο Πλ. Δρακούλης έκρινε ότι η λύση του κοινωνικού ζητήματος “κείται εν τη ισορροπία των δικαιωμάτων και των συμφερόντων εκάστου δια κοινής και ηνωμένης συμπράξεως επιτυγχανομένη”⁴²⁾.

Εκτός από τον άνθρωπο και την ανύψωσή του από κάθε πλευρά η φιλοσοφία του Πλ. Δρακούλη και του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματός του απέβλεπε και στην εργασία ως αξία της ανθρώπινης ζωής χαρακτηρίζοντάς την ως “το μόνον θεμέλιον της κοινωνίας”⁽⁴³⁾ και επισημαίνοντας ξεχωριστά ότι το δικαίωμα της ζωής και το πολιτικο-κοινωνικό σύστημα, που βασίζεται στην εργασία και όχι στον ιδιωτικό πλούτο, καθιστά την κοινωνία “ωργανωμένην συνεταιριστικώς, δηλαδή κοινωνιστικώς”⁽⁴⁴⁾.

Σε μια γενική επισκόπηση της φιλοσοφίας του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος του Πλ. Δρακούλη και των προεκτάσεών της στην πολιτική πρακτική και στα συγκεκριμένα πολιτικο-κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα, που προέβαλε, συνάγεται, κατά την κρίση μας, το συμπέρασμα πως η φιλοσοφία αυτή ήταν ουσιαστικά αστικο-δημοκρατική ριζοσπαστική φιλοσοφία, που απέβλεπε στην πρακτική υλοποίηση των αρχών της, την ψήφιση και εφαρμογή ριζοσπαστικών μεταρρυθμίσεων στο σύστημα, που επικρατούσε την εποχή εκείνη στη χώρα μας. Με τη ριζοσπαστική αυτή αστικοδημοκρατική φιλοσοφία του το ελληνικό πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα βασιζόταν λιγότερο στις ουσιαστικές θεωρητικές και προ παντός πρακτικές, σοσιαλιστικές αρχές και περισσότερο σε ριζοσπαστικές μεταρρυθμιστικές επιδιώξεις. Δεν αποσκοπούσε σε ένα, μέσα στις δυνατότητες που παρείχαν οι αντικειμενικές συνθήκες, στενότερο ή ευρύτερο σοσιαλιστικό κοινωνικό μετασχηματισμό, αλλά σε μεταρρυθμίσεις, που σε τελευταία ανάλυση συντελούσαν στην καλύτερη οργάνωση και λειτουργία του κράτους και στον τομέα της πολιτικής και στον τομέα της οικονομίας. Άλλως τε πολλές από τις πολιτικές προτάσεις του και τις διεκδικήσεις του, όπως επιβολή φορολογίας με προοδευτική κλίμακα των μεγάλων εισοδημάτων και κληρονομιών είτε αναδιοργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, καθιέρωση του οκταώρου και άλλων μέτρων ανακουφιστικών της εργατικής τάξης υιοθετήθηκαν από τον κρατικό μηχανισμό και το φιλελεύθερο κόμμα του Ελ. Βενιζέλου, προς το οποίο “γλίστρησε” και ο ιδρυτής του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος Πλ. Δρακούλης⁽⁴⁵⁾.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ**

5. ΟΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ.

Οι προγραμματικές αρχές του ελληνικού πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος του Πλ. Δρακούλη καταγράφονται τόσο στον τύπο, εφημεριδογραφία και βιβλιογραφία του ιδρυτή του, που προηγήθηκε κατά την εικοσιπενταετία από την ίδρυσή του, όσο και ιδιαίτερα στο πρόγραμμα του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων και τους στόχους και τις επιδιώξεις, οι οποίες περιλαμβάνονται σ’ αυτό⁽⁴⁶⁾. Έχει ήδη άλλως τε, επισημάνει ότι ο Σύνδεσμος αυτός υπήρξε η κύρια και αποκλειστική πηγή του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος. Σύμφωνα με τις διατάξεις ακριβώς του καταστατικού αυτού του Συνδέσμου αρχές της ύπαρξης και λειτουργίας του, ως “κρηπίδας”, του εργατικού-σοσιαλιστικού κόμματος, και οι οποίες ήταν δυνατόν να υλοποιηθούν από “κυβέρνησιν διοριζομένην από το εργατικόν κόμμα, κυβέρνησιν αποδεχομένην το πρόγραμμα του Συνδέσμου” ήσαν: η ευρύτατη στις εργατικές τάξεις διάδοση της παιδείας και της μόρφωσης και η εκπαίδευσή τους, που χαρακτηριζόταν ως “ζωτικοτάτη ανάγκη”· η σύσταση και συντήρηση σχολείων και η δημιουργία επταμελούς εκπαιδευτικού σώματος· η ψήφιση νομοθετημάτων, τα οποία θα εξασφάλιζαν την άνεση, την ευημερία και την ανάπτυξη των παραγωγικών τάξεων με τελικό στόχο και αποτέλεσμα την κατάλυση της πλουτοκρατίας και την επικράτηση του ανθρωπισμού· η νομοθέτηση συντάξεων για τους υπερήλικες εργάτες· ο καθορισμός ανώτατου ορίου εργασίμων ωρών και ελάχιστου όρου ημερομισθίων· η νομοθέτηση χορήγησης αποζημιώσεων στους εργάτες για σωματικές τους βλάβες στα εργοστάσια· η νομοθέτηση “εργαστηρίων” με τα οποία θα μπορούσαν οι εργατικές τάξεις να προμηθεύονται εργασίαν, στην περίπτωση που εστερούντο από αυτήν· η νομοθέτηση ασφαλιστικού συστήματος κατά της ανεργίας· η επιδίωξη αρκετών χρεωδών του βίου για τους εργάτες και ειδικότερα τροφής, ενδυμασίας και στέγης· η παραχώρηση, τέλος, σ’ αυτούς μερίδας από τον παραγόμενο από ίδιους πλούτο. Η γενική συνθηματογραφία του Συνδέσμου των εργατικών τάξεων και κατ’ επέκταση του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος, στο οποίο ο Σύνδεσμος αυτός μετατράπηκε, περιλαμβανόταν στο σύνθημα Ψωμί-Μόρφωση-Παιδεία⁽⁴⁷⁾. Στις προγραμματικές, επίσης, αρχές του κόμματος συμπεριλαμβάνονταν και η ψήφιση νομοθετημάτων που θα περνούσαν “περί της

βελτιώσεως, ανυψώσεως και ευημερίας του εργατικού κόσμου⁴⁸⁾. η επιδίωξη εργατικής νομοθεσίας και η τροποποίηση του εκλογικού συστήματος⁴⁹⁾, και η λύση του αγροτικού ζητήματος, η οποία “δεν είναι νοητή άνευ πλήρους ικανοποιήσεως των καλλιεργητών”⁵⁰⁾.

Οι προγραμματικές αρχές του ελληνικού πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος, εκτός από το καταστατικό του Συνδέσμου των εργατικών τάξεων καθοριζόνταν από τον ιδρυτή του Πλ. Δρακούλη και σε άλλες περιπτώσεις. Χαρακτηριστικές, επί του προκειμένου, είναι:

α) στο φρόνημα του “*Τι σημαίνει σοσιαλισμός*”, όπου κοντά στα άλλα επισημαινόταν ότι “το έργον, όπερ ο εργατικός κόσμος έχει να εκτελέσει είναι να οικοδομήσει ευγενέστερον, δικαιότερον και ολβιώτερον σύστημα ανθρωπίνης συμβιώσεως, όπως αντικαταστήση το σημερινόν, πλήρες οδύνων, χάος” και καθοριζόταν ότι το πρώτο βήμα του νέου καθεστώτος είναι: η αντικατάσταση της μεθόδου παραγωγής· η δημιουργία συντεχνιών και μιας πανσυντεχνίας, που θα περιελάμβανε όλες· η προσήκουσα ανατροφή και παιδεία, τροφή και ενδυμασία· η πρόνοια αναδάσωσης και πολλών αναγκαιοτάτων τοπικών /και εθνικών/ βελτιώσεων· η θέσπιση ανωτάτου ορίου εργασίμων ωρών και ελάχιστου όρου ημερομισθίων· η χορήγηση δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες· τέλος η κυριότητα “συλλήβδην” από την κοινωνία των χρεωδών του βίου⁵¹⁾ και β) στο φρόνημα του “*Το ελληνικόν σοσιαλιστικόν κόμμα*” στο οποίο καθοριζόταν ότι σκοπός του κόμματος “θα είναι η οικονομική επανάστασις” και η επιδίωξη “προγράμματος κοινωνικής επαρκείας”, το οποίο θα είναι “το προσωπικόν του λάβαρον” και θα αφορά στην κατάργηση των μισθών και στην επιδίωξη της αύξησής τους στο μεταξύ. Καθοριζόταν, επίσης, ότι το σοσιαλιστικό κόμμα θα επιζητούσε “την αναβίωσιν των παραδόσεών μας ως Ελλήνων”· την προοδευτική φορολογία· την εξασφάλιση για κάθε παιδί, που γεννιέται, ενός κατώτατου ορίου ανατροφής και παιδείας “δαπάναις του κράτους”· και κατώτατου ορίου τροφής “παντός παιδίου εις το σχολείον δαπάναις της Πολιτείας”· την ανέγερση ικανών σχολείων, που να παρέχουν στα παιδιά των εργατών “τας αρμοδίας εκείνας συνθήκας της ηθικής, καλαισθητικής και διανοητικής αναπτύξεως”· τη ρύθμιση από τους εφοδοτές των ημερομισθίων στους εργάτες ανάλογη “κατ’ ελάχιστον όριον” των χρεωδών του βίου, που απαιτούνται για την οικογένεια “χρησίμου πολίτου”· την εθνικοποίηση των μέσων παραγωγής και “πρωτίστως των γαιών” ώστε “πας

πολίτης να είναι γαιοκτήμων”· “την αποχή” από το στρατό και το χαρακτηρισμό ως εγκλήματος “να εναβρύνεται τις δια στρατιωτικές δόξας, δι’ ήρωας και αρειμανίους στρατάρχες”· και τον χαρακτηρισμό της εκμετάλλευσης ως εγκλήματος εσχάτης προδοσίας⁽⁵²⁾.

Σε μια γενική διάρθρωση του περιγράμματος του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος του Πλ. Δρακούλη οι αρχές του, βασικές και θεμελιακές, περικλείονταν σε 10 άρθρα, που ήσαν: εθνικοποίηση όλων των μέσων παραγωγής και επικοινωνίας και κατάλυση του καπιταλισμού· νομοθεσία για τους υπερήλικες εργάτες, για το κατώτατο όριο εργασίμων ωρών, για το κατώτατο όριο μισθών, για αποζημιώσεις σε περίπτωση εργατικού ατυχήματος, για εργατικές επιχορηγήσεις, για ασφαλιστικό κρατικό σύστημα ενάντια στο κίνδυνο ανεργίας· αναδιοργάνωση του ποινικού συστήματος με αντικατάσταση του σημερινού στρατιωτικού χαρακτήρα των φυλακών με ένα χαρακτήρα ηθικο-επαγγελματικό· η θεμελιακή αλλαγή του συστήματος της δημόσιας εκπαίδευσης, που εννοεί την πλουτοκρατία και εμποδίζει το ανθρωπιστικό ένστικτο· η νομοθέτηση του ελβετικού στρατιωτικού συστήματος αντί ενός μόνιμου στρατού· μεταρρύθμιση του εκλογικού συστήματος έτσι ώστε οι εργατικές και εργαζόμενες τάξεις να αντιπροσωπεύονται στο κοινοβούλιο· η επιβράχυνση της κοινοβουλευτικής περιόδου από τέσσερα χρόνια σε ένα· το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες· και τέλος την εγκάρδια συνεννόηση του Συνδέσμου των εργατικών τάξεων με όλες τις εργατικές ενώσεις όλων των λαών του κόσμου και ιδιαίτερα με τους λαούς των Βαλκανικών κρατών. Βαλκανική ομοσπονδία⁽⁵³⁾.

6. Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

**ΓΙΑ ΤΗΝ Α΄ ΚΑΙ ΤΗ Β΄ ΔΙΠΛΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ,
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΚΑΙ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1910**

Το ελληνικό πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα του Πλ. Δρακούλη με “κρηπίδα” του τον “Σύνδεσμον των εργατικών τάξεων” πήρε για πρώτη φορά μέρος στις βουλευτικές εκλογές που διενεργήθηκαν στη χώρα μας στις 8/21 Αυγούστου 1910. Ήδη από τον Απρίλη 1909 με την προοπτική της διενέργειας σύντομα βουλευτικών εκλογών ο ιδρυτής του Πλ. Δρακούλης καθόριζε ότι ήταν δυνατό “να προπαρασκευασθούμε από τούδε

20 υποψήφιοι καθ' όλην την Ελλάδα” και επισήμανε ότι αν εκλέγονταν 4 στην Αττική και άλλοι τόσοι στο Βόλο και την Πάτρα θα ήταν “μέγα κατόρθωμα”⁽⁵⁴⁾. Κατά την προεκλογική περίοδο τόσο ο Πλ. Δρακούλης, όσο και οι άλλοι υποψήφιοι σοσιαλιστές ανέπτυξαν σημαντική δραστηριότητα. Ο Πλ. Δρακούλης ιδιαίτερα εξεφώνησε σημαντικό προεκλογικό λόγο στο μέγαρο του “Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος” σε πολύ μεγάλη συγκέντρωση αναπτύσσοντας την κατάσταση, που επικρατούσε στη χώρα και τη σημασία, που είχαν οι εκλογές για σύγκληση εθνοσυνέλευσης⁽⁵⁵⁾. Ανάμεσα στα άλλα άξια επισήμανσης στο λόγο του αυτό είναι: η διακήρυξη του ότι η Εθνοσυνέλευση, που θα προερχόταν από τις εκλογές, έπρεπε αμέσως έπειτα από τον αγιασμό να ανακηρυχθεί σε Συντακτική “προς αναγέννησιν του Έθνους”· ότι αυτή η αναγέννηση έπρεπε να βασιστεί “επί της αναρρυθμίσεως των οικονομικών συνθηκών” οι οποίες καθιστούσαν “τον λαόν δούλον και δυστυχή”· ότι οι κτηματίες, οι εργοδότες και οι τραπεζίτες αφαιρούσαν “το πλείστον του κοινού πλούτου από τα προϊόντα της εργατικής παραγωγής” με την μορφή “ενοικίου, κέρδους και τόκου”· ότι, τέλος, “η ανίερος αυτή τριάς δημιουργεί την πτωχείαν και την στέρησιν των πολλών και τον βιομηχανικόν δεσποτισμόν, όστις είναι το αίσχος του αιώνος και η σήψις του ημετέρου έθνους”⁽⁵⁶⁾. Ο Πλ. Δρακούλης μίλησε, ακόμα, και σε προεκλογική συγκέντρωση στην Αθήνα κατά τα εγκαίνια του εκλογικού κέντρου του Λαϊκού κόμματος κοντά στην πλατεία Ομονοίας (Χαυτεία). Στο λόγο του αυτόν⁽⁵⁷⁾ κάλεσε τους ακροατές του “να συντρίψουν τας εχίδνας των παλαιών κομμάτων” οι οποίες “έρριψαν το Έθνος εις απύθμενον βάθος και ενέκρωσαν τον λαόν”· τόνισε ότι τα παλαιά αυτά κόμματα ανέστειλαν το έργο του '21, ενώ έκπληκτοι οι λαοί της Οικουμένης “προ του γιγαντιαίου εκείνου κατορθώματος” περίμεναν “να τεθή η Ελλάς εις την πρωτοπορείαν του πολιτισμού δια να λυτρώση και την ελληνικήν ιδεολογίαν και την ελληνικήν έμπνευσιν και τους στενάζοντας υπό ποικίλην τυραννίαν άλλους λαούς”· ότι οι παλαιοκομματικοί έπνιξαν τον ελληνικόν λαόν, τα ιδανικά του, τας παραδόσεις του, τας ιερωτάτας υποχρεώσεις του, μεταχειρισθέντες ως βρόχον την άνομον σπείραν των χρηματιστών και των κεφαλαιοκρατών και επροδόθησαν ούτω και τα άγια των αγίων του ελληνισμού”· τέλος, στο λόγο του αυτό, ο Πλ. Δρακούλης ζήτησε να απαιτήσει ο λαός “την συνέλευσιν Συντακτικήν δια να πέσουν όλα τα άρθρα του πολιτεύματος κάτω και να

αλλαχθούν συμφώνως προς τα συμφέροντα των παραγωγέων μόνον, οι οποίοι αποτελούν το 99% του Έθνους, αλλ' απολαμβάνουν το 1% από τους πόρους και τα αγαθά του τόπου.

Σύμφωνα με σχετική μαρτυρία⁽⁵⁸⁾ το πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα με ηγέτη τον Πλ. Δρακούλη στις εκλογές στις 8/21 Αυγούστου 1910 παρέταξε 10 υποψήφιους βουλευτές σ' ολόκληρη την Ελλάδα και συγκέντρωσε συνολικά 34.000 ψήφους, από τις οποίες 26.000 συγκέντρωσε ο Πλ. Δρακούλης, εκλέχτηκαν δε 3 βουλευτές του και οι 3 στην εκλογική περιφέρεια της Κεφαλονιάς-Ιθάκης. Σ' αυτή την εκλογική περιφέρεια το αρμόδιο δικαστήριο ανακήρυττε συνολικά 29 υποψήφιους βουλευτές, που είχαν κατανεμηθεί σε 4 ομάδες-συνδυασμούς⁽⁵⁹⁾: ο μεικτός συνδυασμός, που απαρτιζόταν από 14 υποψήφιους, από τους οποίους 6 από την επαρχία Κραναίας, 4 από την επαρχία Πάλης, 2 από την επαρχία Σάμης και 2 από την Ιθάκη· η ομάδα των 7 ανεξαρτήτων· οι ανεξάρτητοι πολιτευόμενοι Ανδ. Μονοκρούσος και Μενέλαος Δάνης· και ο συνδυασμός των σοσιαλιστών και φιλελευθέρων, που απαρτιζόταν από 6 υποψήφιους, τον Πλ. Δρακούλη, τον Κων. Δεστούνη, τον Ηρακλή Νεόφυτο, τον Μιχ. Μουρελάτο, τον Νικ. Μαζαράκη και τον Σπυρ. Αρσένη⁽⁶⁰⁾ και ο οποίος συνδυασμός είναι ίσως η πρώτη απόπειρα κοινής καθόδου σοσιαλιστών και φιλελευθέρων, με άλλα λόγια των δημοκρατικών και προοδευτικών δυνάμεων της εποχής, σε βουλευτικές εκλογές. Από τους 29 υποψήφιους βουλευτές στο νομό Κεφαλονιάς-Ιθάκης εκλέχτηκαν, σύμφωνα με σχετικό νόμο, 14 βουλευτές, από δε τους 6 υποψήφιους του συνδυασμού σοσιαλιστών-φιλελευθέρων εκλέχτηκαν 4: ο Ηρακλής Νεόφυτος, ο Πλ. Δρακούλης, ο Νικ. Μαζαράκης και ο Κων. Δεστούνης⁽⁶¹⁾.

Η εκλογή των τριών σοσιαλιστών βουλευτών Πλ. Δρακούλη, Νικ. Μαζαράκη και Κων. Δεστούνη, όπως και των υπόλοιπων, συνολικά 14, του νομού Κεφαλονιάς-Ιθάκης αναγνωρίστηκε και επικυρώθηκε ως νόμιμη από τη βουλή, έπειτα από σχετικό έλεγχο, κατά την 11η συνεδρίασή της στις 21 Σεπτέμβρη 1910⁽⁶²⁾, ενώ στην 15η συνεδρίασή της στις 25 Σεπτέμβρη 1910 ο Πλ. Δρακούλης, που είχε εκλεγεί και βουλευτής Αττικοβοιωτίας, με δήλωσή του υπέβαλε την παραίτησή του από την εκπροσώπηση της Αττικοβοιωτίας και αποδεχόταν την βουλευτική έδρα στο νομό Κεφαλονιάς-Ιθάκης⁽⁶³⁾. Το Ε' τμήμα της Α' Αναθεωρητικής Βουλής, το οποίο είχε επιφορτιστεί με τον έλεγχο της εκλογής του νομού Κεφαλονιάς-Ιθάκης αντιμετώπισε ένταση, που ανέπτυξε στα μέλη του προ-

φορικά ο δικηγόρος Μούχος ως πληρεξούσιος των υποψήφιων βουλευτών Γ. Αντωνάτου και Διον. Βανδώρου, με την οποία ζητούσαν την ακύρωση της εκλογής του Κων. Δεστούνη με το επιχείρημα ότι δεν είχε συμπληρώσει το 30ο έτος της ηλικίας του, αλλά ήταν 29 ετών, 6 μηνών και τινων ημερών. Το Ε' τμήμα απέρριψε τελικά την ένσταση ως "αναπόδεικτο" και επικύρωσε ως νόμιμη την εκλογή και του Κων. Δεστούνη⁽⁶⁴⁾.

Η εκλογή των τριών πρώτων στο ελληνικό κοινοβούλιο σοσιαλιστών, που εκπροσώπησαν την εκλογική περιφέρεια του νομού Κεφαλονιάς-Ιθάκης χαιρετίστηκε ιδιαίτερα τόσο από τον προοδευτικό τύπο της εποχής, όσο και από τον Πλ. Δρακούλη. Η εφημερίδα "Αθήναι" του Γεωρ. Κ. Πώπ σε αρθρίδιό της με τίτλο "Σοσιαλιστικοεργατικόν Κόμμα"⁽⁶⁵⁾ επεσήμαινε ότι για πρώτη φορά θα εμφανιζόταν στη βουλή "κόμμα καθαρώς σοσιαλιστικο-εργατικόν και κατ' όνομα και κατ' ουσίαν" και ότι καθαροί σοσιαλιστές βουλευτές είναι οι Πλ. Δρακούλης, Νικ. Μαζαράκης και Κων. Δεστούνης, "οι υπό σοσιαλιστικήν σημαίαν εκτεθέντες εν Κεφαλληνία". Και ο Πλ. Δρακούλης, ο οποίος είχε ταυτόχρονα εκλεγεί και βουλευτής Αττικοβοιωτίας διακήρυξε ότι "αι εκλογαί της Εθνοσυνελεύσεως του 1910 θα μνημονεύωνται πάντοτε εν τη ιστορία ως αι πρώται, καθ' ας εσημειώθη νίκη της (Εργατικής) ιδέας" την οποία χαρακτήριζε "βάσιν και κρηπίδα του ανθρωπισμού και του Εθνικού ημών μέλλοντος"⁽⁶⁶⁾.

Το ελληνικό πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα πήρε μέρος και στις βουλευτικές εκλογές, που διενεργήθηκαν στις 28 Νοέμβρη /9 Δεκέμβρη 1910. Η πρώτη διπλή Αναθεωρητική βουλή, που είχε προέλθει από τις εκλογές στις 8/21 Αυγούστου 1910 έπειτα από μικρό χρονικό διάστημα και ύστερα από την ταυτόσημη γνώμη του βασιλιά Γεωργίου Α' και του πρωθυπουργού Ελευθ. Βενιζέλου διαλυόταν στις 12/25 Οκτώβρη 1910 με βασιλικό διάταγμα, με το οποίο ταυτόχρονα προκηρύσσονταν εκλογές για τις 28 Νοέμβρη /9 Δεκέμβρη 1910 για την εκλογή διπλάσιου αριθμού βουλευτών προς συγκρότηση νέας διπλής αναθεωρητικής βουλής, η οποία και θα συνερχόταν για έναρξη των εργασιών της στην Αθήνα στις 8/21 Γενάρη 1911⁽⁶⁷⁾. Στις εκλογές αυτές του Νοέμβρη 1910 το πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα κατερχόταν παρά τις ουσιαστικές διαφορές που είχαν σημειωθεί προηγουμένα ανάμεσα σε ηγετικά του στελέχη⁽⁶⁸⁾ και παρά τη γνώμη του ιδρυτή του Πλ. Δρακούλη ότι "τελειώσαν τον σοσιαλιστικόν κόμμα εν τη βουλή δυσκόλως δύναται να συγκρατηθεί συμπαγές, εν

όσω δεν υπάρχει εν τη χώρα οργανωμένη σοσιαλιστική γνώμη⁽⁶⁹⁾ ο οποίος και γι αυτό το λόγο στην αρχή έκλινε “υπέρ αποχής των αληθών σοσιαλιστών από τας εκλογάς”. Στο νομό Κεφαλονιάς-Ιθάκης κατά τις νέες αυτές εκλογές έθεσαν υποψηφιότητα συνολικά 47 άτομα, κατανεμημένα σε συνδυασμούς και σε ομάδες⁽⁷⁰⁾. Από τους 47 αυτούς υποψήφιους πέτυχαν 14, όσους βουλευτές δηλαδή είχε δικαίωμα να εκλέξει ο νομός Κεφαλονιάς-Ιθάκης και ανάμεσα σ’ αυτούς, που πέτυχαν, συγκαταλεγόταν από τους σοσιαλιστές μόνον ο Πλ. Δρακούλης, ο οποίος εκλέχτηκε σε σειρά επιτυχίας 14ος με 6.284 ψήφους⁽⁷¹⁾. Τον όρκο του βουλευτή Κεφαλονιάς-Ιθάκης έδωσε ο Πλ. Δρακούλης στις 8 Γενάρη 1911 με την έναρξη των εργασιών της δεύτερης διπλής αναθεωρητικής βουλής⁽⁷²⁾, όμως δεν παρέμεινε επί πολύ μέλος της, διότι σχεδόν αμέσως μετά την έναρξη των εργασιών της Βουλής υποβλήθηκαν ενστάσεις ενάντια στο κύρος της εκλογής του. Αυτές συζητήθηκαν από το Στ’ τμήμα της βουλής, το οποίο συγκροτήθηκε για τον έλεγχο των εκλογών Κερκύρας και Κεφαλονιάς-Ιθάκης⁽⁷³⁾ και στο οποίο είχαν υποβληθεί οι ενστάσεις κατά του κύρους της εκλογής του Πλ. Δρακούλη από τον δεύτερο επιλαχόντα Συνοδινό, που προσέβαλε την εκλογή του εκλογικού τμήματος του δήμου Κατωγητών με το αιτιολογικό ότι εκεί ασκήθηκε δωροδοκία και έγινε βίαιη παρεμπόδιση των εκλογέων του ίδιου δήμου από την ψηφοφορία· και από τον πρώτο επιλαχόντα Κοντομίχαλο, πως προσέβαλε την εκλογή του δεύτερου εκλογικού τμήματος του δήμου Θηναίας με το αιτιολογικό ότι ψήφισαν σ’ αυτό περί τους 18-20 ανύπαρκτοι εκλογείς, από τους οποίους άλλοι ήσαν στο εξωτερικό και άλλοι είχαν πεθάνει και παρό ταύτα φερόντουσαν στο πρακτικό της εκλογής ότι ψήφισαν. Η συζήτηση στην ολομέλεια της βουλής γύρω από τις δυο αυτές ενστάσεις κατά του κύρους της εκλογής του Πλ. Δρακούλη και γενικότερα τον έλεγχο των εκλογών Κερκύρας και Κεφαλονιάς-Ιθάκης από το Στ’ τμήμα της βουλής έγινε στην 11η συνεδρίασή της στις 22 Γενάρη 1911⁽⁷⁴⁾. Εισηγητής ήταν ο βουλευτής Παν. Αραβαντινός, ο οποίος ανέπτυξε την απόφαση των μελών του Στ’ τμήματος της βουλής σύμφωνα με την οποία απορριπτόταν μεν η ένσταση του Συνοδικού, γινόταν δε δεκτή η ένσταση του Θ. Κοντομίχαλου, αφού κατά τη γνώμη των μελών του Στ’ τμήματος από τους 18-20 “ανύπαρκτους εκλογείς, που φερόνταν ότι ψήφισαν ωφελήθηκε η κάλη του Πλ. Δρακούλη, ο οποίος πραγματικά πήρε 6.219 ψήφους και ζημιώθηκε η κάλη του Θ. Κοντομίχαλου, ο οποί-

ος πραγματικά πήρε 6.231 ψήφους. Με βάση αυτόν τον έλεγχο και το τελικό από αυτόν συμπέρασμα το Στ' τμήμα της βουλής δια του εισηγητή του βουλευτή Παν. Αραβαντινού πρότεινε στην ολομέλεια να θεωρήσει εσφαλμένη την ανακήρυξη του Πλ. Δρακούλη ως βουλευτή Κεφαλονιάς-Ιθάκης και να αναγνώρισει βουλευτή αντί αυτού τον Θ. Κοντομίχαλο. Εναντία στην εισήγηση και την πρόταση αυτή του Στ' τμήματος αντεπεξήλθε ο Πλ. Δρακούλης⁽⁷⁵⁾, ο οποίος κατάγγειλε ότι η προσβολή της εκλογής του "είναι αποτέλεσμα σκευωρίας"· ότι ο εισηγητής "έδρασε ως δικηγόρος των αντιπάλων του Κεφαλλήνων"· ότι έτσι επεδίωξε "να παράσχη υπηρεσίαν εις την πλουτοκρατίαν, οι οποίοι δεν θέλουν την παρούσαν μου εν τη βουλή"· και ότι "διεξάγεται αγών υπό της πλουτοκρατίας, όπως αποκλεισθώ από της βουλής. Είναι δε ο αγών ούτος συνέχεια του λυσσώδους αγώνος, ον διεξήγαγε η πλουτοκρατία, όπως, ει δυνατόν, μη εκλεχθώ". Τελικά η βουλή αποδέχτηκε την εισήγηση του Στ' τμήματός της και αναγνώρισε νόμιμο βουλευτή Κεφαλονιάς-Ιθάκης τον Θ. Κοντομίχαλο αντί του Πλ. Δρακούλη, ο οποίος τέθηκε εκτός της δεύτερης διπλής αναθεωρητικής βουλής, στην οποία, πλέον, κανένας βουλευτής "υπό σοσιαλιστικήν σημαίαν εκτεθείς" δεν έπαιρνε μέρος.

**7. Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ Α' ΔΙΠΛΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ,
Αύγουστος-Οκτώβρης 1910**

Η ομάδα των τριών σοσιαλιστών βουλευτών της Κεφαλονιάς-Ιθάκης στην Α' Διπλή Αναθεωρητική βουλή αντιμετώπισε και τοποθετήθηκε πάνω σε δυο ζεύγη κεφαλαιωδών θεμάτων, που κατά ζεύγος είχαν στενή αλληλεξάρτηση. Αυτά απασχόλησαν τις εργασίες της βουλής αυτής στη βραχύβια λειτουργία της και κατά ζεύγος ήταν:

α) το θέμα του όρκου, τον οποίο έπρεπε να δώσουν οι βουλευτές· και το στενά δεμένο με αυτό θέμα του χαρακτήρα της βουλής - εθνοσυνέλευσης ως Αναθεωρητικής ή Συντακτικής και

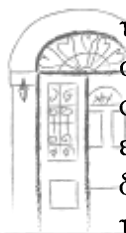
β) το θέμα της ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου, που είχε συγκροτήσει στις 6/19 Οκτώβρη 1910 έπειτα από την παραίτηση της κυβέρνησης του Στεφ. Δραγούμη και το συνοφασμένο με αυτό θέμα της διάλυσης της βουλής.

Στα τέσσερα αυτά θέματα των δύο ζευγών οι τρεις σοσιαλιστές βουλευτές της Κεφαλονιάς-Ιθάκης δεν ακολούθησαν πάντοτε και σε όλα ενιαία στάση και τοποθέτηση. Σ’ αυτά ενιαία στάση και τοποθέτηση τήρησαν οι βουλευτές Κων. Δεστούνης και Νικ. Μαζαράκης, ενώ ο Πλ. Δρακούλης, άλλοτε μεν τους συνακολούθησε στην τοποθέτησή τους κι άλλοτε αποστασιοποιήθηκε από τις τοποθετήσεις τους και μάλιστα με διαφοροποίησή του και της δικής του αρχικής τοποθέτησης.

Ειδικότερα: α) στο κεφαλαιώδες θέμα του όρκου και οι τρεις βρέθηκαν σύμφωνοι να δώσουν τον όρκο, όπως καθοριζόταν από το 64ο άρθρο του συντάγματος του 1864, που ίσχυε τότε⁽⁷⁶⁾. Ταυτόχρονα όμως με τον όρκο αυτό, και οι τρεις βουλευτές, ο Πλ. Δρακούλης και ο Κων. Δεστούνης υπέβαλαν στη βουλή έγγραφη επιφύλαξη, με την οποία δήλωναν ότι έδωσαν τον όρκο “ως εκτέλεσιν επιβαλλομένου τύπου, θεωρούντας αυτόν κατ’ ουσίαν ισοδύναμον προς απλήν βεβαίωσιν” ότι θα εκτελούσαν ευσυνείδητα το καθήκον τους “και συνεπώς, εάν η ευσυνείδητος αυτή εκτέλεσις του καθήκοντός μας ευρεθή ποτέ εν αντιθέσει προς το περιεχόμενον του δοθέντος όρκου, θα παρασθώμεν κατά την συνείδησίν μας”⁽⁷⁷⁾. Στο δεύτερο κεφαλαιώδες θέμα του πρώτου ζεύγους θεμάτων, που αφορούσε στο χαρακτήρα της βουλής ως αναθεωρητικής ή συντακτικής, και που συνδεόταν με το θέμα του όρκου, από τους τρεις σοσιαλιστές βουλευτές της Κεφαλονιάς-Ιθάκης οι Νικ. Μαζαράκης και Κων. Δεστούνης από την έναρξη των εργασιών της βουλής και έως τον τερματισμό τους τήρησαν ενιαία στάση και υπεραμύνθηκαν του χαρακτήρα της βουλής ως συντακτικής και όχι ως αναθεωρητικής. Ο Νικ. Μαζαράκης αμέσως και κατά την 1η συνεδρίαση της βουλής διακήρυξε από το βήμα της ότι είναι ανεπιφύλακτα υπέρ της συντακτικής εθνοσυνέλευσης καταγγέλοντας ότι “συντακτικήν δεν θέλουσι οι πλουτοκράται ολιγαρχικοί”⁽⁷⁸⁾, και ο Κων. Δεστούνης στην 21η συνεδρίαση της βουλής στις 11 Οκτώβρη 1910 διακήρυξε ότι η συνέλευση είναι συντακτική και μόνον συντακτική και ότι ήταν αδύνατο να θεωρηθεί αναθεωρητική με βάση το 107ο άρθρο του συντάγματος, το οποίο δεν κάνει διάκριση των θεμελιωδών από τις μη θεμελιώδεις διατάξεις⁽⁷⁹⁾. Ο Πλ. Δρακούλης, αντίθετα από τους δυο άλλους σοσιαλιστές βουλευτές, ενώ και στους προεκλογικούς του λόγους και κατά την έναρξη των εργασιών της βουλής είχε ταχτεί υπέρ της συντακτικής εθνοσυνέλευσης⁽⁸⁰⁾, στην πορεία των εργασιών της διαχώρισε τη θέση του από τους δυο άλλους συνα-

δέλφους του και τάχτηκε υπέρ της αναθεωρητικής⁽⁸¹⁾ και β) στο πρώτο κεφαλαιώδες θέμα του δεύτερου ζεύγους θεμάτων, *το θέμα εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου* και στο άμεσα και στενά συναπτόμενο δεύτερο θέμα του ίδιου ζεύγους, *το θέμα της διάλυσης της βουλής* ενιαία και συνεπή στάση και τοποθέτηση τήρησαν οι Νικ. Μαζαράκης και Κων. Δεστούνης, οι οποίοι τάχτηκαν ανένδοτα ενάντια στην ψήφο εμπιστοσύνης και στην κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου και ενάντια στη διάλυση της βουλής. Χαρακτηριστικά στοιχεία, επί του προκειμένου, είναι το ψήφισμα, το οποίο υπέβαλε στη βουλή ο Νικ. Μαζαράκης εκ μέρους και του Κων. Δεστούνη, αλλά και του Πλ. Δρακούλη ότι “η Γ’ εν Αθήναις Εθνοσυνέλευσις των αντιπροσώπων του Ελληνικού Έθνους δεν θα διαλυθή, μέχρις ου περατώση τα έργα της”⁽⁸²⁾, επί πλέον ο Νικ. Μαζαράκης σε άλλη συνεδρίαση της βουλής εκφράστηκε ενάντια στο “φάσμα της διαλύσεως”⁽⁸³⁾ εκ μέρους “και των συμπληρεξουσίων του κ.κ. Δρακούλη και Δεστούνη”⁽⁸³⁾ και σε άλλη δήλωνε απερίφραστα ότι θα καταψήφιζε την κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου⁽⁸⁴⁾, και ο Κων. Δεστούνης, επίσης, χαρακτήριζε την ψήφο του ως “ψήφο δυσμένειας” κατά της κυβέρνησης του Ελευθ. Βενιζέλου προσθέτοντας ότι η κυβέρνηση αυτή ήλθε στη βουλή “με την σημαίαν της αναθεωρητικής”⁽⁸⁵⁾. Αντίθετα προς τους δυο αυτούς σοσιαλιστές βουλευτές, ο τρίτος της ομάδας Πλ. Δρακούλης, ενώ αρχικά είχε υπογράψει το κοινό ψήφισμα και των τριών να μη διαλυθεί η βουλή μέχρις ότου τερματίσει το έργο της και ενώ ο Νικ. Μαζαράκης δήλωνε στη βουλή και εκ μέρους του την κοινή απόφασή τους ενάντια στο “φάσμα της διαλύσεως”⁽⁸⁶⁾ τελικά αποστασιοποιήθηκε από τους δυο άλλους, αλλά και από τη δική του τοποθέτηση και έδωσε ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου και ψήφο για να διαλυθεί η βουλή δικαιολογώντας αυτές τις τοποθετήσεις με το επιχείρημα ότι κατά την πρώτη εβδομάδα της συνόδου φρονούσε ότι “εξελέγησαν άνδρες έμφρονες”, αλλά ότι η πείρα τον έπεισε ότι “η συνέλευσις δεν εξεπροσώπει το αντιπλουτοκρατικόν φρόνημα της χώρας, αφού είναι πλήρης πλουτοκρατών, αντιδραστικών και σοφιστών”, ότι γι’ αυτό το λόγο η διάλυση της βουλής ήταν “ευχής έργον” και ότι “όσω ταχύτερον διαλυθή, τόσο συμφερότερον είναι δια τον τόπον”, ενώ, εξ άλλου, διακήρυξε ότι η κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου “θα δώση τοιαύτην κατεύθυνσιν εις τα πράγματα ημών, ώστε η Ελλάς να μετατεθή από της οπισθοπορείας του πολιτισμού εις την πρωτοπορείαν

του ανθρωπισμού”⁽⁸⁷⁾.

Εκτός από τα τέσσερα αυτά κεφαλαιώδη θέματα, τα οποία απασχόλησαν κατά κύριο λόγο τη βραχύτατη Α’ διπλή αναθεωρητική βουλή, οι 3 σοσιαλιστές βουλευτές της Κεφαλονιάς-Ιθάκης βρήκαν την ευκαιρία επί πλέον των τοποθετήσεών τους στα θέματα αυτά, να αναπτύξουν από το βήμα της βουλής αρχές και γενικότερου χαρακτήρα διακηρύξεις και να προβούν σε καταγγελίες, απόρροια όλων αυτών της σοσιαλιστικής τους ιδεολογίας και των προεκτάσεών της στην πολιτική πρακτική. Από αυτές, αρχές, διακηρύξεις, καταγγελίες και διαπιστώσεις επισημαίνουμε ιδιαίτερα:

α) *τη διακήρυξη της σοσιαλιστικής τους ιδεολογίας*. Ο Ν. Μαζαράκης διαβεβαίωνε τη βουλή ότι “ο σοσιαλισμός εν Κεφαλληνία έχει στήσει την έδρα του” και ότι “αγνοεί πρόσωπα υπό την γενικήν έννοιαν της λέξεως”⁽⁸⁸⁾. Ο Πλ. Δρακούλης διακήρυξε ότι είναι “σοσιαλιστής, στρατιώτης της ελευθερίας, λάτρης της ελευθερίας, η οποία δεν έχει ανάγκην φίλων, αλλά στρατιωτών και λατρευτών” και ότι “η σοσιαλιστική ιδέα, την οποίαν ημείς υπηρετούμεν ούτε οπαδούς ούτε αρχηγό κόμματος προϋποθέτει”⁽⁸⁹⁾.

β) *τη διακήρυξη της Λαϊκής κυριαρχίας*. Χαρακτηριστικά, επί του προκειμένου, ο Νικ. Μαζαράκης διακήρυξε από το βήμα της βουλής ότι “ουδεμία Μεγαλειότης είναι ανωτέρα της Λαϊκής Μεγαλειότητος”· ότι “η φωνή του Λαού είναι Μεγαλειότης προ της οποίας η βασιλική είναι υπόδουλος”· ότι “οι βασιλείς είναι δια τα Έθνη και τους Λαούς και όχι οι Λαοί και τα Έθνη δια τους βασιλείς”· και ότι “οι βασιλείς είναι υπηρέται των Λαών και όχι οι Λαοί υπηρέται των βασιλέων”⁽⁹⁰⁾.

γ) *τη διακήρυξη ενάντια στην πλουτοκρατία και τον κεφαλαιοκρατισμό*. Ο Νικ. Μαζαράκης αγορεύοντας υπέρ της συντακτικής εθνοσυνέλευσης καταφέρθηκε ενάντια στην πλουτοκρατική ολιγαρχία, που ήταν πολέμια της συντακτικής επισημαίνοντας ότι οι ολιγαρχικοί πλουτοκράτες “ουδέποτε συνεισέφερον τι υπέρ της πατρίδος”· ότι αυτοί “έξεπρόρνευσαν την τιμήν των αδελφών και των θυγατέρων ημών αντί πινακίου φακής”· ότι θέλουν “τον εργάτην εργαζόμενον 48 ώρας, ει δυνατόν, την ημέραν και κύπτοντα υπό το βάρος της εργασίας, ενώ αυτοί διασκεδάζουν με όσα υποφέρει και αποφέρει ο εργάτης”· και ότι αυτοί “φοβούνται την φορολογίαν των κεφαλαίων, την ελευθεροτυπίαν και τον έλεγχον”⁽⁹¹⁾. Δριμύτερος, ακόμα, ο Πλ. Δρακούλης καταφέρθηκε από το

βήμα της βουλής ενάντια στην κεφαλαιοκρατία και το ζυγό της “του οποίου τα κόμματα είναι τυφλά όργανα” και κάτω από τον οποίο “στενάζει όχι μόνον η Ελλάς, αλλά και πάσα άλλη χώρα της οικουμένης, και γι’ αυτό τον λόγο “συμβαίνει ώστε επί τρεις γενεάς μέχρι σήμερα κυβερνήσεις εν Ελλάδι ουδεμίαν άλλην σημασίαν είχε ποτέ ή την σημασίαν ομίλου επιτηδείων ημιανεπτυγμένων ανθρώπων, εντολοδόχων της κεφαλαιοκρατίας” που στήριζαν την ισχύ τους στην αμάθεια και στη νάρκη του εργαζόμενου λαού⁽⁹²⁾.

δ) *τη διακήρυξη ενάντια στα προνόμια*. Ο Νικ. Μαζαράκης παίρνοντας αφορμή από την αμφισβήτηση της νομιμότητας της εκλογής του Γ. Πώπ ως βουλευτή Ψαρρών με το επιχείρημα ότι δεν είχε την ιδιότητα του αυτόχθονα Ψαριανού από τον πατέρα του, αλλά από τη μητέρα του κατάγγειλε δριμύτατα τα προνόμια όχι μόνον των Ψαριανών⁽⁹³⁾ “αλλ’ όλων γενικώς” επισημαίνοντας ότι είναι κατά των προνομίων “καίτοι καταγόμενος εκ της ριζοσπαστικής νήσου Κεφαλληνίας, ήτις απελευθέρωσε δια των δημοκρατικών ανδρών αυτής τας Ιονίους νήσους από της αγγλοκρατίας” και της οποίας οι κάτοικοι δεν ζήτησαν “προνόμια άλλα πλην της ιστορίας”⁽⁹⁴⁾.

ε) *τη διακήρυξη της ισότητας των φύλων*. Ο Νικ. Μαζαράκης στην ίδια αγόρευσή του με αφορμή την αμφισβήτηση του κύρους της εκλογής του Γ. Πώπ ως βουλευτή Ψαρρών γιατί δεν ήταν Ψαριανός ο πατέρας του, αλλά η μητέρα του καταφέρθηκε ενάντια στην ανισότητα των δύο φύλων. Είναι χαρακτηριστική, επί του προκειμένου, η πρωτοποριακή τοποθέτησή του ότι “η κτηνώδης βία του ανδρός κατισχύσασα της γυναικός έθηκεν επ’ αυτής το οικογενειακόν επίθετον, καίτοι πάλαι ποτέ υπερίσχυε το ευγενέστερον μητρικόν δίκαιον, όπερ αφεύκτως ημέραν τινα θα κυριαρχήσει, αλλ’ υπό ευγενεστάτην τότε μορφήν”⁽⁹⁵⁾.

στ) *τη διακήρυξη ενάντια στην προγονοπληξία*. Ο Νικ. Μαζαράκης στην αγόρευσή του ενάντια στα προνόμια διακήρυξε ότι με την καταγγελία των προνομίων δεν εννοούσε κατάργηση “των δεσμών του παρελθόντος, προς το παρόν” ούτε εννοούσε τη διάρρηξη των σχέσεών τους, αλλά θεωρούσε ότι το παρελθόν υπάρχει “εις μίμησιν και ουχί εις καύχησιν”. Και με την ευκαιρία αυτή διακήρυξε χαρακτηριστικά ότι εκείνο, που “κατέστρεψεν ημάς τους νεωτέρους Έλληνας, τούτο βεβαίως είναι η καύχησης δια τα προγονικά ημών κλέα και η επί των Ξηρών ήδη δαφνών επανάπαυσις ημών”⁽⁹⁶⁾.

ζ) τη διακήρυξη ενάντια στο ελληνικό κοινοβούλιο και τις ελληνικές κυβερνήσεις. Ο Νικ. Μαζαράκης καταγγέλοντας τη λογοκοπία του κοινοβουλίου διακήρυξε ότι κινδύνευε “να γίνη σπήλαιον σταλακτίτων φλυαρίας και λογοκοπίας, αν και πάντες ομολογούσιν ότι αγορά Ελλάδος ου λόγων δείται, ἀλλ’ έργων”⁽⁹⁷⁾. Ο Πλ. Δρακούλης χαρακτήριζε σε αγόρευσή του τις κυβερνήσεις τριών γενεών ως όμιλο “επιτηδείων ημιανεπτυγμένων ανθρώπων, εντολοδόχων της διαθύσας κεφαλαιοκρατίας στηριζόντων την ισχύν των επί της αμαθείας και της νάρκης του εργαζομένου λαού” και τόνιζε ότι “υπ’ αυτήν την άποψιν αι Κυβερνήσεις ουδέν άλλο ηδύνατο να είναι ή όργανα της κεφαλαιοκρατίας”⁽⁹⁸⁾.

η) τη διακήρυξη για την επανάσταση στο Γουδί στα 1909. Ο Πλ. Δρακούλης σε αγόρευσή του δικαιολογώντας τη ψήφο εμπιστοσύνης στον Ελευθ. Βενιζέλο και την κυβέρνησή του αναφέρθηκε και στην επανάσταση στο Γουδί δίνοντας μια δική του χαρακτηριστική ερμηνεία σ’ αυτήν. Αντικρούοντας τη γνώμη, που ήδη επί δεκαπεντάμηνο είχε διαφημιστεί, ότι έγινε επανάσταση διακήρυξε την άποψή του ότι “δεν έλαβε χώραν πράγματι καμμία επανάστασις”. Δίνοντας δική του ερμηνεία στη λέξη “επανάστασις” καθόριζε ότι με αυτή εννοεί “το αντιπλουτοκρατικόν εκείνο φρόνημα, το οποίον ομολογουμένως υπάρχει εν τη χώρα από τινων ετών”, ότι “αυτό ακριβώς το αντιπλουτοκρατικόν πνεύμα είναι το προκαλέσαν τα γεγονότα κατά τους τελευταίους 15 μήνας” και ότι “η πάσα εξέγερσις έχει ως βάσιν της τον σφοδρόν πόθον του παραγωγικού κόσμου ν’ απαλλαγή από τον ζυγόν της κεφαλαιοκρατίας”. Θεωρούσε, τέλος, ότι το πνεύμα της επανάστασης “περιεφέρετο αναμέσον ημών” και ότι “ελλείψει οργάνου κατέφυγεν εις τον στρατόν, ο δε λαός, είτε διότι είχε πίστιν εις τον στρατόν, είτε διότι δεν υπήρχον άλλαι επιδράσεις καθοδηγούσας αυτόν, εταύτισε την τύχην του με την εξέγερσιν της 14ης Αυγούστου (σσ. 1909 στο Γουδί)⁽⁹⁹⁾ και

θ) τη διακήρυξη για την έννοια “ανόρθωσις”. Ο Πλ. Δρακούλης από το βήμα της βουλής διακήρυξε ότι η “ανόρθωσις” ως απαίτηση προήλθε από την επαναστατική αντιπλουτοκρατική ζύμωση, που προηγήθηκε της επανάστασης στο Γουδί τον Αύγουστο του 1909, αλλά και η οποία ζύμωση συνεχίστηκε και έπειτα από το Γουδί με ενσάρκωση της ανόρθωσης τον Ελευθ. Βενιζέλο. Διασαφηνίζοντας την έννοια “ανόρθωσις” έκρινε ότι κατά την άποψή του αυτή “σημαίνει ικανοποίησιν τοιαύτην του αντιπλουτοκρατικού πνεύματος ώστε να επιβαρυνθώσι μόνον οι

πλούσιοι με τας ανάγκας της Πολιτείας και ν' απαλλαγή των φόρων ο εργατικός κόσμος"⁽¹⁰⁰⁾. Θεωρώντας ακριβώς ότι με αυτό το πνεύμα της ανόρθωσης πρέπει να εργαστεί ο Ελευθ. Βενιζέλος και πιστεύοντας ο Πλ. Δρακούλης στη σχετική υπόσχεσή του τάχτηκε με το μέρος του δίδοντας ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνησή του, που ισοδυναμούσε με ψήφο διάλυσης της Βουλής παρά τις αρχικές τοποθετήσεις του και αποστασιοποιούμενος από δυο άλλους ομοϊδεάτες του βουλευτές, τον Κων. Δεστούνη και Ν. Μαζαράκη.

8. ΟΙ ΟΡΓΑΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΕΣ, ΕΝΔΟΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΩΓΕΝΕΙΣ, ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ.

Το ελληνικό πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα του Πλ. Δρακούλη κατά τη διάρκεια της ιστορικο-πολιτικής υπόστασης και δράσης του παρουσίασε σοβαρές ενδογενείς αδυναμίες και εξωγενείς καταστάσεις και συγκυρίες κατά την οργάνωση και λειτουργία του, που συντέλεσαν ώστε αυτή η υπόσταση, λειτουργία και δράση του να καταστούν βραχύβιες. Από αυτές τις αδυναμίες σημαντικότερες υπήρξαν:

α) *ενδογενείς*: Τέτοιες ήταν: 1) η *αδυναμία ενοποίησης όλων των σοσιαλιστικών ομάδων* με κέντρο τον "Σύνδεσμον των Εργατικών Τάξεων". Ο ίδιος ο Σύνδεσμος και τα ηγετικά του στελέχη με επικεφαλής τον ιδρυτή του Πλ. Δρακούλη δεν στάθηκαν ικανοί να εμπνεύσουν στις διάσπαρτες στη χώρα σοσιαλιστικές ομάδες και δυνάμεις την αναγκαιότητα της ενοποίησής του σ' ένα ισχυρό κομματικό οργανισμό, ικανό να αντιμετωπίσει αποφασιστικά τις πανίσχυρες αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις της συντήρησης και να επηρεάσει τις πολιτικές εξελίξεις στη χώρα μας τόσο έπειτα από την επανάσταση στο Γουδί, όσο και κατά και έπειτα από την Α' διπλή Αναθεωρητική βουλή, που προήλθε από τις εκλογές του Αυγούστου 1910. Χαρακτηριστική, επί του προκειμένου, είναι η διαπίστωση του ίδιου του Πλ. Δρακούλη, που διατύπωσε σε γράμμα του προς τον γραμματέα του Διεθνούς Σοσιαλιστικού Γραφείου Camille Huysmans: στις 7 Ιουνίου 1911. Σ' αυτό επισημαινόταν ότι καμμία προσπάθεια σοβαρή δεν καταβαλλόταν στη χώρα μας για την ενοποίηση των σοσιαλιστικών μονάδων, ενώ, εξ' άλλου, το Σοσιαλιστικό κόμμα που προερχόταν από την μετατροπή του "Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων" σε κομματικό οργανισμό ήταν "ατελώς οργανωμένο"⁽¹⁰¹⁾, 2) οι προ-

σωπικές φιλοδοξίες και ο πρωτεϊσμός των ηγετικών στελεχών της σοσιαλιστικής κίνησης. Στα κύρια ηγετικά στελέχη των διάσπαρτων στη χώρα μας σοσιαλιστικών ομάδων και της καθόλου σοσιαλιστικής κίνησης κυριαρχούσαν έντονες αντιθέσεις και διαφορές φιλόδοξου προσωπικού χαρακτήρα και έντονος ο πρωτεϊσμός. Αυτά όλα στάθηκαν από τα σημαντικότερα εμπόδια της ενοποίησης των σοσιαλιστικών ομάδων και της ενιαίας οργάνωσής τους σε στέρεες βάσεις με αποτέλεσμα και η υπόσταση του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος να καταστεί βραχύβια και σύντομα να οδηγήσει στη διάσπαση και στον οριστικό αφανισμό του. Ο ίδιος ο Πλ. Δρακούλης στο γράμμα του προς τον Camille Huysmans τόνιζε ότι τα κυριότερα εμπόδια, που ανέστελαν την οργάνωση και την πρόοδο του σοσιαλιστικού κόμματος και τα οποία επιβαλλόταν να ξεπεραστούν, προέρχονταν μέσα από τις τάξεις των ιδίων των σοσιαλιστών και κατέληγε ότι “ανάμεσα από ίντριγκες, προσωπικές ζηλοτυπίες, κακοπιστία και γενική κακοήθεια η εργασία μας βρίσκεται ακόμη σε εμβρυσώδη κατάσταση, αν και οι προσπάθειές μας από το 1885 προς την κατεύθυνση της αφύπνισης και οργάνωσης των εργατικών τάξεων ήσαν αδιάκοπες”⁽¹⁰²⁾. Ένα μέρος αυτού του τύπου των εμποδίων οπωσδήποτε εβάραινε και τον ίδιο τον Πλ. Δρακούλη από τον οποίο παλιοί συνεργάτες του αποσπάστηκαν και τον κατηγορούσαν ότι ασχολιόταν περισσότερο με τις θεωρίες για χαρτοφαγία και πνευματισμό, παρά για πραγματική σοσιαλιστική δράση(103), ενώ νεώτεροι ιστορικοί καταλογίζουν σ’ αυτόν “νεφελώδεις ιδέες, αυταρχικές τάσεις και ιδιότυπο χαρακτήρα” με αποτέλεσμα να αποξενώσει πολλούς από τους συνεργάτες του(104) και 3) η αδυναμία ισχυρής οργανωτικής διάρθρωσης του κόμματος. Το ελληνικό πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα δεν είχε σταθερή και βέβαιη οργανωτική διάρθρωση, ούτε συγκεκριμένους και σαφείς οργανωτικούς δεσμούς. Ακριβώς από αυτή την ενδογενή αδυναμία του δεν μπόρεσε “τελεσφόρως να συγκρατηθή συμπαγές” κατά τη διαπίστωση του ίδιου του ιδρυτή του.⁽¹⁰⁵⁾ Υπήρχε, βέβαια, ως βασικός πυρήνας του ο “Σύνδεσμος των Εργατικών Τάξεων” στην Αθήνα, αλλά και σ’ αυτόν χαλαρές ή και ανύπαρκτες ήταν οι οργανωτικές του δομές, οι οποίες στην περιφέρεια υπήρχαν ακόμα ασθενέστερες και μόνο σε ορισμένα κέντρα, όπως στον Πειραιά, στην Πάτρα ή στο Βόλο. Υπήρχε αναμφισβήτητα “συρροή τάσεων προς απαρτισμόν δυνάμεως προσωρισμένης να διοργανώσει τας παρ’ ημίν βιομηχανικάς συνθήκας” και αυτή η δύναμη δεν ήταν, κατά

τον Πλ. Δρακούλη, “άλλο τι, άμα εκδηλώση εαυτών, εί μη εργατικόν κόμμα”.⁽¹⁰⁶⁾ και είχε ήδη δημιουργηθεί στη χώρα μας “αναμφιβόλως σοσιαλιστική γνώμη” αλλ’ αυτή ήταν διάχυτη και “ανοργάνωτος”, γι’ αυτό άλλως τε, και ο Πλ. Δρακούλης διακήρυσσε ότι καθήκον των σοσιαλιστών ήταν να επιδοθούν “επί διетίαν εις ενδελεχείς προσπάθειας προς οργάνωσιν της σοσιαλιστικής εν τω τόπω γνώμης”.⁽¹⁰⁷⁾

β) *εξωγενείς καταστάσεις και συγκυρίες*. Τέτοιες ήσαν: 1) οι έντονες αντιδράσεις του παλαιοκομματισμού και της κεφαλαιοκρατικής συντήρησης ενάντια στο πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα. Πανίσχυρη αυτή η συντήρηση με κέντρο το ξενόφερτο και ξενόδουλο παλάτι μηχανευόταν κάθε μέσο βίας, διώξεων και καταπίεσης για να αναστείλει και τελικά να πετύχει να καταπνίξει κάθε μορφής σοσιαλιστική κίνηση, κάθε δραστηριότητα προς διάδοση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας και κατ’ επέκταση κάθε δυνατότητας οργάνωσης σοσιαλιστικού ισχυρού κόμματος, που θα διεκδικούσε από τον λαό την αντιπροσώπευσή του στο κοινοβούλιο. Το βασιλικό-κεφαλαιοκρατικό στη χώρα μας κατεστημένο επί δεκαετίες αντιδρούσε έντονα σε κάθε νεωτεριστική-προοδευτική κίνηση και στις νέες σοσιαλιστικές ιδέες φτάνοντας και έως τη δολοφονία εκπροσωπευτικών ηγετών της, όπως του Ρόγκκου Χοϊδά στις φυλακές της Χαλκίδας και του Μαρίνου Αντύπα στα Θεσσαλικά Τέμπη. Το πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα, που στόχο του είχε “την οικονομική επανάστασιν”, έργο του είχε “να οργανώση τας εργατικές τάξεις πολιτικώς”⁽¹⁰⁸⁾ και πρόγραμμά του ευρύτερες μεταρρυθμίσεις πολιτικο-κοινωνικο-οικονομικού χαρακτήρα υπέρ των εργατικών τάξεων και ενάντια στην πλουτοκρατία και το σύστημα, που είχε αυτή επιβάλει στη χώρα μας, ήταν εύλογο να επισύρει το μίσος της και να την οδηγήσει σε κάθε δυνατό μέσο μηχανογραφιών και δολοπλοκιών για τη ματαίωση της οργάνωσης και συγκρότησής του και για τη διάλυσή του σε περίπτωση σύστασής του. Είναι χαρακτηριστικά, επί του προκειμένου, στοιχεία: η αποτυχία των Κων. Δεστούνη και Νικ. Μαζαράκη, των σοσιαλιστών βουλευτών στην Α’ Αναθεωρητική βουλή, κατά τις βουλευτικές εκλογές του Νοέμβρη 1910 για τη σύγκληση της Β’ διπλής Αναθεωρητικής βουλής· η εκλογή μεν στις εκλογές αυτές του Νοέμβρη 1910 του Πλ. Δρακούλη ως βουλευτή Κεφαλονιάς και σε συνέχεια η προσβολή της νομιμότητάς της, η αποδοχή αυτής της προσβολής από την ολομέλεια της βουλής και η άρση από αυτήν της βουλευτικής του ιδιότητας προς όφελος του πρώτου επιλαχόντος Θ.

Κοντομίχαλου, που προσέβαλε το κύρος της εκλογής του Πλ. Δρακούλη, ο οποίος και την άρση της βουλευτικής του ιδιότητας κατήγγειλε ως προϊόν κεφαλαιοκρατικής σκευωρίας.⁽¹⁰⁹⁾ 2) η εμφάνιση στο ελληνικό πολιτικό προσκήνιο του Ελευθ. Βενιζέλου και του κόμματος των φιλελευθέρων. Η παρουσία στη χώρα μας της προσωπικότητας του Ελευθ. Βενιζέλου, ο οποίος είχε ήδη καταστεί ευρύτατα και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο γνωστός για την επαναστατική του δράση στην Κρήτη, η ανάμειξή του, ενεργός και δραστήρια στην πολιτική της ζωή και η δημιουργία από αυτόν του κόμματος των Φιλελευθέρων υπήρξαν παράγοντες, οι οποίοι επέφεραν διαφοροποιήσεις γενικότερα μεν ανάμεσα στους Έλληνες σοσιαλιστές, ειδικότερα δε ανάμεσα στην ομάδα των τριών σοσιαλιστών βουλευτών της Κεφαλονιάς-Ιθάκης στην Α' διπλή Αναθεωρητική Βουλή. Έτσι ενώ οι Κων. Δεστούνης και Νικ. Μαζαράκης τήρησαν συνεπή και σταθερή στάση καταψηφίζοντας την κυβέρνηση Ελευθ. Βενιζέλου και τη διάλυση της Βουλής, ο Πλ. Δρακούλης παρά τις αρχικές, σύμφωνα με τους δυο άλλους συμπληρεξουσίους του, τοποθετήσεις του υπερψήφισε την κυβέρνηση Ελευθ. Βενιζέλου και τη διάλυση της βουλής⁽¹¹⁰⁾ διακηρύσσοντας ότι “καθήκον των σοσιαλιστών” είναι να υποστηρίξουν “την παρούσαν κυβέρνηση (σ.σ του Ελευθ. Βενιζέλου), εφ’ όσον εισάγει νομοθετήματα υπέρ των εργατικών τάξεων” και μάλιστα “εκθύμως”.⁽¹¹¹⁾

9. Ο ΤΕΡΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ.

Το ελληνικό πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα του Πλ. Δρακούλη, αποδυναμωμένο από τις ενδογενείς αδυναμίες του, αλλά και από εξωγενείς παράγοντες μπήκε σε περίοδο μεγάλης δοκιμασίας και κρίσης, πριν ακόμα ξεδιπλώσει ευρύτερα, τοπικά και χρονικά, τις δραστηριότητές του. Αυτή η δοκιμασία, η οποία τελικά έφερε τον ολοκληρωτικό τερματισμό της πολιτικο-κοινωνικής υπόστασης και δράσης του, προήλθε βασικά και κατά κύριο λόγο από δυο θεμελιακούς και ουσιαστικούς συντελεστές που ήταν:

α) η διάσπασή του σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο και η οποία εντεινόταν από προσωπικές, ακόμα, επιθέσεις ανάμεσα σε ηγετικά του στελέχη και παλιούς συνεργάτες. Αυτή η διάσπαση σημειώθηκε αρχικά

τον Μάη του 1911 όταν ο Ν. Γιαννιός, αρχισυντάκτης του περιοδικού “Έρευνα”, αποσπάστηκε από τον “Σύνδεσμον των Εργατικών Τάξεων” και την Εκτελεστική του Επιτροπή, διαχώρισε τη θέση του από τον Πλ. Δρακούλη και στις 25 Μάη 1911 δημιούργησε το “Σοσιαλιστικόν Κέντρον Αθηνών”.⁽¹¹²⁾ Στα επόμενα χρόνια η δημιουργία αυτού του Σοσιαλιστικού Κέντρου του Ν. Γιαννιού, ενέτεινε τη διάσπαση με τον “Σύνδεσμον των Εργατικών Τάξεων”, του Πλ. Δρακούλη με έντονες, και προσωπικού ακόμα χαρακτήρα, επιθέσεις ενάντια στην ηγεσία του⁽¹¹³⁾ έτσι, που στην πραγματικότητα είχε δημιουργήσει αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσά τους, αλλά και με άλλους σοσιαλιστικούς οργανισμούς, όπως της Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης. Τη διάσπαση της όλης σοσιαλιστικής κίνησης και επομένως και του σοσιαλιστικού κόμματος του Πλ. Δρακούλη ενέτειναν καταλυτικά και καθοριστικά δυο μεγάλες για τη χώρα μας ιστορικές συγκυρίες που ήταν: 1) *Το πρόγραμμα του Ελευθ. Βενιζέλου και του κόμματος των Φιλελευθέρων*, εκφραστή των πολιτικο-κοινωνικών επιδιώξεων της αστικής τάξης της χώρας μας, αντίπαλη επί δεκαετίες της φεουδουλιστικής συντήρησης. Το πρόγραμμα αυτό τόσο κατά την εσωτερική του πολιτική με ριζοσπαστικά για το κατεστημένο της εποχής εκείνης νομοθετήματα και σημαντικές μεταρρυθμίσεις, που άνοιγαν ασφαλέστατα το δρόμο προς την εξουσία της αστικής τάξης της χώρας μας κατά το προοδευτικό της στάδιο· όσο και κατά την εξωτερική του πολιτική με τους Βαλκανικούς πολέμους και αργότερα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο με πραγμάτωση των εθνικών του Λαού πόθων και μακροχρόνιων επιδιώξεων και που όλα αυτά σε τελευταία ανάλυση συνέπιπταν και με τους στόχους ορισμένων σοσιαλιστικών ομάδων και ηγετών, όπως του Πλ. Δρακούλη, συνετέλεσαν ώστε πολλοί σοσιαλιστές να είναι υποστηρικτές τους και άλλοι πολέμοί τους και β) ο *πρώτος παγκόσμιος πόλεμος*, ο οποίος συνετέλεσε στο χωρισμό του Λαού και της χώρας σε δυο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, τους ουδετερόφιλους του βασιλιά Κωνσταντίνου, της αυλής του και των κυβερνήσεών του· και τους Ανταντικούς του Ελευθ. Βενιζέλου και του κόμματός του. Τα δυο αυτά στρατόπεδα και οι τάσεις τους αγκάλιασαν και το σοσιαλιστικό κίνημα και τους Έλληνες σοσιαλιστές, που διαχωρίστηκαν και αυτοί σε ουδετερόφιλους και ανταντικούς με αποτέλεσμα την ακόμα μεγαλύτερη διάσπασή τους. Στο διασπαστικό αυτό χάσμα των Ελλήνων, τότε, σοσιαλιστών συνετέλεσαν και η πολιτική του Ελευθ. Βενιζέλου, ο

οποίος ικανοποίησε ορισμένες διεκδικήσεις του σοσιαλιστικού κινήματος στο εσωτερικό μέτωπο για να συμπαράσχει σημαίνοντες σοσιαλιστές στην εξωτερική του πολιτική, που κύριος στόχος της ήταν η έξοδος της χώρας μας στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων, Αγγλίας, Γαλλίας, Τσαρικής Ρωσίας. Άλλως τε ο Ελ. Βενιζέλος για να επιτύχει στα σχέδιά του έκρινε απαραίτητη την ενίσχυση της θέσης του σε ευρωπαϊκό επίπεδο και στους σοσιαλιστές και χαρακτηριστική, επί του προκειμένου, είναι η δήλωσή του προς τον κύριο δημιουργό του “Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθηνών” Ν. Γιαννιό ότι “επιθυμεί να δημιουργήσει σοσιαλιστικόν κόμμα εν Ελλάδι”.⁽¹¹⁴⁾ Έτσι η διάσπαση των Ελλήνων σοσιαλιστών πήρε τη μεγαλύτερη δυνατή έκταση με διαχωρισμό τους στους Ανταντικούς, ανάμεσα στους οποίους και ο Πλ. Δρακούλης με το κόμμα του, που γλίστρησε ήδη πολύ ενωρίς προς τον Ελευθ. Βενιζέλο και το κόμμα του και τους ουδετερόφιλους, που θεωρούσαν την ουδετερότητα πραγματική και γνήσια και όχι βασιλοκωνσταντινική, ως την συνεπή έκφραση της αντιπολεμικής σοσιαλιστικής αρχής. Αυτός ο διαχωρισμός των Ελλήνων σοσιαλιστών δημιούργησε ήδη κατά το 1914 νέα διάσπαση στον “Σύνδεσμον των Εργατικών Τάξεων”, έπειτα από τη διάσπαση του 1911 με τον Ν. Γιαννιό, με ηγέτες τώρα τους Π. και Ν. Δημητράτο και με τη δημιουργία “Σοσιαλιστικής Εργατικής Οργάνωσης”, που τα μέλη της παρουσιάστηκαν ουδετερόφιλα αντιπολεμικά και που συνέπραξαν, μάλιστα, εκλογικά με τους μοναρχικούς κατά τις βουλευτικές εκλογές του 1915 με τον Κερκυραίο δικηγόρο Αριστ. Σίδερη, μέλος της Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης στον αντιβενιζελικό συνασπισμό στη μακεδονική πρωτεύουσα και τον Παν. Δημητράτο στον παρόμοιο συνασπισμό στην Καβάλα.⁽¹¹⁵⁾

β) η Οκτωβριανή στα 1917 επανάσταση στη Σοβιετική Ένωση. Εκτός από τη διάσπαση σε πολιτικό και πρακτικό επίπεδο του σοσιαλιστικού κινήματος στη χώρα μας και κατ’ επέκταση και του πρωτοσοσιαλιστικού κόμματος του Πλ. Δρακούλη με τις διασπάσεις του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων στα 1911 και στα 1915 στον οριστικό τερματισμό της πολιτικής του υπόστασης και δράσης σε πολύ μεγάλο βαθμό συντέλεσε και η επανάσταση που ξέσπασε τον Οκτώβρη 1917 στην τσαρική Ρωσία με αποτέλεσμα τη δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτή έπαιξε καταλυτική επίδραση στους Έλληνες σοσιαλιστές, από τους οποίους οι συνεπέστεροι και ακριβείς ερμηνευτές της σοσιαλιστικής-μαρξιστικής

θεωρίας προχώρησαν σε συζητήσεις, επαφές και ανταλλαγές απόψεων ανάμεσά τους με αποτέλεσμα την κατά το δυνατό ενοποίηση των κυριότερων σοσιαλιστικών ομάδων και τη δημιουργία του Σ.Ε.Κ.Ε., που η συνέχεια του είναι το Κ.Κ.Ε. Μέσα στο φάσμα αυτών των ενοποιητικών ζυμώσεων ο Σύνδεσμος των Εργατικών Τάξεων και το ανύπαρκτο πια πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα του Πλ. Δρακούλη αποξενώθηκαν και έπαψαν πια να δρουν. Μια τελευταία, κατά σχετική μαρτυρία, ίσως παρουσία δημόσια του Συνδέσμου αυτού ήταν το ψήφισμα, που εξέδωσε στα 1917 και με το οποίο τασσόταν υπέρ της ειρήνης, όχι όμως με την αποδοχή των όρων της καίτερης Γερμανίας.⁽¹¹⁶⁾ Σ' αυτό το σημείο, κατά τα υπάρχοντα στοιχεία μας, φαίνεται ότι οριστικά αφανίζεται ο Σύνδεσμος και το πρωτοσοσιαλιστικό κόμμα του οποίου υπήρξε η "κρηπίδα", ενώ ο ιδρυτής του, ουσιαστικά αποξενωμένος από την όλη μεταπολεμική σοσιαλιστική κίνηση, επιδόθηκε σε ακαδημαϊκού τύπου ενασχολήσεις.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- (1) Είναι γνωστό ότι οι τρεις κύριοι τύποι της σοσιαλιστικής ιδεολογίας κατά τα τέλη του περασμένου αιώνα και τις αρχές του τωρινού ήσαν σε πανευρωπαϊκή κλίμακα και στα Επτάνησα, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα: ο τύπος του αναρχικού σοσιαλισμού με κεντρική έδρα του την Πάτρα, δημοσιογραφικά του όργανα την "Ελληνική Δημοκρατία" και με παραρτήματα σε άλλες πόλεις και στην Κεφαλονιά· ο τύπος του ουμανιστικού-ανθρωποκεντρικού και χριστιανικού σοσιαλισμού με κύριο εκπρόσωπό του τον Πλ. Δρακούλη και με παραρτήματα και στην Κεφαλονιά και Ιθάκη· και ο τύπος του επιστημονικού σοσιαλισμού, όχι τέλεια ξεκάθαρου, με κέντρο την Αθήνα, εκφραστή του τον "Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο" του Σταύρου Καλλέργη και με παραρτήματα και συνδρομητές του σε όλα σχεδόν τα Επτάνησα.
- (2) Βλ. και Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Μαρίνος Σπ. Αντύπας, η ζωή, η εποχή, η ιδεολογία, η δράση και η δολοφονία του, Αθήνα 1980, σσ. 28-29, 34-35, 42-43 και 52-55, Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Ρόκκος Χοϊδάς, ο κήρυκας του ελληνικού σοσιαλισμού, Αθήνα 1984, σσ. 80-85, όπου και ικανός υπομνηματισμός, 95-100 και 127-130.
- (3) Βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Ο ελληνικός πρωτοσοσιαλιστικός τύπος, 1875-1912, στα "Πρακτικά" του Ε' Πανελλήνιου Ιστορικού Συνεδρίου, της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας, Θεσσαλονίκη, 1984 σσ. 71-92, και σε ξεχωριστό ανάπτυπο.
- (4) Βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Πρώτος εργατικός συνδικαλισμός στα Επτάνησα στα τέλη του 19ου μ.χ. αιώνα, Ανακοίνωσις στο 2ο Συμπόσιο του Κέντρου Μελετών Ιονίου, Ζάκυνθος 24-27 Οκτώβρη 1985. Θα δημοσιευτεί στα Πρακτικά του.
- (5) Ο Πλ. Δρακούλης γεννήθηκε στην αγγλοκρατούμενη ακόμα Ιθάκη, όπως και τα άλλα Επτάνησα, στα 1858, όταν ουσιαστικά είχε δομολογηθεί η Ένωση τους με την άλλη

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΩΣΤΡΟΥ

Ελλάδα, που συντελέστηκε στα 1864. Ήταν ανεψιός ενός από τους προμάχους της ελληνικής εθνεγερσίας, του Σπύρου Δρακούλη, ενός από τους ηγέτες του Ιερού Λόχου, που έπεσε κατά τη μάχη στο Δραγατσάνι και γιος ανώτερου Έλληνα υπαλλήλου στο Ιόνιο κράτος. Την εγκύκλια μόρφωση πήρε πρώτα στην Πάτρα και έπειτα στην Κεφαλονιά, μετά δε τον τερματισμό της γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Αθήνας, από όπου και αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Νομικής επιστήμης. Τότε αναμίχτηκε στις πολιτικές συζητήσεις, που γίνονταν στην ελληνική πρωτεύουσα και τότε τοποθετείται και ο προσανατολισμός του προς τις κοινωνιστικές αρχές και ιδέες, τις οποίες σε συνέχεια εξυπηρέτησε ποικιλότροπα, διαποτισμένος όμως πάντοτε από τον αρχαιο-ελληνικό ουμανισμό και τη χριστιανική ηθικολογία. Συντηρητικός σοσιαλιστής εχθρευόταν την επαναστατική βιαιότητα και απέβλεπε ιδιαίτερα στην αφύπνιση των λαϊκών μαζών με την παιδεία και τη μόρφωση. Αντιπροσώπευσε τον ελληνικό σοσιαλισμό κατά το συνέδριο της Β' Διεθνούς στο Παρίσι στα 1889· συνδιοργάνωσε με τον Σταύρο Καλλέργη τον γιορτασμό της Πρωτομαγιάς στα 1894 στο Παναθηναϊκό στάδιο, κατά τον οποίο και μίλησε· χρημάτισε καθηγητής της Νεοελληνικής γλώσσας και Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης· συνετέλεσε στη δημιουργία εργατικών σωματείων και συγκεντρώσεων στην Αθήνα, στον Πειραιά, στο Βόλο και σε άλλα μέρη συνέστησε στα 1909 τον “Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων”, που μετατράπηκε στο πρωτοσοσιαλιστικό ελληνικό κόμμα· εκλέχτηκε βουλευτής του στα 1910 στην Α' διπλή Αναθεωρητική βουλή· τάχτηκε σε συνέχεια στο πλευρό του Ελευθ. Βενιζέλου τόσο κατά τους βαλκανικούς όσο και κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο· ανάπτυξε μεγάλες δραστηριότητες για τη βαλκανική ομοσπονδία με επισκέψεις του στις βαλκανικές πρωτεύουσες· εξέδωσε εφημερίδα το “Αρδην” και περιοδικό την “Έρευνα” από όπου πρόβαλλε το κοινωνιστικό του - ανθρωπιστικό πρόγραμμα· δημοσίευσε πολλές ενδιαφέρουσες μελέτες σοσιαλιστικού περιεχομένου είτε μετάφρασε άλλες. Μετά τον πρώτο παγκόσμιο και έως το θάνατό του ουσιαστικά αχρηστεύτηκε για τον ελληνικό σοσιαλισμό έπειτα από τις διεργασίες, που συντελέστηκαν στους σοσιαλιστικούς ελληνικούς κύκλους, ξεχωριστά μετά την Οκτωβριανή στα 1917 επανάσταση στη Σοβιετική Ένωση. Πολλοί από τους παλιούς συνεργάτες του διεχώρισαν τη θέση τους από αυτόν και τον κατηγορήσαν για αυταρχισμό και άμετρη προσωπική φιλοδοξία, ξένο προς τον πραγματικό σοσιαλισμό. Το βέβαιο είναι ότι ο Πλ. Δρακούλης διαπνεόταν από “νεφελώδεις” ουσιαστικές αρχές και ιδέες, ήταν στην πραγματικότητα ένας μεταρρυθμιστής αστικοδημοκράτης και λιγότερο ένας πραγματικός σοσιαλιστής, με παλινδρομήσεις στην πολιτική πρακτική του και με εμφανή την έλλειψη συνέπειας στις αρχές του. Γι' αυτόν ήδη συγκεντρώνω υλικό για την παρουσίασή του από κάθε πλευρά και την ιστορική αξιολόγηση και αποτίμηση τόσο της προσωπικότητάς του, όσο και των προσφορών του, όποιων και όσων είναι, στο νεοελληνικό προοδευτικό κίνημα.

(6) Βλ. σχετικά και Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Αξιολογική θεώρηση και ιστορική αποτίμηση του Ριζοσπαστικού κόμματος στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα, ανακοίνωση-δοκίμιο στην 3η εβδομάδα Επτανησιακής Ιστορίας και Προβληματισμού Αρκαδίου Κεφαλονιάς 20-25 Μαΐου 1982. Θα δημοσιευτεί στα Πρακτικά της. Το ίδιο θέμα ήταν και αντικείμενο ομιλίας του αυτού στο Ιόνιο βουλευτήριο στην Κέρκυρα κατά τον εορτασμό της 120ης επετείου της Ένωσης των Επτανήσων με την Ελλάδα, διορ-

γανωμένο από το Δήμο Κερκυραίων, Κέρκυρα 21 Μάη 1982.

- (7) Βλ. ό.π., στη σημείωση με αριθμό 6. κ.α.
- (8) Είναι γνωστό ότι, αντίθετα προς τη Ριζοσπαστική ιδεολογία, που διακήρυσσε την Ένωση ως απαράγραπτο δικαίωμα του Επτανησιακού Λαού, αυτή πραγματοποιήθηκε ως ικεσία προς τη βασίλισσα της Μ. Βρετανίας και με όρους καταλυτικούς και της Επτανησιακής και της ελληνικής ανεξαρτησίας. Σ' αυτή τη μορφή της Ένωσης αντιτάχτηκαν οι γνήσιοι και αληθείς Ριζοσπάστες με επί κεφαλής τους ηγέτες τους Ηλία Ζερβό Ιακωβάτο και Ιωσήφ Μομφερράτο. Χαρακτηριστικά ο Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος σχολιάζοντας αυτή την Ένωση ως ικεσία διακήρυττε ότι "η Ελλάς έγινε Επτανήσιος αγγλικώς προστατευομένη και αφανώς διοικουμένη".

Και αργότερα ο πρωτοσοσιαλιστής μαχητής Ρόκκος Χοϊδάς από το βήμα της ελληνικής βουλής διακήρυττε ότι "Λόρδος Αρμωστής υπό τον ειρωνικόν τίτλον, Γεώργιος Χριστιανός πρώτος, βασιλέας των Ελλήνων, εκ Κερκύρας από της απαισίας και επαράτου ημέρας τη 18 Οκτωβρίου του 1863, (εις Αθήνας), μετετέθη". Βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, ό.π., σσ. 115 και 314.

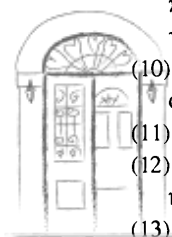
- (9) Ο Παναγιώτης Πανάς υπήρξε εξέχουσα πρωτοποριακή φυσιογνωμία του προοδευτικού κινήματος στη χώρα μας κατά το δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα, τόσο στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα, όσο και στην Ελλάδα έπειτα από την Ένωσή τους. Γεννήθηκε στο χωριό Σπαρτιά της Κεφαλονιάς στα 1830 και στα χρόνια της αγγλοκρατίας αποδείχτηκε ένας από τους γνήσιους και αληθείς Ριζοσπάστες, στέλεχος της αριστερής πτέρυγας τους και δεινός πολέμιος των ψευτοριζοσπαστών του Κων. Λομβάρδου. Έπειτα από την Ένωση των Επτανήσων ταξίδεψε στο Βουκουρέστι, όπου χρημάτισε ανταποκριτής της εφημερίδας του Θεσσαλού δημοσιογράφου Δήμου Παπαθανασίου και συνεργάτης της ελληνικής προοδευτικής εφημερίδας "Ιρις" του Ζαχαρία Σαρδέλη, που εκδιδόταν, τότε, στη ρουμανική πρωτεύουσα. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα και επηρεασμένος από τις ουτοπιστικές σοσιαλιστικές αρχές και θεωρίες, αλλά και από την Κομμούνα των Παρισίων στα 1871 τοποθετήθηκε σταθερά στις τάξεις του ουτοπιστικού δημοκρατικού σοσιαλισμού. Συνεργάτης ή περισσότερο εκδότης εφημερίδων, όπως ο "Κεραυνός" στα χρόνια της αγγλοκρατίας, η "Έγερση" ο "Εργάτης" στην Κεφαλονιά και στην Αθήνα διακίνησε από τις στήλες τους τις δημοκρατικές-κοινωνιστικές αρχές και τοποθετήσεις του. Ένθερμος οπαδός της ιδέας της Ανατολικής-Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας υπήρξε από τα βασικότερα στελέχη του πολιτικού συλλόγου "Ρήγας" στην Αθήνα, ο οποίος είχε στόχο του αυτή την Ομοσπονδία. Στενός συνεργάτης του Ρόκκου Χοϊδά πέθανε στον Πειραιά στις 29 Σεπτέμβρη 1896 και κατά την επιθυμία του ενταφιάστηκε στο Δημοτικό Νεκροταφείο του Αργοστολίου στις 3 Οκτώβρη 1896, όπου και οι τάφοι των ηγετών του Ριζοσπαστικού κόμματος Ηλία Ζερβού Ιακωβάτου και Ιωσήφ Μομφερράτου.

- (10) Βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Ρόκκος Χοϊδάς, ο κήρυκας του ελληνικού σοσιαλισμού, Αθήνα 1984.

- (11) Βλ. ό.π., στη σημείωση με αριθμό 5.

- (12) Βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Μαρίνος Σπ. Αντύπας, η ζωή η εποχή η ιδεολογία η δράση και η δολοφονία του, Αθήνα 1980.

- (13) Για το κόμμα αυτό του Μαρ. Αντύπα βλ. στην επόμενη σημείωση. Για το Λαϊκό

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Αναγνωστήριο “η Ισότης” βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Το Λαϊκό Αναγνωστήριο “η Ισότης” του Μαρίνου Αντύπα, Κεφαλονιά 1904-1907, έκδοση Αδελφότητας Κεφαλλήνων και Ιθακησίων Πειραιά, Αθήνα 1984.

(14) Για το κόμμα “Κοινωνιστικό Ριζοσπαστικό” του Μαρ. Αντύπα στην Κεφαλονιά και το Πρόγραμμά του βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Μαρίνος Σπ. Αντύπας, όπως στην προηγούμενη σημείωση με αριθ. 12, σσ. 18, 69-72, 79-80, 81-83, και ειδικότερα, σσ. 123-125 και σσ. 128-132.

(15) Βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, Μαρίνος Σπ. Αντύπας, ό.π., σσ 18, 79-80 και 81-83.

(16) *Ερευνα*, μηνιαίο περιοδικό, ιδρυθέν και εκδιδόμενο υπό Π. Ε. Δρακούλη, τόμ. Δ', τεύχ. Δ', Απρίλιος 1909, σελ. 54 σε άρθρο με τίτλο “Πανελλήνιον Εργατικών Κόμμα”.

(17) Βλ. ό.π., στη σημείωση με αριθμό 16. Καθόριζε, επίσης, ότι οι βουλευτές, που θα εκπροσωπούσαν την εργατική τάξη, θα είναι οι καθαροί διεργηνητές των εργατικών συμφερόντων στη βουλή και μια τέτοια ομάδα θα μπορέσει να επιτύχει “ολόκληρον νομοθεσίαν υπέρ των παραγωγικών τάξεων”. Με την προοπτική μάλιστα βουλευτικών εκλογών διακήρυσε ότι πρέπει να προπαρασκευαστούν 20 υποψήφιοι της εργατικής τάξης σ' όλη την Ελλάδα, που θα ανελάμβαναν την αποκλειστική υποχρέωση, όσοι εκλέγονταν, να επιδιώξουν στη βουλή εργατική νομοθεσία και τροποποίηση του εκλογικού συστήματος.

(18) Βλ. ό.π., στη σημείωση με αριθμό 16.

(19) Βλ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Ζ', Ιούλιος 1910, σσ. 102-105, “ανάγκη Εργατικού κόμματος” Τα αποσπάσματα στη σελ. 102.

(20) Βλ. Πλ. Δρακούλης, Τι σημαίνει σοσιαλισμός [Αθήναι], α', ε', τυπογραφείο “Εστία” Κ. Μάϊσνερ και Ν. Καργαδούρη, σελ. 3, Το αλφάβητον του Σοσιαλισμού. Δημοσιεύεται και στο περιοδικό *Ερευνα*, τόμ. Δ', τεύχ. Δ', 1909, σσ. 147-150, το δε απόσπασμα στη σελ. 147.

(21) Βλ. Πλ. Δρακούλης, Το ελληνικόν σοσιαλιστικόν κόμμα, λόγος εν τη αιθούση του Συνδέσμου των Εργατικών τάξεων της Ελλάδος (10 Νοεμβρίου 1911), Αθήναι, σελ. 8, 9 και 10.

(22) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Η', Αύγουστος 1910, σελ. 117.

(23) Βλ. Πλ. Δρακούλης, Τι σημαίνει σοσιαλισμός, ό.π., σελ. 9 και στο περ. *Ερευνα*, σελ. 148.

(24) Βλ. Πλ. Δρακούλης, Το ελληνικόν σοσιαλιστικόν κόμμα, ό.π., σελ. 26.

(25) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Η', Αύγουστος 1910, σσ. 116-117 “Προς τους Έλληνας σοσιαλιστάς”, Τα αποσπάσματα στη σελ. 116.

(26) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Ι', Οκτώβριος 1910, σελ. 146.

(27) Βλ. το άρθρο αυτό στο περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Δ', τεύχ. Δ', Απρίλιος 1909, σελ. 54. Αυτό το άρθρο πρωτοδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του Γεωρ. Φιλάρετου, 3 Απρίλη 1909.

(28) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Α', Ιανουάριος 1910, “Το 1909 ως σταθμός προόδου”, σελ. 4.

(29) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Δ', Απρίλιος 1910, σελ. 51.

(30) Βλ. Β. Χωραφάς, Σελίδες από τη σύγχρονη σοσιαλιστική κίνηση της Ελλάδας - Συνδεσμός των εργατικών τάξεων - Σοσιαλιστικόν Κέντρον Αθηνών - Σοσιαλιστική Φε-

- ντερασιον Θεσσαλονίκης στα “Σοσιαλιστικά φύλλα”, διευθυντής Ν. Γιαννιός, αρ. φυλ. 2, Αύγουστος 1915, σελ. 8.
- (31) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Ε', Μάϊος 1910, Εντυπώσεις του μηνός, σελ. 66.
- (32) Για όλα αυτά βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Στ', Ιούνιος 1910, Το πρόγραμμα του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος” σσ. 87-91.
- (33) Επί ευρωπαϊκού και διεθνούς ακόμα επιπέδου παράδειγμα κλασσικό μετατροπής εργατικών συνδικάτων σε κομματικό οργανισμό αποτελεί το Εργατικό κόμμα της Αγγλίας.
- (34) Βλ., ό.π., στη σημείωση με άρθρο 6.
- (35) Βλ., ό.π., στις σημειώσεις με αριθμούς 13 και 14.
- (36) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Δ', Απρίλιος 1910, σελ. 51.
- (37) Βλ. Πλ. Δρακούλης, Το ελληνικόν σοσιαλιστικόν κόμμα, ό.π., σελ. 10.
- (38) Βλ. και *Άρδην*, μηνιαίο φύλλο των συμφερόντων των ανθρώπων, τόμ. Α', φύλ. 4, Αθήναι Νοέμβριος 1886, σελ. 17, Προς τους Αναγνώστας, Πλ. Δρακούλη, Τι σημαίνει σοσιαλισμός, ό.π., ξεχωριστά σελ. 11-12 και το αυτό στο περ. *Ερευνα*, τόμ. Δ', τεύχ. Δ', ό.π., σελ. 149-150, του αυτού, Το ελληνικόν σοσιαλιστικόν κόμμα, ό.π., ιδιαίτερα σσ. 6-7, 15-17, κ.α.
- (39) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ζ', τεύχη Ζ'-Θ', 1914, σελ. 135.
- (40) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθ. 39.
- (41) Βλ. *Άρδην*, ό.π., τόμ. Α', Αύγουστος-Σεπτέμβριος-Οκτώβριος, φύλλα 1, 2, 3 Αθήναι, Το κοινωνικόν ζήτημα, σσ. 4-5.
- (42) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθ. 41.
- (43) Βλ. και *Άρδην*, όπως στη σημ. με αριθ. 41, σελ. 5.
- (44) Βλ. Βλ. *Άρδην*, τόμ. Α', φύλ. 4, Αθήναι Νοέμβριος 1886, σ. 18, κεφάλαιο Α', Τι εστί κοινωνισμός (socialisme).
- (45) Βλ. σχετικά παρακάτω.
- (46) Το πρόγραμμα του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων και τις καταστατικές αρχές της ίδρυσης και λειτουργίας του βλ. στο περιόδ. *Ερευνα*, τόμ. Ε', τεύχ. Στ', Ιούνιος 1910, σσ. 87-91. Με βάση αυτά ιστορούνται και όσα ακολουθούν.
- (47) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 46 και ειδικότερα στη σελ. 90.
- (48) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Δ', τεύχ. Δ', Απρίλιος 1909, σελ. 54 σε άρθρο με τίτλο “Πανελλήνιος Εργατικόν Κόμμα”.
- (49) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., στη σημείωση με αριθ. 48.
- (50) Βλ. περ. *Ερευνα*, ό.π., τόμ. Ε', τεύχ. Η', Αύγουστος 1910, σελ. 113, Εντυπώσεις του μηνός.
- (51) Βλ. Πλ. Δρακούλης, Τι σημαίνει σοσιαλισμός. ό.π., σσ. 10-11 και το αυτό στο περ. *Ερευνα*, τόμ. Δ', τεύχ. Δ', 1909, σ. 149.
- (52) Βλ. Πλ. Δρακούλης, Το ελληνικόν σοσιαλιστικόν κόμμα, ό.π., σσ. 11-17 και 25.
- (53) J. M. Cossano, La Grèce contemporaine. Chaphre I. M. PL. Dracoules et la question sociale en Grèce, Athenes M.DCCCXCII (1912) σσ. 18-19. Βλ. επίσης Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, μετάφραση Σαράντης Αντίοχος, εξάντας 1948, σελ. 26 από περ. *Ερευνα*, αρ. 9, 13 Μαρτίου 1911 σελ. 1, P. E. Dracoules, Le socialisme en Grèce, Mouvement Socialiste

XXX, Ιούλιος-Αύγουστος 1911, σσ. 101-104..

- (54) Βλ. περ. *Έρευνα*, ό.π., τόμ. Δ', τεύχ. Δ', Απρίλιος 1909, σελ. 54 “Πανελλήνιον Εργατικών Κόμμα”.
- (55) Βλ. εφημ. *Καιροί*, Αθήναι, αρ. φυλ. 209, 28 Ιουλίου 1910, σελ. 4, “Αι χθεσιναί ομιλίες εις τον Σύνδεσμον των εργατών”. Το “μέγαρο” αυτού του Συνδέσμου βρισκόταν στην οδό Πειραιώς, αριθ. 40, βλ. σχετικά Πλ. Δρακούλης “Το ελληνικόν σοσιαλιστικόν κόμμα”, ό.π., όπου στη μπροστινή σελίδα αναριθμητου φύλλου φωτογραφία του συγγραφέα και η οδός και ο αριθμός του Συνδέσμου.
- (56) Βλ., όπως στην προηγούμενη σημείωση με αριθμό 55, όπου, επί πλέον, σημειώνεται ότι στην ίδια προεκλογική αναμέτρηση μίλησαν εκτός από τον Πλ. Δρακούλη και ο εργάτης Παπαγεωργίου, ο δημοσιογράφος Χαρ. Παπαντωνίου και ο γενικός γραμματέας του Συνδέσμου Λισμάνης.
- (57) Βλ. σχετικά εφημ. *Καιροί*, Αθήναι, αριθ. φύλ. 212, 31 Ιουλίου 1910, σσ. 3-4, Προεκλογική κίνησις.
- (58) Βλ. *J. M. Cossano*, ό.π., σσ. 13-14.
- (59) Βλ. σχετικά εφημ. *Ζιζάνιον*, Κεφαλληνία αρ. φύλ. 591-3, 28 Ιουλίου 1910 σελ. 3 και αριθ. φύλ. 592, 31 Ιουλίου 1910, σελ. 4 και εφημ. *Καιροί*, Αθήναι, αρ. φύλ. 208, 27 Ιουλίου 1910, σελ. 2.
- (60) Ο Σπ. Αρσένης υπήρξε ο ανώτερος συνεργάτης του Μαρ. Αντύπα και αντικαταστάτης του στην Κεφαλονιά όταν εκείνος έφυγε για τη Θεσσαλία. Συνεργάτης του Αντύπα υπήρξε και ο Νικ. Μαζαράκης. Βλ. σχετικά Σπύρος Δ. Λουκάτος, Μαρίνος Αντύπας, ό.π., σσ.
- (61) Από αυτούς ο Ηρακλής Νεόφυτος, ήταν δεύτερος σε σειρά επιτυχίας με ψήφους 7.391, καταγόταν από τον δήμο Ομαλών, ήταν διδάκτωρ φιλολογίας και νομικής και 35 ετών· ο σοσιαλιστής Πλάτων Δρακούλης ήταν τέταρτος σε σειρά επιτυχίας με 6.568 ψήφους, καταγόταν από την Ιθάκη και ήταν κοινωνιστής καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και 50 ετών· ο σοσιαλιστής Νικ. Μαζαράκης ήταν ενδέκατος στη σειρά επιτυχίας, με 5.756 ψήφους, καταγόταν από τον δήμο Δειληνιτών και ήταν τελειόφοιτος φιλολογίας, δημοσιογράφος και 37 ετών· τέλος ο σοσιαλιστής Κων. Δεστούνης ήλθε δέκατος τρίτος σε σειρά επιτυχίας, καταγόταν από τον δήμο της Άσσου, ήταν δικηγόρος στο Αργοστόλι και 32 ετών. Από τους υπόλοιπους δυο του συνδυασμού σοσιαλιστών-φιλελευθέρων, που δεν εκλέχτηκαν, ο Μιχ. Μουρελάτος ήλθε δέκατος έβδομος σε σειρά επιτυχίας ή τρίτος επιλαχών με 5.375 ψήφους και ο Σπ. Αρσένης ήλθε 29ος με 3.363 ψήφους. Βλ. σχετικά εφημ. *Ζιζάνιον*, Κεφαλληνία, αριθ. φύλ. 594, 14 Αυγούστου 1910, σελ. 4.
- (62) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Α' Αναθεωρητική βουλή, προεδρία Κων. Έσλιν, εν Αθήναις 1911, σελ. 101.
- (63) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 62, σσ. 178-179.
- (64) Την απόφαση της απόρριψης αυτής της ένστασης υπογράφει ως πρόεδρος του Ε' τμήματος ο βουλευτής Γεώργιος Α. Πασπάτης· ως γραμματέας ο βουλευτής Ι. Ν. Φαρμάκης και ως εισηγητής ο βουλευτής Β. Καραπάνος· και άλλα μέλη του τμήματος, 22 συνολικά. Η απόρριψη φέρει ημερομηνία 10 Σεπτεμβρίου 1910. Βλ. *Παράρτημα*, της διτλής Αναθεωρητικής βουλής, εν Αθήναις 1910, σσ. 5-6, έγγραφο με

αριθμό 12.

(65) Βλ. εφημ. *Αθήναι*, έτος Η', αριθ. φύλ. (298)-2829, 12 Αυγούστου 1910, σελ. 2.

(66) Βλ. περ. *Έρευνα*, τόμ. Ε', τεύχ. Η', Αύγουστος 1910, σελ. 113, Εντυπώσεις του μηνός.

(67) Το βασιλικό διάταγμα, με το οποίο διαλυόταν "η συγκληθείσα διπλή αναθεωρητική βουλή" και προκηρύσσονταν εκλογές για τις 28 Νοέμβρη/9 Δεκέμβρη 1910 για τη συγκρότηση νέας διπλής Αναθεωρητικής βουλής βλ. στο *Παράρτημα* της διπλής Αναθεωρητικής βουλής, εν Αθήναις 1910, σελ. 256. Το διάταγμα αυτό φέρει ημερομηνία 12 Οκτώβρη 1910 και υπογράφεται από το βασιλιά Γεώργιο Α' και το υπουργικό συμβούλιο, που απαρτιζόταν από τους Ελευθ. Βενιζέλο, Ν. Δημητρακόπουλο, Εμμ. Ρέπουλη, Α. Αλεξανδρή και Λ. Α. Κορομηλά.

(68) Γι' αυτές τις διαφορές βλ. παρακάτω.

(69) Βλ. περ. *Έρευνα*, τόμ. Ε', τεύχ. Ι', Οκτώβριος 1910, σελ. 145.

(70) Βλ. εφημ. *Ζιζάνιον*, Κεφαλληνία, αριθ. φύλ. 601, 20 Νοεμβρίου 1910, σελ. 4, Οι 47 υποψήφιοι. Από αυτούς ο συνδυασμός των Φιλελευθέρων παρέταξε 12 υποψήφιους· ο συνδυασμός Αναμορφώσεως 12· η ομάδα των Σοσιαλιστών 5, τους Ν. Μαζαράκη, Κ. Δεστούνη, Πλ. Δρακούλη, Δ. Αρτελάρη και Α. Πολυζωγόπουλο· η ομάδα των Λαϊκών 5· και η ομάδα των Ανεξαρτήτων 13, ανάμεσα στους οποίους και ο Ανδ. Μονοκρούσος.

(71) Βλ. εφημ. *Ζιζάνιον*, αριθ. φύλ. 604, 4 Δεκεμβρίου 1910, σελ. 4, Οι επιτυχόντες πληρεξούσιοι. Από τους υπόλοιπους σοσιαλιστές, που δεν εκλέχτηκε κανένας· Ο Νικ. Μαζαράκης ήλθε 19ος σε σειρά επιτυχίας· ο Κων. Δεστούνης 33ος· ο Δημ. Αρτελάρης 44ος· και ο Α. Πολυζωγόπουλος 46ος.

(72) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, Β' Αναθεωρητική βουλή, προεδρία Νικολάου Α. Στράτου, εν Αθήναις 1911, σελ. 3, Πρακτικόν ενάρξεως της Β' διπλής Αναθεωρητικής Βουλής, 8 Ιανουαρίου 1911.

(73) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 72, σελ. 5.

(74) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, όπως στη σημείωση με αριθμό 72, σσ. 82-89.

(75) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, όπως στη σημείωση με αριθμό 72, σσ. 86-88.

(76) Ο όρκος αυτός ήταν ο ακόλουθος: Ομνύω εις το όνομα της αγίας και ομοουσίου και αδιαιρέτου Τριάδος να φυλάξω πίστιν εις την πατρίδα και εις τον συνταγματικόν βασιλέα, υπακοήν εις το σύνταγμα και τους νόμους του κράτους και να εκπληρώσω ευσυνειδήτως τα καθήκοντά μου". Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, Α' Αναθεωρητική βουλή, προεδρία Κων. Έσλιν, εν Αθήναις 1911, συνεδρία 1 της 3 Σεπτεμβρη 1910, σσ. 13 και 25, όπου δημοσιεύεται και σχετική πρόταση ψηφίσματος για τον όρκο, που την υπογράφουν οι βουλευτές της Κεφαλονιάς, ο σοσιαλιστής Κ. Δεστούνης και ο Ηρ. Νεόφυτος και συνεδρία 2 της 6 Σεπτεμβρη 1910, σσ. 69-70.

(77) Βλ. τη δήλωση αυτή της επιφύλαξης στην *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, όπως στη σημείωση με αριθμό 76, συνεδρία 2 της 6 Σεπτεμβρίου 1910, σσ. 70-71 και στο *Παράρτημα* της διπλής Αναθεωρητικής βουλής, εν Αθήναις 1910, σελ. 4, έγγραφο με αριθμό 6.

(78) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, Α' Αναθεωρητική βουλή ό.π., συνεδρία-

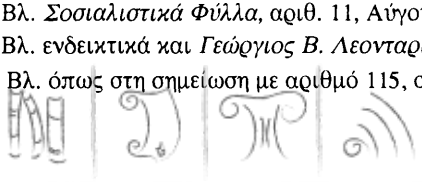
ση 1 της 3 Σεπτεμβρίου 1910, σσ. 32-33. Στην αγόρευση του αυτή ο Νικ. Μαζαράκης, κοντά στα άλλα, δήλωνε ότι οι συντακτικοί βουλευτές δίνουν στους αναθεωρητικούς τη διαβεβαίωση “ότι δεν θα κόψωμεν το πολυσχιδές συνταγματικόν δένδρον από την ρίζαν, διότι την παντελή εκρίζωσιν του παμμεγίστου δένδρου δεν απαιτεί η σημερινή κατάσταση, αλλά θα διατηρήσωμεν τρεις κλάδους αυτού, θα διατηρήσωμεν την θρησκείαν, τον τύπον αυτού του πολιτεύματος υπό την βασιλείαν”. Υπέβαλε μάλιστα εκ μέρους και του Κων. Δεστούνη και του Πλ. Δρακούλη σχετική πρόταση ψηφίσματος, στο οποίο δηλωνόταν ότι διατηρείται ως έχει η επικρατούσα θρησκεία, ο τύπος του πολιτεύματος και ο θεσμός της συνταγματικής βασιλείας και ότι η εθνοσυνέλευση “δεν θα διαλυθῇ μέχρις ου περατώσῃ τα ἔργα της ταύτα”.

- (79) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, όπως στη σημείωση με αριθμό 78, συνεδρίαση 21η στις 11 Οκτώβρη 1910, σσ. 251-252.
- (80) Για την τοποθέτηση του Πλ. Δρακούλη υπέρ συντακτικής εθνοσυνέλευσης κατά τους προεκλογικούς του λόγους βλ. όπως στις παραπάνω σημειώσεις με αριθμούς 55, 56 και 57. Για την τοποθέτηση υπέρ της συντακτικής κατά την έναρξη των εργασιών της βουλής βλ. στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 78.
- (81) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, όπως στη σημείωση με αριθμό 78, συνεδρίαση 21, 11 Οκτώβρη 1910, σσ. 248-249.
- (82) Βλ. για το ψήφισμα όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 78.
- (83) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., 19η συνεδρίαση της 8 Οκτώβρη 1910, σελ. 191.
- (84) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., 21η συνεδρίαση, 11 Οκτώβρη 1910, σσ. 240-241.
- (85) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., 21η συνεδρίαση, 11 Οκτώβρη 1910, σσ. 251-252.
- (86) Βλ. γι’ αυτές τις τοποθετήσεις του Πλ. Δρακούλη παραπάνω.
- (87) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., 21η συνεδρίαση, 11 Οκτώβρη 1910, σσ. 248-249.
- (88) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., 21η συνεδρίαση, 11 Οκτώβρη 1910, σσ. 240-241.
- (89) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 87.
- (90) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 83.
- (91) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., 1η συνεδρίαση, 3 Σεπτεμβρίου 1910, σσ. 32-33.
- (92) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 87.
- (93) Είναι γνωστό ότι τιμητικά για τις μεγάλες θυσίες τους στον αγώνα είχε χορηγήσει στους Ψαριανούς το δικαίωμα να εκλέγουν δυο βουλευτές, αν και ο πληθυσμός του νησιού τους ήταν ελάχιστος.
- (94) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., συνεδρίαση 14η στις 24 Σεπτεμβρίου 1910, σσ. 175-176.
- (95) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 94.
- (96) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 94.
- (97) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., συνεδρίαση 1η στις 3 Σεπτεμβρίου 1910, σσ. 32-33.

- (98) Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της βουλής*, ό.π., συνεδρίαση 21η στις 11 Οκτώβρη 1910, σσ. 248-249.
- (99) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 98.
- (100) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 98.
- (101) Βλ. *Γεώργιος Β. Λεονταρίτης*, Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, μετάφραση Σαράντης Αντίοχος, Εξάντας 1978, σσ. 26-27 από "Bulletin periodique du Bureau Socialiste internationale" αρ. 8 (1912) σελ. 69.
- (102) Βλ. *Γεώργιος Β. Λεονταρίτης*, ό.π., στη σημείωση με αριθμό 101.
- (103) Βλ. *Σοσιαλιστικά φύλλα*, διευθυντής Ν. Γιαννιός, αρ. φύλ. 2, Αύγουστος 1915, σσ. 8-10 του *Β. Χωραφά*, Σελίδες από 1η σύγχρονη σοσιαλιστική κίνηση της Ελλάδος. Το στοιχείο για χορτοφαγία και πνευματισμό στη σελ. 8.
- (104) Βλ. *Γεώργιος Β. Λεονταρίτης*, ό.π., σελ. 27.
- (105) Βλ. περ. *Έρευνα*, τόμ. Ε', τεύχ. Ι', Οκτώβρης 1910, σσ. 145-146, Εντυπώσεις του μηνός. Το απόσπασμα στη σελ. 145.
- (106) Βλ. περ. *Έρευνα*, τόμ. Δ', τεύχ. Δ', Απρίλιος 1909, σελ. 54, Πανελλήνιον Εργατικόν Κόμμα.
- (107) Βλ. όπως στην παραπάνω σημείωση με αριθμό 105.
- (108) Βλ. *Πλ. Δρακούλης*, Το ελληνικόν σοσιαλιστικόν κόμμα, ό.π., σσ. 10 και 11.
- (109) Βλ. σχετικά παραπάνω στο οικείο κεφάλαιο και τμήμα, που αφορά στις εκλογές του Νοέμβρη 1910.
- (110) Βλ. σχετικά παραπάνω.
- (111) Βλ. περ. *Έρευνα*, τόμ. Ε', τεύχ. ΙΑ', Νοέμβρης 1910, σσ. 161-162.
- (112) Βλ. *Σοσιαλιστικά Φύλλα*, αρ. φύλ. 2, Αύγουστος 1915, όπου *Β. Χωραφάς*, Σελίδες από τη σύγχρονη σοσιαλιστική κίνηση της Ελλάδος, σσ. 8-10, ειδικότερα για την ίδρυση του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθηνών σσ. 9-10 και αριθ. φύλ. 3, Σεπτέμβριος 1915 του αυτού, σσ. 5-7.
- (113) Τα *Σοσιαλιστικά Φύλλα*, όπως στη σημείωση με αριθμό 112 καταφέρονται δριμύτατα κατά του Πλ. Δρακούλη. Καταγγελόταν από τις στήλες τους ότι "είτανε γνωστός στον ελληνισμό περισσότερο για τις θεωρίες του περί πνευματισμού και χορτοφαγίας παρά για τη σοσιαλιστική του δράση" αποκαλώντας τον "φιλάνθρωπον αστόν", βλ. αρ. φύλ. 2, Αύγουστος 1915, σελ. 8· ότι "είχε μαζέψει γύρω του για αποστόλους του σοσιαλισμού ένα σωρό γέροντες αέργους και ξεκουτιασμένους συγγενείς του" με κύριο στόχο του να γίνει βουλευτής, βλ. αρ. φύλ. 2, σελ. 8-9· και ότι ο επισημονικός σοσιαλισμός δεν είχε καμιά σχέση "με τις ουτοπιστικές κοινότητες Δούγκαν-Δρακούλη, με τον πνευματισμό, με τη χορτοφαγία καμωμένη δόγμα, με τον σχολαστικισμό και την καθαρεύουσα και τέλος με το ανύπαρκτο Σοσιαλιστικό Κόμμα"- βλ. αρ. φύλ. 2, σελ. 10.
- (114) Βλ. *Σοσιαλιστικά Φύλλα*, αριθ. 11, Αύγουστος 1917, σελ. 5.
- (115) Βλ. ενδεικτικά και *Γεώργιος Β. Λεονταρίτης*, ό.π., σσ. 67 και 70-71.
- (116) Βλ. όπως στη σημείωση με αριθμό 115, σελ. 96.

ΔΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΤΟ ΚΑΡΝΑΓΙΟ ΤΟΥ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ

Το πρώτο καρνάγιο του Αργοστολίου, τον προπερασμένο αιώνα, τον ΙΘ', συστάθηκε επί αγγλοκρατίας στα 1826. Οι εργασίες κατασκευής του διαρκέσανε χρόνια και μόλις το 1835 τέθηκε σε λειτουργία στην περιοχή του Δραπάνου¹. Η πληροφορία είναι ενδεικτική της πληρότητας και του μεγέθους αυτής της κατασκευαστικο-επισκευαστικής μονάδας, αφού χρειάστηκε σχεδόν δεκαετία για να συμπληρωθούν οι εγκαταστάσεις και να αρχίσει η κανονική λειτουργία του.

Η μορφολογία της περιοχής και ιδιαίτερα της ακτής, τελείως διαφορετική από τη σημερινή, επέτρεπε την εγκατάσταση ενός τέτοιου συγκροτήματος που ίχνη του διακρίνονται ακόμα και σήμερα μέσα στη θάλασσα, στην περιοχή του Μώλου της Παναγίας. Δεν γνωρίζουμε όμως ούτε για πόσο χρόνο λειτούργησε ούτε την αιτία που διέκοψε τις εργασίες του. Το πιθανότερο είναι πως οι συνεχείς προσχώσεις από τους γύρω χειμάρους το αχρήστεψαν, καταστρέφοντας την εδαφική υποδομή του!

Σε ένα όμως νησί με αξιόλογο εμπορικό στόλο σε ιστιοφόρα και μικρά πλεούμενα, για μεταφορές και επαγγελματική χρήση, η ανάγκη μιας κατασκευαστικής μονάδας σε μικρά εκτοπίσματα και επισκευαστικής για μεγαλύτερα έγινε επιτακτική! Και τούτο δε μπορούσε να παραβλεφτεί σε ένα τόπο με πλούσια δασική βλάστηση, που τα περασμένα χρόνια, επί Ενετοκρατίας, είχε ναυπηγήσει με εγχώρια υλικά και μέσα και ντόπιους τεχνίτες ολόκληρους στόλους από γαλέρες, για τις πολεμικές ανάγκες της Βενετσιάνικης μητρόπολης!

Οι μικροανάγκες ικανοποιούνται μέσα στο ίδιο το λιμάνι του Αργοστολίου, που ο παραλιακός δρόμος του έχει μετατραπεί σε επισκευαστικά εργαστήρια με όλες τις δυσάρεστες επιπτώσεις και στην εμφάνισή

και στην καθαριότητα της περιοχής.

Στους ίδιους χώρους οι πλοίαρχοι συνήθιζαν να αδειάζουν τις σαβούρες, όταν εξασφάλιζαν φορτίο. Και για μεν τις σαβούρες εκδόθηκε ειδική διαταγή από την Εγχώρια Κυβέρνηση να μεταφέρονται με φροντίδα τους και με έξοδα των πλοιάρχων στο τέλμα του Κουτάβου που είχε προγραμματιστεί να επιχωθεί. Για τις επισκευές όμως έπρεπε να βρεθεί μία μονιμότερη λύση, για να απαλλαγεί η παραλία από την ακαταστασία αυτή.

Στα 1863, επί Επάρχου Κωνσταντίνου Ιγγλέση, ο Κοσμάς Μοσχόπουλος του Χαραλάμπους διαβιβάζει αίτηση στον πρόεδρο της Γερουσίας να του χορηγηθεί χώρος στην περιοχή του Λοιμοκαθακτηρίου, τον οποίον θα διαμόρφωνε σε καρνάγιο για να επισκευάζει τα πλοία του. Αυτή την εποχή που όλες οι δραστηριότητες φέρουν την ατομική σφραγίδα, η αναφορά για ιδιοχρησία δεν συνεπάγεται και απόλυτη τήρηση του όρου. Συνήθως μπαίνει ως δέσμευση, πως δεν θα δημιουργήσει προσκόμματα στις πρωτοβουλίες άλλων συναδέλφων που είχαν και αυτοί τα ιδιόκτητα μικροεπισκευαστήριά τους μέσα στον κόλπο.

Η γνωμοδότηση του Επάρχου, που συνοδεύει την αίτηση, είναι ευνοϊκή, με ελάχιστες επιφυλάξεις για τη διασφάλιση της καθαριότητας και την υγειονομολογική κατάσταση στο γύρω χώρο.

963

17 'Ιουλίου 1863

τῇ Ἐκλαμπροτάτῃ Γερουσία

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ Ὑμετέρου ἐπισήμου τῆς 15ης Ἰουνίου λήξαντος ἀριθ. 918 δι' οὗ προσκαλοῦμαι νά πληροφορήσω ἐπὶ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Κυρίου Κοσμά Μοσχοπούλου τοῦ Χαραλάμπους, ἣν προσήγαγεν τῇ αὐτοῦ ἐξοχότητι, νά τῷ χορηγηθῇ μέρος τί θαλάσσης παρά τῷ λοιμοκαθακτηρίῳ, ὅπως προσχώσας αὐτό ἰδία δαπάνῃ, δυνηθῇ νά ἐπισκευάξῃ ἐπ' αὐτοῦ τά πλοῖα του, - ἔχω τήν τιμήν νά καθυποβάλω, ὅτι φερθεῖς ἐπὶ τόπου, παρετήρησα, ὡς τό περί οὗ ὁ λόγος σχέδιον, εἶναι ἔργον κοινωφελές, ἐκ τοῦ ὁποίου δύνανται νά πηγάσωσιν καλὰ ἀποτελέσματα, εἰς τε τό μερικόν καί τό δημόσιον, τοιαῦτα δέ ἔργα ὀφείλει ἡ Κυβέρνησις νά τα ἐμψυχώνῃ.

Ἐπειδὴ ὅμως κατασκευασθῆσονται δύο βραχίονες, ὁ εἰς κατά Μαῖατρο, πρὸς τό Ἀγγλικόν Νοσοκομεῖον, ὁ δέ ἕτερος κατά Σιρόκον πρὸς τό λοιμοκαθακτηρίον καί πιθανόν εἰς τὰς γωνίας καί κατά τὰ πλάγια αὐτῶν νά συσσορεύωνται φύκια καί ἄλλαι ἀκαθαρσίαι δυνάμεναι νά προσενήσωσι βλάβην εἰς τήν δημοσίαν υγιάν, νά διακρατηθῇ ὑπόχρεως ὁ Κύριος Μο-

σχόπουλος νά τάς ἀφαιρεῖ, ὅστις μοί ἐδήλωσεν ὅτι εὐχαρίστως θέλει τό πράττει.

Ἐπιστρέφων δέ τά διαβιβασθέντα μοι ἔγγραφα

Διαμένω

Κ. Ἰγγλέσης Ὑπαρχος

Με την άδεια αυτή τίθεται σε λειτουργία το καρνάγιο στην περιοχή του Μαϊστράτου, εκεί περίπου όπου και σήμερα οι σχετικές εγκαταστάσεις. Η επισκευαστική και κατασκευαστική αυτή μονάδα βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία και άνθιση ακόμα και το 1870, για “αποκλειστική” όμως και μόνο χρήση των ιδιοκτητών αδελφών Μοσχόπουλου, των γιων του αρχικού κατασκευαστή. Τούτο να ερμηνευτεί πως οι ιδιοκτήτες δεν είχαν καμία δέσμευση να δέχονται εργασία από άλλους ανταγωνιστές τους, αντίθετα είχαν όλο το κατοχυρωμένο δικαίωμα να την αρνηθούν, αφού ο όρος “ιδιόκτητον”, τους κάλυπτε νομικά!

Για τους άλλους καρaboκύρηδες οι συνθήκες είναι δύσκολες. Ἡ αναγκάζονται να τραβούν τα πλοιάρια στην προκυμαία, για να τα επισκευάσουν, με αποτέλεσμα την καταστροφή του οδικού καταστρώματος, που ήταν πολύ ευαίσθητο από κιμηλιά, και τη ρύπανση της περιοχής, ή να τα μεταφέρουν σε απόμερες ακτές, που και δαπανηρό και δυσχερές ήταν.

Η διοίκηση πολλές φορές προσπάθησε να εμποδίσει τη μετατροπή της παραλιακής οδού σε υπαίθριο επισκευαστήριο. Η ασύμφορη όμως δαπάνη στις απόμακρες περιοχές αναγκάζει τους πλοιάρχους να παρανομούν ηθελημένα και την πολιτεία να παραβλέπει, προκειμένου να υπάρξει μία λύση ανάγκης, για τους καρaboκύρηδες.

Ένας από αυτούς, ο Ανδρέας Προκόπης του Γεωργίου, κατοικοδημότης Κρανίων, κάτοχος αριθμού φορτηγίδων, συντάσσει στα 1870 μία αίτηση στο Νομάρχη Κεφαλονιάς, να του επιτρέψει να συστήσει καρνάγιο για δ η μ ό σ ι α χ ρ ή σ η , στην ίδια περίπου περιοχή που είχαν το ιδιωτικό τους οι αδελφοί Μοσχόπουλοι, κληρονομημένο από τον πατέρα τους, και ακριβώς κάτω από το Αγγλικό Προξενείο, το σημερινό Ορφανοτροφείο.

Ἀναφορά

τοῦ Κυρίου Ἀνδρέου Προκόπη πτ. Γεωργίου δημότης Κρανίων.

Πρὸς τὸν Κύριον Νομάρχη

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΕΡΑ ΚΕΝΤΡΙΟΥ

Κρηπίδωμα ἢ μώλωμα γιά νά σύρωνται ἐπ' αὐτοῦ τά μικρά εἴτε μετρίου μεγέθους πλοῖα πρὸς ἐπισκευὴν δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς πόλεως. Ἐν μόνον εἶναι κατασκευασμένον ἐκεῖθεν τοῦ λοιμοκαθαρηρίου, ἀλλὰ αὐτό εἶναι ιδιόκτητον ἀνήκον εἰς τοὺς ἀδελφούς κυρίους Μοσχόπουλους πρὸς ἀποκλειστικὴν χρῆσιν αὐτῶν. Οἱ λοιποὶ σύρουν τά πλοιάριά των πρὸς ἐπισκευὴν εἴτε πολὺ μακράν τῆς πόλεως τό ὅποιον τοῖς εἶναι δυσχερές καὶ δαπανηρόν εἴτε σύρουν αὐτά ἐπὶ τῆς προκυμαίας ὁδοῦ πρὸς βλάβην τῆς καθαριότητος τοῦ δρόμου.

Ὁ ἀναφερόμενος εἶναι ιδιοκτήτης μαγόνων (φορηγίδων) καὶ ἄλλων μικρῶν πλοιαρίων ἔχων δὲ ἀνάγκην ἀπὸ καιρόν νά ἐπισκευάζῃ αὐτά καὶ μὴ θέλων νά κάμῃ πρὸς τοῦτο χρῆσιν τῆς δημοσίας ὁδοῦ, οὐδέ νά ἀναγκάζεται ἀφ' ἐτέρου νά μεταφέρῃ αὐτάς πολὺ μακράν ἀπὸ τό κέντρον τῶν ἐργασιῶν του, παρακαλεῖ Ὑμᾶς, κύριε Νομάρχα, νά ἐνεργήσητε πᾶν ὅ,τι ἀναγκαῖοι νά τῷ δοθῇ ἡ ἄδεια νά κατασκευάσῃ καὶ αὐτός ὡς καὶ οἱ ρηθέντες ἀδελφοὶ Μοσχόπουλοι κρηπίδωμα πλησίον καὶ ἐκεῖθεν τοῦ ἰδικοῦ των, δηλαδή κατὰ τὴν παραθαλασσίαν τοῦ Ἀγγλικοῦ Προξενείου.

Ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους.

Α'. Νά ἔχῃ πλάτος 3 1/2 ὀργιῶν καὶ μῆκος 6 ἕως 8.

Β'. Νά κατασκευάσῃ αὐτό δι' ἐξόδων του.

Γ'. Νά εἶναι προορισμένον πρὸς κοινὴν χρῆσιν.

Το μώλωμα ἢ κρηπίδωμα τοῦτο θά παρέχῃ πολλὰ ὠφελήματα καὶ δηλαδή θά χρησιμεύῃ ὡς ἐρρήθη πρὸς ἐπισκευὴν ὅλων τῶν μικρῶν καὶ μετρίου μεγέθους πλοιαρίων τῆς νήσου. Θά ἐλευθερώσῃ τὴν προκυμαίαν ὁδὸν ἀπὸ τὰ συρόμενα ἐπ' αὐτῆς πλοιάρια καὶ θά συντείνῃ εἰς τὴν ὑγιεινὴν τοῦ μέρους ἐκείνου ὡς ἐκ τῆς ἐμποδίσσεως τῆς ἐπισωρεύσεων τῶν φυκῶν.

Ἀργοστόλιον τῇ 29 Αὐγούστου 1870

Εὐσεβεστάτως

Ἀνδρέας Προκόπης³

Ο Νομάρχης Κωνσταντῖνος Παγανέλης, που ἔλαβε τὴν αἴτηση, τὴν ἀντιμετώπισε ευνοϊκά. Ἦταν ἓνα αἴτημα τῆς δικαιοδοσίας του καὶ τῆς ἀρμοδιότητάς του. Απευθύνεται ἀρχικὰ στὴ λιμενικὴ ἀρχή, γιὰ νὰ του συντάξῃ γνωμοδότηση, καὶ σύγχρονα στὴ διεύθυνση τοῦ μηχανικοῦ τοῦ νόμου, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀποψὴ τῆς⁴. Καὶ οἱ δύο υπηρεσίες ἐκφράστηκαν ευνοϊκά. «Τό περὶ οὗ ὁ λόγος κρηπίδωμα οὐδέν πρόσκομμα φέρει εἰς τὸν λιμένα τοῦτον» ἀποφαίνεται ὁ υπολιμενάρχης⁵. «Ὁ ἀναφερόμενος δύναται νά κατασκευάσῃ τὴν παρ' αὐτοῦ προτεινομένην προκυμαίαν σύμφωνα με τοὺς ὅρους τοὺς παρ' αὐτοῦ προτεινομένους» γνωμοδοτεῖ ὁ διευθυντὴς τοῦ μηχανικοῦ Κεφαλониᾶς Μ. Κανελλόπουλος⁶.

Κατοχυρωμένος με τις δύο αυτές εκθέσεις των υπευθύνων υπηρεσιών ο νομάρχης αποτείνεται στο Υπουργείο Οικονομικών, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται ο χώρος, για να χορηγήσει τη σχετική άδεια, συνοδεύοντας την αίτηση του Προκόπη με τη σύσταση, «παρακαλῶ τὸ Ὑπουργεῖον νά ἀποδεχθῇ καί ἐγκρίνῃ τήν αἴτησιν ταύτην, διότι ἡ προκυμαία ἐκείνη κατασκευασθισομένη εἰς μεμακρυσμένον μέρος τοῦ λιμένος καί τῆς πόλεως δέν παραβλάπτει δημόσια συμφέροντα».⁷

Ο νομάρχης που συνηγορεί τόσο θερμά, δεν είναι ο ίδιος με τον προηγούμενο, που και αυτός με ευμένεια αποδέχτηκε την αίτηση του Προκόπη! Μέσα στο μήνα ο Κωνσταντίνος Παγανέλης αντικαταστάθηκε από το Γεώργιο Βερύκιο, που υπογράφει το έγγραφο προς το Υπουργείο. Το να συμφωνήσουν, τόσο απόλυτα, δύο εναλλασσόμενοι νομάρχες σε ένα ατομικό αίτημα είναι πολύ παράξενο για την εποχή εκείνη, που η αντικατάσταση του νομάρχη έρχεται ως αποτέλεσμα πολιτικών ανακατατάξεων. Θα πει πως το θέμα “καρνάγιου” ήταν επιτακτικό για την πόλη του Αργοστολίου, ώστε να αναγκάσει δύο αντίπαλες εξουσιαστικές Αρχές παραβλέποντας τις αντιθέσεις τους να βάλουν την επικυρωτική υπογραφή τους σε ένα αίτημα φαινομενικά ατομικό, ουσιαστικά όμως κοινωνικό, με πολύπλευρες οικονομικές προεκτάσεις.

Η απάντηση του Υπουργείου είναι καταφατική! Με την επιφύλαξη της συμβολαιογραφικά διασφάλισης του δημοσίου και των δικαιωμάτων του. Μετά την υπογραφή του σχετικού δεσμευτικού ο ενδιαφερόμενος θα μπορεί να κατασκευάσει το έργο που ζήτησε⁸.

Η νομική κατοχύρωση που απαίτησε το Υπουργείο πραγματοποιήθηκε με το ακόλουθο συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Αργοστολίου Αντωνίου Θ. Πρόντζα.

Δήλωσις

Ἐν Ἀργοστολίῳ Κεφαλληνίας σήμερον τήν τρίτην 3 Δεκεμβρίου ἡμέραν Πέμπτην ὥραν 2 δευτέραν μετά Μεσημβρίαν τοῦ 1870 - χιλιοστοῦ ὀχταχοσιοστοῦ ἑβδομηχοστοῦ ἔτους. Ἐν τῷ δημοσίῳ γραφείῳ μου οἰκία τῶν ἀδελφῶν Α.Φ. Κοσμετάτο εἰς τήν πλατείαν Ὁρολογίου. Ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογράφου Ἀργοστολίου αὐτόθι ἐδρεύοντος Ἀντωνίου Θ. Πρόντζα καί τῶν ὑπογεγραμμένων γνωστῶν μοι μαρτύρων ἐνεφανίσθη ὁ πρὸς ἐμέ καί τοὺς μάρτυρας γνωστός κἀν' ἄσχετος συγγενεῖας Κύριος Ἀνδρέας Γ. Προκόπης Ζαχαροπλάστης κατοικοῦντος ἐν Κρανίων καί ἐδήλωσεν ὅτι συνεπεία τῆς ὑπ' ἀριθ. 31199 τῆς 13 Νοεμβρίου 1870 πράξεως

του Σεβαστοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν περί τοῦ κατασκευασθησομένου προσωρινῶς παρ' αὐτοῦ ὑδραυλικοῦ ἔργου παρά τήν ἀκτὴν Ἀργοστολίου, ὅπως διευκολύνῃ τήν ἐξασφάλισιν τῶν πλοιαρίων αὐτοῦ, δέν ἐννοεῖ διὰ τῆς συστάσεως τοῦ ἔργου τούτου νά ἀπαιτήσῃ οὐδέν οἰονδήποτε δικαίωμα κατοχῆς ἢ κυριότητος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὑποβρυχίου ἢ μῆ, ἐφ' οὗ αὐτός θέλει κατασκευάσει τό εἰρημένον ὑδραυλικόν ἔργον, ὅτι τό δημόσιον μένει ἐντελῶς ἐλεύθερον ἐν παντί χρόνῳ νά ἀπαιτήσῃ τήν κατεδάφισιν τοῦ ἔργου καί τήν ἐπαναφοράν τῶν πραγμάτων ὅπως ἦσαν πρό τῆς ἐκτελέσεως αὐοῦ, καί ὅτι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν προσκαλουμένου τοῦ ἐμφανισθέντος Προκόπη νά ἀποσκευάσῃ τό περί οὗ πρόκειται ἔργον καί ἢ νά ἀποσύρῃ τό ὑλικόν, ὀλιγορήσας νά πράξῃ τοῦτο ἐντός τῆς ἐπὶ τοῦτο ὀρισθησομένης προθεσμίας, τό δημόσιον θέλει ἀπ' εὐθείας ἀποσκευάζει τό ἔργον, καταδιώκων τόν ὀλιγοροῦντα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν συμβησομένων ἐξόδων. Ὁθεν πρὸς βεβαίωσιν τῆς δηλώσεως τῶν ἀνωτέρω συνετάχθη τό παρόν ἔγγραφο ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καί ἐντόνως εἰς ἐπήκοον τοῦ δηλώσαντος καί τῶν μαρτύρων κ.κ. Χαράλαμπος Μ. Ποταμιάνου, ἐμπορευομένου κατοικοδημότου Κρανίων καί Διονυσίου Π. Μπονάνου, κτηματίου κατοίκου εἰς κώμην Βουνί δημότου Ληξουρίου, πολιτῶν Ἑλλήνων μὴ ὑπαγομένων εἰς οὐδεμίαν κατὰ Νόμον ἐξαίρεσιν ὑπεγράφη παρά πάντων καί ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογράφου.

Οἱ μάρτυρες

Χαράλαμπος Ποταμιάνος πτ. Μιχαήλ

Διονύσιος Μπονάνος Πτ. Παναγή

Ὁ Συμβολαιογράφος Ἀργοστολίου

Ἀντώνιος Πρόντζας⁹

Ὁ Δηλώσας

Α.Γ. Προκόπης

Ἡ σχετικὴ ἀδεία δόθηκε διὰ τοῦ Δημάρχου Κρανίων, τοῦ οποίου δημότης ἦταν ὁ αναφερόμενος, οκτῶ μόλις μέρες μετὰ τὴν υποβολή στη Νομαρχία τῶν συμπληρωματικῶν δικαιολογητικῶν!

Ἀριθ. 6884/ 4065/ 11.12.70

Πρὸς τόν Δήμαρχον Κρανίων

Κατόπιν τῆς ὁμοιορίθμου καί ἐπὶ 19 τοῦ παρελθόντος μηνὸς Νοεμβρίου διαταγῆς μας προσκαλοῦμεν ὑμᾶς, κύριε Δήμαρχε, νά κοινοποιήσῃτε πρὸς τόν συνδημότην σας κ. Ἀνδρέαν Γ. Προκόπην ὅτι ἐπιτρέπομεν αὐτῷ ἐν τῇ ἰσχύει τῆς ὑπ' ἀριθ. 31199 ἀπὸ 13 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καί ἔτους διαταγῆς τοῦ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν καί ἐπὶ τοῖς ἐκτεθημένοις ἐν τῷ συνταχθέντι ἐνώπιον τοῦ ἐνταῦθα συμβολαιογράφου Ἀντωνίου Θ. Πρόντζα ὑπ' ἀριθ. 3733 ἀπὸ 3 τοῦ παρόντος μηνὸς συμβολαιογραφικοῦ ἐγγράφου ὁρις, νά κατασκευάσῃ προσωρινόν ὑδραυλικόν ἔργον παρά τήν ἀκτὴν τοῦ Ἀργο-

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

στολίου ὅπως διευκολύνῃ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν πλοίων τοῦ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ 29 Αὐγούστου ε.ε. ἔγγραφον αἴτησίν του.

Ἐν Ἀργοστολίῳ τῇ 11 Δεκεμβρίου 1870

Ὁ Νομάρχης

Γ. (εὐργίος) Β. (εὐρύκιος)¹⁰

Σύγχρονα ὁ Νομάρχης φροντίζει νὰ κοινοποιηθεῖ τὸ ἔγγραφο τῆς ἀδειας στὴ λιμενικὴ Αρχὴ καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ μηχανικοῦ¹¹, ὄχι μόνο γιὰ νὰ τηρηθεῖ ἡ τυπικὴ γραφειοκρατία, ἀλλὰ γιὰ νὰ τεθοῦν, οἱ δύο αὐτὲς υπηρεσίες, ἐπιτηρητὲς τῶν δεσμευτικῶν ὁρῶν, ποὺ ἀπαιτοῦσε τὸ Υπουργεῖο!

Ὅλο τὸ γραφειοκρατικὸ σύστημα ἐξαντλήθηκε σὲ τρεῖς μόνο μῆνες καὶ πέντε μέρες, διάστημα ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ρεκόρ ταχύτητας, γιὰ τὰ δεδομένα τῆς εποχῆς ἐκείνης.

Αργότερα τὰ δύο καρνάγια συγχωνεύτηκαν σὲ ἓνα καὶ ζήσανε μέχρι τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ 20οῦ αἰῶνα σὰν ἐπισκευαστικὰ κέντρα μεγαλύτερων σκαφῶν καὶ κατασκευαστικὰ μικρῶν ξύλινων. Τελικὰ, τὶς παραμονές τοῦ πολέμου τοῦ 1940 ἔπεσαν σὲ τέλεια παρακμή.

Μέχρι ὅμως καὶ τὶς μέρες μας, ἐκεῖ κάτω στὴν περιοχὴ τοῦ Μαῖστράτου, μέσα στὴ θάλασσα διακρίνονταν τὰ μουράγια καὶ οἱ γκρεμισμένες προβλήτες τοῦ καρνάγιου τῶν ἀδελφῶν Μοσχόπουλου ποὺ ἐξή-
σε πάνω ἀπὸ εβδομήντα τόσα χρόνια, προσφέροντας ἐργασία στὸν Τόπο καὶ ἐξυπηρέτηση στοὺς καραβοκύρηδες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1- Πρβλ. Η λ ί α Τ σ ι τ σ έ λ η , Κεφαλληνιακά Σύμμικτα, Β', ἐν Αθήναις 1960, σελ. 448.
- 2- Τοπικὸ Ἱστορικὸ Αρχεῖο Κεφαλονιάς, (Τ.Ι.Α.Κ.) Ἰόνιο Κράτος, Διοίκηση, Βιβλίον Εξωτερικῆς Αλληλογραφίας τοῦ Επαρχείου Κεφαλονιάς, ΕΚ-Α ΒΞ 38, φ. 104.
- 3- Τ.Ι.Α.Κ. Βασίλειον τῆς Ελλάδας. Αὐτὰ ἀταξινόμητα ἔγγραφα στὸ φάκελο με προσωπρινὸ αριθ. 148. Αναφορὰ 29.8.1870 Ἀνδρέου Προκόπη ποτέ Γεωργίου, δημότου Κρα-
νίων πρὸς τὸν Κύριον Νομάρχην. Αριθ. εἰσαγωγῆς 5059/31.8.1870.
- 4- Τ.Ι.Α.Κ. ὅ.π., Φ. αριθ. 148. Ἐγγραφα 5059-Δ 2893/31.8.1870 τοῦ Νομάρχῃ Κεφαλονιάς πρὸς τὸν Υπολιμενάρχην Αργοστολίου.
- 5- Τ.Ι.Α.Κ. ὅ.π., Ἐγγραφο τοῦ Υπολιμενάρχῃ Αργοστολίου 5627/28.9.1870 πρὸς τὴν Β. Νομαρχίαν Καφαλληνίας.
- 6- Τ.Ι.Α.Κ. ὅ.π., Ἐγγραφο ἀπάντησις 440/28.9.1870 τῆς διεύθυνσεως Μηχανικοῦ Κεφα-
ληνίας πρὸς τὴν Β. Νομαρχίαν.
- 7- Τ.Ι.Α.Κ. ὅ.π., Ἐγγραφο 5059-3299/30.9.1.; 70, Περὶ κατασκευῆς Προκυμίας, τοῦ Νο-

μάρχη Κεφαλληνίας προς το Υπουργείον Οικονομικών.

- 8- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 31199/13.,,;.1870 του Υπουργείου των Εσωτερικών προς τον Νομάρχη Κεφαλληνίας εις απάντησιν του από 30 7βρίου υπ' αριθ. 5629 προς το Υπουργείον των Οικονομικών εγγράφου του. Αριθ. εισαγωγής 6884/16.11.1870.
- 9- Συμβόλαιο 3733/3.12.1870 του Συμβολαιογράφου Αργοστολίου Αντωνίου Πρόντζα.
- 10- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 6884-4065/11.12.1870 του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς τον Δήμαρχον Κρανίων.
- 11- Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Έγγραφο 6884-4071-4072/11.12.1870 του Νομάρχη Κεφαλληνίας προς την Διεύθυνση Μηχανικού και τον Υπολιμενάρχη Κεφαλληνίας.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ, Σύμβουλος του Π.Ι.

**Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ**

Κυρίες και Κύριοι,

Ζούμε εμείς και οι μαθητές μας σήμερα το γύρισμα του αιώνα, κατά τον οποίο μπαίνει το κρίσιμο ερώτημα για το ρόλο του σχολείου και της εκπαίδευσης στις νέες προκλήσεις και αναγκαιότητες του ενοποιούμενου ευρωπαϊκού χώρου και του διεθνούς παγκοσμιοποιούμενου περιβάλλοντος που θέτει ασφυκτικά προβλήματα και διλήμματα. Η εποχή μας σηματοδοτείται από ταχύτατες αλλαγές σε όλους τους τομείς και τους χώρους της ανθρώπινης δραστηριότητας, όπως:

- Στο πολιτικό και οικονομικό πεδίο, όπου η οικονομία και η πολιτική αλληλοδιαπλέκονται και διαχέονται σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς η οικονομία έχει πάρει παγκόσμιο χαρακτήρα με όλες τις συνέπειες.

- Στο κοινωνικό πεδίο παρατηρούμε ότι έχουμε πολυπολιτισμικές κοινωνίες που απαιτούν άλλη διαχείριση, οικονομική και πολιτιστική.

- Στο τεχνολογικό πεδίο παρατηρούνται τόσο γρήγορες αλλαγές, που οι βασικές γνώσεις απαιτούν συνεχώς αναπροσδιορισμό από νέες βασικές γνώσεις.

- Στο επιστημονικό πεδίο το υπόβαθρο έχει εντελώς αλλάξει

με την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών.

Είναι αυτονόητο ότι όλα αυτά έχουν επιπτώσεις και στο σχολείο, απαιτούν αλλαγές και νέες προτεραιότητες, απαιτούν νέους σχεδιασμούς. Το σχολείο πλέον με επιτακτικό τρόπο οφείλει να καλλιεργεί την κριτική ικανότητα, την ενεργό μάθηση, τη διαθεματική και διεπιστημονική διερεύνηση, παράλληλα με τα ανοιχτά προγράμματα σπουδών θα εθίσει τους μαθητές στη συνεργασία και θα εμφυσήσει την ανοχή για τον άλλο, το διαφορετικό, εθνικά και πολιτισμικά. Δηλαδή, η εκπαιδευτική πολιτική πρέπει να επαναπροσδιορίσει τους στόχους και τις αξίες που θα προωθήσει έχοντας ως γνώμονα την αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής αγωγής και εκπαίδευσης και τη δυνατότητα ίσων ευκαιριών για όλους, ώστε να ζήσουν δημιουργικά ως Έλληνες και Ευρωπαίοι. Οι αλλαγές είναι ταχύτατες και αυτό προϋποθέτει ότι οι μαθητές πρέπει να εφοδιάζονται όχι μόνο με νέες βασικές γνώσεις, αλλά με τα "κλειδιά" με τα οποία θα ανακαλύπτουν τις γνώσεις και τα οποία θα τους κάνουν ικανούς να προσαρμόζονται στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας δια βίου.

Αυτό σημαίνει ότι υλοποιούνται οι 4 αρχές που έβαλε η Unesco για την εκπαίδευση

- θα μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν
- θα μαθαίνουν πώς να ενεργούν
- θα μαθαίνουν πώς να υπάρχουν
- θα μαθαίνουν πώς να συμβιώνουν με άλλους

Η υλοποίηση των παραπάνω σκοπών μπορεί να επιτευχθεί με την καθιέρωση ανοιχτών Α.Π.Σ (Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών) ή με το συνδυασμό ανοιχτών και κλειστών, τα οποία θα αφήνουν περιθώρια ελευθερίας σε δάσκαλο και μαθητή για την επιλογή της ύλης, με το πολλαπλό βιβλίο και τα συμπληρωματικά κείμενα, με τις διεπιστημονικές και διαπολιτισμικές διδακτικές προσεγγίσεις. Αυτά αποτελούν βήματα προς την κατεύθυνση της ποιοτικής εκπαίδευσης, του εξοπλισμού του μαθητή όχι με γνώσεις που τις αποκτά με παθητική απομνημόνευση, αλλά του εφο-

διασμού του με εκείνα τα μέσα, που ανανεώνουν τις βασικές γνώσεις του και καλλιεργούν την ικανότητα να μαθαίνει διά βίου και να προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα είτε αυτά λέγονται παγκοσμιοποίηση είτε έχουν οποιαδήποτε άλλη ονομασία.

Σε όλους αυτούς τους προβληματισμούς- ερωτήματα προστίθεται και το ερώτημα τι σημαίνει διδάσκω λογοτεχνία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Μια πρώτη απάντηση θα μπορούσε να είναι ότι προσπαθώ να ξεκλειδώσω ένα λογοτεχνικό κείμενο με στόχο να το κατανοήσω και να το ερμηνεύσω. Ερμηνεύω ένα λογοτεχνικό κείμενο σημαίνει ότι προσπαθώ να αφουγκραστώ μέσα από τις λέξεις του κειμένου την κίνηση της ψυχής του κειμένου, της κειμενικής πραγματικότητας, αλλά κυρίως σημαίνει ότι προσπαθώ ως αναγνώστης να επικοινωνήσω με όσα μπορώ να ανιχνεύσω (πρόσωπα, πράγματα, ιδέες) μέσα από τις κινήσεις του κειμενικού σώματος συνομιλώντας με αυτό και την εποχή του και κάνοντας συνοδοιπόρους και συμμετοχούς σε αυτή τη διαδικασία τους μαθητές.

Η διδασκαλία της λογοτεχνίας προσφέρει σε δάσκαλο και μαθητές μια άλλης αίσθησης συγκίνηση, τους ενώνει με την οικουμενικότητα των θεμάτων της (αγάπη, έρωτας, θάνατος, αγώνες και αγωνίες της ζωής, αξίες, ήθη και έθιμα), αλλά και τους διαφοροποιεί, καθώς μέσα από την πολυφωνία των κειμένων κινείται η ποικιλία και η ετερότητα που συνθέτουν την κειμενική και εξωκειμενική πραγματικότητα.

Πρέπει να επισημανθεί ότι διδάσκοντας λογοτεχνία δε διδάσκω μόνο, αλλά διδάσκομαι, ταξιδεύω με το κείμενο σε τόπους και χρόνους ποικίλους, σε ανθρώπους κάθε φύλου, φυλής και κουλτούρας, σε γλώσσες και σκιρτήματα ψυχής εκείνων που ζουν τη δική τους πραγματικότητα έτσι όπως εκτείνεται στο λογοτεχνικό κείμενο και στου αναγνώστη που συμπάσχει με τα κειμενικά δρώμενα.

Η συμμετοχή στα δρώμενα της λογοτεχνίας δεν προσφέρει μόνο αισθητική απόλαυση, ούτε αντανakλά απλά κάποια πραγματι-

κότητα, αλλά κινητοποιεί τον αναγνώστη πνευματικά, ώστε να κρίνει, να συγκρίνει, να αφαιρεί και να συνθέτει με τη δική του κατάθεση ψυχής αυτό που βιώνει μελετώντας ένα λογοτεχνικό κείμενο, ποιητικό ή πεζό, να προεκτείνει την εμπειρία του, να συμμετέχει, να ταυτίζεται ή να απομακρύνεται από τα κειμενικά υποκείμενα, τελικά να απολαμβάνει και να συντελείται η "κάθαρσις" και η ψυχαγωγία ως αγωγή ψυχής. Έτσι, κατανοεί τις συνέπειες της αστικοποίησης στο "Σιούλα τον ταμπάκο" του Δημήτρη Χατζή, καθώς ο αναγνώστης συμπάσχει με τα πάθη και παθήματα των ταμπάκηδων της τότε κλειστής κοινωνίας και οικονομίας των Ιωαννίνων.

Η λογοτεχνία είναι γλώσσα και γλώσσες. Είναι φωνές ανθρώπων κάθε κοινωνικού, οικονομικού και γλωσσικού επιπέδου, που εκφράζουν με τον επίσημο ή ανεπίσημο λόγο τους (ιδιωματικό, διαλεκτικό, λαϊκό) τη σκέψη και τα συναισθήματά τους. Οι φωνές-αν τις ακούμε- στο λογοτεχνικό κείμενο είναι ζωντανές, χτεσινές, παροντικές και συγχρόνως μελλοντικές, είναι ο άνθρωπος και η ζωή του. Έτσι το κλάμα της μάνας-Θέτιδας, το ανθρώπινο πάθος του Καβάφη, η βυθομέτρηση της ψυχής στον Άμλετ του Σαίξπηρ, ο παραλογισμός του Ερρίκου του δού στο ομώνυμο έργο του Πιραντέλο (συγγέει το παρελθόν με το παρόν), τα ατομικά και συλλογικά πάθη και παθήματα μάς συγκινούν και μας διδάσκουν, καθώς το συναίσθημα κωδικοποιείται στη λογοτεχνική γλώσσα, στις γλώσσες και τις φωνές από κάθε σημείο του ορίζοντα, που ορίζουν τη λογοτεχνία ως έκφραση ψυχής ατομικής και συλλογικής, ως πολιτισμικό φαινόμενο που φέρνει τους ανθρώπους κοντά σεβόμενη την ιδιαιτερότητά τους.

Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι μέσα από την εθνική λογοτεχνία ευαισθητοποιούμαστε σε αυτό που συγκροτεί την εθνική μας ταυτότητα και μαθαίνουμε έτσι να σεβόμαστε και την ταυτότητα του άλλου. Με την ξένη λογοτεχνία διερευνείται η εμπειρία μας και ενισχύεται η ευαισθητοποίηση για την κουλτούρα του άλλου, στοιχείο πολύ σημαντικό, καθώς ζούμε σε ένα παγκόσμιο

‘χωριό’. Άλλωστε η λογοτεχνία, όπως η μουσική, η ζωγραφική και το θέατρο, είναι από τη φύση της παγκόσμια κληρονομιά και δε φοβάται την παγκοσμιοποίηση. Αν με τον όρο παγκοσμιοποίηση εννοούμε ομοιομορφία, ισοπέδωση, κατάλυση της ετερότητας, τότε η λογοτεχνία, αν και εμπεριέχει την παγκόσμια ανθρώπινη ψυχή, αντιστέκεται την παγκοσμιοποίηση και τον απανθρωπισμό του ανθρώπου.

Θεωρώ ότι διδάσκοντας λογοτεχνία μεταδίδουμε αξίες και αφυπνίζουμε το πνεύμα, στοιχεία που αποτελούν αντισώματα στην ισοπέδωση και την ομοιομορφία της εποχής της παγκοσμιοποίησης, που μπορεί πέρα από την ένδυση και την οικονομία να επηρεάσει και τη λογοτεχνική δημιουργία. Διδάσκοντας λογοτεχνία μνύουμε το νέο άνθρωπο στη γλώσσα και στις αξίες του τόπου του (ταυτότητα) αλλά και τον ευαισθητοποιούμε στην κουλτούρα και την ταυτότητα του άλλου (ετερότητα και διαπολιτισμικότητα).

Η λογοτεχνία εμπεριέχει την εποχή της με τις αξίες, τα ήθη και έθιμα, τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, αλλά και την υπερβαίνει και αποκτά εμβέλεια πέρα από συγκεκριμένους τόπους και ανθρώπους, καθώς το ατομικό γίνεται συλλογικό και καθολικό. Δηλαδή, η επική ποίηση αντανακλά τις αξίες της εποχής της, που συγγινούν, διδάσκουν και αναπτύσσουν ποικίλες νοητικές διεργασίες, καθώς η οργή του Αχιλλέα και η προσβολή της τιμής του προβάλλει το φιλότιμο του ήρωα ως αυταξία της ηρωικής εποχής.

Οι αλλαγές στη δομή της κοινωνίας προβάλλονται στη λογοτεχνία. Μια σύντομη περιήγηση στην ιστορία της λογοτεχνία μάς αποκαλύπτει τη σχέση της με την κοινωνία και τις αξίες της. Τον 7ο π.Χ. αιώνα με τη χαλάρωση της βασιλείας ακούγεται η φωνή του ατόμου, αψευδής μάρτυρας η λυρική ποίηση που διαπερνάται από μιας άλλης ποιότητας λυρισμό και ανθρώπινο πόνο. Ο Αρχίλοχος δεν ντρέπεται να γίνει ρίψασπις, ούτε η Σαπφώ κρύβει την αγάπη ή τον έρωτά της για την αγαπημένη φίλη, στην τραγωδία και την κωμωδία προβάλλεται ο δίκαιος λόγος, ο πολίτης, η σχέση θεού και ανθρώπου, η τιμωρία της "ύβρεως", το "φρονεΐν" συ-

νεκτιμώντας όλους τους παράγοντες. Στα βυζαντινά και μεσαιωνικά χρόνια προβάλλεται ο ιπποτισμός, το ακριτικό πνεύμα, στην αναγέννηση ο ανθρωπισμός, στην τουρκοκρατία οι θρήνοι για την απώλεια της Αγιά Σοφιάς και ο πόθος για την ελευθερία στα κλέφτικα τραγούδια ακτινογραφούν την ψυχή του υπόδουλου Έλληνα, στο 19ο και 20ο αιώνα η έννοια του έθνους-κράτους αντανακλάται και στη λογοτεχνική δημιουργία.

Έτσι κατανοούνται τα: "Θέλει Αρετήν και τόλμην η Ελευθερία" στις Ωδές του Κάλβου (η Μούσα του εσίγησε με το τέλος του αγώνα), το "Πέλαγο μέγα πολεμά, βαρεί το καλυβάκι", Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, Σχεδ. Γ', του Δ. Σολωμού, "για πάλεμα, για μάτωμα, για την καινούργια γέννα", Πατέρες του Κ. Παλαμά (εμπνέεται από τη Μεγάλη Ιδέα, αλλά και δε διστάζει, όταν το απαιτούν οι καιροί να αλλάξει πλευρή, καθώς μας καλεί να χερσώσουμε το περιβόλι. Ο Κ. Καβάφης μας κάνει κοινωνούς της αλεξανδρινής παρακμής (30 π.Χ.), μιλάει με τα σύμβολά του που εμπεριέχουν σχηματικά το παρόν και το μέλλον στο παρελθόν. Έτσι στους Αλεξανδρινούς Βασιλείς, μας λέει ότι οι Αλεξανδρινοί έτρεχαν στις γιορτές:

"γοητευμένοι με τ' ωραίο θέαμα-
μόλο που βέβαια ήξευραν τι άξιζαν αυτά,
τι κούφια λόγια ήσανε αυτές οι βασιλείς",
"Αλεξανδρινοί Βασιλείς".

Ο Γ. Σεφέρης μας ξεναγεί, ποιητικά, στις μνήμες και τον πόνο της φυλής, αλλά και μας εμπνυχώνει ότι:

"Λίγο ακόμα
θα ιδούμε τις αμυγδαλιές ν' ανθίζουν
τα μάρμαρα να λάμπουν στον ήλιο
τη θάλασσα να κυματίζει
λίγο ακόμα,
να σηκωθούμε λίγο ψηλότερα."

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Ο Γιάννης Ρίτσος θρηνεί για την τραγωδία της Κύπρου:

"Νησί πικρό, νησί γλυκό, νησί τυραγνισμένο
κάνω τον πόνο σου να πω και προσκυνώ και μένω.

Κουράγιο, μικροκόρη μας, που μας εγίνεις μάνα
Ύμνος και Θρήνος της ζωής κι ανάστασης καμπάνα".

Έγινε φανερό, με τις ενδεικτικές αυτές αναφορές, ότι η λογοτεχνία με στιμόνι φτιαγμένο από την εποχή της και υφάδι από όλα όσα έχουν σχέση με τον άνθρωπο, τις αξίες και απαξίες του, μας γαλουχεί, μας κάνει κοινωνούς αξιών, μας ευαισθητοποιεί, αφυπνίζει την κριτική μας σκέψη και γενικά μας ενδυναμώνει για να αντισταθούμε σε κάθε κακή έκφανση παγκοσμιοποιημένης κουλτούρας.

Σήμερα η διδασκαλία της λογοτεχνίας είναι ιδιαίτερα επίκαιρη για τους νέους ανθρώπους, καθώς μπορεί να ανοίξει νέες προοπτικές συνείδησης και ζωής, μπορεί να σώσει την ανθρώπινη ευαισθησία και αξιοπρέπεια, μπορεί με το διεπιστημονικό και διαπολιτισμικό χαρακτήρα της να φέρει κοντά τους ανθρώπους, να τους κάνει πολίτες του τόπου τους και της οικουμένης, όπως ήταν ο Α. Εμπειρίκος, που πολύ εύστοχα μας μιλάει για αυτήν την παγκόσμια αλληλεγγύη με το στίχο του "πάρε το χέρι μου δώσε μου τη λέξη σου".

Προϋπόθεση αποτελεί η συνομιλία των μαθητών μας με το κείμενο, η εμπλοκή των βιωμάτων τους, η εύρεση των κωδίκων της λογοτεχνικής ερμηνείας, η κατανόηση της πολύσημης ποιητικής γλώσσας και η καλλιέργειά της, γιατί τότε θα νιώσει καλύτερα στίχους, όπως οι ακόλουθοι:

"ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ήλιε νοητέ * και μυρσίνη εσύ δοξαστική
μη παρακαλώ σας μη * λημονάτε τη χώρα μου!"

Αξιον Εστί, Οδυσσέας Ελύτης

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ

"Ομπρός, βοηθάτε να σηκώσουμε τον ήλιο πάνω απ' την Ελλάδα
ομπρός, βοηθάτε να σηκώσουμε τον ήλιο πάνω από τον κόσμο!

“Πνευματικό Εμβτήριο” Άγγελος Σικελιανός

Είναι γνωστό ότι η λογοτεχνία προσφέρεται στην ερμηνεία του αναγνώστη. Διδάσκοντας λογοτεχνία προωθούμε τη δυναμική του σχέση με το κείμενο και δημιουργούμε την προοπτική για την ανάπτυξη "στίλβοντος ποδηλάτου", όπως θα έλεγε ο Εμπειρίκος. Αφήνουμε τους μαθητές μας να γίνουν σχολικοί ή και διά βίου φιλαναγνώστες της λογοτεχνίας. Πέρασε η εποχή του αναγνώστη ως *tabula rasa*. ο σημερινός αναγνώστης σαν τον Αιμίλιο του Ρουσσό, πρέπει να αφεθεί ελεύθερος για να ανακαλύψει και να μάθει.

Έτσι, ο αναγνώστης της πεζογραφίας θα γίνει συνοδοιπόρος με την κειμενική πραγματικότητα, θα ζήσει τη δύναμη του λόγου με τις αφηγηματικές τεχνικές και τους εκφραστικούς τρόπους, θα ταξιδέψει με τη φαντασία του και θα κατανοήσει την ψυχή του Φιλάργου του Μολιέρου, το παράλογο ζωής και θανάτου στο Μάκβεθ του Σαίξπηρ και την αποδυνάμωση της βασιλικής εξουσίας στο Βασιλιά Ληρ του Σαίξπηρ, το ψήλωμα του νου της Φόνισσας στο ομώνυμο έργο του Παπαδιαμάντη, τον πόνο και την επανάσταση της Ρήνης στο έργο του Κ. Θεοτόκη, Η Τιμή και το χρήμα, την κενταύρια πληγή (πληγή από τους δικούς του) του Άρη Αλεξάνδρου στο Κιβώτιο, κ.ά.

Παράλληλα, ο αναγνώστης της ποίησης ταξιδεύει με φαντασία και συναίσθημα με την πολυσημία της γλώσσας σε τόπους, αισθήσεις και αισθήματα πρωτόγνωρα, αν καταφέρει να συνομιλήσει με το κείμενο, με τις ποιητικές εικόνες. Η 'ομιλούσα' γλώσσα της ποίησης προβάλλει πολιτιστικά και ιστορικά βιώματα ως αντισώματα στην ισοπεδωτική πραγματικότητα της παγκόσμιας οικονομίας και κουλτούρας. Γιατί η ποίηση, όπως η πεζογραφία, ενδυναμώνουν την ταυτότητα, σώζουν τη γλώσσα και τον άνθρωπο, που "Εύκολα τρίβεται ο άνθρωπος μες στους πολέμους / ο άν-

θρωπος είναι μαλακός, ένα δεμάτι χόρτο", όπως λέει ο Γ. Σεφέρης στον Τελευταίο Σταθμό. Η ποίηση προβάλλει τη δίψα των ανθρώπων για ελευθερία, για δημιουργία, για αυθεντική ζωή, (Ελεύθεροι Πολιορκημένοι του Σολωμού, Δωδεκάλογος του Παλαμά, κ.ά.), προβάλλει την αξιοπρέπεια, όπως στο "Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον", του Κ. Καβάφη:

"Προ πάντων να μη γელασθείς, μην πεις πως ήταν
ένα όνειρο, πως απατήθηκεν η ακοή σου.
μάταιες ελπίδες τέτοιες μην καταδεχθείς.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλι./[...]/
κι αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που χάνεις".

Ο άνθρωπος ζητάει από τα ποιητικά του σύμβολα να του συμπαρασταθούν στις δύσκολες στιγμές, όπως φαίνεται στο ποίημα, Πάνω σ' ένα ξένο στίχο, του Γ. Σεφέρη:

"Και παρουσιάζεται μπροστά μου, πάλι και πάλι, το
φάντασμα του Οδυσσέα, με μάτια κοκκινισμένα
από του κυμάτου την αρμύρα/[...]/
Φαντάζομαι πως έρχεται να μ' αρμηνέψει πώς να
φτιάξω κι εγώ ένα ξύλινο άλογο για να κερδίσω
τη δική μου Τροία".

Συνεπώς η λογοτεχνία είναι γλώσσα, πολιτισμός και πολιτισμικό φαινόμενο. Καταγράφει, εγγράφει και μεταπλάθει τη ζωή και τις αξίες της, είναι κοινωνικό φαινόμενο¹ και σημαίνουσα προσωπική δημιουργία.

Ως κοινωνικό φαινόμενο συνδιαλέγεται με τους ανθρώπους και τη δράση τους, αναπαριστά με τη δική της γλώσσα την πραγματικότητα, έτσι όπως μεταπλάθεται από το δημιουργό σε λογο-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ

¹ Τέφι Ήγκλετον, *Εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα δ εκδ.

τεχνικό μικρόκοσμο μεγιστοποιώντας ή σμικρύνοντας πράξεις και στάσεις της πραγματικότητας.

Όλα όσα αναφέρθηκαν είναι στοιχεία που τα διερευνούμε στη διδακτική μας πράξη, καθώς όλοι μας είμαστε όπως λέει ο Σεφέρης² "κληρωτοί της εποχής μας", με όλη τη 'σκευή' μας (παιδεία, πολιτισμό, βιώματα) που εγκλείουν το παρελθόν, το παρόν και διαμορφώνουν το μέλλον.

Ερχόμενοι στη διδασκαλία της λογοτεχνίας πρέπει να επισημάνουμε ότι εκείνο που προέχει είναι να έχει το μάθημα προανατολισμό, στόχους, που υλοποιούνται με επίκεντρο το παιδί και τη συμμετοχή του. Αυτό, θα μπορούσε να επιτευχθεί, όπως έχει προαναφερθεί, αν υπήρχαν Α.Α.Π.Σ, που θα βοηθούσαν το μαθητή να εφοδιαστεί με τα μέσα, τους κώδικες, που ανοίγουν τα κείμενα. Σε αυτήν την περίπτωση δε χρειάζεται διδακτέα και εξεταστέα ύλη, αλλά εξεταστέα σε άγνωστο λογοτεχνικό κείμενο. Έτσι, θα φανεί αν ο μαθητής κατάκτησε κάτι στα έξι χρόνια της σχολικής του ζωής.

[Η λογοτεχνία είναι μάθημα στο Μπακαλορεά στη Γαλλία και σε Εξετάσεις για τα ΑΕΙ, μέσα από τη λογοτεχνία εξετάζεται η γλωσσική επάρκεια και εκφραστική καταλληλότητα του μαθητή και όχι μέσα από την Έκφραση-Έκθεση που γίνεται στη χώρα μας].

Ενδεικτικά παραδείγματα διδακτικών προσεγγίσεων:

"ΑΣΜΑ ΣΤ", – Οδυσσέας Ελύτης

- Δημιουργία ατμόσφαιρας (ακρόαση κασέτας, στολισμός αίθουσας, αξιοποίηση βιωμάτων, ανάγνωση).

² Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές*, Α' τόμος, 5η έκδ. Ικαρος, Αθήνα 1984, σελ. 266

- Ερωτήσεις για τις πρώτες εντυπώσεις τους και αφορμή για ερμηνευτική προσέγγιση.

- Ανάγνωση οριζόντια και κάθετη, οπτική εντύπωση με τους ρόδακες.

- Εξοικείωση των μαθητών με το κείμενο και ερμηνευτική προσέγγιση.

Καθορισμός του θέματος με ερωτήσεις, π.χ. επίκληση, αναφώνηση της Δικαιοσύνης.

- Πώς λέγεται το τι, από το κείμενο στην ερμηνεία και το μαθητή και από το μαθητή στο κείμενο.

ΑΣΜΑ ΣΤ– ΟΔ. ΕΛΥΤΗΣ

[της δικαιοσύνης ήλιε νοητέ]

ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ήλιε νοητέ * και μυρσίνη συ δοξαστική
μη παρακαλώ σας μη * λησμονάτε τη χώρα μου!

Αετόμορφα έχει τα ψηλά βουνά * στα ηφαίστεια κλήματα σειρά
και τα σπίτια πιο λευκά * στον γλαυκού το γειτόνεμα!

Της Ασίας αν αγγίζει από τη μια * της Ευρώπης λίγο αν ακουμπά
στον αιθέρα στέκει να * και στη θάλασσα μόνη της!

Και δεν είναι μήτε ξένου λογισμός * και δικού της μήτε αγάπη μια
μόνο πένθος αχ παντού * και το φως ανελέητο!

Τα πικρά μου χέρια με τον Κεραυνό * τα γυρίζω πίσω απ' τον Καιρό
τους παλιούς μου φίλους καλώ * με φοβέρες και μ' αίματα!

Μα 'χουν όλα τα αίματα ξαντιμεθεί * κι οι φοβέρες αχ λατομηθεί
και στον έναν ο άλλος μπαί * νουν εναντίον οι άνεμοι!

Της Δικαιοσύνης ήλιε νοητέ * και μυρσίνη συ δοξαστική
μη παρακαλώ σας μη * λησμονάτε τη χώρα μου!

ΑΡΧΙΔΙΑΚΟΝΤΕΙΟΣ

ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Από άποψη μορφής το ποίηση κινείται στην ισοτοπία ομοιότητας και διαφοράς:

βουνά # κλήματα
 πένθος, θάνατος # φως, ζωή
 φίλοι # εχθροί=εναντίον οι άνεμοι με άρθρο
 Ασία # Ευρώπη
 αιθέρα (οριακή μοίρα) # θάλασσα (μόνη= χωρίς φίλους και μοναδική=ξεχωριστή)
 ξένος # δικό της

Της δικαιοσύνης και μυρσίνη συ δοξαστική → → επίκληση σε β' πρόσωπο, σύμβολο δόξας και το επίθετο δοξαστική. Πρόταξη της γενικής (έμφαση) και παρουσίαση του ήλιου ως δικαιοσύνη.

μη .... μη → → πρόταξη και επαναδίπλωση της άρνησης "μή",

επιλογή του ρήματος και τη λαϊκή επίταξη της αντωνυμίας: "πα-ρακαλώ σας" και με τη διαπλοκή του β' με το α' πρόσωπο ο λόγος γεμίζει λυρισμό, που απευθύνεται στο ένα και μοναδικό αντικείμενο "τη χώρα μου!" με θαυμαστικό, για να δηλωθεί η συναισθηματική φόρτιση.

Η α' στροφή έδωσε το θέμα του άσματος και την αγωνία του επικαλούντος, εγώ.

Πρόκειται για ένα θεματικό πρόλογο. Στη συνέχεια παρουσιάζει ο ποιητής τη χώρα του β', γ', δ' στροφές.

"Αετόμορφα .....φώς ανελέητο" → → αφήγηση τριτοπρόσωπη, παρουσίαση της ανθρωπογεωγραφίας και ιστορίας της Ελλάδας με σχήματα συνεκδοχής και υπέροχη-εικονοπλασία, π.χ. "αετόμορφα βουνά, ηφαιστειογενή εδάφη, κλήματα, λευκά σπίτια, γλαυκό= θάλασσα".

Προβάλλεται η γεωγραφική θέση και συγχρόνως η μοναξιά της Ελλάδας, το ιστορικό βίωμα με το 'πένθος' και το 'ανελέητο φως', που αποκαλύπτει τα πάντα. Όλα την κάνουν "μόνη και μοναδική", δηλαδή ξεχωριστή, (παιχνίδι μορφολογίας και σημασιολογίας).

Η σύγκριση, οι λεκτικές επιλογές, η εσωτερική ομοιοκαταληξία, οι εικόνες, το δεικτικό/ τροπικό "νά" = έτσι, σε ύφος προφορικού λόγου, "το φως ανελέητο" και η απουσία αγάπης του "δικού της" και του "ξένου λογισμός", όλα με όσα δηλώνουν και όσα υποδηλώνουν συγκροτούν την ποίηση και το ποίημα.

"Τα πικρά μου.....αίματα" → → ε' στροφή, το εγώ συμμετέχει με ανοίκειες υπερρεαλιστικές συνάψεις: "πικρά μου χέρια", αντί πικραμένη ψυχή, όπου σε παραδειγματικό επίπεδο ανιχνεύεται η πίκρα της ψυχής και τα πονεμένα χέρια.

"με το Κεραυνό" (εμπειρία αρχαιολογίας, Δίας) επίκληση στο παρελθόν "απ'τον Καιρό", ως δραστικό στοιχείο στις δύσκολες στιγμές.

Επίκληση και στη φιλία, όπως: "τους παλιούς μου φίλους καλώ" με κάθε τρόπο. Διαπλογή υποκειμενικού και συλλογικού στοιχείου με αξιακά στοιχεία, διαχρονικά, της φυλής.

Εδώ διερευνάται η υπόγεια ιστορική φλέβα και γίνεται αναφορά στα εξωκειμενικά δεδομένα, π.χ. β' παγκόσμιος πόλεμος, εμφύλιος με όλες τις συνέπειές του.

Η έλλειψη φίλων φαίνεται στην επόμενη στροφή με το "μα" (αντιθετική σύνδεση) και τις ρηματικές επιλογές "ξαντιμεθεί, λατομηθεί", που υποδηλώνουν ότι όλα έχουν χάσει το νόημά τους (διαλογικότητα βιωματική με Θουκυδίδη) και μόνο η έχθρα υπάρχει, η οποία δίνεται και σημειολογικά με την τιμή της λέξης "μπαί-νουν" και τη μεταφορική χρήση της λέξης "άνεμοι". Συνομιλία με εξωκειμενικά δεδομένα (πόλεμος, εμφύλιος).

Η αναδιάταξη του λόγου η χρήση του επιφωνήματος "αχ", όλα οδηγούν στη συναισθηματική φόρτιση και την απολογητική στάση και κρίση για γεγονότα που σημάδεψαν τη φυλή και τον τόπο.

Η αποτυχία του Εγώ να οδηγήσει σε συμφιλίωση το εμείς είναι ολοφάνερη, ενώ μπορεί να διαφανεί και η στάση του ποιητή ως φυλετικού ηγέτη: "Κεραυνό, Καιρό".

Η τελευταία στροφή, "Της Δικαιοσύνης.....χώρα μου!" κλείνει το ποίημα με το σχήμα του κύκλου (στοιχείο συνοχής/ επανάληψη και συνεκτικότητας/ επίπεδο περιεχομένου). Ο ήλιος της δικαιοσύνης και η μυρσίνη που δοξάστηκε σε αυτόν τον τόπο απαιτεί ποιητικά ο Ελύτης να μη λησμονήσουν τη χώρα του ποιητή. Η επαναδίπλωση της άρνησης "μη" φανερώνει ισχυρή επιθυμία/ επίκληση, που ισοδυναμεί με προσταγή.

Τέλος, ανιχνεύεται διαλογικότητα με τους: Ρωμανό το Μελωδό, κρητικά τραγούδια, Ερωτόκριτο και τον Εθνικό μας Ύμνο (θεματική συγγένεια).

Συνολική θεώρηση του ποιήματος, ανάγνωση άλλων στίχων από το Αξιον Εστί και δραστηριότητες: εικαστικές, θεατρικές, δηλ. δραματοποίηση ή λεκτικές και παραγωγής γραπτού λόγου, π.χ. κείμενο με το θέμα του ποιήματος, ποίημα των μαθητών με αφορμή στίχους του ποιητή, κ.ά.

"Ηχώ", Α. Εμπειρίκος

Ανάγνωση και σχολιασμός του τίτλου: ηχώ → → αντηχούν, διάρκεια (ακόμη, μνήμες παιδικής ηλικίας)

α' πρόσωπο: εγώ, μου, διαπλοκή με γ' πρόσωπο: αυτοί, υλοτόμοι και αντίθεση, βιώματά μας # υλοτόμοι

ακουστικές εικόνες: βήματα στο δάσος, βόμβος εντόμων, σταγόνες αγιάζι, στάζει φυλλώματα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Κι ιδού: βιβλικό ύφος,

στάζει, σκάζει, σπηλιά → σκοτάδι, δάσος (παραμύθι, βίωμα)
υλοτόμοι... πελέκια... κορμούς → δόνησις (συνειρμικά σει-
σμός)

κρατούν πελέκια (πέλεκυς) και τραγουδούν → → ανοίκει
υπερρεαλιστική σύναψη → κρατώντας... τραγούδια

παιδιά, κρυφτούλι, δάσος (παιδότοπος, ψυχανάλυση, σημασία
για τον άνθρωπο)

Χρόνος: Ενεστώς, παρόν: αντηχούν, στάζει, σκάζει, αραιώ-
νουν

Αόριστος, Παρατατικός, παρελθόν: μάθαν, παίζανε (νοσταλ-
γία)

Δομή: συνειρμικές σχέσεις και εικόνες, στίχοι 2-4 θετική στά-
ση= χαρά # στ.5-10 αρνητική=λύπη, τότε # τώρα (ανατροπή)

Γλώσσα: κλαβιέ καθαρεύουσα και δημοτική

Σχ. λόγου: κύκλος: στ. 2ος και 10ος

Γραφηματικά: κεφαλαίο αρχικό γράμμα

Γραφολογικά: 10 στίχοι ισοζυγισμένοι αριστερά

Ρυθμός: εσωτερικός, πεζολογικός στίχος

Συνολική θεώρηση, δραστηριότητες.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

"Άρνηση", Γ. Σεφέρη

Στο περιγιάλι το κρυφό
κι άσπρο σαν περιστέρι
διψάσαμε το μεσημέρι.
Μα το νερό γλυφό.

Πάνω στην άμμο την ξανθή
γράψαμε τ' όνομά της.
Ωραία που φύσηξεν ο μπάτης
και σβήστηκε η γραφή.

Με τι καρδιά, με τι πνοή,
τι πόθους και τι πάθος
πήραμε τη ζωή μας. λάθος!
Κι αλλάξαμε ζωή.

Σε αυτό το ποίημα οι αντίθετες εικόνες επιτείνουν την έννοια της στέρησης, της άρνησης, π.χ.

Διψάσαμε # μα το νερό γλυφό, εμείς, συμμετοχή του ποιητή
γράψαμε # σβήστηκε
όνομά της γραφή

Δίνεται το τοπίο → περιγιάλι, κρυφό, άσπρο
" → άμμο ξανθή

Χρόνος → μεσημέρι, επιτείνει την έννοια της δίψας

Θέματα: δίψα, γραφή, αλλάξαμε ζωή

Πρόσωπα: εμείς, όνομά της → απροσδιοριστία, πολλαπλή

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ανάγνωση

α' + γ'

ης αγαπημένης, της Ελλάδας, της Ελευθερίας,
(πολυσημία της ποίησης)

Γιατί σβήστηκε η γραφή; Αίτιο εξωτερικό → μπάτης

Απολογισμός και στροφή στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου

έξω, περιγιάλι, μπάτης # καρδιά, πόθοι, πάθος, δίψα ψυχής
.

γλυφό νερό, σβήστηκε η γραφή
πήραμε τη ζωή μας, λάθος, αλλάξαμε
ζωή πήραμε # αλλάξαμε

Ομοιοκαταληξία χιαστή, 4/στιχες στροφές,

τόνος από την άρνηση στην αισιοδοξία που υποβάλλεται με την αλλαγή ζωής.

Το ποίημα από ερωτικό, καθώς συνομιλεί με τον αναγνώστη και το επίκαιρο εξωκειμενικό ιστορικό του πλαίσιο, μπορεί να γίνει αντιστασιακό και να μεταγγίσει μορφωτικές αξίες, στοιχείο που έχει επισημανθεί ήδη από τον Πλάτωνα στην Πολιτεία (β' κεφ.).

"Τελευταίος Σταθμός", Γ. Σεφέρη

Το ποίημα, "Τελευταίος Σταθμός", ανήκει στη συλλογή, ΗΜΕ-ΡΟΛΟΓΙΟ ΚΑΤΑΣΤΡΩΜΑΤΟΣ Β', 1944. Στο ποίημα επισημαίνεται η εναλλαγή των ρηματικών χρόνων και η διαπλοκή των προσώπων, ο χρόνος κινείται από το παρελθόν στο παρόν.

☐ Παρελθόν # παρόν

αρέσαν αρέσουν
αλφαβητάρι των άστρων, πιο καθαρά να το διαβάσεις → σχο-
λιασμός

Τώρα → μνήμη
χάση # φέξη, φεγγαρόφωτα
βοριά, βαριά

χτες βράδυ → σκάλα, προσμένουμε επιστροφή, μονέδα, πλη-
ρωμή → αφήγηση

φεγγάρι → σιωπές σελήνης

χρόνος → φθινόπωρο στιχ. 20, 41

Παρόν → Είναι κι αυτός ένας ειρμός της σκέψης → ποιητική

φίλο, συντρόφους, ξενιτιά

ερχόμαστε → α' πληθυντικό,

→ "Κομμαγηνής, φόβος για τον τόπο του...κλουβί του"

Σχολιάζεται η χρονολογία, που παραπέμπει στα εξωκειμενικά συμφραζόμενα (τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου). Στο αξιακό επίπεδο επισημαίνεται ότι τον ηρωισμό τον διαδέχεται αφενός η ιδιοτέλεια και η φτήνεια και αφετέρου η αγωνία του ποιητή για τον τόπο και η διαπίστωση- αντίστοιχη με εκείνη του Θουκυδίδη- ότι ο άνθρωπος και οι αξίες του φθείρονται στον πόλεμο:

"Εύκολα τριβεται ο άνθρωπος μες στους πολέμους
ο άνθρωπος είναι μαλακός, ένα δεμάτι χόρτο."

"Ο άνθρωπος είναι μαλακός και διψασμένος σαν το χόρτο
άπληστος σαν το χόρτο/ [...]
προτιμά να σφυρίζουν τα δρεπάνια στ' άλλο χωράφι.
σαν έρθει το θέρος".

Ο ποιητής θέτει εναγώνια ερωτήματα, που σχολιάζονται:

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΩΤΕΡΙΟΥ

"Μήπως ο άνθρωπος...

Μην είναι...

Καιρός του σπείρειν, καιρός του θερίζειν"

Το α' πρόσωπο εναλλάσσεται με το γ' πρόσωπο της δραματικής αφήγησης, που γίνεται β' (άμεσο επικοινωνιακό πλαίσιο), καθώς απευθύνεται στο φίλο του κειμένου και γιατί όχι στο φίλο/ μαθητή-αναγνώστη (συνομιλία κειμενικών και εξωκειμενικών προσώπων): "Πάλι τα ίδια και τα ίδια, θα μου πεις, φίλε". Ο λόγος έχει την απλότητα του προφορικού λόγου. Ο ποιητής απευθύνεται σε τόνο/ ύφος στο φίλο, στο εσύ. Δηλαδή, σκηνοθετεί το ποίημα ο δημιουργός και στήνει απέναντι τον αναγνώστη/ ακροατή του.

Στίχοι 65 έως και 82, "Όμως τη σκέψη του πρόσφυγα....μυαλό μας", δίνουν τις σκέψεις του ποιητή σε γ' πρόσωπο με αξιοποίηση των βιωμάτων του, που είναι και βιώματα της φυλής του. Μιλάει για τον τόπο του ως παθός μαθός με αλληγορίες, μεταφορές και παρομοιώσεις.

Ο Γ. Σεφέρης αγωνιά μη γίνει η Ελλάδα σαν το κρατίδιο της Κομμαγηνής, που χάθηκε, "καθώς χορεύουν αυλικοί με τερατώδεις προσωπίδες", μη γίνει "ο τόπος που τον πελεκούν και που τον καίνε σαν/ το πεύκο [..]".

Ο ποιητής, κληρωτός της εποχής του, κουβαλάει στην ψυχή του τον τόπο με την ιστορία του, οι παλιές μνήμες ζωντανεύουν και οι νέες πληθαίνουν:

"ένα παρθένο δάσος σκοτωμένων φίλων το μυαλό μας"

Σε αυτό το ποίημα ανιχνεύονται στοιχεία της ποιητικής του Σεφέρη, καθώς μάς εξηγεί γιατί μιλάει με παραβολές και παραμύθια:

"Κι α σου μιλώ με παραμύθια και παραβολές
είναι γιατί τ' ακούς γλυκότερα, κι η φρίκη
δεν κουβεντιάζεται γιατί είναι ζωντανή
γιατί είναι αμίλητη και προχωράει.
Στάζει τη μέρα στάζει στον ύπνο
μνησιπήμων πόνος".

Είναι εμφανής η διαλογικότητα με τον Αγαμέμνονα του Αισχύλου, στοιχείο που πρέπει να συζητηθεί στην τάξη.

Στη συνέχεια με το πρωτοπρόσωπο ρήμα ο ποιητής μιλάει για τους ήρωες, τους ανιδιοτελείς εκείνους, που προχωρούν στα σκοτεινά και φαίνεται ότι γι' αυτούς γράφει:

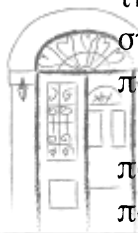
"Να μιλήσω για ήρωες να μιλήσω για ήρωες: ο Μιχάλης
που έφυγε μ' ανοιχτές πληγές απ' το νοσοκομείο [...] ούρλιαξε ψηλαφώντας τον πόνο μας. 'Στα σκοτεινά
πηγαίνουμε στα σκοτεινά προχωρούμε'...
Οι ήρωες προχωρούν στα σκοτεινά".

Το ποίημα κλείνει με το σχήμα του κύκλου και τη θέση του ποιητή ότι τώρα πια είναι λίγες οι νύχτες με φεγγάρι που του αρέσουν.

Ο λόγος αφήνεται στους μαθητές-συνομιλητές του Σεφέρη, γιατί ο στόχος είναι το ξύπνημα των συνειδήσεων μέσα από την ενεργητική συμμετοχή, αυτή πιστοποιεί το χαρακτήρα του ανθρώπου.

Επισημαίνουμε το 'χτίσιμο' του ποιήματος με υλικά βιωματικά του ατόμου και της φυλής, ατομικά βιώματα και πραγματικότητα, με την αξιοποίηση του ειρμού της σκέψης και των εκφραστικών τρόπων που μεταγγίζουν το βίωμα και κάνουν το λόγο ποιητικό γεγονός και ποίηση υψηλή με αισθητικές απαιτήσεις.

Θεωρώ ότι καμιά ιστορία δε μπορεί να παιχόσο πολλά όσο η ποιητική αυτή γλώσσα με την πολυσημία της για τις συνέπειες του πολέμου, για τον άνθρωπο και τη φθορά των αξιών, για τους ήρω-

ες και για το ρόλο του πνευματικού ανθρώπου στις κρίσιμες στιγμές, για το ανθρώπινο κλίμα με τις αξίες και απαξίες, για το σκηνικό με το φεγγάρι-σελήνη, καθώς όλα μπορούν να διερευνηθούν από τον αναγνώστη-μαθητή, σε έναν ποιοτικό διάλογο που σέβεται το κείμενο και την ελευθερία του μαθητή.

Οι χρονολογίες, που πλαισιώνουν μερικά ποιήματα, υποδεικνύουν τη συνομιλία του έργου με το περιβάλλον του, ιστορικό και πολιτιστικό, επαυξάνουν την πληροφορικότητα του ποιήματος και συγχρόνως μαρτυρούν τη λειτουργία του ποιητή ως υπεύθυνου πολίτη.

Γίνεται φανερό ότι η ιστορία και το βίωμα διατρέχουν την ποίησή του και επιβεβαιώνουν τα λόγια του ότι "Ο δεσμός του ποιητή με την εποχή του δεν είναι ο διανοητικός ή και ο συναισθηματικός [...], αλλά ένας ομφάλιος λώρος, [...], ένας δεσμός καθαρά βιολογικός" .

Ο ποιητής αγκαλιάζει, μεταπλάθει και γονιμοποιεί τον πολιτισμό του χτες και του σήμερα και συγκροτεί έτσι το δικό του λογοτεχνικό μύθο. Ο Γ. Σεφέρης, σκηνοθετεί τις φωνές του ως ολότητα, ως "το ποίημα- πράξη", φροντίζει τη γλώσσα και γονιμοποιεί με σύγχρονα μέσα πολιτισμικές αξίες, γηγενείς και παγκόσμιες: αδικία - δικαιοσύνη, ζωή - έρως - θάνατος, αγαθό- κακό, αυθεντική και μη αυθεντική ζωή και συνομιλεί με τον άνθρωπο κάθε εποχής, τον ευαισθητοποιεί για να προβάλλει τις δικές του αντιστάσεις σε κάθε μορφή ισοπέδωσης και παγκόσμιας ομοιομορφίας.

"ΕΛΕΝΗ", Γ. Σεφέρης

ΤΕΥΚΡΟΣ: ἔς γῆν ἑναλίαν Κύπρον, οὗ μ' ἑθέσπισεν
οἰκεῖν Ἀπόλλων, ὄνομα νησιωτικόν
Σαλαμίνα θέμενον τῆς ἐκεῖ χάριν πάτρας.

ΕΛΕΝΗ: Οὐκ ἦλθον ἔς γῆν Τρωάδ', ἀλλ' εἶδωλον ἦν.

ΑΓΓΕΛΟΣ: Τί φῆς;

Νεφέλης ἄρ' ἄλλως εἶχομεν πόνους πέρι;

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΕΛΕΝΗ, ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

Ο Γ. Σεφέρης συνομιλώντας ⁴ με τον Ευριπίδη αναπτύσσει ένα επικοινωνιακό κλίμα με το μαθητή ή τον αναγνώστη του. Στήνει το σκηνικό του προσθέτοντας νέα στοιχεία με την τεχνική του συμβόλου και των ενσωματωμένων 'φωνών', όπου καλείται να ακουστεί και ο λόγος, η φωνή του μαθητή.

Εξωτερικό σκηνικό σε εισαγωγικά και επαναληπτικά # εσωτερικός χώρος, μνήμη, παράδοση

Το είδωλο της Ελένης μπορεί να ιδωθεί σε συστοιχία με το στίχο του ποιήματος "στα χωρισμένα σώματα και στις ψυχές", "της ξαγριεμένης σκλάβας", δηλαδή της Κύπρου. Αυτό με τη διεργασία της μνήμης μάς πάει στις Τρωάδες και την Εκάβη του Ευριπίδη.

Ακόμα, η έννοια της μοίρας και η τρέλα των θεών (στοιχεία συνεκτικότητας) και οι αναφορές σε πρόσωπα του μύθου: Αίαντας, Αφροδίτη, Ελένη, Τροία, Σκάμαντρος, δεκάχρονος πόλεμος (στοιχεία συνοχής των κειμένων- αρχαίου και νέου), όλα ανασηματοδοτούνται από το νέο κειμενικό περιβάλλον και εμπλουτίζονται με νέα σημαινόμενα: του ανθρώπου/πραμάτεια, της αναζήτησης της αλήθειας και της δικαιοσύνης, του αδειανού πονκάμισου, της αδικίας: "τ' είναι θεός; τι μη θεός; και τι ανάμεσό τους;".

Το θέμα της αδικίας και η διεκδίκηση της δικαιοσύνης είναι συχνό στο ποιητικό και πεζογραφικό έργο του ποιητή και πολύ εύστοχα ο Σπύρος Πλασκοβίτης, κάνει λόγο για το "Δίκαιο Λόγο·

⁴ Δ. Μαζωνίτη, Η συνομιλία των ποιητών, Εισαγωγή στην ποίηση του Σεφέρη, Παν/κές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999, σσ. 353-370.

στο έργο του Σεφέρη"⁵, "μοίρα που είν' η αλήθεια, ριζικό μου, δεν είν' αλήθεια, τ' είναι θεός, τι μη θεός".

Στοιχεία συνοχής και συνεκτικότητας: αηδόνι, σκλάβα, μοίρα, Αίαντας, αλήθεια, ριζικό, Ελένη, Τροία, Πάρης, Ελλάδα, πόλεμος, θάλασσα, ψυχές και σώματα, Τεύκρος, Σκάμαντρος.

Η πληροφορικότητα του ποιήματος με την προμετωπίδα και την υπόγεια διαλογικότητά του με τους: Ευριπίδη, Στησίχορο και Δάντη αναδεικνύει τη νευρώδη σχέση των παρακειμενικών με τα κειμενικά και διακειμενικά στοιχεία. Οι κειμενικές και παρακειμενικές αναφορές στους: Όμηρο, Πίνδαρο, Αισχύλο, Ερωτόκριτο, Θεοτοκόπουλο, Θουκυδίδη "μυλόπετρες" και άλλους, αποκαλύπτουν τους πνευματικούς συνομιλητές του Γ. Σεφέρη, οι οποίοι ασκούν επίδραση πάνω του, γιατί, όπως γράφει ο ίδιος⁶:

"όσο πιο εδραία είναι η ιδιοσυγκρασία του καλλιτέχνη, τόσο πιο ανοιχτός είναι στις επιδράσεις, είτε σύγχρονες είτε παραδοσιακές".

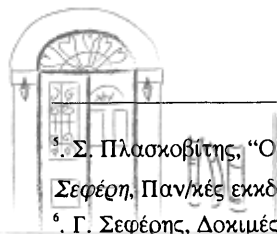
Από μια πρώτη ανάγνωση της προμετωπίδας και του ποιήματος αναδύεται το δράμα του μυθικού και του σύγχρονου Τεύκρου-Σεφέρη, γιατί και οι δύο έχασαν την πατρική γη.

Το μοτίβο του δόλου, για την Ελένη (εκδοχή του Ευριπίδη), συνάπτεται με το σύγχρονο δόλο (συμμάχων και ντόπιων), τόσο για την απώλεια της Μικρασίας (βίωμα του ποιητή)⁷, όσο και για το θέμα της Κύπρου, που ο ποιητής το παρακολουθεί καλύτερα ως διπλωμάτης.

Συχνά στην ποίησή του ανιχνεύεται ένα κλίμα απώλειας κάθε

⁵. Σ. Πλασκοβίτης, "Ο Δίκαιος Λόγος στο έργο του Σεφέρη, *Εισαγωγή στην ποίηση του Σεφέρη*, Παν/κές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999, σσ. 213-228.

⁶. Γ. Σεφέρης, *Δοκίμες*, Γ' τόμος 1η έκδ. Ίκαρος 1992, σελ. 340-341.

ελπίδας με βηματισμούς αρχαίας τραγωδίας⁸, όπως ποιητικά καταθέτει ο ποιητής:

αν είναι αλήθεια
 πως κάποιος άλλος Τεύκρος, ύστερα από χρόνια,
 ή κάποιος Αίαντας ή Πριάμος ή Εκάβη
 ή κάποιος άγνωστος, ανώνυμος, που ωστόσο
 είδε ένα Σκάμανδρο να ξεχειλίζει κουφάρια,
 δεν τό 'χει μες στη μοίρα του ν' ακούσει
 μαντατοφόρους που έρχονται να πούνε
 πως τόσος πόνος τόση ζωή
 πήγαν στην άβυσσο
 για ένα πουκάμισο αδειανό για μιαν Ελένη."

Έτσι η πολυφωνική ποίηση με διαδρομές μνήμης και ιστορίας συνομιλεί με τον αναγνώστη και τον καλεί σε εγρήγορση, όχι μίμησης, αλλά υπεύθυνης στάσης.

Στο ποίημα ο ποιητής καταγγέλλει την αδικία και περνά την κυπριακή εμπειρία "για την Κύπρο τη θαλασσοφίλητη" σκηνοθετώντας ένα παραμύθι αληθινό με τη φωνή του υπεύθυνου πολίτη, που γνωρίζει τη φύση των ανθρωπίνων πραγμάτων.

Στη συνολική θεώρηση του ποιήματος συζητούνται πέρα από τα θέματα ή τις ιδέες με τις οποίες γίνεται το ποίημα και τα στοιχεία μορφής σε κάθε επίπεδο. Θυμίζουμε τη γραφή της μοντέρνας ποίησης και το πάντρεμα της ελληνικότητας με την παράδοση, λόγια και λαϊκή.

Σχολιάζονται τα λόγια του Τεύκρου/ Σεφέρη με εξωκειμενικές αναφορές χωρίς όμως να μετατραπεί η διδασκαλία σε πολιτικολογία.

Το ποίημα, "Επί Ασπαλάθων..." είναι το τελευταίο ποίημα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΩΦΟΡΕΙΟΥ

⁷ ΚΥΚΛΟΣ ΣΕΦΕΡΗ, εκδ. Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1980, σσ. 89-93.

⁸ Δ. Μαρωνίτης, Τα Μέτρια και Μικρά, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1987, σελ 216.

του ποιητή (31-3-71), έχει σαφές πολιτικό περιεχόμενο, όπως και οι "Γάτες τ' Άι- Νικόλα" (χρονολογία 1969 και προμετωπίδα από τον Αγαμέμνονα του Αισχύλου, χορ. 990-994).

"ΕΠΙ ΑΣΠΑΛΑΘΩΝ..."

"Ήταν ωραίο το Σούνιο τη μέρα εκείνη του Ευαγγελισμού
πάλι με την άνοιξη."

[.....]

"- Τι μπορεί να μου θύμισε τον Αρδιαίο εκείνον;

Μια λέξη στον Πλάτωνα θαρρώ, χαμένη στου μυαλού
τ' αυλάκια.

τ' όνομα του κίτρινου θάμνου
δεν άλλαξε από εκείνους τους καιρούς.

Το βράδυ βρήκα την περικοπή:

"τον έδεσαν χειροπόδαρα" μας λέει

"τον έριξαν χάμω και τον έγδαραν

τον έσυραν παράμερα τον καταξέσκισαν

απάνω στους αγκαθερούς ασπαλάθους

και πήγαν και τον πέταξαν στον Τάρταρο, κουρέλι."

Έτσι στον κάτω κόσμο πλέρωνε τα κρίματά του

ο Παμφύλιος Αρδιαίος ο πανάθλιος Τύραννος ".

31 του Μάρτη 1971.

Φαίνεται ότι η σημαίνουσα ημερομηνία (25 Μαρτίου, Ευαγγελισμός) και το χωρίο από τον Πλάτωνα (Πολιτεία του Πλάτωνα, χωρίο 614 κ.ε.) με τη σημειολογία τους έδωσαν την αφορμή για τη δημιουργία του ποιήματος, που υπαινίσσεται την τιμωρία του σύγχρονου τυράννου, όπως του Αρδιαίου στον Πλάτωνα:

" 'τον έδεσαν χειροπόδαρα' μας λέει... και πήγαν και τον πέταξαν στον Τάρταρο, κουρέλι", 31 του Μάρτη 1971

Το ποίημα διαβάζεται με της αναπνοές της στίξης του
Δίνεται το σύγχρονο σκηνικό, το τοπίο, με την υποβολή των

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΛΗΣΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ

χρωματικών επιλογών.

Μοτίβα και σύμβολα → πέτρες, αρχαίες κολόνες, κίτρινοι ανθοί=ασπάλαθοι, άνοιξη, βελόνια, Αρδιαίος, Τάρταρος, Τύραννος

Χρόνος → ήταν, αντηχούν ακόμη..., τον έδεσαν, τον έριξαν, τον έγδαραν, έτσι πλέρωνε...

Ερώτηση - απάντηση. Ευθύς λόγος σε εισαγωγικά, 5 στίχοι και σχόλιο του ποιητή στους δύο τελευταίους στίχους με την αλληγορία τους "Έτσι..... Τύραννος".

Τα έτοιμα βελόνια των ασπαλάθων, η αλληγορία με την παράθεση του αρχαίου χωρίου σε ευθύ λόγο και η σημαίνουσα γλώσσα των αποσιωπητικών δηλώνουν την έκκληση του ποιητή για την πολιτική ανωμαλία, που φαίνεται ιδιαίτερα στους επιλογικούς στίχους του ποιήματος, καθώς ηχούν ως σχόλιο και ευχή του ποιητή για το σύγχρονο Τύραννο:

"Έτσι στον κάτω κόσμο πλέρωνε τα κρίματά του
ο Παμφύλιος Αρδιαίος ο πανάθλιος Τύραννος".

Αυτό το ποίημα είναι κατά την άποψή μου το καλύτερο μάθημα δημοκρατίας.

Γίνεται φανερό ότι η ιστορία και το βίωμα διατρέχουν την ποίησή του και επιβεβαιώνουν τα λόγια του ότι "Ο δεσμός του ποιητή με την εποχή του δεν είναι ο διανοητικός ή και ο συναισθηματικός [...], αλλά ένας ομφάλιος λώρος, [...], ένας δεσμός καθαρά βιολογικός"⁹.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

⁹. Γ. Σεφέρης, Δοκιμές, Α' τόμος, 5η έκδ., Ίκαρος, Αθήνα 1984, σελ 266.

"ΩΡΑ ΔΕΙΛΙΝΗ", Ε. Κακναβάτος

Αρχικά χρειάζεται κάποια εξοικείωση με την υπερρεαλιστική γραφή του Ε. Κακναβάτου. Αξιοποιούνται οι πληροφορίες του βιβλίου και δίνονται και επιπρόσθετες, αν ο διδάσκων το θεωρεί απαραίτητο.

Ο καθηγητής/τρια ενημερώνεται για την ιδιαιτερότητα της γραφής του Ε. Κακναβάτου, όπως:

-Η χρήση μικτής γλώσσας, ανεξάρτητα από τις δημοτική, καθαρεύουσα.

-Η αξιοποίηση του συνολικού λεξιλογίου (αρχαίου, λόγιου, δημοτικού, διαλεκτικού και ιδιωματικού), από κάθε γλωσσικό επίπεδο.

-Οι ανοίκειες λεξιλογικές συνάψεις

-Το ανακάτωμα του χωροχρόνου, χωροχρονικοί συμφυρμοί

-Οι υπερρεαλιστικές εικόνες που ξαφνιάζουν

-Η συνύπαρξη πραγματικού και φανταστικού

-Η κειμενογένεση με βάση τη λέξη ή φράση και τους αναπτυσσόμενους συνειρμούς, κείμενο παράσταση, όχι αναπαράσταση, λέξη-γεγονός, ιδέες- πράγματα, ιδέες-εικόνες.

-Η συντακτική οργάνωση, ελλειπτική παρατακτική ή υποτακτική, οι ρητορικοί τρόποι, όπως επανάληψη, ερώτηση, προσφώνηση, υπερβολή, ψυχοποίηση.

-Οι σημασιολογικές ανατροπές, που κατανοούνται στο επίπεδο του παραδείγματος και του συνειρμού.

-Η αξιοποίηση του ήχου και της οπτικής παρουσίας της λέξης.

-Η σημαίνουσα εκδοτική οργάνωση του ποιήματος, γεωμετρικά σχήματα, λέξη-στίχος, αυτονόμηση άρθρων, επιθέτων, επιρρημάτων, κ.ά.

Ο καθηγητής προετοιμάζει τη διδασκαλία του και τεραχεί κάποιους στόχους, που θεωρεί ότι πρέπει να υλοποιηθούν.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΠΙΘΕΤΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΠΕΘΥΡΙΟΥ

Ενδεικτικά δίνονται οι ακόλουθες επισημάνσεις οι οποίες μπορούν να βοηθήσουν στην προσέγγιση του ποιήματος, όπως:

-Η σχέση-συνομιλία του τίτλου με λέξεις του κειμένου, που δίνουν το χρόνο ως χρονική στιγμή (γαρουφαλένια δύση, εσπέρα, Απρίλης, εσπερινούς), ως ανακάτωμα αρχαίου και νέου χρόνου με την αναφορά στο Ίακχο ή το Χριστό και τέλος ως απέραντο χρόνο (αιώνες, πλειστόκαινου).

- Σχολιάζεται η ανασήμανση και τα σημαινόμενα των λέξεων, π.χ. του εκκλησιδίου, ψαλμουδιά, τα Πάθη του Ίακχου ή του Χριστού, η ψυχή μου τρέμει, μνήμη που πονάς.

- Συζητείται πώς συγκροτείται ο τόπος με την αναφορά στη βυζαντινή ψηφίδα του εκκλησιδίου, στον ολόσωμο ασβέστη, στα θάμνα, που παραπέμπουν στο λιτό ελληνικό τοπίο.

- Γίνεται διερεύνηση του φόβου που διαπερνά το ποίημα και σχολιάζεται η τελευταία στροφή-κραυγή του ποιητή για τον συνεχόμενο φόβο που πέρασε ως ιστορικό βίωμα και αγωνία (υπόγεια ιστορική διαδρομή, συγκρατημένος λυρισμός για τον τόπο και με ό,τι αυτός συνεπάγεται).

- Συζητιέται ο τρόπος που γεννιέται αυτό το ποίημα (κειμενογένεση) με βάση τη λέξη και το συνειρμό, τα σημαινόμενα στα οποία παραπέμπει η λέξη και τη συνοχή με την επανάληψη ή επανadíπλωση φράσης.

- Συζητείται η επιλογή του λεξιλογίου και το ύφος με τη διαπλοκή α' και β' ρηματικού προσώπου.

- Σχολιάζεται η στιχουργία και η όλη οργάνωση του ποιήματος (ανισοσυλλαβία στίχων, αυτονόμηση λέξεων-στίχων, άνισες στροφές).

- Εντοπίζονται τα στοιχεία της υπερρεαλιστικής γραφής με συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο.

- Συνεξετάζεται ως παράλληλο το ποίημα του Άγγελου Σικελιανού "Στ' Όσιου Λουκά το μοναστηριού" ή σε αντίστιξη "Ένα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Ωραίο Πρωί" του Α. Εμπειρίκου (Υψικάμινος), όποιο άλλο επι-
λέξει ο διδάσκων.

"ΩΡΑ ΔΕΙΛΙΝΗ", Ε. Κακναβάτος

Λέω μη τάχαμ είναι μεταβίωση → βυζαντινή
μην η ψηφίδα → → → → → → → εκκλησιδίου

που ασπρίζει

ή που ο ασβέστης → → → → → άγιασε
μην είναι που → → → → → ασκητεύει

↓

η δύση

η εσπέρα

↓

η ψύχρα

πού

η ψαλμουδιά ξεπόρτισε

μην είν'.....

Πάθη → Ίαχου

↓

→ Χριστού

(σάστισε)

Απρίλης (δικτατορία)

μην....., μην.....

μην.....

κρύα ματιά του Ταξιάρχη

που ως καρυόφυλλο η ψυχή μου τρέμει. → φόβος, λαϊκή έκφραση, συνειρμική
σχέση με τα κρύα μάτια του Ταξιάρχη

Μνήμη..... πονάς (επιφων. λόγος)

↓

μην είσαι..... στα δυο με σχίζει

λέω μην..... η καταβολή (του μειόκαινου)

↓

το βιος → που μου αφήσανε μέσα στα κόκαλα

οι αιώνες, κι είναι με τους εσπερινούς

η πλήμμυρα → που εντός μου ανεβαίνει τόση.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΝΤΕΛΙΟ ΑΓΕΟΥΡΙΟΥ

→ εσωτερική ένταση, επιτείνεται με την επιλογή της λέξης, πλήμμουρα, και την επίταξη του ποσοτικού επιθέτου, τόση.

Κάθε λέξη συμβάλλει στη δημιουργία του ποιητικού γεγονότος και έχει τη δική της βαρύτητα και συναισθηματική άλω. Έτσι, η αισθητική απόλαυση αναδύεται από όλο το υλικό του ποιήματος και γίνεται ξεχωριστή, σπασμωδική, άλλοτε φωνήεσσα με ερωτηματικό ή επιφωνηματικό λόγο και άλλοτε συγκρατημένη και διακριτική.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να μοιραστώ μαζί σας τον προβληματισμό και την αγωνία μου, που διατυπώνονται με ρητορικές ερωτήσεις:

Πόση λογοτεχνία άραγε μπορούμε να διδάξουμε στο σχολείο με τις λιγότερο από δύο ώρες την εβδομάδα;

Πόσο αποτελεσματικά τη διδάσκουμε;

Πετυχαίνει άραγε η λογοτεχνία, αρχαία και νέα, να ευαισθητοποιήσει με το "πάθημα μάθημα", με την πολύσημη γλώσσα της να οδηγήσει στην αφύπνιση των δεξιοτήτων του μαθητή, στην εγρήγορση και ευαισθητοποίησή του;

Τέλος, θεωρώ ότι η διδασκαλία της λογοτεχνίας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης είναι εξόχως σημαντική και πρέπει όλοι μας να συνεργαστούμε για να συνομιλήσει δημιουργικά με κάθε μαθητή.

ΚΑΛΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΣΑΣ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

**ΒΑΣΑΛΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, Δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών,
Υπεύθυνη Περιοχής Εκπ/σης ν. Κεφαλληνίας**

ΟΙ ΦΙΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ.

Εισαγωγή

Στη διαδικασία εξέλιξης του παιδιού σε διάφορα κοινωνιοπολιτισμικά περιβάλλοντα εξαιρετικά σημαντικές είναι οι σχέσεις με τους γονείς καθώς και αυτές που οικοδομούν τα παιδιά με τους συνομηλίκους, στο πλαίσιο της κουλτούρας των συνομηλίκων. Οι σχέσεις με τους συνομηλίκους, αναφέρονται σε απλές συναντήσεις και σύντομες αλληλεπιδράσεις παιδιών ίδιας, περίπου ηλικίας, που συμβαίνουν σε ανεπίσημα περιβάλλοντα (π.χ. παιδική χαρά, κ.ά.) και σε φιλικές σχέσεις που εξελίσσονται στο χρόνο και χαρακτηρίζονται από αμοιβαιότητα και σταθερότητα.

Οι φιλικές σχέσεις των παιδιών παρουσιάζουν διαφορές από τις αντίστοιχες των ενηλίκων, ωστόσο έχουν και πολλά κοινά χαρακτηριστικά, αφού μια από τις «λειτουργίες» τους είναι και η προετοιμασία των παιδιών για τον κοινωνικό ρόλο που θα κληθούν να παίξουν ως ενήλικες στο κοινωνιοπολιτισμικό περιβάλλον, στο οποίο θα ζήσουν. Η έννοια της φιλίας, στην εξέλιξη των παιδιών παίρνει διάφορα περιεχόμενα, που εξαρτώνται από τα κοινωνιοπολιτισμικά περιβάλλοντα που αναπτύσσονται τα παιδιά καθώς και από τις επιδράσεις που έχει δεχτεί

Ως προσχολική ηλικία ορίζεται το διάστημα από τριών μέχρι έξι ετών ενώ ως παιδική ηλικία το διάστημα από επτά έως δεκατριών ετών, γνωστό και ως προεφηβεία (Corsaro 1999: σελ. 46).

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΕΚΑΕΤΑΙΟΝΙΑΣ ΕΚΔΟΣΗ

ΜΟΝΟΤΙΜΑΝΙΑΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑ

το παιδί κατά την ανάπτυξή του από την οικογένεια. Επίσης από τις διαστάσεις της προσωπικότητας κάθε παιδιού, από το ρόλο που ίσως παίζει το φύλο του αλλά και από τη γενικότερη στάση των ενηλίκων.

Αντικείμενο αυτής της εργασίας είναι ο ρόλος που παίζουν οι φιλίες των παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας¹ στην εξέλιξή τους. Αρχικά θα αναπτύξουμε τις έννοιες και τα χαρακτηριστικά της φιλίας και της κουλτούρας των συνομηλίκων. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τις διάφορες εκδηλώσεις της φιλίας, εστιάζοντας στο είδος της φιλίας, καθώς και στο χώρο και τον χρόνο που εκδηλώνεται και τέλος θα αναπτύξουμε την επίδραση του κοινωνιοπολιτισμικού περιβάλλοντος και του φύλου στην ανάπτυξη της φιλίας.

Η φιλία των παιδιών και η κουλτούρα των συνομηλίκων

Στην κοινωνική ζωή των παιδιών κυρίαρχη θέση έχουν οι φιλικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους καθώς και η κουλτούρα των συνομηλίκων. Η παιδική φιλία είναι μια στενή και έντονη συναισθηματική σχέση που νοιώθει το παιδί προς ένα άλλο ή/και περισσότερα παιδιά (Παρασκευόπουλος 1985: σελ.146). Ως «κουλτούρα των συνομηλίκων» ορίζεται «ένα σύνολο αξιών, τελετουργιών, τυπικών που ακολουθούνται στο παιχνίδι, τρόπων ομιλίας, κ.λπ., που δίνουν νόημα στις προεφηβικές σχέσεις των συνομηλίκων παιδιών και τις ξεχωρίζουν από τις σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στην κουλτούρα των ενηλίκων» (Faulkner & Woodhead 1999: σελ.196). Σύμφωνα με τον Blatchford στην κουλτούρα των συνομηλίκων υπάρχουν δύο θεωρητικές προσεγγίσεις, η «ρομαντική» και η «προβληματική» (Faulkner & Woodhead 1999: σελ.188).

Η «ρομαντική» προσέγγιση υποστηρίζει ότι «η κουλτούρα των συνομηλίκων στην παιδική ηλικία και την εφηβεία παρέχουν ένα ασφαλές περιβάλλον μέσα στο οποίο, μέσω της διασκέδασης, του παιχνιδιού και των δραστηριοτήτων, τα παιδιά προοδευτικά έρχονται σε συμφωνία με τους σκοπούς, τις αξίες και τη συμπεριφορά της ευρύτερης κοινωνίας των ενηλίκων» (Faulkner & Woodhead 1999: σελ. 188). Ο κοινωνικός κόσμος των παιδιών παρουσιάζεται ήπιος και προσαρμοσμένος χωρίς κινδύνους ή «προβληματικές» καταστάσεις.

Η φιλία ως έννοια, σύμφωνα με τη «ρομαντική» άποψη, χαρακτηρί-

ζεται από επιμέρους στοιχεία όπως αυτά της συνεργασίας, της συλλογικότητας και της αμοιβαίας κατανόησης και υποστήριξης². Ο Knappmann επισημαίνει τη σημασία της φιλίας και της ομάδας των συνομηλίκων όπου αυτή αναπτύσσεται λέγοντας ότι «μπορεί να προσφέρει στα παιδιά μοναδικές εμπειρίες κοινωνικής ζωής, που αυτά δεν θα μπορούσαν να έχουν στις αλληλεπιδράσεις τους με τους ενηλίκους» (Youniss 1999: σελ. 35). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά εμφανίζονται ελαφρώς διαφοροποιημένα καθώς διατρέχουν γραμμικά την εξέλιξη του παιδιού στην προσχολική και σχολική ηλικία.

Η «προβληματική» προσέγγιση της κουλτούρας των συνομηλίκων υποστηρίζει ότι η κοινωνική ζωή των παιδιών δεν είναι τόσο αθώα και «αγγελική» όσο θα επιθυμούσαν οι ενήλικες και επισημαίνει ότι στον κόσμο των παιδιών παρατηρούνται συχνά βίαια επεισόδια, πειράγματα και τσακωμοί³. Τα παιδιά χωρίζονται σε αντίπαλες ομάδες που βρίσκονται σε διαρκή σύγκρουση. Η «προβληματική» προσέγγιση υποστηρίζει ότι η φιλία των παιδιών στηρίζεται πολλές φορές στην εφαρμογή και την κατάχρηση της βίας. Η έννοια της βίας εμφανίζεται ως απλό πείραγμα, το οποίο όμως πολλές φορές γίνεται ενοχλητικό και κακοπροαίρετο. Επίσης μπορεί να λάβει τη μορφή τσακωμών που χαρακτηρίζονται ως «παιγνιώδεις» ή να κλιμακωθεί σε συστηματική, διαρκή παρενόχληση κάποιου παιδιού ή κάποιων παιδιών από άλλο ή άλλα παιδιά που μπορεί να επιφέρει και έντονα αρνητικά αποτελέσματα.

Πολλοί ερευνητές επισημαίνουν ότι δεν είναι σωστό να αντιμετωπίζονται πάντα ως «προβληματικές», «παρεκκλίνουσες» ή «επικίνδυ-

² Τα παιδιά κατά την προσχολική ηλικία αντλούν ευχαρίστηση και μόνο από το γεγονός ότι βρίσκονται με συνομηλίκους τους και «κάνουν πράγματα μαζί» (Corsaro 1999: σελ. 46). Παιχνίδια που φαίνονται χωρίς νόημα ή βίαια για τους ενήλικες, όπως το κυνηγητό και οι τσακωμοί είναι «όχι μόνο φυσιολογικά για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αλλά αποτελούν πηγή ευχαρίστησης για τους φίλους ως έκφραση οικειότητας στη σχέση τους» (Faulkner & Woodhead 1999: σελ. 203). Τα παιδιά της σχολικής ηλικίας συνήθως συμμετέχουν σε ομαδικές δραστηριότητες. Στις ομάδες που συμμετέχουν τα παιδιά αυτής της ηλικίας αλλάζουν συχνά ρόλους σε μια προσπάθεια να ανακαλύψουν την κοινωνική τους ταυτότητα.

³ Όπως επισημαίνουν οι υποστηρικτές της «προβληματικής» προσέγγισης της κουλτούρας των συνομηλίκων, η «προβληματική» κουλτούρα μεταφέρεται και στην κοινή περίοδο της εφηβείας δημιουργώντας εύλογη ανησυχία για τη μη ομαλή μετάβαση των εφήβων στην ενηλικίωση.

νες» όλες οι εκφάνσεις της αρνητικής συμπεριφοράς των παιδιών στις αλληλεπιδράσεις τους με συνομηλίκους. Υποστηρίζουν ότι οι συγκρούσεις και οι διαμάχες, στην κοινωνία των παιδιών, πιθανόν να αποτελούν έναν τρόπο «εκμάθησης του τρόπου διαπραγμάτευσης αυτών των συγκρούσεων και του σεβασμού των απόψεων των άλλων», καθώς και το γεγονός ότι «πολλές φορές πραγματοποιούνται στο περιβάλλον παιχνιδιού των παιδιών και επομένως, κάτω από αυτές τις συνθήκες η σύγκρουση οριοθετείται μέσα σε ένα κοινό σύστημα νοήματος μέσα στην κουλτούρα των συνομηλίκων παιδιών» (Faulkner & Woodhead 1999: σελ. 203). Ωστόσο δεν πρέπει να υποτιμάται η εκδήλωση ακραίων συμπεριφορών από παιδιά που χαρακτηρίζονται ως «παλικάραδες» και που εξασκούν βία πάνω σε σχετικά πιο αδύναμα παιδιά, τα «θύματα»⁴.

Ο Schaffer τονίζει την εξελικτική πρόοδο στις σχέσεις μεταξύ συνομηλίκων, υποστηρίζοντας μεταξύ των άλλων ότι «οι σχέσεις συνομηλίκων περνούν μέσω συγκεκριμένων τακτικών ακολουθιών εξέλιξης [...] παρουσιάζουν αρκετά ειδικά σύνολα χαρακτηριστικών σε διαφορετικές ηλικίες» και επίσης ότι «οι σχέσεις αλληλεπίδρασης τείνουν να γίνουν πιο συχνές, με μεγαλύτερη διάρκεια, πιο οικείες, και πιο στενές» (Faulkner & Woodhead 1999: σελ. 195, Schaffer 1996β: σελ. 312-361)

Οι φιλικές σχέσεις των παιδιών δεν είναι δυνατόν να προσεγγιστούν χωρίς να ληφθούν υπόψη οι παράγοντες που τις διαμορφώνουν. Αυτοί αφορούν στα κοινωνιοπολιτισμικά περιβάλλοντα όπου αναπτύσσονται τα παιδιά και εξελίσσονται οι μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις καθώς και στο ρόλο που ίσως παίζει το φύλο του παιδιού στα χαρακτηριστικά και το είδος των φιλικών σχέσεων που δημιουργεί με τους συνομηλίκους του. Εξίσου σημαντικά είναι και «τα όρια που θέτουν οι ενή-

⁴ Ο παλικάρισμός είναι «ένα πολύπλοκο κοινωνικό φαινόμενο» στο οποίο εκτός των παλικάράδων και των θυμάτων τους συμμετέχει η πλειοψηφία των υπόλοιπων παιδιών. Οι συμμετέχοντες κατηγοριοποιούνται με τη σειρά τους σε «βοηθούς», «υποστηρικτές», «εξωτερικούς» και «αμυνόμενους» και μπορούν να παίξουν έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για την εξομάλυνση της «προβληματικής» κατάστασης. (Cowie 1999: σελ. 179). Έρευνες απέδειξαν ότι οι παλικάράδες είναι πολύ πιθανόν να παρουσιάσουν «προβλήματα αλκοολισμού, κατάχρησης, οικογενειακής βίας και βίαιων εγκλημάτων στην κοινότητα» ενώ τα θύματα «υποφέρουν από συνεχή απώλεια της εμπιστοσύνης και της αυτοεκτίμησής τους στις κοινωνικές σχέσεις» (Smith, Bowers, Binney & Cowie 1999: σελ. 156).

λικοι, που είναι υπεύθυνοι και καθορίζουν τη συμπεριφορά των παιδιών μέσα σε ένα πλαίσιο πολιτισμικών κανόνων» (Faulkner & Woodhead, 1999: σελ. 203).

Η εκδήλωση της φιλίας:

Το σχολικό προαύλιο ως περιβάλλον των σχέσεων των συνομηλίκων

Τα περιβάλλοντα όπου συνήθως τα παιδιά της προσχολικής και σχολικής ηλικίας έχουν τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους τους και την ανάπτυξη σχέσεων φιλίας είναι κυρίως η σχολική τάξη, η αυλή (προαύλιο) του σχολείου τους και η γειτονιά τους. Αρχικό κριτήριο δηλ. επιλογής των φίλων είναι η τοπική εγγύτητα (Παρασκευόπουλος, 1985: σελ. 146). Ιδιαίτερα «η αυλή του σχολείου αποτελεί ένα πολύ ειδικό περιβάλλον για τις κοινωνικές σχέσεις των παιδιών», αφού καθημερινά τα παιδιά ζουν στο σχολείο πολλές ώρες και οι ώρες του μαθήματος στην αίθουσα διδασκαλίας είναι περιοριστικές και δεν επιτρέπουν την ελεύθερη ανταλλαγή απόψεων και την ανάπτυξη σχέσεων αλληλεπίδρασης και αμοιβαιότητας (Faulkner & Woodhead 1999: σελ. 191).

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας συμμετέχουν σε ελεύθερα παιχνίδια όπως το κυνηγητό ή η μπάλα, χωρίς κανόνες και χωρίς να κάνουν διάκριση στο φύλο. Οι φιλίες τους βασίζονται «στην κοινή δραστηριότητα» (Schneider 1999: σελ. 196) και διαρκούν όσο διαρκεί αυτή η δραστηριότητα. Είναι περισσότερο αποτέλεσμα συγκυριών (ίδιο σχολείο, κοινή παιδική χαρά, φιλικές σχέσεις γονέων) παρά προϊόν ελεύθερης επιλογής. Αντιθέτως τα παιδιά στη σχολική ηλικία αρχίζουν να συνειδητοποιούν την έννοια της φιλίας, επιλέγουν ποιους θεωρούν φίλους και ποιους όχι και βασίζουν τις σχέσεις τους σε κανόνες που, ανάλογα με τις συνθήκες, επαναπραδιαγματεύονται. Τους αρέσουν τα ομαδικά παιχνίδια όπως το ποδόσφαιρο στα αγόρια και το σχοινάκι στα κορίτσια, ενώ όσο μεγαλώνουν δείχνουν προτίμηση και σε συζητήσεις με φίλους, ιδιαίτερα τα κορίτσια. Συνήθως συμμετέχουν στα παιχνίδια ανάλογα με το φύλο, υπάρχουν όμως παιχνίδια όπως το κυνηγητό όπου συμμετέχουν αγόρια και κορίτσια και όπου εμπεριέχεται μια φυλετική ανταγωνιστικότητα, προοίμιο για την ερωτική έλξη ανάμεσα στα δύο φύλα που εκδηλώνεται εντονότερα στην εφηβεία.

Αρχικά οι παιδικές φιλίες είναι μεταβαλλόμενες και βραχύβιες. Ακόμη και στα 11χρονα παιδιά, το 60% αλλάζουν τουλάχιστον ένα φίλο σε διάστημα μερικών εβδομάδων. Με την πάροδο όμως της ηλικίας οι παιδικές φιλίες γίνονται σθερότερες και συνεπέστερες, διότι και τα ενδιαφέροντα του παιδιού σταθεροποιούνται. Ωστόσο ακόμη και στις περιπτώσεις που οι φιλίες είναι φευγαλέες και ευκαιριακές, η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των παιδικών φίλων είναι έντονη και έχει ιδιαίτερη σημασία για το παιδί, όσο καιρό διαρκεί (Παρασκευόπουλος 1985: σελ. 146)

Η σχολική αυλή και η ώρα που αφιερώνεται στο διάλειμμα παίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για την κοινωνικοποίηση των παιδιών και τη μετάβασή τους στον κόσμο των ενηλίκων, αφού εκεί κυρίως εξασκούνται στην εγκαθίδρυση φιλικών ή άλλων σχέσεων αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους τους, στη διαπραγμάτευσή τους και στην προσπάθεια διατήρησής τους μέσα από το σεβασμό και την αμοιβαιότητα. Σύμφωνα με τον Smith «το διάλειμμα είναι μία από τις λίγες ευκαιρίες όπου τα παιδιά αλληλεπιδρούν σε ένα σχετικά ασφαλές περιβάλλον, χωρίς τον έλεγχο των ενηλίκων και όπου η διασκέδαση τους και οι κοινωνικές τους σχέσεις είναι πιο προσωπικές», ενώ επίσης έχει «αναγνωριστεί σε μεγάλο βαθμό η θετική και η αρνητική συμβολή του στη σχολική πρόοδο» (Blatchford 1999: σελ. 131).

Ωστόσο κατά τη σχολική ηλικία, το προαύλιο αποτελεί στην κυριολεξία τον «εφιάλτη» των δασκάλων και η ώρα του διαλείμματος αντιμετωπίζεται αρνητικά από τους ενήλικες, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων πιστεύει ότι αυτή την ώρα τα παιδιά εκδηλώνουν συνήθως μη αποδεκτή συμπεριφορά. Οι ενήλικες γενικότερα φαίνεται, τις περισσότερες φορές, πως αντιδρούν αρνητικά όσον αφορά στις φιλίες που αναπτύσσουν τα παιδιά. Κατά την προσχολική ηλικία δεν τις υπολογίζουν ιδιαίτερα και προσπαθούν να τις κατευθύνουν. Ο τρόπος που τα παιδιά εκδηλώνουν τις σχέσεις αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους τους, μέσα από το κυνηγητό ή τους τσακωμούς χαρακτηρίζεται από τους ενήλικες ως ιδιαίτερα ενοχλητικός και διασπαστικός για την ηρεμία στην τάξη ή στο σπίτι.

Τόσο στην προσχολική όσο και στην σχολική ηλικία υπάρχουν παιδιά που δεν αναπτύσσουν φιλίες με τους συνομηλίκους τους. Ένα παιδί μπορεί να μην έχει φίλους είτε γιατί επιδιώκει μονίμως τη συντροφιά

των ενηλίκων, είτε γιατί συμπεριφέρεται κατά τρόπο που οι άλλοι το απορρίπτουν, είτε γιατί τα ενδιαφέροντά του δεν έχουν κανένα κοινό σημείο με τα παιδιά γύρω του, είτε γιατί έχει μια υπερβολική εσωστρέφεια και προσπαθεί να πραγματοποιήσει τις μοναχικές του επιδιώξεις. Τα παιδιά αυτά στο σχολικό προαύλιο παίζουν μόνα τους ή περιφέρονται άσκοπα, είναι απομονωμένα από τα άλλα και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους τους. Επίσης το παιδί χωρίς παιδικούς φίλους εισέρχεται στην εφηβεία και αργότερα στην ενήλικη ζωή με σοβαρή ψυχοκοινωνική ανεπάρκεια. Όπως επισημαίνει ο Παρασκευόπουλος (1985: 147-148), το παιδί χωρίς την εμπειρία της ομόφυλης συντροφιάς θα παρουσιάσει δυσκολίες, όταν αργότερα θα του απαιτηθεί να έχει μια στενή επαφή με το άλλο φύλο, μια σχέση που είναι πολύπλοκη και απαιτητικότερη.

Ωστόσο παρόλο που η κοινωνική αποδοχή του παιδιού εκ μέρους των συνομηλίκων του είναι κάτι που το ίδιο το παιδί πρέπει να κερδίσει, οι ενήλικες και κυρίως ο δάσκαλος λόγω της αμεσότητας της σχέσης του με τα παιδιά μπορεί να βρει τρόπους να συμβάλλει στην ομαλή κοινωνική ένταξη του παιδιού π.χ. συνεργαζόμενος με τους γονείς, με τη συγκρότηση ομάδων εργασίας στην καθημερινή διδακτική πράξη, και με τη διαμόρφωση ενός κλίματος συμμετοχικότητας, συντροφικότητας, αμοιβαίας εμπιστοσύνης, συναντίληψης και αποδοχής (Παρασκευόπουλος, 1985: σελ. 148). Όπως πολύ εύστοχα επισημαίνει ο Blatchford «για μερικά παιδιά θα μπορούσαν να κερδηθούν πολλά, αν οι δάσκαλοι και οι επιβλέποντες έδιναν περισσότερη προσοχή στις εμπειρίες αυτών των παιδιών κατά την ώρα του διαλείμματος» (Blatchford 1999: σελ. 139).

Η επίδραση του κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντος και του φύλου στην ανάπτυξη της φιλίας.

Όλα τα παιδιά ανεξάρτητα του κοινωνιοπολιτισμικού περιβάλλοντος όπου αναπτύσσονται δημιουργούν σχέσεις αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους τους. Κάποιες από αυτές εξελίσσονται σε φιλικές. Τα χαρακτηριστικά αυτών των φιλικών σχέσεων επηρεάζονται και από την ατομικιστική ή συλλογική δομή της κοινωνίας όπου ζουν. Το είδος των επιδράσεων που δέχονται τα παιδιά καθορίζει αν αυτές οι σχέσεις θα είναι ανταγωνιστικές και σε περιορισμένο αριθμό φίλων ή ομαδικές,

με κύρια στοιχεία την άμιλλα και το μοίρασμα με περισσότερους συνομηλίκους. Ο Triandis αναφέρει ότι «η διάκριση ανάμεσα σε συλλογικές και ατομικιστικές κοινωνίες θεωρείται ευρέως η πιο θεμελιώδης διάσταση των πολιτισμικών παραλλαγών» (Schneider 1999: 100). Τα παιδιά στις συλλογικές κοινωνίες προσανατολίζονται προς την επίτευξη ομαδικών στόχων και «αναλαμβάνουν μεγαλύτερη ευθύνη το ένα για την ευημερία του άλλου» σε αντίθεση με τα παιδιά στις ατομικιστικές κοινωνίες όπου «οι πεποιοθήσεις των παιδιών για τους άλλους είναι μάλλον ιδιοσυγκρασιακές, παρά κοινές πεποιοθήσεις που μοιράζονται με άλλους» (Schneider 1999: σελ. 100).

Στις κοινωνίες όπου τα μέλη τους έχουν μάθει να μοιράζονται τα πάντα και να συμμετέχουν εξίσου στη λήψη των αποφάσεων, οι φιλικές σχέσεις των παιδιών δεν έχουν ανταγωνιστικότητα. Δεν εκδηλώνονται αρχηγικές τάσεις από κανένα παιδί και η ομάδα συσπειρώνεται για την αντιμετώπιση ενός «κοινού εχθρού», κυρίως πολιτισμικά ξένου προς αυτήν. Έρευνες που έγιναν στους Ινδιάνους του Warm Springs ή στους Ινδιάνους Blackfoot έδειξαν ότι αυτό συμβαίνει σε «πολιτισμούς εμφατικά συλλογικούς, χωρίς το στοιχείο της εξουσίας στις διαπροσωπικές σχέσεις» (Schneider 1999 σελ. 102-104).

Μια ενδιαμέση κατάσταση φαίνεται πως επικρατεί στη συλλογική υποκοულτούρα των κιμπούτς στο Ισραήλ. Εκεί αν και η συλλογική κοινωνία των κιμπούτς βρίσκεται σε άμεση αλληλεπίδραση με την ατομικιστική κοινωνία του Ισραήλ, η μετακίνηση των μελών ανάμεσα στις δυο κοινωνίες είναι ελεύθερη και συχνή. Τα ερευνητικά δεδομένα κατέδειξαν ότι «τα παιδιά των κιμπούτς είχαν πιο ανεπτυγμένες ικανότητες σε ομαδική αλληλεπίδραση και λιγότερο ανταγωνισμό, ενώ την ίδια στιγμή εκδήλωναν λιγότερο συναίσθημα και περιορισμένη εγκαρδιότητα» (Schneider 1999: σελ. 111). Επίσης σε κοινωνίες όπου η επιθετικότητα κυριαρχεί στις σχέσεις των ενηλίκων τόσο μεταξύ τους όσο και προς τα παιδιά, όπως για παράδειγμα στις κοινότητες των Ζαποτέκ στην Οαζάκα του Μεξικού, είναι σύνηθες φαινόμενο τα παιδιά να είναι επιθετικά στις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις και να εμπλέκονται συχνότερα σε βίαιους καβγάδες.

Ο Schaffer εφιστά την προσοχή στον τρόπο που οι σχέσεις μεταξύ των συνομηλίκων δομούνται πολιτισμικά π.χ. η οργανωμένη μέριμνα για τα αδέλφια αποτέλεσε ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό στις

προβιομηχανικές κοινωνίες, ενώ στις βιομηχανικές η σχολική παρακολούθηση δομεί τις σχέσεις των παιδιών με τη διαβάθμιση ανάλογα με την ηλικία και σε μερικά περιβάλλοντα ανάλογα με την ικανότητα. Η πρόσφατη εξέλιξη της προσχολικής εκπαίδευσης και της ομαδικής παιδικής μέριμνας στις δυτικές κοινωνίες, φαίνεται να εντείνει τη μορφή αυτή (Faulkner & Woodhead 1999 σελ. 196).

Αλλά και το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον όπου αναπτύσσονται τα παιδιά επηρεάζει το είδος των φιλικών σχέσεων που θα αναπτύξει το παιδί με τους συνομηλίκους του. Η «θεωρία της προσκόλλησης» (Schaffer 1996α: σελ. 32, 49-50): προσφέρει ένα θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση των λόγων που κάποια παιδιά είναι ιδιαίτερα δημοφιλή στην κουλτούρα των συνομηλίκων ενώ κάποια άλλα απορρίπτονται από την ομάδα και επιπλέον επιχειρεί να διερευνήσει τα αίτια της επιθετικής συμπεριφοράς κάποιων παιδιών και την τάση που έχουν να υιοθετούν το ρόλο του παλικαρά/ θύματος. Επίσης η κουλτούρα που επικρατεί στην οικογένεια των παιδιών είναι καθοριστική για τις σχέσεις που αυτά αναπτύσσουν. (Cole 1999: σελ. 38-39, Schaffer 1996β: σελ. 38)

Ο Berndt επισημαίνει ότι «οι φίλοι ασκούν σημαντική επιρροή όχι μόνο σε δευτερεύοντα θέματα, όπως τα ρούχα που αγοράζουν ή τη μουσική που ακούν, αλλά ακόμη σε στάσεις και συμπεριφορές που επηρεάζουν τη σωματική και ψυχική υγεία των εφήβων αλλά και τη μελλοντική τους ζωή» (Berndt 1999: σελ. 93). Αυτή η επιρροή στην πραγματικότητα δεν είναι πάντοτε αρνητική. Ωστόσο δημιουργεί ανασφάλεια στους γονείς που νιώθουν ότι «χάνουν» τα παιδιά τους και φοβούνται την αρνητική επίδραση των φίλων. Πολλές φορές αντιδρούν υπερβολικά παραβλέποντας το γεγονός ότι ο βαθμός της επιρροής των φίλων εξαρτάται και από την προσωπικότητα του κάθε παιδιού αλλά και από τη σχέση που έχει το κάθε παιδί με την οικογένειά του. Είναι φυσικό πως καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, απομακρύνονται από την ανάγκη επιβεβαίωσης που τους παρείχε η οικογένεια και πλησιάζουν όλο και περισσότερο τους φίλους επενδύοντας σε αυτούς για συναισθηματική στήριξη και βοήθεια.

Όσον αφορά στο φύλο των παιδιών έχει διαπιστωθεί ότι «τα αγόρια της σχολικής ηλικίας τείνουν περισσότερο να παίζουν σε μεγαλύτερες ομάδες, ενώ τα κορίτσια παίζουν σε ομάδες δύο και τριών ατόμων» (Schneider 1999 σελ. 120). Επίσης τα κορίτσια που νιώθουν πως απορρί-

πτονται από τα υπόλοιπα παιδιά τείνουν να υποτιμούν τους εαυτούς τους σε αντίθεση με τα αγόρια που αναμένεται να εκδηλώσουν, ως αντίδραση, επιθετική συμπεριφορά. Τέλος είναι συνήθως αγόρια που έχουν το ρόλο του «παλικάρα» στο σχολείο ενώ τα κορίτσια είναι πιθανόν να παίξουν κάποια στιγμή το ρόλο του θύματος. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι «τα αγόρια είναι πιο πιθανό να αναμειχθούν ενεργά στη διαδικασία παλικάρισμού, ενώ τα κορίτσια συνήθως υιοθετούν τους ρόλους του εξωτερικού παρατηρητή και του αμυνόμενου» (Cowie 1999: σελ. 180).

Μία άλλη σημαντική παράμετρος της παιδικής φιλίας είναι η επιλογή του φίλου ανάλογα με το φύλο. Σε όλη τη σχολική ηλικία οι φιλιές αναπτύσσονται μεταξύ παιδιών του ίδιου φύλου⁵. Όμως, ο ακριβής ρόλος που παίζει το φύλο ή το κοινωνιοπολιτισμικό περιβάλλον στη φιλία των παιδιών δεν έχει επακριβώς αποσαφηνιστεί. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Schneider «η τεκμηρίωση για πολιτισμικές επιρροές κατά τη δημιουργία της κοινωνικής ικανότητας των παιδιών φαίνεται αρκετά αποσπασματική» (Schneider 1999: σελ. 122) καθώς και ότι με τα υπάρχοντα δεδομένα «δεν μπορούμε να αποφανθούμε αν ο διαχωρισμός φύλου στις ομάδες των παιδιών πρέπει να αποδοθεί σε γενετικά βασισμένες όψεις της κοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών ή σε μια φαινομενικά παγκόσμιας εμβέλειας κοινωνικοποίηση με βάση το φύλο, που συντελείται από τους γονείς» (Schneider 1999: σελ. 121)

Συμπέρασμα

Οι φιλιές των παιδιών τόσο στην προσχολική όσο και στη σχολική ηλικία παίζουν έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην εξέλιξή τους. Οι φιλικές σχέσεις, όπως και όλες οι σχέσεις, χαρακτηρίζονται από εξαιρετική πολυπλοκότητα και διαμορφώνονται από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες. Οι σημαντικότεροι από αυτούς έχουν σχέση με τα κοινωνιοπολιτισμικά περιβάλλοντα όπου αναπτύσσονται τα παιδιά, με την

⁵ Η επιλογή των φίλων με βάση το φύλο είναι χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής της φάσης ανάπτυξης του παιδιού (λανθάνουσα σεξουαλικότητα) (Παρασκευάτσου 1985: σελ. 146)

κουλτούρα των συνομηλίκων στην οποία εντάσσεται το παιδί, με τις επιδράσεις που έχει δεχτεί το παιδί κατά την ανάπτυξή του από την οικογένεια, με τις διαστάσεις της προσωπικότητας κάθε παιδιού, με το ρόλο που ίσως παίζει το φύλο του, καθώς και με τη γενικότερη στάση των ενηλίκων, δηλ. από την «εξουσία - παρέμβαση», συνειδητή ή μη, που ασκείται από τους ενήλικες κατά τη διαμόρφωση αυτών των σχέσεων.

Οι παιδικές φιλίες αναπτύσσονται κυρίως με κριτήριο την τοπική εγγύτητα, το προαύλιο του σχολείου π.χ. θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός τόπος ανάπτυξης παιδικής φιλίας και προσφέρουν στα παιδιά μοναδικές εμπειρίες κοινωνικής ζωής, θεωρούνται ως ένδειξη και ως καθοριστικό κριτήριο της καλής ψυχικής υγείας και προσαρμογής. Η σημασία των σχέσεων φιλίας μεταξύ των παιδιών είναι καίριας σημασίας εφόσον μέσα από αυτές τις αλληλεπιδράσεις μπορούν να αποκτήσουν μια αίσθηση «αυτονομίας» από τους ενήλικες να αρχίσουν να «μαθαίνουν» τον εαυτό τους, τους άλλους και την κοινωνία».

Βιβλιογραφία

- Blatchford, P. (1999): "Το Παιχνίδι στο Σχολείο". Στο: Woodhead, M., Faulkner, D. & Littleton, K. (επιμ.) *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον: Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης* (τόμ. Γ'). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Brendt, J. T. (1999): "Φιλίες κατά την Εφηβεία". Στο: Woodhead, M., Faulkner, D. & Littleton, K. (επιμ.) *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον: Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης* (τόμ.Γ'). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Cole, M. (1999): "Ο Ρόλος της Κουλτούρας στην εξέλιξη του Παιδιού". Στο: Woodhead, M., Faulkner, D. & Littleton, K. (Επιμ.). *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον: Πολιτισμικοί κόσμοι της Πρώτης Παιδικής Ηλικίας* (τόμ. Α). μετάφραση: Μ. Παπαδοπούλου, σελ. 23-48, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Corsaro, W. (1999) "Ομάδες και Κουλτούρα της Προεφηβείας". Στο: Woodhead, M., Faulkner, D. & Littleton, K. (επιμ.) *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον: Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης* (τόμ.Γ'). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Cowie, H. (1999): "Παιδιά σε Κατάσταση Ανάγκης: Ο ρόλος της υποστήριξης των Συνομηλίκων". Στο: Woodhead, M., Faulkner, D. & Littleton, K. (επιμ.) *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον: Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης* (τόμ.Γ'). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Faulkner, D. & Woodhead, M. (Επιμ.) (1999): *Εγχειρίδιο Μελέτης Εξέλιξης του παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον*. Μετάφραση: Μ. Παπαδοπούλου. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

- Παρασκευόπουλος, Ι. (1985): *Εξελικτική Ψυχολογία. Σχολική ηλικία* (τόμ. 2): Αθήνα
- Schaffer, H.R. (1996β): *The Social Development*, Oxford: Blackwell
- Schaffer, R. (1996α), *Η Κοινωνικοποίηση του παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του*. Επιμ. Ν. Δ. Γιαννίτσας, Επόπτης ελληνικής έκδοσης: Ι. Ν. Παρασκευόπουλος. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Schneider, B. (1999): "Πολιτισμικές Απόψεις του Κοινωνικού Ανταγωνισμού των Παιδιών". Στο: Woodhead, M., Faulkner, D. & Littleton, K. (επιμ.) *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον: Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης* (τόμ.Γ'). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Smith, P., Bowers, L., Binney, V. & Cowie, H. (1999): "Σχέσεις των Παιδιών που Εμπλέκονται σε Προβλήματα Παλληκαρά/Θύματος στο Σχολείο". Στο: Woodhead, M., Faulkner, D. & Littleton, K. (επιμ.) *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον: Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης* (τόμ.Γ'). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Youniss, J. (1999): "Οι Φιλίες των Παιδιών και οι Νεανικές Ομάδες". Στο: Woodhead, M., Faulkner, D. & Littleton, K. (επιμ.) *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον: Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης* (τόμ.Γ'). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗ Β/ΘΜΙΑ ΕΚΠ/ΣΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σύγχρονη εποχή των γοργών μεταβολών και των ραγδαίων μετασηματισμών του κώδικα αξιών η εκπαίδευση οφείλει να αντιδράσει δυναμικά και εύστοχα, ώστε με καινοτόμους δράσεις να συμβάλλει στην επιτυχή ένταξη όλων των εμπλεκόμενων σ' αυτήν φορέων στο πνεύμα της νέας εποχής. Τα Ευρωπαϊκά Εκπαιδευτικά Προγράμματα ΣΩΚΡΑΤΗΣ-COMENIUS αποτελούν την πλέον καινοτόμο δράση, καθώς έχοντας ευρύτατο χαρακτήρα συμπεριλαμβάνουν και δραστηριότητες που ήδη υλοποιούνται στα σχολεία μας όπως την Περιβαλλοντική Εκπ/ση, τα θεατρικά εργαστήρια, την Αγωγή Υγείας κ.λ.π. Ερευνώντας οποιοδήποτε θέμα ενδιαφέρει από κοινού όλους τους συμμετέχοντες και υλοποιώντας ένα πρόγραμμα COMENIUS ακολουθώντας όλα τα βήματα από την ανεύρεση εταίρων, τη συγκρότηση ομάδας συμμετεχόντων μαθητών και την υιοθέτηση καινούργιων εκπαιδευτικών μεθόδων έως την παραγωγή και την διάδοση εκπαιδευτικών προϊόντων επιτυγχάνονται οι στόχοι των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων: η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διάστασης της εκπαίδευσης, η εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες, η δημιουργία δικτύων ευρωπαϊκής διάστασης στο σχολείο, η βιωματική πρόσκτηση γνώσεων, η τόνωση της εκμάθησης ξένων γλωσσών, η καταπολέμηση της ξενοφοβίας, η τόνωση της αυτοπεποίθησης μαθητών και εκπαιδευτικών. Παρά τις οποιοσδήποτε δυσκολίες τους τα προγράμματα COMENIUS μόνον θετικές συνέπειες μπορούν να έχουν για την εκπαίδευση.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης της Ενωμένης Ευρώπης που έχει ήδη εντείνει τη σύσφιξη των οικονομικών εταίρων θα πρέπει να διατυπωθούν κάποιες

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΧΑΛΕΠΟΥ**

σκέψεις για το μέλλον των πολιτισμικών, πνευματικών και φυσικών δομών της ζωής στην ήπειρό μας. Σήμερα πλέον η ανθρωπότητα επίμονα προσπαθεί να καταργήσει σύνορα που οικοδομήθηκαν με την πάροδο αιώνων, καθώς ούτε οι ανθρωπίνες δραστηριότητες γνωρίζουν τέτοια σύνορα. Οι σχέσεις των ανθρώπων ήταν πάντοτε διερωπαϊκά – αν θέλετε – ακόμη καλύτερα σε παγκόσμια κλίμακα δικτυωμένες. Ωστόσο η Ευρώπη έχει κατ' επανάληψη υπάρξει θέατρο πολεμικών και κοινωνικών συγκρούσεων, με αποτέλεσμα οι ευαίσθητες διανοητικές ισορροπίες να έχουν διαταραχθεί. Για να αντιμετωπισθεί αυτή η αρνητική εξέλιξη, είναι αναγκαίο να δημιουργηθεί στον κόσμο μια ιδιαίτερη συνείδηση για τις διαπολιτισμικές σχέσεις, στην οποία αυτές θα κατέχουν τις υψηλότερες θέσεις της κλίμακας των αξιών.

Κι εδώ έρχονται να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του προβλήματος τα ευρωπαϊκά – διεθνή προγράμματα. Αυτά στοχεύουν στην εισαγωγή της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση, στην προαγωγή και μεταφορά της νέας τεχνολογίας και στην εισαγωγή της μέγιστης δυνατής ευελιξίας στα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Βοηθούν στη διερεύνηση των νέων ρόλων των συμμετεχόντων στην εκπαίδευση και στη δημιουργία δικτύων επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Στην Ελλάδα ευρωπαϊκά και διεθνή προγράμματα εκπονούνται από τη δεκαετία του 1990, κυρίως με τη μορφή ανταλλαγής τάξεων με βασικό στόχο την εκμάθηση Ξένων Γλωσσών (Lingua E) στα πλαίσια της α' φάσης του προγράμματος ΣΩΚΡΑΤΗΣ (1995-2000). Επίσης στην τριετία 1996-1999 εκπονούνταν τα προγράμματα Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης), ενώ ήδη βρισκόμαστε στη β' φάση υλοποίησης των προγραμμάτων ΣΩΚΡΑΤΗΣ για την εκπαίδευση (2000-2006).

Ιδιαίτερα το πρόγραμμα ΣΩΚΡΑΤΗΣ – COMENIUS για τη βασική εκπαίδευση αγκαλιάζοντας σχεδόν όλες τις ευρωπαϊκές χώρες στοχεύει στην προαγωγή της διακρατικής εργασίας, στην ενθάρρυνση των καινοτομιών στις παιδαγωγικές μεθόδους, στην ανάπτυξη και διάδοση μεθόδων καταπολέμησης του εκπαιδευτικού αποκλεισμού και της σχολικής αποτυχίας, στην προαγωγή της χρήσης των τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας στο σχολείο, στην κατάρτιση και επιμόρφωση του εκπαιδευτικού προσωπικού, στη βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας των ευρωπαϊκών γλωσσών ως ξένων γλωσσών, στην προαγωγή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και την υποστήριξη της καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

Απώτεροι σκοποί των ευρωπαϊκών προγραμμάτων είναι η προαγωγή της διαπολιτισμικής ευαισθητοποίησης, η βελτίωση της ποιότητας της σχολικής εκπαίδευσης και η ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης της εκπαίδευσης και τέλος η εισαγωγή στη δια βίου εκπαίδευση.

Τα ευρωπαϊκά προγράμματα απευθύνονται τόσο σε εκπαιδευτικούς όσο και σε μαθητές. Η οργάνωση, υλοποίηση και παρουσίαση των προγραμμάτων ακολουθεί κάποια βήματα, τα οποία αναπτύσσονται στη συνέχεια.

Α΄ ΕΠΙΛΟΓΗ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Στον αντίποδα των παραδοσιακών παιδαγωγικών εμπειριών βρίσκεται η έννοια της βιωματικής μάθησης. Στη βιβλιογραφία απαντώνται δύο χρήσεις του όρου «βιωματική μάθηση».

Σύμφωνα με την πρώτη, πρόκειται για μάθηση κατά την οποία ο παιδαγωγούμενος εμπλέκεται άμεσα στη μελετώμενη πραγματικότητα. Δεν αφορά επομένως μόνο παρατήρηση του υπό μελέτη φαινομένου, αλλά συμμετοχή σε ενέργειες σε σχέση με αυτό, στοχασμό πάνω στο θέμα και δράση. Με αυτή την έννοια ο όρος σχετίζεται με επιταγές – ορόσημα στην Ιστορία της Παιδαγωγικής, όπως "Learning by doing" του Dewey, τη μάθηση μέσω ανακάλυψης του Bruner, τη μέθοδο project του Frey, την εκπαίδευση ικανοτήτων ζωής, τη δια βίου εκπαίδευση κτλ.

Η δεύτερη χρήση του όρου αναφέρεται στη διαδικασία κατανόησης του εαυτού μας και των εμπειριών μας, ιδιαίτερα αυτών που συνήθως απωθούμε. Στην εκπαίδευση αυτή η όψη της βιωματικής μάθησης ανταποκρίνεται στην ανάγκη ανάπτυξης του συνόλου της προσωπικότητας του μαθητή μέσα σε ένα περιβάλλον σεβασμού και αποδοχής. Τελικά η βιωματική μάθηση στηρίζεται σε δύο παραδοχές : κάθε μαθητής θα ωφεληθεί από τις εμπειρίες και όλοι οι μαθητές, αντιμετωπίζονται με την ίδια εκτίμηση και σεβασμό, διότι έχουν την ίδια αξία.

Με την παραπάνω λογική η επιλογή των θεμάτων γίνεται κατά πρώτο λόγο με άξονα τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων μαθητών και τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν αυτοί (διαφορετικός τόπος καταγωγής, διαφορετικό πνευματικό επίπεδο κτλ). Κατά δεύτερο λόγο λαμβάνονται υπ' όψιν οι ιδιαίτερες ιστορικές, περιβαλλοντικές, οικονομικές, κοινωνικές συνθήκες των περιοχών των σχολείων μας, αλλά και η δυνατότητα ανεύρεσης στοιχείων και πληροφοριών στις σχολικές και δημοτικές βιβλιοθήκες.

Κατά την επιλογή του θέματος του προγράμματος θα πρέπει να γίνει εκτίμηση των αναγκών των μαθητών και μια διαγνωστική έρευνα (χρησιμοποιώντας τις τεχνικές της συνέντευξης, ή του ερωτηματολογίου κλειστών ερωτήσεων ή λίγων ανοικτών ερωτήσεων), να διαπιστωθούν οι γνώσεις, οι στάσεις, οι πεποιθήσεις και οι αξίες τους, ώστε το πρόγραμμα να οικοδομηθεί σ' αυτές. Τέλος θα πρέπει να εκτιμηθεί η σημασία των αναμενόμενων αποτελεσμάτων για τη σχολική κοινότητα.

Β΄ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΟΜΑΔΑΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Τα κύρια κριτήρια για την συγκρότηση της ομάδας των μαθητών είναι τα εξής :

1. Συμμετοχή των μαθητών σε καινοτόμα προγράμματα (Περιβαλλοντικής Εκπ/σης, Αγωγής Υγείας, Θεατρικά Εργαστήρια κλπ) κατά τα προηγούμενα χρόνια (όχι κατ' ανάγκην).

2. Σημαντικότερο όμως στοιχείο για την επιλογή μαθητών σε ένα πρόγραμμα και μάλιστα ευρωπαϊκό είναι τα αποτελέσματα της διαγνωστικής έρευνας που γίνεται μεταξύ των μαθητών και από την οποία προκύπτουν:

- α) η ενημέρωση για την ανάγκη της δράσης
- β) η κατανόηση της αναγκαιότητας της δράσης
- γ) η εκτίμηση της αξίας της δράσης
- δ) ο προσδιορισμός των στόχων
- ε) η ευαισθητοποίηση των μαθητών.

Γ΄ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΤΑΙΡΩΝ

Στην πορεία της χώρας μας στην νέα χιλιετία φιλοδοξούμε όλοι μας να διαμορφώσουμε ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα ικανό να αξιοποιεί δημιουργικά τις προκλήσεις της εποχής μας. Βασική προϋπόθεση αποτελεί το άνοιγμα του Σχολείου στην κοινωνία μας και η προσαρμογή των εκπαιδευτικών μεθόδων και συμπεριφορών στις νέες πολιτισμικές προκλήσεις, στις νέες κοινωνικές αναζητήσεις και ανάγκες.

Σε μια ανάλογη προοπτική η συνεργασία με Κέντρα Καινοτόμων Δράσεων άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, η πρωτοβουλία και οι συμμετοχικές πρακτικές εκπαιδευτικών και μαθητών αναγορεύονται σε προωθητικές δυνάμεις για αλλαγή του εκπαιδευτικού συστήματος με βάση τα εθνικά και ευρωπαϊκά δεδομένα.

Τα ευρωπαϊκά – διεθνή προγράμματα με ευαισθησία στις αγωνίες του περιβάλλοντος και τις πραγματικές ανάγκες του Σχολείου προσφέρουν νέες δυνατότητες τόσο στους εκπαιδευτικούς όσο και στους μαθητές. Δημιουργούν τις προϋποθέσεις νέων σχέσεων και ρόλων στην εκπαίδευση μέσα από τη θεμελίωση ισχυρών ανθρώπινων και ευρωπαϊκών δικτύων επικοινωνίας.

Η επιλογή των εταίρων γίνεται κατά τρόπο, ώστε να δοθεί η ευκαιρία σε εκπαιδευτικούς και μαθητές:

α) Να κατανοήσουν την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα κρατών – μελών, που παρουσιάζουν ή ομοιότητες μεγάλες μεταξύ τους ή αντιθέσεις

β) Να ενισχύσουν τους κοινούς προβληματισμούς και να αναγνωρίσουν τις ιδιαιτερότητες του άλλου.

γ) Να συνεισφέρουν με γνώσεις και εμπειρία για την παραγωγή κοινών εκπαιδευτικών προϊόντων αναφερομένων σε αντίστοιχα προβλήματα των εταιρών.

δ) Να ανταλλάξουν απόψεις και να διαμορφώσουν συναντίληψη σε κοινά κρίσιμα θέματα που αφορούν στην εκπαίδευση και κυρίως στο περιβάλλον τόσο το φυσικό όσο και το κοινωνικό.

Δ' ΣΤΟΧΟΙ

Για να τεθούν οι στόχοι σε ένα Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα θα πρέπει να τεθούν τα εξής κρίσιμα ερωτήματα:

α) Τι θα γνωρίζουν οι μαθητές κατά το τέλος του προγράμματος;

β) Τι θα μπορούν να κάνουν οι μαθητές μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος;

γ) Ποιες παιδαγωγικές διαδικασίες θα βιώσουν οι μαθητές κατά τη διάρκεια του προγράμματος και

δ) Ποιες ικανότητες θα καλλιεργήσουν οι μαθητές;

Η σημασία της διατύπωσης των στόχων είναι ότι:

α) Διευκολύνεται ο σχεδιασμός και η οργάνωση των προγραμμάτων καθώς και η επιλογή των κατάλληλων διδακτικών μεθόδων.

β) Διευκολύνεται η κατανόηση των επιδιώξεων του προγράμματος με τις διάφορες δραστηριότητες.

γ) Επιτυγχάνεται καλύτερη επικοινωνία και συνεργασία εκπαιδευτικών και μαθητών για την υλοποίηση και αξιολόγηση του προγράμματος και

δ) Διευκολύνεται η συνεργασία των εταιρών μεταξύ τους.

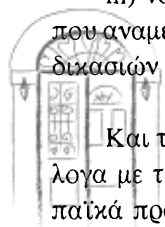
Για να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω πρέπει:

i) να συμμετέχουν εκπαιδευτικοί και μαθητές στον προσδιορισμό των στόχων,

ii) να γίνεται αξιολόγηση με συνδυασμό ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων, ώστε να ερμηνεύεται η επίτευξη ή όχι των στόχων,

iii) να προσδιορίζονται οι στόχοι όχι μόνο με γνώμονα τα αποτελέσματα που αναμένονται για τους μαθητές, αλλά κυρίως το είδος των μαθησιακών διαδικασιών που θα βιώσουν

Και τέλος η στοχοθεσία θα πρέπει να είναι ανοιχτή σε τροποποιήσεις ανάλογα με τις ανάγκες των υλοποιήσεων. Με βάση όλα τα παραπάνω τα ευρωπαϊκά προγράμματα στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση των μαθητών και των

εκπαιδευτικών για περιβαλλοντικά προγράμματα, στην ένταξη των αποκτηθεισών γνώσεων και δεξιοτήτων του προγράμματος στην εκπαιδευτική δραστηριότητα αλλά και στην καθημερινή μας ζωή, στην καλλιέργεια της συνεργασίας και στην ενίσχυση της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης.

Ε΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

Σε όλες τις φάσεις υλοποίησης ενός ευρωπαϊκού προγράμματος ο εκπαιδευτικός δεν θα πρέπει ούτε στιγμή να ξεχάσει ότι δουλεύει με μια ομάδα, την οποία συντονίζει, εμπνέει και καθοδηγεί. Καθώς η ομάδα αποτελείται από ένα μικρό ή και ένα μεγάλο αριθμό μαθητών καθέννας από τους οποίους επιφορτίζεται με διαφορετική λειτουργία, θα πρέπει να έχει πάντα κατά νου ότι ανά πάσα στιγμή αναπτύσσεται η δυναμική της ομάδας, η οποία ουδέποτε είναι στατική.

Έτσι το πρώτο το οποίο οφείλει να επιδιώξει ο εκπαιδευτικός είναι η δημιουργία δημοκρατικής ατμόσφαιρας, όπου τα παιδιά θα αποφασίζουν μόνα τους για τη ζωή της ομάδας τους. Θα προγραμματίζουν τις εργασίες τους, θα εργάζονται σε υποομάδες και θα έχουν το δικαίωμα να επιλέγουν τους συνεργάτες τους και να εκτελούν το έργο που θα έχουν αναλάβει, όπως αυτά θέλουν. Ο δάσκαλος μόνο θα παρουσιάζει τα προβλήματα και θα αφήνει την πρωτοβουλία στους μαθητές. Οι μέθοδοι που θα βοηθήσουν στην πραγματοποίηση των παραπάνω στόχων είναι:

1ον Η βιβλιογραφική έρευνα

Με την έννοια βιβλιογραφική έρευνα εκτός από την κλασσική βιβλιογραφία εννοούμε και τα οπτικοακουστικά μέσα δηλαδή βιντεοταινίες, διαφάνειες, φωτογραφίες, CD – rom, internet. Φυσικά οι μαθητές παρουσιάζουν δυσκολίες στην διεξαγωγή της βιβλιογραφικής έρευνας οι οποίες συχνά σχετίζονται με το φτωχό σε ερεθίσματα κοινωνικό, οικογενειακό και πολιτιστικό περιβάλλον τους.

Στα προγράμματα που εφαρμόζονται στα ελληνικά σχολεία οι μαθητές συνήθως αναζητούν τις απαντήσεις τους σε μια και μοναδική πηγή, την οποία θεωρούν τόσο αξιόπιστη, ώστε δεν συντρέχει – κατά τη γνώμη τους – λόγος να τη διασταυρώσουν με άλλη προφορική ή γραπτή πηγή. Εδώ πρέπει να επέμβει ο συντονιστής του προγράμματος, ο οποίος θα καθοδηγήσει τα παιδιά για την ανεύρεση των απαντήσεών τους.

Για να διευκολυνθούν οι μαθητές θα πρέπει :

α) να τους δοθούν 1-2 ερωτήματα στα οποία θα αναζητήσουν απαντήσεις,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΛΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

β) να τους δείξουμε πώς μπορούν να χρησιμοποιήσουν τον πίνακα των περιεχομένων των βιβλίων,

γ) να καταγράφουν τα στοιχεία κάθε βιβλίου ή μέσου που χρησιμοποιούν ως πηγή (τίτλος, συγγραφέας, εκδοτικός οίκος, χρονολογία έκδοσης, κύρια σημεία των πληροφοριών που άντλησαν),

δ) να διασταυρώσουν από διαφορετικές πηγές πληροφορίες για το ίδιο θέμα.

2ον Μελέτη αντικειμένου

Η σημασία της μάθησης από αντικείμενα έχει τεκμηριωθεί επιστημονικά στο χώρο της ψυχοπαιδαγωγικής. Στο βασικό επιστημολογικό πρόβλημα για τη φύση των γνώσεων ο Piaget απαντά ότι οι γνώσεις δεν είναι αντίγραφα της πραγματικότητας, αλλά αφομοιώσεις του πραγματικού σε δομές διαμόρφωσης και μεταμορφώσεις.

3ον Έρευνα πεδίου

Είναι κοινός τόπος στη διεθνή βιβλιογραφία ότι η μάθηση είναι πιο αποτελεσματική όταν οι μαθητές ερευνούν ένα πρόβλημα ή ένα αντικείμενο (Bruner 1996, Κυριακού, 1986). Οι εκπαιδευτικές επισκέψεις οι οποίες υλοποιούνται στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών προγραμμάτων είναι αποτελεσματικές αναφορικά με τις γνώσεις και το ενδιαφέρον, όταν έχουν το χαρακτήρα έρευνας, που κατευθύνεται από συγκεκριμένα ερωτήματα. Σε αυτό το σημείο έχουν καταλήξει οι έρευνες του Vygotsky (1978), ο οποίος θεωρεί ότι η συγκεκριμένη καθοδήγηση είναι αναγκαία ως πλαίσιο στήριξης της προσπάθειας των μαθητών για την κατάκτηση συγκεκριμένων γνωστικών στόχων.

4ον Δραματοποίηση

Η δραματοποίηση όχι μόνο είναι βασική μέθοδος εμπέδωσης του θέματος ενός οποιουδήποτε προγράμματος, αλλά και προκαλεί το μεγάλο ενδιαφέρον και των μαθητών, καθώς έχουν τη δυνατότητα να εκφραστούν ελεύθερα και δημιουργικά παρουσιάζοντας τα όσα έχουν ανακαλύψει και κατακτήσει σχετικά με το πρόγραμμα.

Με τη δραματοποίηση εννοούμε την παρουσίαση είτε σκετς, είτε θεατρικών δρωμένων των όσων οι μαθητές έχουν επιτύχει κατά την υλοποίηση του προγράμματος. Τόσο η σύνθεση όσο και η παρουσίαση είναι δικές τους κατακτήσεις.

Συχνά οι εκπλήξεις που έχουμε δοκιμάσει είναι μεγάλες και δείχνουν πόσο τα παιδιά συμμετέχουν βιωματικά στο πρόγραμμα.

Τέλος είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι:

Κατά την εξέλιξη του προγράμματος πρέπει να χρησιμοποιούνται γραπτά τεστ και παιχνίδια γνώσεων, για να αξιολογείται η κατανόηση των θεμάτων που εξετάζονται από τους μαθητές, να τους παρέχεται κατάλληλη βοήθεια και η συνεργασία με τους μαθητές της χώρας – εταίρου να είναι επιτυχέστερη.

Επίσης το υλικό που δημιουργούν οι μαθητές κάθε χώρας – μέλους του προγράμματος κατά τη διάρκειά του (χάρτες, σχέδια κτλ) πρέπει να συγκεντρώνεται στο τέλος κάθε ενότητας και με βάση τα συμπεράσματα από την μελέτη του για τις ελλείψεις, τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι μαθητές να διαμορφώνεται η πορεία του προγράμματος.

ΣΤ΄ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Αν σε ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα ακολουθηθεί η παραπάνω πορεία, τα αποτελέσματα αρχίζουν να διαφαίνονται από τις πρώτες φάσεις του.

Το καταφανέστερο αποτέλεσμα είναι η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διάστασης με την εφαρμογή και διάδοση νέων πρακτικών και μεθόδων στις σχολικές μονάδες της χώρας με άμεσους αποδέκτες τόσο τους μαθητές όσο και τους εκπαιδευτικούς. Επίσης η σύσταση σταθερών δομών συνεργασίας, σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Σημαντική επίσης είναι η δημιουργία δικτύων με ευρωπαϊκή διάσταση στο χώρο της σχολικής εκπαίδευσης.

Κατά την υλοποίηση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων ενσωματώνονται παιδαγωγικές εμπειρίες επικοινωνίας και έρευνας των μαθητών διασαφήνισης στάσεων, αξιών, καταγραφής πεπονησων, αλλά και συμμετοχής και οργάνωσης ενεργειών δράσης και επίλυσης των προβλημάτων.

Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της προσωπικότητας του μαθητή, τη σύσφιξη σχέσεων μαθητών και καθηγητών ευρωπαϊκών χωρών, τη βιωματική πρόσκτηση γνώσεων, την άμεση γνωριμία με τα εκπαιδευτικά συστήματα άλλων χωρών και την ενίσχυση της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης.

Ζ΄ ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ – ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Τα παραγόμενα εκπαιδευτικά προϊόντα είναι δυνατόν να ποικίλλουν αρκετά σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα, τις ικανότητες και τις προτιμήσεις των μαθητών αλλά και η κοινή συμφωνία μεταξύ των εταίρων.

Η εμπειρία μας έχει δείξει ότι στα παιδιά αρέσει ιδιαίτερα η ελεύθερη δημιουργική καλλιτεχνική έκφραση. Έτσι συχνά μας έχουν εκπλήξει με τη δημιουργία αφίσας. Επίσης η σύνθεση φωτογραφικών album, η βιντεοσκόπηση, η

ΠΑΡΑΤΕΛΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΕΟΠΟΛΙΟΥ

δημιουργία διαφανειών (slights) μπορούν να αποτελέσουν εκπαιδευτικά προϊόντα. Ακόμη όμως η δημιουργία εφημερίδας ή περιοδικού είναι εκπαιδευτικά προϊόντα μέγιστης παιδαγωγικής σημασίας για τους μαθητές μας, καθώς επιπροσθέτως μαθαίνουν και τη διαδικασία της δημιουργίας τους.

Είναι ευνόητο ότι μετά το τέλος πρέπει να γίνει εκδήλωση στην οποία οι μαθητές θα παρουσιάσουν το πρόγραμμα, τις γνώσεις που απέκτησαν και τις εμπειρίες τους. Με την εκδήλωση – έκθεση θα γίνουν κοινωνοί του προγράμματος και οι υπόλοιποι μαθητές του σχολείου ή και των σχολείων της περιοχής (δηλαδή, η ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα, οι σύλλογοι γονέων, οι τοπικές αρχές κτλ)

Η΄ ΘΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Θα ήταν πλεονασμός, πιστεύουμε, να αναφερθούμε στα θετικά στοιχεία των ευρωπαϊκών προγραμμάτων, εφόσον έχει ήδη καλυφθεί το θέμα αυτό με όσα έχουν ήδη προαναφερθεί ιδιαίτερα στις ενότητες των στόχων, μεθόδων, αποτελεσμάτων και παραγόμενων προϊόντων.

Ωστόσο τονίζουμε για μια ακόμη φορά την ανεξαρτητοποίηση του εγώ του μαθητή μέσα από το εμείς, τη σύσφιξη σχέσεων λαών με διαφορετικές κουλτούρες και την καλλιέργεια ευρωπαϊκού πνεύματος.

Θα ήταν ψέμα να υποστηρίξουμε ότι τα προγράμματα δεν είναι ένας μεγάλος πονοκέφαλος για τους εκπαιδευτικούς που αναλαμβάνουν την υλοποίησή τους.

Και πρώτα απ' όλα η ευθύνη των συνοδών εκπαιδευτικών είναι πολύ μεγάλη, διότι καλούνται σε μια ξένη χώρα να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε προβλήματα υγείας, διαπροσωπικών σχέσεων, κλιματολογικών ιδιαιτεροτήτων, ακόμα και διατροφής, παρουσιάζουν κατά τη διάρκεια της υλοποίησής τους. Επίσης σοβαρό πρόβλημα είναι η περιορισμένη οικονομική επιχορήγηση και τέλος η άπειρη απαιτούμενη γραφειοκρατία κυρίως μετά το τέλος του προγράμματος, ώστε να τακτοποιηθούν οι οικονομικές εκκρεμότητες που δημιουργούνται κατά την υλοποίησή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γεωργόπουλος Α., και Τσαλίκη Ε. (1993), Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: αρχές – φιλοσοφία, μεθοδολογία παιχνίδια και ασκήσεις, Αθήνα: Gutenberg.
2. ΙΚΥ (2000), Πρόγραμμα ΣΩΚΡΑΤΗΣ Οδηγός του Υποψηφίου, Αθήνα 2000.
3. Καμαρινού Δ., Βιωματική μάθηση στο σχολείο, (1998).
4. Κομίλη, Α. (1989), Σύγχρονη Ψυχολογία, Αθήνα: Νέα Σύνορα, Λιβάνης.
5. Κοσμόπουλος Α. (1980), Ψυχολογία & Οδηγητική της παιδικής και της νεανικής ηλικίας, Πάτρα.

6. Κουσούρης Θ. Σ. και Α.Μ. Αθανασάκος 1996, Περιβάλλον – Οικολογία Εκπαίδευση, Αθήνα: Σαββάλας.
7. Ματσαγγούρας, Η.Γ. (1987), Ομαδοκεντρική διδασκαλία και μάθηση, Αθήνα: Γρηγόρη.
8. Τριανταφύλλου Τριαντ. Τ., Ψυχολογία, Αθήνα, Ίδρυμα Ευγενίδου.
9. Φίλιας Β. (1977), Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών. Αθήνα: Gutenberg.
10. Bruner J. S. (1966), Toward a Theory of instruction, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
11. Bruner, J. Goodnow, j. και Austin, G (1977), A study of thinking, New York: John Wiley.
12. Keetan, M.T. & Tate, P.j, (1987), Learning by experience: What, Why, Whow, San Francisco: Jossey Bass.
13. Kyriakou, C. (1986), Effective teaching in schools, Oxford: Basil Blackwell.
14. Piaget J. (1967), The psychology of intelligence, London: Routledge and Keegan Paul Ltd.

**«Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ-
ΠΥΚΝΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ»**

A. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Ξεκινώ κάνοντας δύο επισημάνσεις οι οποίες δεν πρέπει να θεωρούνται πάντα ως αυτονόητες. Η πρώτη είναι ότι η γλώσσα υπηρετεί την ανθρώπινη επικοινωνία και παράγεται από αυτή και επομένως οι νόμοι που τη διέπουν είναι κατά βάση εσωτερικοί, και η δεύτερη ότι η διδασκαλία της γλώσσας στα σχολεία αδικεί τη συχνότερη μορφή του λόγου, την προφορική. Αυτές οι επισημάνσεις ευελπιστώ ότι θα αποτελέσουν αφορμή για προβληματισμό στη συζήτηση που θα ακολουθήσει.

Στα νέα προγράμματα σπουδών σχετικά με το γλωσσικό μάθημα στο Γυμνάσιο και το Λύκειο διακρίνει κανείς εύκολα μια προσπάθεια απεγκλωβισμού από την παραδοσιακή, σχολαστική ενασχόληση με τη γλώσσα, ως αντικείμενο φιλολογικής και γραμματιστικής ανάλυσης. Παρατηρούμε, λοιπόν, την προτροπή για διδασκαλία της γλώσσας ενταγμένης σε κοινωνικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα, ως προς τους στόχους βλέπουμε μια μετατόπιση από παραδοσιακούς τομείς (γραμματική, λεξιλόγιο, επεξεργασμένος γραπτός λόγος) σε πιο λειτουργικούς (επικοινωνιακή επάρκεια, επικοινωνιακές δραστηριότητες, «ζωντανός λόγος», ρεαλιστικές συνθήκες επικοινωνίας). Κατά συνέπεια, σημαντικό ρόλο στο νέο τρόπο διδασκαλίας και αξιολόγησης του γλωσσικού μαθήματος διαδραματίζουν οι προϋποθέσεις και η διαδικασία της επιλογής του κειμένου που θα επεξεργαστούν οι μαθητές.

☐ Γνωρίζουμε ότι μέχρι σήμερα στη διδασκαλία και αξιολόγηση του γλωσσικού μαθήματος, ιδιαίτερα στο Λύκειο, σπάνια γινόταν λόγος για

το κείμενο. Ο ρόλος του κειμένου ήταν «συμπληρωματικός» στην προσπάθεια γραφής μιας έκθεσης ιδεών, πολλές φορές μάλιστα χρησιμοποιητικός, αφού το λεξιλόγιο και οι ιδέες «συγκεκριμένων» κειμένων μεταφέρονταν αυτούσιες στις εκθέσεις των μαθητών - και μάλιστα των μαθητών που επιζητούσαν υψηλή βαθμολογία στο ανταγωνιστικό πλαίσιο των Γενικών Εξετάσεων. Η πραγματικότητα αυτή επιδρούσε αρνητικά στη διδασκαλία και αξιολόγηση της γλώσσας με λογικό επακόλουθο να μην υπάρχει σήμερα εμπειρία - κουλτούρα στην επιλογή αλλά και στη μελέτη του κειμένου.

Μετά την αλλαγή του τρόπου αξιολόγησης του γλωσσικού μαθήματος στο Λύκειο (Π.Δ. 246/98 και Π.Δ. 86/2001) και στο Γυμνάσιο (Π. Δ. 319 / 2000) ήλθε στο προσκήνιο η συζήτηση για τα κριτήρια επιλογής και την επεξεργασία του κειμένου, αφού βασική αρχή του νέου ενιαίου προγράμματος σπουδών της Γλώσσας είναι η διδασκαλία να έχει ως αφετηρία και κατάληξη το κείμενο. Είναι ωφέλιμο, λοιπόν, να επιχειρήσουμε μια πρώτη προσέγγιση ορισμένων βασικών κριτηρίων για την επιλογή του κειμένου.

1. Η ανταπόκριση του κειμένου στο επίπεδο της συγκεκριμένης τάξης και στους στόχους της διδασκαλίας

Στόχος δεν πρέπει να είναι η επιλογή ενός κειμένου που γοητεύει και συναρπάζει μόνο το φιλόλογο και αυτό δεν πρέπει να μας διαφεύγει. Αυτό το κριτήριο είναι πολύ σημαντικό, επειδή το κείμενο πρέπει:

- να είναι βατό - προσιτό και προσαρμοσμένο στο επίπεδο της τάξης.
- να συνδέεται με μια θεματική την οποία έχει συζητήσει ή πρόκειται να μελετήσει η τάξη.
- να ανήκει σε κειμενικό είδος το οποίο γνωρίζει ή θα διδαχτεί άμεσα η τάξη.

Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η επιλογή του κειμένου μπορεί να είναι, στο μέτρο του δυνατού, αντικείμενο ακόμα και συνεργασίας καθηγητή και μαθητών.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

2. Η ποικιλία ως προς τα είδη του λόγου

Αυτό σημαίνει επιλογή κειμένου από όλα τα κειμενικά είδη (περιγραφικά, αφηγηματικά, πραγματολογικά και επιχειρηματολογικά), τα οποία, όπως είναι γνωστό, υπάρχουν στα αντίστοιχα σχολικά βιβλία («Νεοελληνική Γλώσσα» για το Γυμνάσιο και «Έκφραση-Έκθεση» για το Λύκειο). Η υιοθέτηση αυτού του κριτηρίου σημαίνει επιλογή κειμένων με ποικιλία στο ύφος, στο λεξιλόγιο, στη δομή κ.τ.λ. Σημαντική βοήθεια δίνεται σ' αυτόν τον τομέα με την εκτύπωση και διάθεση στα Λύκεια του νέου βιβλίου με το τίτλο: «Θεματικοί κύκλοι». Το βιβλίο αυτό θα διατεθεί το Σεπτέμβρη σ' όλους τους μαθητές των Λυκείων (εκτός απροόπτου) και μπορεί να χρησιμεύσει στη διδασκαλία, ή και απλώς στη μελέτη των μαθητών στο σπίτι. Πρόκειται για μια πλούσια συλλογή κειμένων, χωρισμένη σε είκοσι θεματικούς κύκλους (από 6 στις δύο πρώτες τάξεις και 8 στη Γ' Λυκείου). Τα κείμενα ακολουθούν ερωτήσεις κατανόησης, κριτικής, ανάπτυξης και σύνθεσης λόγου, διευρύνουν τη θεματογραφία και προάγουν τον προβληματισμό. Ασφαλώς, το βιβλίο μπορεί να λειτουργήσει επικουρικά στην επιλογή των κειμένων.

Αξιολογους οδηγούς στη προσπάθεια διαμόρφωσης και εφαρμογής των παραπάνω κριτηρίων επιλογής κειμένων μπορούν να αποτελέσουν και τα νέα βιβλία:

- «Νέα Ελληνικά» του Α' και Β' κύκλου των Τ.Ε.Ε.
- «Νεοελληνική Γλώσσα για το Γυμνάσιο - Τάξη Α' και Β'», αναμορφωμένη έκδοση 2001.

3. Ο πλουραλισμός-η πολυφωνία σε ιδεολογικό επίπεδο.

Το κείμενο είναι και φορέας ιδεών, θέσεων, αξιών, μία πλευρά η οποία τείνει να ξεχαστεί μετά την αλλαγή του τρόπου εξέτασης του μαθήματος. Αυτό δε σημαίνει πως έχει εκλείψει ο κίνδυνος της ιδεολογικής μονομέρειας ή της «ουδετερότητας» μέσα από την επιλογή συγκεκριμένων κειμένων και τον αποκλεισμό άλλων. Ας επισημάνουμε εδώ ότι δε θα πρέπει να αποκλείουμε κείμενα με τα οποία διαφωνούμε ιδεολογικά. Γι' αυτό μέσα από τη διδασκαλία και την αξιολόγηση όχι ενός αλλά δύο και περισσότερων παράλληλων κειμένων είναι καλό να αναζητείται «ο

αντίπαλος λόγος» που γεννά κριτική διάθεση, διαφωνία, προβληματισμό, αμφισβήτηση. Εξάλλου δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ζητούμενο δεν είναι μόνο η αποτελεσματική χρήση του λόγου, αλλά και η ικανότητα να μην πείθεται κανείς εύκολα από το λόγο του άλλου.

Σ' αυτό το πνεύμα η επιλογή του κειμένου θα πρέπει να διέπεται από τις αρχές της διαχρονικότητας αλλά και της επικαιρότητας. Ειδικότερα ως προς τη διαχρονικότητα αξίζει να τονιστεί η ανάγκη προσέγγισης μιας θεματικής ενότητας μέσα από αξιόλογα κείμενα διαφόρων εποχών, τόπων και ανθρώπων (από το έπος του Ομήρου και του Ησίοδου έως το σύγχρονο πολιτικό, επιστημονικό και δημοσιογραφικό λόγο του Τσόμσκι, του Έκο, του Καστοριάδη κ.α.). Η διαχρονικότητα στην επιλογή του κειμένου δε σημαίνει με κανέναν τρόπο « αναπαλαίωση » υπαρχόντων κειμένων - δοκιμίων από την έκθεση ιδεών (όπως αυτά που συναντούμε στο υπάρχον βιβλίο « Έκφρασης- Έκθεσης » της Γ' Λυκείου, κείμενα δηλαδή ξεπερασμένα και ανεπείκαιρα) και μηχανιστική προσαρμογή τους στον νέο τρόπο αξιολόγησης. Η τάση αυτή που εμφανίζεται τα τρία τελευταία χρόνια είναι σε πλήρη αναντιστοιχία με τη φιλοσοφία και τους στόχους της επικοινωνιακής προσέγγισης στη διδασκαλία της γλώσσας.

Ως προς το κριτήριο της επικαιρότητας είναι χρήσιμο να επισημανθεί η ανάγκη για δημιουργική αναζήτηση κειμένων με τη συνεργασία, ενίοτε, της τάξης από τη σύγχρονη εκδοτική παραγωγή (από τον ημερήσιο τύπο και τη σύγχρονη λογοτεχνία έως τα τοπικά μαθητικά έντυπα, από το διαδίκτυο (π.χ. κείμενα διεθνών οργανισμών και μη κυβερνητικών οργανώσεων) έως κάθε είδος εικόνας (διαφήμιση, σκίτσο, κόμικς, γκράφιτι κ.τ.λ.). Αυτό δε σημαίνει, βέβαια, υποταγή σ' έναν άκρατο μοντερνισμό χωρίς την ύπαρξη κριτηρίων για την ποιοτική επιλογή κειμένων η οποία δεν θα παρασύρεται από τη διαφημιστική προβολή και την εμπορικότητα. « Ανορθόγραφοι και ασύντακτοι γνώστες των επικοινωνιακών λειτουργιών της γλώσσας, άνθρωποι που μπορούν να πείθουν για κάτι, αλλά δεν ξέρουν τι είναι το « ρήμα » ή αδυνατούν να συζητήσουν για τη σύνταξη μιας πρότασης, δεν μπορούν να είναι τα ιδεώδη μιας επικοινωνιακής προσέγγισης στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος. » (Αθ. Γκότοβος). Μια ποιοτική επιλογή αποτελεί αντίδοτο και σε μια τάση ελιτισμού που έχει εμφανιστεί στο Λύκειο με τη συνεχή επιλογή επιφυλλίδων από εβδομαδιαίες εφημερίδες με γνώμονα το όνομα του επι-

φυλλιδιογράφου, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη αν τα κείμενα αυτά ανταποκρίνονται στις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητες της τάξης και στους στόχους της διδασκαλίας στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Β. ΠΥΚΝΩΣΗ (ΣΥΜΠΤΥΞΗ) ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ. Η ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ένταξη της περίληψης κειμένου στην αξιολόγηση του γλωσσικού μαθήματος στο Γυμνάσιο και το Λύκειο έχει έντονο προβληματισμό στους διδάσκοντες, ο οποίος αποτυπώνεται είτε στην αύξηση της σχετικής αρθρογραφίας- βιβλιογραφίας, είτε στην οργάνωση επιμορφωτικών συναντήσεων. Η κινητικότητα αυτή θα είναι ωφέλιμη, όταν δεν αντιμετωπίζει την περίληψη - πύκνωση του λόγου μόνο ως αντικείμενο εξέτασης αλλά ως μια κοινωνική και επικοινωνιακή αναγκαιότητα στα πλαίσια μιας ταχύτατα μεταβαλλόμενης αλλά και σύνθετης - πολύπλοκης πραγματικότητας.

1. Γιατί διδάσκουμε την περίληψη

Είναι κάτι για το οποίο πρέπει οπωσδήποτε να έχουν απάντηση οι μαθητές.

α. Γιατί είναι παρούσα σ' όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής μας ζωής. Στις σύντομες ειδήσεις στα Μ.Μ.Ε., στις μικρές αγγελίες των εφημερίδων, στα οπισθόφυλλα των εκδόσεων, στο internet κ.α. Άρα η ικανότητα πύκνωσης και διάκρισης του αναγκαίου από το περιττό στο λόγο αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα στην πρόσληψη των μηνυμάτων της καθημερινότητας.

β. Γιατί καλλιεργεί, κατά συνέπεια, πολύ σημαντικές δεξιότητες όπως:

• Η ανάγνωση και κατανόηση ενός κειμένου ή μηνύματος σε μια εποχή κατανησιτικών πληροφοριών, στην οποία υπάρχει δυσκολία επίληψης του νοηματικού κέντρου ενός κειμένου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

- Η σύνταξη- σύνθεση ενός συνεκτικού κειμένου.
- Η επικοινωνία με στόχο την πληροφόρηση των άλλων με λιτό και περιεκτικό τρόπο για το περιεχόμενο ενός κειμένου.

2. Παράγοντες που επηρεάζουν τη σύνταξη περίληψης

α. Τα χαρακτηριστικά του αρχικού κειμένου, όπως: η έκταση, η πυκνότητα των νοημάτων, ο τύπος του κειμένου, η θεματική του και η εξοικείωση των μαθητών μ' αυτά.

β. Η προετοιμασία της τάξης στη σύνταξη περίληψης και γενικότερα το μέσο επίπεδο της τάξης.

3. Τα βασικά βήματα στη σύνταξη περίληψης

α. Ανάγνωση του κειμένου και σύλληψη του νοηματικού του κέντρου. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται να δίνεται στον τίτλο του κειμένου που αποτελεί δείγμα περιληπτικού λόγου.

β. Δεύτερη ανάγνωση για παρακολούθηση της σειράς των γεγονότων ή των ιδεών.

γ. Μελέτη του κειμένου με δύο τρόπους:

- Με την τεχνική των πλαγιότιτλων (Αγγελάκος 1999). Σε συνεργασία η τάξη και ο εκπαιδευτικός εργάζονται για τον εντοπισμό των δομικών στοιχείων της παραγράφου και την εξαγωγή του κατάλληλου πλαγιότιτλου, ο οποίος θα βασίζεται στις λέξεις - κλειδιά του κειμένου, αλλά κυρίως θα είναι προϊόν νοητικής διεργασίας και θα φέρει τη γλωσσική σφραγίδα του μαθητή. Η τεχνική αυτή έχει ως θετικά στοιχεία την προσεκτική καταγραφή των ιδεών του κειμένου χωρίς ουσιώδεις παραλείψεις, αλλά χρειάζεται προσοχή, γιατί μπορεί να οδηγήσει σε μεγάλης έκτασης περίληψη (ιδίως όταν το κείμενο χωρίζεται σε πολύ μικρές παραγράφους) ή σε καθήλωση των μαθητών στο λεξιλόγιο του αρχικού κειμένου.

- Με την τεχνική της «υπερδομής» (Ματσαγγούρας 2000). Με την τεχνική αυτή επιχειρείται η γραφή περίληψης με βάση την «υπερδομή» του κειμένου, μία ενιαία δηλαδή δομή που χαρακτηρίζει όλα τα κείμενα ενός συγκεκριμένου κειμενικού είδους. Το αποτέλεσμα είναι η γραφή μιας περίληψης με κύρια χαρακτηριστικά την περιεκτικότητα και την

πρωτοτυπία στη δομή και στο λόγο. Προτείνεται κυρίως για λογοτεχνικά και ιστορικά κείμενα, που χρησιμοποιούν χρονικό άξονα.

δ. Η σύνταξη της περίληψης

Οι κατευθύνσεις για τη σύνταξη της περίληψης εμπεριέχονται τόσο στις Οδηγίες διδασκαλίας των φιλολογικών μαθημάτων (έκδ. Παιδ. Ινστιτούτου 2000) όσο και στις ειδικές οδηγίες προς τους βαθμολογητές (έκδ. Παιδ. Ινστιτούτου 2000). Θα σταθούμε μόνο σε μερικές επισημάνσεις οι οποίες είναι χρήσιμο να τονίζονται:

- Τα είδη της περίληψης είναι πολλά. Εμείς αναφερόμαστε κυρίως στην πληροφοριακή περίληψη. Γι' αυτό η εκφώνηση της περίληψης έχει πάντα επικοινωνιακό προσανατολισμό, ενώ το ύφος της συγκεκριμένης περίληψης είναι καθαρά πληροφοριακό χωρίς αξιολογικές κρίσεις.

- Η ποσότητα της περίληψης είναι καθορισμένη, οπότε ο μαθητής πρέπει να ασκηθεί σ' αυτό. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι μαθητής και διδάσκων θα γίνουν καταμετρητές λέξεων. Εξάλλου οι σχετικές οδηγίες επιτρέπουν μια μικρή υπέρβαση του ορίου των λέξεων (έως 20 λέξεις). Μέσα σ' αυτό το πνεύμα απορίες της μορφής αν προσμετρώνται τα άρθρα στον τελικό αριθμό των λέξεων είναι χωρίς νόημα, αφού κάθε λέξη έχει την αυτοτέλεια της και τη σημασία της για τη σύνταξη ενός κειμένου περίληψης (έτσι κι αλλιώς τα άρθρα νοούνται μαζί με τα ονόματα ως λεκτικά σύνολα).

- Η περίληψη που ζητάμε είναι ανάλογη των δυνατοτήτων και της εμπειρίας ενός μαθητή ορισμένης ηλικίας που φοιτά σε συγκεκριμένη σχολική βαθμίδα. Δε ζητάμε το ιδεατό κείμενο περίληψης που θα έγραφε ένας ασκημένος ενήλικος. Ζητάμε από το μαθητή ένα κείμενο το οποίο είναι συμβατό με τη νοητική ωριμότητα της ηλικίας του και το οποίο είναι προσωπική του δημιουργία, χωρίς παράλληλα να προδίδει το πνεύμα του συγγραφέα του αρχικού κειμένου.

ε. Η αξιολόγηση της περίληψης

Ως λογική απόρροια των προηγούμενων θέσεων προβάλλουν ορισμένα βασικά κριτήρια για την αξιολόγηση των περιλήψεων των μαθητών στην τάξη αλλά και στις εξετάσεις.

1. Η κατανόηση του θεματικού κέντρου ή της κύριας θέσης του κειμένου.
2. Η καταγραφή των βασικών ιδεών-επιχειρημάτων.
3. Η χρήση του κατάλληλου πληροφοριακού ύφους.
4. Η ορθή εφαρμογή των γλωσσικών κανόνων (ορθογραφία, σύνταξη, λεξιλόγιο κ.τ.λ.)
5. Η ομαλή, αβίαστη ροή-συνοχή του κειμένου της περίληψης με τη χρήση των κατάλληλων συνδετικών λέξεων ή φράσεων, με τη νοηματική σύνδεση των νοημάτων κ.τ.λ.

Γ. ΑΝΑΠΤΥΞΗ (ΠΑΡΑΓΩΓΗ) ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ - ΣΥΝΤΑΞΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η παραγωγή του λόγου, μαζί με την πύκνωση, αποτελούν σύνθετες πνευματικές διεργασίες. Η προηγούμενη πορεία, δηλαδή η επιτυχημένη επιλογή κειμένου, η περιληπτική απόδοσή του, η επεξεργασία του με τις κατάλληλες ερωτήσεις (περιεχομένου, δομής, λεξιλογίου) έχουν ως τελικό στόχο την παραγωγή λόγου από το μαθητή. Ειδικότερα, για τη σύνταξη κειμένου από τους μαθητές είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη ορισμένες βασικές αρχές:

1. Γνώση της τυπολογίας των κειμενικών ειδών μέσα από τη συστηματική διδασκαλία τους (Γεωργακοπούλου – Γούτσος 1999). Κύριος στόχος της διδασκαλίας δεν είναι πλέον η προσέγγιση πολλών θεματικών κύκλων, αλλά να γνωρίζουν οι μαθητές για κάθε κειμενικό είδος:

- Το σκοπό σύνταξης του (κοινωνική λειτουργία του είδους), π.χ. μια επιστολή διαμαρτυρίας
- Τα στάδια δόμησης του και την ιεράρχησή τους.
- Τα γλωσσικά και υφολογικά χαρακτηριστικά που το διακρίνουν από τα άλλα είδη.

2. Σαφής καθορισμός του όρου «επικοινωνιακό πλαίσιο» (πομπός, δέκτης, σκοπός). Διδάσκουμε τη γλώσσα ξεκινώντας από τη χρήση της σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας και όχι ως μουσειακό είδος, ως «νεκρό σώμα» αποσπασμένο από το εξωγλωσσικό περιβάλλον.

3. Ουσιαστική σύνδεση-«συνομιλία» της μορφής και του περιεχομένου του «υπό σύνταξη» κειμένου με το αρχικό κείμενο (προσήλωση στη θεματική συνάφεια).

Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ-ΠΡΟΤΑΣΗ

Για να γίνουν πράξη όλα τα παραπάνω δεν αρκεί η καλή διάθεση και η φιλοτιμία των εκπαιδευτικών. Χρειάζεται η διαρκής επιμόρφωση τους από θεσμοθετημένους φορείς, η οποία δυστυχώς είναι περιορισμένη. Από τις ελάχιστες ίσως επιμορφωτικές διεξόδους παραμένει ο ηλεκτρονικός κόμβος του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας στη διεύθυνση <http://www.komvos.edu.gr>. Αυτό, όμως, που απαιτείται άμεσα είναι η συγγραφή ενός βιβλίου αναφοράς για τη συστηματική διδασκαλία των κειμενικών ειδών, το οποίο θα απευθύνεται σε όσους διδάσκουν το γλωσσικό μάθημα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Στο μαθησιακό επίπεδο πρέπει να λάβουμε υπόψη και την παράμετρο της πορείας του μαθητή και της μαθήτριας από την Πρωτοβάθμια στην Δευτεροβάθμια Εκπ/ση, αλλά και από το Γυμνάσιο στο Λύκειο. Ασυνέχειες και μαθησιακά κενά προκαλούν δυσεπίλυτα προβλήματα σε κάθε επίπεδο της εκπ/σης. Είναι αρκετά αμφίβολο αν μπορούμε να έχουμε π.χ. μετατόπιση της έμφασης από το επίπεδο του γλωσσικού συστήματος σε εκείνο της επικοινωνίας, όταν κάποιοι μαθητές εμφανίζουν ορατά κενά σε στοιχειώδη θέματα, όπως π.χ. ορθογραφία, σύνταξη και μορφολογία. Όταν ο εκπαιδευτικός αρχίζει την υλοποίηση των στόχων μιας επικοινωνιακά προσανατολισμένης διδασκαλίας με τέτοιες προϋποθέσεις, είναι πολύ πιθανό να αποτύχει.

Στο πεδίο, τέλος, της συμβουλευτικής υποστήριξης η συνδρομή των σχολικών συμβούλων παραμένει παρεξηγημένη, εφόσον το νομοθετικό πλαίσιο της συμβουλευτικής παρέμβασης παραμένει θολό και ανεπαρκές.

Σημειώσεις

Ι. Αγγελάκος Κώστας: « Η αξιολόγηση του γλωσσικού μαθήματος της έκθεσης στις Γενικές Εξετάσεις » Διδακτορική διατριβή, Παν/μιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φιλ. Ψ. Ιωαννίνων, 1999.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

2. Αγγελάκος Κώστας: « Λόγος πυκνός και κρουστός. Σκέψεις για τη διδακτική και τη αξιολόγηση της περίληψης» Νέα Παιδεία, τευχ. 90., Αθήνα 1999.
3. Αδαλόγλου Κυριακή: «Περίληψη σε γραπτό λόγο» Ηλεκτρονικός κόμβος του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 2000.
4. Αραποπούλου Μ, Γιαννουλοπούλου Γ.: «Η διδασκαλία των κειμενικών ειδών» Ηλεκτρονικός κόμβος του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 2000.
5. Γεωργακοπούλου Αλεξάνδρα, Γούτσος Διονύσης: «Κείμενο και Επικοινωνία» Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999
6. Γρηγοριάδης Νίκος: «Το Δημιουργικό γράψιμο. Η Παράγραφος» Κώδικας, Αθήνα 1979.
7. Γκότοβος Αθανάσιος: «Η διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος. Δείκτες συνέχειας και μεταβολής»
8. Δαμιανού Δέσποινα, Παπαϊωάννου Πηνελόπη, Πατούνα Νατάσσα: « Ζητήματα διδασκαλίας και αξιολόγησης της περίληψης» στο Διεθνές Συνέδριο «Μάθηση και διδασκαλία της Ελληνικής ως Μητρικής και ως Δεύτερης γλώσσας» Ρέθυμνο 2000,
9. Ματσαγγούρας Ηλίας: «Η Σχολική Τάξη» Αθήνα 2000.

**“ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗ:
Η ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΡΟΝΩΝ”***

Η νεότερη πνευματική παράδοση της Ζακύνθου, τυπικά ξεκινά από την περίοδο της Βενετοκρατίας, όμως οι ρίζες της είναι παμπάλαιες και χάνονται μέσα στους αιώνες. Ο στη συντριπτική πλειοψηφία του Ελληνικός πληθυσμός του Νησιού, ενισχύθηκε από τα κύματα των προσφύγων από τον Μοριά, την Κρήτη, το Αιγαίο, την Κων/λη και την Ήπειρο και ανανεώθηκε κατά την περίοδο της Εθνικής Παλλιγγενεσίας.

Αλλά και η επαφή της με τη Δύση λόγω της γεωγραφικής της θέσης και της μακρόχρονης Βενετσιάνικης κατοχής συνέβαλε στη δημιουργία ενός πολιτισμού με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ενός πολιτισμού όπου το ντόπιο λαϊκό πνεύμα, αντιστεκόμενο σ' όλες τις επιθέσεις του Παπισμού πέρασε την εκκλησιαστική του πίστη στον ευρύτερο κύκλο της λογοτεχνικής, θεατρικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας. Από την άλλη όμως διατήρησε ανοικτούς τους διαύλους επικοινωνίας με τη Δύση φιλοτρώντας τα νέα μηνύματά της και αφομοιώνοντας τα γόνιμα στοιχεία τους.

Κοντά στην πλούσια τοπική παράδοση ονόματα σημαντικά και λιγότερο γνωστά αποτελούν τους κρίκους της πνευματικής αλυσίδας που ξεκινά τυπικά από το πρώτο επώνυμο θεατρικό έργο του Ζακυνθινού στιχουργού Θεόδωρου Μοντσελέζε “Ευγένια”, που τυπώθηκε στη Βενετία το 1646.

Και ύστερα μια πλειάδα πνευματικών ανθρώπων δασκάλων, που δίδαξαν στην περιβόητη Φλαγγίνειο Σχολή της Βενετίας και στην Τοπική Σχολή της Ζακύνθου, όπως ο Κρητικός Νικ. Παπαδόπουλος, ο Ηλίας

* Το κείμενο είναι ομιλία που πραγματοποιήθηκε στις 19/5/2001 στο πνευματικό κέντρο Ζακύνθου στα πλαίσια εκδήλωσης για τον Γρ. Ξενόπουλο.

Μηνιάτης και ο Αντώνιος Κατήφορος, πρωτοπαπάς Ζακύνθου, φωτισμένος δάσκαλος και δόκιμος συγγραφέας. Και κοντά σ' αυτούς, γυμνάσματα της Νεοελληνικής ποίησης σε γλώσσα απλή, δημοτική, προϋόντα πρώιμου Επτανησιακού Διαφωτισμού: Πρόκειται για τα “Άνθη Ευλαβείας” του Φλαγγινειανού Ελληνομουσείου, που εκδόθηκαν στη Βενετία το 1708, με τη συμμετοχή δύο Ζακυνθινών σπουδαστών. Τον Έκτορα Σιγούρον και τον Εμμανουήλ Κουερίνη.

Και ενώ το ντόπιο λαϊκό πνεύμα εκφράζεται με την κατηγορία των έργων “Μιλημάτων” όπως τα έργα του Σαβόγια Ρούσμελη ή Σουρμελή, οι επώνυμοι λογοτέχνες μεταφέρουν τις γόνιμες επιδράσεις του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και συντελούν στην αναγέννηση του Νεοελληνικού πνεύματος. Ο 18ος αιώνας χρωματίζεται από τις παρουσίες των Αντωνίου Μαρτελάου, δασκάλου και αγωνιστή Εθνικών και Δημοκρατικών ιδεών, Αντωνίου Κουμούτου, Δημητρίου Γουζέλη, Διονυσίου Βαρβιάνη, Ελισσάβετ Μοντζά Μαρτινέγκου, Καντούνη και Κουτούζη. Ο 19ος αιώνας από τις κορυφαίες μορφές του Διονυσίου Σολωμού και του Ανδρέα Κάλβου, ενώ ο Σολωμικός κύκλος της Ζακύνθου ενισχύεται από τους Αντώνιο Μάτση, Γεώργιο Δε Ρώσση, Διονύσιο Ταγιαπιέρα, Δημήτριο Πελεκάση και Γεώργιο Τερτσέτη. Στο μακρύ κατάλογο της πνευματικής προσφοράς συμπληρώνουμε τα ονόματα των: Ερμάνου Λούντζη, Παναγιώτη Χιώτη, Νικόλαου Κατραμή, Ανδρέα Γαίτη, Αντωνίου Μπισκίνη, Σπυριδώνα Δεβιάζη, Λεωνίδα Ζώη, και βέβαια τους μεγάλους συνεχιστές της Ζακυνθινής παράδοσης Γρηγόριο Ξενόπουλο, Διονύσιο Ρώμα, Γιάννη Τσακασιάνο και Ντίνο Κονόμο.

Θά 'θελα να κλείσω τη σύντομη αναφορά στους πνευματικούς δημιουργούς του χτες με την παρατήρηση κάποιου ειδήμονα στα θέματα της τέχνης: “Τα καλά έργα μοιάζουν με το παλιό κρασί, όσο περισσότερο παλιώνουν τόσο καλύτερα και επίκαιρα γίνονται”. Και το έργο του Γρ. Ξενόπουλου ανήκει στην κατηγορία των “Καλών έργων” με τη διαχρονικότητα της γραφής του και με τη δεινή ηθογραφική του δύναμη. Μια δύναμη που κύρια πηγάζει από τη μεγάλη αγάπη του για τη Ζάκυνθο, ένα σύνδεσμο ψυχής με τον τόπο του, που θα τον ακολουθεί σ' όλη την πορεία της ζωής του. Η Ζάκυνθος του Ξενόπουλου, είναι η Ζάκυνθος του Κάλβου, μέσα από τους στίχους του φιλόσοφο “πράια και μόνη η Ζάκυνθος με κυριεύει”. Είναι η Ζάκυνθος που αναμνήσεσιν κλάθε ξενιτεμένου, “νόστιμον ήμαρ”, όραμα μακρινής και ευγενικής πατρίδας.

ΠΑΡΕΛΑ ΤΕΛΟΣ
ΟΝΤΟΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ ΚΑΘΕ ΞΕΝΙΚΗ
ΜΥΣΤΕΡΙΟ ΑΠΕΡΟΡΗΧΤΟ

Είναι η πατρίδα στην οποία χρωστά ο Ξενόπουλος το ταλέντο, τη μόρφωση και την καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία του, αν αναλογιστούμε το κοινωνικό, πνευματικό και φυσικό περιβάλλον του Νησιού.

Το Φιόρε του Λεβάντε το πρώτο μισό του 19ου αιώνα γνώρισε οικονομική, κοινωνική και πνευματική άνθιση. Είναι η εποχή της τεράστιας ανάπτυξης του διαμετακομιστικού εμπορίου. Ένας μεγάλος οικονομικός οργανισμός παρατηρείται. Αριστοκράτες και Μεγαλοαστοί συναγωνίζονται στην κατασκευή “καινούργιων παλάτων”, που τα στολίζουν με σπάνια και πολύτιμα έπιπλα, πανάκριβους πίνακες διάσημων ζωγράφων, ασημιά και χρυσάφια φερμένα από τη Δύση, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών τους σπουδάζουν σε ξένα Πανεπιστήμια.

Όταν γεννήθηκε ο Ξενόπουλος το 1867, ο κόσμος αυτός βρίσκεται στη δύση του. Η ένωση με τη μητέρα Ελλάδα, πέρα από την εκπλήρωση του πόθου για Εθνική Ανεξαρτησία, δεν πρόσφερε τα εχέγγυα για μια οικονομική άνθιση. Νέα λιμάνια αποκτούν πια ενδιαφέρον, Σύρα, Πειραιάς, Πάτρα, Βόλος. Άρχισαν τα πρώτα δειλά βήματα της αστικοποίησης. Ένας νέος τρόπος ζωής εμφανίζεται.

Αυτή τη μεταβατική περίοδο βιώνει ο μικρός Ξενόπουλος στη Ζάκυνθο. Μια Ζάκυνθο που εξακολουθεί να πρωταγωνιστεί στην πνευματική και κοινωνική δράση. Η προσεισμηκή Ζάκυνθος με τα λαμπρά δημόσια και ιδιωτικά κτήρια, το θέατρο, τη Νομαρχία, το Ρωμιάνικο Καζίνο, τα Παλάτσα της Στράτας Μαρίνας, τα ωραία αρχοντικά των Ρεπάρων και της Πλατείας Ρούγας. Η Ζάκυνθος με τις παμπάλαιες εκκλησίες και τα πανύψηλα καμπαναριά, με τα φτωχομάγαζα, τις λαϊκές ταβέρνες και μελοδραματικούς θιάσους από το εξωτερικό.

Η Ζάκυνθος με τα καντούνια της, Καντούνια, Καλντερίμια που έδειχναν το πέρασμα ολόκληρων γενεών, μακρόστενα, πολυδαίδαλα, ερημικά ή πολυσύχναστα. Καντούνια, η ψυχή της προσεισμικής Ζάκυνθος κατά τον Ντίνο Κονόμο. Σε ένα τέτοιο καντούνι στη συνοικία της Φανερωμένης μεγάλωσε και ανδρώθηκε ο Γρηγόριος Ξενόπουλος.

Συνοικία ή σκοντράδα της Φανερωμένης κοντά στην περίφημη και πανάρχαιη περιοχή του Άμμου. Η εκκλησία της Φανερωμένης, που αποτελούσε το κέντρο της συγκεκριμένης συνοικίας, είναι ιστορικά γνωστή από τον 14ο αιώνα.

Στη θέση της κατεστραμμένης εκκλησίας ύστερα από την τουρκική επιδρομή των 1479 κτίστηκε η νεώτερη, που αφιερώθηκε στην παμπά-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

λαια μικρή Εικόνα της Θεοτόκου, που βρέθηκε σε άγνωστη και μακρινή εποχή στα ρηχοτόπια της ίδιας περιοχής. Από τις αρχές του 17ου αιώνα παραχωρήθηκε με δουκικό διάταγμα, (της 29 Σεπτ. 1633) σε διάφορες οικογένειες για να την χρησιμοποιήσουν σαν αδελφότητα. Υπήρξε μια από τις ωραιότερες και πολυτιμότερες εκκλησίες της Ελλάδας, ένα πραγματικό μουσείο τέχνης. Σ' αυτή λοιπόν την πυκνοκατοικημένη λαϊκή συνοικία έζησε τα παιδικά του χρόνια ο Ξενόπουλος.

Ο Ντίνος Κονόμος που μεγάλωσε και αυτός στην ίδια γειτονιά με ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο μας πληροφορεί: "Το καντούνι του Ξενόπουλου άρχιζε από την πλατεία του Άμμου και έφτανε στην οδό Κάλβου, στο κεντρικό δρόμο της πόλης που οδηγούσε στο δρόμο της Λιθακιάς και του Κεριού. Όταν περνούσε το καντούνι συναντούσε άλλα που το διέσχιζαν και οδηγούσαν σ' απόμακρες γειτονιές. Από τα καντούνια που πρωτογνώρισε ο Ξενόπουλος εμπνεύστηκε τους κυριότερους τύπους των έργων".

Το πατρικό του σπίτι, το Ξενοπουλείκο, ψηλό, δίπατο, ξεχώριζε στην γειτονιά και ο μικρός Γρηγόρης κάτω από την άγρυπνη καθοδήγηση της πολιτίσας μητέρας του Ευθαλίας Θωμά, πρωτοπήγε σχολείο σε ένα ιδιωτικό του καντουνιού του, όπου εκεί είχε την τύχη να γνωρίσει ένα εξαιρετο δάσκαλο, που τον βοήθησε να βρει το δρόμο του προς τη μάθηση.

Στη ψυχή όμως του μικρού Ξενόπουλου ξεχωριστή θέση έχει το θαυμάσιο απέραντο περιβόλι, που βρίσκεται στο πίσω μέρος του σπιτιού όπως αριστοτεχνικά το αποτύπωσε στο διήγημά του "Το περιβόλι μας". Δέντρα, πολλά λουλούδια, κάθε εποχή και διαφορετικό πρόσωπο. Οι ευωδιές και τα χρώματα, θα συνοδεύουν πάντα την θύμιση της ξενιτεμένης πατρίδας και έτσι θα την κλείσει μέσα στο έργο του.

Και οι Κυριακές και οι γιορτές έχουν ένα διαφορετικό πρόσωπο στο Καντούνι. Το ιστορικό τριγωνικό πλάτωμα της Φανερωμένης, αλλοτινός τόπος συγκέντρωσης των αρχηγών του Ρεμπελιού των Ποπολάρων βάζει τα καλά του. Η παμπάλαιη εκκλησία λάμπει, το μάτι πλανιέται στην αρμονία της γραμμής και του χρώματος. Πανύψηλο ξυλόγλυπτο χρυσωμένο τέμπλο, επιτύμβιες πλάκες με μισοσβησμένα γράμματα και οικόσημα νεκρών, ο δικέφαλος αετός, το πορφύρεο βενετσιάνικο Λάβαρο της συντεχνίας, η καθέδρα με τη βυζαντινή Παναγία. Και Εικόνες. Εικόνες, όπως περίφημες του δεξιού και αριστερού τοίχου. Και Ζωγρά-

φοι, όπου με το χρωστήρα της προσφυγιάς αποτύπωσαν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον μιας καλλιτεχνικής πορείας. Μόσχος, Καλλέργης, Βίκτωρ, Εμμανουήλ Τζάνκε, Νικόλαος Δοξαράς, Δημήτριος Σταυράκης και ο νεώτερος Νικόλαος Κουτούζης.

Βγαίνοντας από την εκκλησία πάλι το καντούνι στον πρωταγωνιστικό ρόλο. Ο ίδιος ο Ξενόπουλος στο τελευταίο διήγημά του “Τρεις λέξεις-τρεις τάξεις” που γράφτηκε το Δεκέμβριο του 1950 και δημοσιεύτηκε την 1 Ιανουαρίου του 1951 στην Ν. Εστία, αναφέρει μεταξύ των άλλων: “Μάης μήνας, ντάλα μεσημέρι, το Ζακυνθινό καντούνι ηλιόλουστο απ’ άκρη σ’ άκρη, εκτός από μία στενή λουρίδα σκιάς στη μπάντα, όπου μόλις χωρούσε να περπατά ένας άνθρωπος.

Και σ’ αυτή ακριβώς περπατούσε κι ο ίδιος. Σε λίγο, η μεγάλη καμπάνα του Αγίου Διονυσίου μονάχη άρχισε να χτυπάει “γιόμα” και πολλοί νοικοκυραίοι βγάζουν για να κουρδίσουν τα ρολόγια τους”. Και το κοντόβραδο, το φως του καντηλιού, της λάμπας, αχνοφέγγει στο σκοτεινό καλντερίμι. Νέες, ηλικιωμένες, κοπελίτσες και μικρά παιδιά βγαίνουν να δροσιστούν στις πόρτες τους. Και όταν βαραίνουν τα μάτια, αδειάζει η γειτονιά. Είναι η ώρα του καπηλιού, της αρέκιας και της καντάδας. Πίσω από τις κλειστές γρίλιες περιμένουν άγρυπνα κορίτσια και το φως του φεγγαριού όλα τα ντύνει με μια απόκοσμη λάμψη.

Σε μια μεσάνοιχτη γρίλια ο μικρός Ξενόπουλος πρωτάκουσε από το στόμα κάποιου ανώνυμου τραγουδιστή ένα σπάνιο Ζακυνθινό τραγούδι “Το Ζακυνθινό μαντήλι”. Ο ίδιος μας πληροφορεί ότι γύρω στα 1880 ένας αυτοσχέδιος ποιητής-τραγουδιστής, νεροκουβαλητής, τραγουδούσε στην αυλή της γειτονικής του ταβέρνας, κρατώντας στα χέρια του μια κούπα κρασί Λαγανίσιο.

“Αρχοντοπούλα πάνσοφη, κεντήστρα, ξακουσμένη”.

Των γονικών της κάφκημα του Τζάντε μας καμάρι,
παίρνει πανάκι και κλωνά, βελόνα και ψαλίδι
και κλειέται στο παλάτσο της να φτιάσει ένα μαντήλι.

Και μέστη μέση της κεντά το Ξακουσμένο Τζάντε.

Χώρα, χωριά και βουνά, με θάλασσα ένα γύρο.

Καστρο, Ακρωτήρι και Σκοπό και τη Πλατεία Ρούγα

και τσι μεγάλες εκκλησιές με τα καμπαναρία

τη λιτανεία του Αγίου μας και του Νιπιταφίου

ακόμα και τη Γκλόρια του Μεγαλοσαββάτου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Και τα κεντημένα ετούτα-δω σα ζωντανά εφαινόταν
τα φιόρα μοσκοβόλαγαν, μίλαγαν οι άνθρωποι
αχούσαν τα καμπαναριά και τα πουλιά πετάγαν.”

Αυτό ήταν το περιβάλλον του Ξενόπουλου. Η φύση, τα ήθη και έθιμα, οι συγκρούσεις αρχόντων και ποπολάρων, οι απραγματοποίητοι και οι τραγικοί έρωτες, τα πανηγύρια, οι λιτανείες, οι καντάδες, τα καρναβάλια, ο έντονος πνευματικός και καλλιτεχνικός βίος, τα όμορφα τοπία, τα όμορφα πρόσωπα πίσω από τις τζελουζιές, ματζέτα με βασιλικό και μπουγαρίνια, ήχοι γλυκόλαλης καμπάνας, όλα αυτά εξακολουθούν να ζουν στο ηθογραφικό έργο του. Σαν ο χρόνος να σταμάτησε στις σελίδες της Στέλλας Βιολάντη, της Φωτεινής Σάντρη, της Κοντέσας Βαλέραινας, στο Ποπολάρο.

Και συνέβηκε αυτό που ο Μαρίνος Σιγούρος πριν από 80 περίπου χρόνια σημείωνε:

“Αν υποθέσω πως ένας φοβερός σεισμός... καταστρέψει και βυθίσει στη θάλασσα το χαριτωμένο νησί, οι Ζακυνθινοί δεν φοβούνται να χαθούν σαν τους κατοίκους της Ατλαντίδας γιατί θα ζήσουν πιστά αποδομένοι στο έργο του Ξενόπουλου”.

Σήμερα οι γειτονιές της μετασεισμικής Ζακύνθου δεν έχουν τη μαγεία και τη μοναδικότητα εκείνης της εποχής. Όμως στη γειτονιά του Ξενόπουλου, σαν προαιώνιο σύμβολο, σημείο αναφοράς ενός πολιτισμού, που εξακολουθεί να προχωρεί, στέκεται η εκκλησία της Φανερωμένης. Εκεί, απογυμνωμένη από τους θησαυρούς της, λιτή και πληγωμένη. Όμως τα μάτια που προσεύχονται έχουν την ίδια λάμψη εκείνου του καιρού, κρύβουν το ίδιο δάκρυ και η καρδιά τον ίδιο αναστεναγμό. Και όταν αρχίσει η λιτανεία και τα φώτα χαμηλώσουν, στους ίσκιους του μισοσκόταδου ζωγραφίζεται ξανά το προσεισμικό Καντούνι. Και κάποιος εκεί στο πλάι, σε ένα σπίτι δίπλατο, μέσα από τις τζελουζιές μια παιδική ψυχή σκύβει να δει και προσεύχεται.

Και η λειτανία της ζωής μας προχωράει.....

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κονόμος Ντ., Πολιτική Ιστορία

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ ΣΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Οι ποικίλες θεωρίες της λογοτεχνίας του 20ου αι. έδειξαν νέα κλειδιά ερμηνείας των λογοτεχνικών κειμένων και φιλοδόξησαν να προσδώσουν επιστημονικότητα στα μεθοδολογικά κριτήρια ανάλυσης της λογοτεχνίας. Ο δομισμός διακηρύσσοντας "το θάνατο του συγγραφέα" ως εγγυητή του νοήματος του έργου εστίασε το ενδιαφέρον του στο κείμενο αυτό καθαυτό, για να ανακαλύψει τους μηχανισμούς παραγωγής του, ενώ οι μεταδομικές θεωρήσεις ελέγχοντας τη δυσκαμψία και τη στατικότητα του δομισμού υποδεικνύουν νέες στρατηγικές στην ανάγνωση των κειμένων. Στα πλαίσια δε των δομικών θεωριών της λογοτεχνίας η αφηγηματολογία αναπτύχθηκε ως αυτόνομος επιστημονικός κλάδος στα μέσα του αιώνα, και τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί σημαντικά οι εκδόσεις έργων που πραγματεύονται τον αφηγηματικό λόγο.

Είναι γεγονός πως βιβλία "απογραφής" των θεωριών της λογοτεχνίας και της μετεξέλιξής τους, ως βοηθήματα για το δάσκαλο της λογοτεχνίας στη Μ.Ε., θα χρησίμευαν πολλαπλά όχι μόνο για την αναγκαία δική του ενημέρωση, αλλά και για την καλύτερη αξιοποίηση των διδακτικών εγχειριδίων. Οι όροι που χρησιμοποιούνται στα βιβλία της Γλώσσας και της Λογοτεχνίας του Λυκείου δεν αρκεί να περιγραφούν, για να γίνουν κατανοητοί από τους μαθητές, αλλά να αξιολογηθούν, για να γίνουν χρηστικοί στην αποχρυσυτογράφηση των λογοτεχνικών κειμένων.

Τα στοιχεία που ακολουθούν αναφέρονται στην ενότητα ΑΦΗΓΗΣΗ "ΕΚΦΡΑΣΗ-ΕΚΘΕΣΗ" Α' Λυκείου, σε μια προσπάθεια οριοθέτησης εννοιών που εμφανίζουν ευρύτητα στη χρήση τους ή ασάφεια, και αξιοποίησής τους στη διδακτική πρακτική.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ + ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΑΦΗΓΗΣΗ

Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

οπτική γωνία του αφηγητή

1. αφήγηση με μηδενική εστίαση
παντογνωστική εστίαση
2. αφήγηση με εσωτερική εστίαση
3. αφήγηση με εξωτερική εστίαση
(αφηγητής-εικονολήπτης)

αφηγηματικοί τρόποι

1. διάλογος (=μίμηση/ευθύς λόγος)
2. αφήγηση (= διήγηση/πλάγιος λόγος)
3. μείξη, εναλλαγή διήγησης-διαλόγου
4. ελεύθερος πλάγιος λόγος
(=μετατιθέμενος λόγος)

επιμέρους αφηγηματικοί-εκφραστικοί

τρόποι:

εναλλαγή αφήγησης-περιγραφής,
σχόλιο (ερμηνευτικό ή αξιολογικό)
μονόλογος, εσωτερικός μονόλογος.

αφηγηματικός χρόνος (ο χρόνος της αφήγησης) αφηγημένος χρόνος (ο χρόνος της ιστορίας)

α/ ως προς τη
χρονική σειρά

αναχρονίες

αναδρομικές αφηγήσεις (flash back)

πρόδρομες αφηγήσεις (προαγγελία)

β/ ως προς τη
χρονική διάρκεια

ανισοχρονίες

$\chi. \alpha\phi < \chi. \text{ιστορίας}$: επιτάχυνση του
ρυθμού αφήγησης (αφηγ. περίληψη)

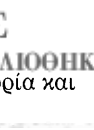
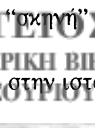
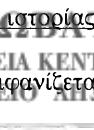
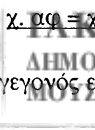
$\chi. \alpha\phi > \chi. \text{ιστορίας}$: επιβράδυνση του
ρυθμού αφήγησης

ισοχρονίες

$\chi. \alpha\phi = \chi. \text{ιστορίας}$ "ακινή"

γ/ ως προς τη
συχνότητα

οι φορές που ένα γεγονός εμφανίζεται στην ιστορία και
στο κείμενο

ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΕΣ

ΑΦΗΓΗΣΗ

1) Η αρχική έννοια του όρου ως **λ ό γ ο υ** : ο τρόπος εκφοράς του λόγου προφορικού ή γραπτού με τον οποίο αναπαρίστανται πράξεις και γεγονότα (σε αντιπαράθεση με τον περιγραφικό και αποφαντικό/αξιολογικό τρόπο).

2) Διευρύνοντας τη χρήση του όρου η αφηγηματολογία νοηματοδοτεί την αφήγηση ως **ισ τ ο ρ ί α**: τα ίδια τα γεγονότα που αποτελούν τα αντικείμενα της αφήγησης στη φυσική τους διαδοχή (αφηγηματικό περιεχόμενο) και

3) Την αφήγηση ως **π ρ ά ξ η**: τη μορφή που παίρνει η ιστορία, καθώς μεταβιβάζεται στον αναγνώστη· βασικός φορέας της διαδικασίας αυτής ο αφηγητής (αφηγηματική πράξη). Με βάση το κείμενο (την αφήγηση ως λόγο) ο αναγνώστης γνωρίζει την υπόθεση (την αφήγηση ως ιστορία) και την αφηγηματική τεχνική (την αφήγηση ως πράξη).

ΟΠΤΙΚΗ ΓΩΝΙΑ

Όρος αμφιλεγόμενος και αμφισβητούμενος από τους αφηγηματολόγους θα μπορούσε σχηματικά να αποδώσει τη θέση, τη στάση του αφηγητή (είτε του συγγραφικού-τρίτοπρόσωπου, είτε του εγώ-αφηγητή-πρωτοπρόσωπου, είτε του προσωπικού αφηγητή-ταυτιζόμενου μ' ένα πρόσωπο της αφήγησης) απέναντι στα δρώμενα, αλλά και τη στάση καθενός από τους μυθιστορηματικούς ήρωες.

Η οπτική καθενός διαφαίνεται από την επιλογή και την ιεράρχηση των πληροφοριών του, το ύφος, τα σχόλια, την πλοκή, τις γλωσσικές επιλογές, την προθετικότητα του. Συχνά, πίσω από τον καθορισμό της οπτικής γωνίας συνυπάρχουν αλλά και συγχέονται δύο, κατ' αρχήν διαφορετικά ερωτήματα: α) "ποιος μιλεί;" και β) "ποιος βλέπει ή ποιου η άποψη προβάλλεται;"

α) ποιος μιλεί; Βεβαίως, δεν υπάρχει αφήγηση χωρίς αφηγητή. Αυτός μπορεί να βρεθεί εντός ή εκτός της ιστορίας που αφηγείται· να χρησιμοποιεί το α' ή το γ' πρόσωπο, οπότε αναλογώς να αναγνωρίζεται

ή όχι ως χαρακτήρας της ιστορίας.

β) "ποιος βλέπει ή ποιου η άποψη προβάλλεται;" Ακριβώς, αυτό το ερώτημα αφορά στην οπτική γωνία από την οποία λέγεται μια ιστορία και από εδώ απορρέουν οι δύο συνηθέστεροι τρόποι αφήγησης: α) με μη-δενική (ή παντογνωστική) εστίαση και β) με εσωτερική εστίαση. Και οι δύο τρόποι σχετίζονται κυρίως με τα όρια της γνώσης που διοχετεύει το πρόσωπο που βλέπει. Επομένως οι απαντήσεις στα δύο αυτά ερωτήματα δεν συμπιέτουν κατ' ανάγκην, διότι μπορεί "να μιλάει" ο αφηγητής, αλλά "να βλέπει" μέσα από τα λόγια του αφηγητή ένα πρόσωπο της αφήγησης. Η αλήθεια είναι ότι συχνά, ιδίως στην γ' πρόσωπη αφήγηση, "οι φωνές" και "τα βλέμματα" είναι δύσκολο να διαχωριστούν και να αποδοθεί το καθένα εκεί που ανήκει, π.χ, στην "Φόνισσα" του Παπαδιαμάντη, όπου σε γενικές γραμμές έχουμε μια εσωτερική εστίαση, εφ' όσον τα όσα αποκαλύπτονται είναι σύμφωνα με την ψυχολογία και τον χαρακτήρα της ηρωίδας, χωρίς βεβαίως αυτό να σημαίνει ότι αποτελεί και το αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτού του τρόπου αφήγησης.

ΕΣΤΙΑΣΗ ΜΗΑΕΝΙΚΗ

Ο τρόπος αυτός απαντά κυρίως στην παραδοσιακή αφήγηση π.χ. τα παραμύθια, στα διηγήματα του Ραγκαβή κ.ά, αλλά επανέρχεται και σε πολλά σύγχρονα αφηγήματα. Ο αφηγητής δεν εστιάζει το φακό του σε κανένα συγκεκριμένο πρόσωπο της αφήγησης. Γνωρίζει τα πάντα και τους πάντες. Είναι σε θέση να περιγράψει γεγονότα ή καταστάσεις που συμβαίνουν σε οποιονδήποτε τόπο και χρόνο, καθώς και το εσωτερικό και εξωτερικό των προσώπων του, τα κίνητρα και τις πεποιθήσεις τους. Βλέπει τα πάντα πανοραμικά, έχει απόλυτη εποπτεία του χώρου και του χρόνου) κι έτσι ο πλασματικός κόσμος της αφήγησης εμφανίζεται στα μάτια του αναγνώστη αντικειμενοποιημένος. Στην περίπτωση αυτή ο αφηγητής μπορεί να είναι τριτοπρόσωπος (στο τραγούδι του νεκρού αδελφού, στον Ερωτόκριτο, στο Μπουρουνι του Μ. Καραγάτση) ή πρωτοπρόσωπος (στο αυτοβιογραφικό αφήγημα π.χ. " Λουκής Λάρας" του Δ. Βικέλα): στην τελευταία αυτή περίπτωση ο γλφ-αφηγητής δεν περιορίζεται στο να μας μεταφέρει πληροφορίες και εμπειρίες που είχε κατά τη στιγμή της δράσης του, αλλά εκ των μοτίμων κάνει τις σκέψεις, τις ενέργειες του παρελθόντος του μέσα από την προοπτική της ωριμότητάς

ΠΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΩΝΕΙΟΥ

του: «Ισως δε, γράφων τώρα, περιγράφω μάλλον τι ηδυνάμην να συναισθανθώ τότε ή ό,τι πραγματικώς και ακριβώς συνησθάνθην» Λ. Λάρας.

ΕΣΤΙΑΣΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ

Χαρακτηρίζει το μεγαλύτερο μέρος της λογοτεχνικής παραγωγής κατά τον 19ο αι. και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου. Ο αφηγητής συμμετέχει στα δρώμενα είτε ως πρωταγωνιστής, είτε ως δευτερεύον πρόσωπο, είτε ως απλός θεατής-μάρτυρας, η εστίαση γίνεται από την οπτική κάποιου προσώπου της αφήγησης. Άρα η οπτική γωνία είναι περιορισμένη. Έτσι ο αναγνώστης δε μαθαίνει όλα τα γεγονότα αντικειμενικά, όπως θα του τα προσέφερε ένας "παντογνώστης" αφηγητής, αλλά μόνο όσα γνωρίζει το πρόσωπο, από την οπτική του οποίου γίνεται η αφήγηση, και μάλιστα υποκειμενικά.

Στην περίπτωση αυτή ο αφηγητής μας μπορεί να είναι πρωτοπρόσωπος: (π.χ "άσμα η Άξιον εστί", "μυστική παπαρούνα" του Στ. Μυριβήλη, "το Μόνον της ζωής του ταξειδίου" του Βιζυηνού). Η εσωτερική εστίαση πρωτοπαρουσιάζεται στο ελληνικό αφήγημα με τον Βιζυηνό κατά τρόπο πρωτότυπο: ο εγώ -αφηγητής εστιάζει το φακό του στο παρελθόν και περιορίζεται στο να μας δώσει τις πληροφορίες που είχε κατά τη στιγμή της δράσης, χωρίς να τις φιλτράρει μέσα από την κατοπινή του εμπειρία. Εδώ βρίσκεται και η διαφορά εστίασης στον Βικέλα και στον Βιζυηνό.

Τριτοπρόσωπος αφηγητής με εσωτερική εστίαση: στη "Φόνισσα" του Αλ. Παπαδιαμάντη, στην "Πέρδικα της Σκύρος" της Ε. Αλεξίου, στα διηγήματα του Κ. Θεοτόκη, χωρίς βεβαίως να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι σε πολλά σημεία της αφήγησης ο γ'πρόσωπος αφηγητής παρεμβαίνει, για να σχολιάσει και να επικρίνει την ηρωίδα, προβάλλοντας σ' αυτή κίνητρα και πεποιθήσεις που δεν προκύπτουν άμεσα από την αφήγηση.

Στην εξωτερική εστίαση ο αφηγητής παρακολουθεί σαν εικονολήπτης τους ήρωές του, χωρίς να υπεισέρχεται στις σκέψεις και τα συναισθήματά τους π.χ σε μυθιστορήματα μυστηρίου, στα απόσπασμα από τη Γένεση της ΠΔ, όπου ο Αβραάμ ετοιμάζεται να θυσιάσει τα γιοι του, και μόνο οι ενέργειές του περιγράφονται, αλλά όχι τα αισθήματα και οι σκέψεις του.

ψεις του.

Η εστίαση είναι ο πλέον σημαντικός, ο πιο διεισδυτικός και λεπτός τρόπος χειραγώγησης του αναγνώστη". Ποιος επιλέγεται ως εστιαστής; Τι εστιάζει και με ποιον τρόπο; Ποιες είναι οι σχέσεις μεταξύ των εστιαζόντων προσώπων, μεταξύ εστιαστή και εστιαζόντων;

ΕΝΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΟΠΤΙΚΗ ΓΩΝΙΑ:

‘Ήδη έχει αναφερθεί το παράδειγμα στην Φόνισσα". Η οπτική γωνία δεν παραμένει υποχρεωτικά σταθερή από την αρχή μέχρι το τέλος της αφήγησης. Κατά σκηνές ή και κατά φράσεις διαφοροποιείται και κλιμακώνεται από εσωτερική σε παντογνωστική και το αντίστροφο, ανάλογα με τις ιδιαίτερες προθέσεις του αφηγητή, όπως στη "Γλωσσική Αυτοβιογραφία" του Π. Νιρβάνα, στο "Ταξίδι με τον Έσπερο" του Α. Τερζάκη κτλ. Βεβαίως, μία από τις δύο θα είναι η δεσπόζουσα, αυτή που χαρακτηρίζει το μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης.

Τέλος, ένας ιδιαίτερος τρόπος εστίασης είναι η πολλαπλή. Η ίδια ιστορία-υπόθεση προσλαμβάνεται και παρουσιάζεται μέσα από το βλέμμα διαφορετικών αφηγηματικών προσώπων. Χαρακτηριστικό, και κορυφαίο, παράδειγμα αποτελούν οι "Ακυβέρνητες πολιτείες" του Σ. Τσίρκα, όπου τα διαδραματιζόμενα αφηγούνται 7 διαφορετικά πρόσωπα. Ακόμα, στα διηγήματα του Γ. Βιζυηνού ("Αμάρτημα της μητρός μου", Το μόνον της ζωής του ταξίδιον) χρησιμοποιείται μια διπλή αφηγηματική σκοπιά.

«Για να είναι πραγματικά αυστηρό ένα αφήγημα με εσωτερική εστίαση δεν θα έπρεπε καθόλου να περιγράφει το αφηγηματικό πρόσωπο: η θέση του προσώπου (οι σκέψεις, τα συναισθήματά του) θα έπρεπε να φαίνονται απλώς και μόνο από τον τρόπο με τον οποίο το πρόσωπο αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα (έτσι ενδείξεις όπως λ.χ «η Ανθή [...] επήδησεν ορθία κι έτρεξεν εις το παράθυρον [...] υπεγόγγυσεν [...] » κτλ., δείχνουν ότι η εσωτερική εστίαση δεν είναι τέλεια). Φυσικά, ένας τέτοιος βαθμός προοπτικής καθαρότητας είναι μάλλον σπάνιος. Να πάντως ένα παράδειγμα παρμένο από τη Φόνισσα

~ "Ε! Θε μου, και νά πεφτες μέσα, Ξενοδία! ελπτε με αλλοκοτον γέλωτα η

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ

ΑΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΓΙΟΥΡΙΟΥ

Φραγκογιαννού. [...]

- "Ε! Σε μου, τσαι να 'μπεμπες μπέσα! εμιμήθη παρωδούσα την φωνήν η Ξενούλα! [...]

Το στόμιον του πηγαδιού, τετράγωνον, ήτο φραγμένον με σανίδας ανίσου πλάτους, ώστε αι πλευραί δεν είχαν το αυτό ύψος. Η μικρά σανίς, εφ' ης έκυπτεν η Ξενούλα, ήτο χαμηλοτέρα των άλλων τριών, φθαρμένη, ολισθηρά, φαγωμένη από την προστριβήν του σχοινίου του κουβά, δι' ου ήντλουν ύδωρ, με σκουριασμένα καρφία, σαπρά και κινουμένη. Καθώς έκυπεν ή παιδίσκη, εστηρίχθη όλη, με το βάρος του σώματος επί της αριστεράς χειρός, επάνω εις αυτήν την σανίδα, εγλίστησεν, η σανίς ενέδωκεν, ξεκόλλησεν από την μίαν άκραν, και η Ξενούλα έπεσε κατακέφαλα μέσα εις το χάσκον στόμα του φρέατος. Ήκούσθη πνιγμένη κραυγή [...].

Εξ εμφύτου ορμής, η Φραγκογιαννού ηθέλησε να φωνάξει [...].

Η εσωτερική εστίαση είναι εδώ τόσο αυστηρή, που προκαλείται για μια στιγμή στον αναγνώστη ένα παράδοξο φαινόμενο δισταγμού - τυπικό σε τέτοιες περιπτώσεις- στο να αποδοθεί η περιγραφή στο μάτι της Φραγκογιαννούς ή στο μάτι του αφηγητή. Όμως δεν υπάρχει αμφιβολία πως πρόκειται για εσωτερική εστίαση: ακόμα κι αν ο αφηγητής δεν μας τα λέει, ξέρουμε πως η Φραγκογιαννού βλέπει το πηγάδι (μια και μόλις μίλησε με το κοριτσάκι) και όταν, στο τέλος, ο αφηγητής στρέφεται προς τη Φραγκογιαννού και μας την περιγράφει αντικειμενικά (Εξ εμφύτου όρμης, η Φραγκογιαννού...»), αντιλαμβανόμεστε όλα εκείνα που είδαμε μέχρι εκείνη τη στιγμή, τα είδαμε με τα μάτια της Φραγκογιαννούς.»

Massimo Peri, *Δοκίμια αφηγηματολογίας*,

Πανεπιστημιακές εκδόσεις, Κρήτη, 1994, σελ. 18-19

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ

Διάλογος: Απουσιάζει εντελώς ο αφηγητής. Πρόκειται για δραματοποιημένο λόγο, θεατρική τεχνική. Η οπτική γωνία είναι αυτή των ομιλούντων προσώπων.

Μονόλογος: Ένα πρόσωπο της αφήγησης μονολογώντας απευθύνεται σε κάποιον, ο οποίος δεν κατονομάζεται. Ο αναγνώστης γνωρίζει τον υπονοούμενο συνομιλητή από έμμεσες νύξεις του προσώπου. Ο μονόλογος μπορεί να είναι επικός (=σχολιασμός των δοωμένων), λυρικός, στοχασμός, ή δραματικός όταν εκδηλώνεται ως εσωτερική συνειδησιακή κρίση. Κι εδώ ο αφηγητής εξαφανίζεται πίσω από τα πρόσωπα.

Εσωτερικός μονόλογος: Ένα πρόσωπο της αφήγησης εκθέτει τις

σκέψεις και τις εμπειρίες του βουβά σε πρώτο πρόσωπο και χρόνο ενεστώτα. Δεν απευθύνεται σε κάποιον συνομιλητή φανερό ή λανθάνοντα, αλλά απογυμνώνει τη συνείδησή του μπροστά στον αναγνώστη, σε μια ακατάσχετη ροή της σκέψης, συνειρμική π.χ. στον *Οδυσσέα* του Τζόνς. Αποτελεί χαρακτηριστική τεχνική του μοντερνιστικού αφηγήματος και για τη χώρα μας εμφανίζεται σε λίγους δημιουργούς μετά τα 1930.

Περιγραφή: Προσδίδει στατικότητα και αχρονικότητα στην αφήγηση, ενώ διακόπτει τη χρονική διαδοχή. Εξυπηρετεί την αφηγηματική πράξη είτε δημιουργώντας αγωνία και αναμονή λόγω της επιβράδυνσης που προκαλεί, είτε φωτίζοντας το σκηνικό της αφήγησης και την ίδια την αφήγηση, με άμεσες ή έμμεσες πληροφορίες, είτε βοηθώντας στη μετάβαση από το ένα αφηγηματικό μέρος στο άλλο, είτε τέλος προσφέροντας αισθητική απόλαυση στον αναγνώστη.

Ελεύθερος πλάγιος λόγος: Αποτελεί υφολογικό-γραμματικό στοιχείο, η εμφάνιση του οποίου συμπύκνωση με την ανάπτυξη του μυθιστορήματος με εσωτερική εστίαση. Ουσιαστικά πρόκειται για την διαπλοκή στα όρια της συγχώνευσης και ταύτισης του λόγου του αφηγητή με τον λόγο ενός προσώπου της αφήγησης, και κατά συνέπεια της δυσχερούς διάκρισης και απόδοσης του λόγου σ' αυτόν που πράγματι ανήκει (θα μπορούσε κανείς να τον παραλληλίσει με την αγόρευση ενός δικηγόρου, όταν υπερασπίζει τον κατηγορούμενο ή την απαγγελία ενός ηθοποιού). Υπάρχουν διάφοροι δείκτες που βοηθούν στην ορθή απόδοση του λόγου στον αφηγητή ή τον ήρωα, αλλά πάντως σταθερός και μόνιμος είναι ο θεματικός/αξιολογικός: ο αφηγητής παρουσιάζεται στην θέση του προσώπου και μας λέει αυτό που το πρόσωπο θα μπορούσε ή θα έπρεπε να πει, αυτό που ταιριάζει στην περίπτωση. Σύμφωνα με τον Μ. Peri, ο Ε.Π.Λ. προκύπτει από την πολυφωνική σύλληψη της πραγματικότητας και του μυθιστορήματος, γεγονός αδιανόητο στο παραδοσιακό μονοφωνικό μυθιστόρημα, που κυριαρχείται από την παντογνωστική φωνή και άποψη του αφηγητή με πλήθος παρεμβατικών σχολίων. Ο Ε.Π.Λ. αναδεικνύει τη "διαφορετική σημασιολογική και αξιολογική σχέση που διαμορφώνεται ανάμεσα σε δύο φωνές, σε δύο τρόπους θέασης της πραγματικότητας". Με αυτήν την έννοια η *Φόνισσα* αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί από το έργο του Α. Τριζάκη *Ταξίδι με τον Έσπερο*, ο δυτικός αυτός λόγος είναι εμφανής. Μιλάει ο αφηγη-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΩΣΤΡΕΥ

τής σε τρίτο πρόσωπο, αλλά από το πρώτο ερωτηματικό και κάτω, πίσω από τα λόγια του αφηγητή ακούγεται η φωνή του κοριτσιού.

Έτσι ο λόγος αποκτά μια έντονη αμφισημία: ο αναγνώστης μπορεί να διαβάσει το λόγο ως ευθύ και ως πλάγιο, να έχει άμεση πρόσβαση στις σκέψεις της ηρωίδας, αλλά μέσα από τον έλεγχο της παρουσίας του αφηγητή.

- Πολύ χαίρομαι που ήρθατε! φώναξε ειλικρινά, ενώ τραβούσε το φίλο του αδερφού της προς το σπίτι δίχως να βιάζεται να του αφήσει το χέρι. Στη σανιδένια πεντακάθαρη σκάλα που ανέβαζε στο πρώτο πάτωμα, βάλθηκε να τρέχει με το επιδειχτικό νάζι που έχουν συχνά τ' άσχημα κορίτσια. Έτρεχε πηγαίνοντας μπρος και σύγκαιρα μιλούσε στα δυο τ' αγόρια, που την ακολουθούσαν. Θα φάει μαζί τους ο Γλαύκος το μεσημέρι; Όχι; Τι κρίμα! Κι αυτή που είχε μαγερέψει μόνη της, για να τον περιποιηθεί. Είχε φτιάξει πέρδικες σωτέ*. Τις τρώει τις πέρδικες; Ω! αυτοί τις συνηθίζουν πολύ. Ο Ντόντος φταίει: Έπρεπε να τα κανονίσει, να ειδοποιήσει την κυρία Σαλάνη. Αν στέλνανε το γιο του σέμπρου* τους να της το πει; Δεν ήτανε μακριά. Μια ώρα να πάει, μια νά 'ρθει. Και θα περάσουν όλη την ημέρα μαζί. Τ' απόγεμα θα πάνε και περίπατο με τ' αμαξάκι. Στο χωριό θα πάνε. Του αρέσει το χωριό; Ή όχι, καλύτερα να πάνε στις Πικροδάφνες*. Είναι πολύ όμορφα, πολύ ρομαντικά στις Πικροδάφνες. Τ' αρέσουν οι Πικροδάφνες; Δεν τις ξέρει; Τότε δεν ξέρει τίποτα. Είναι θάυμα το ηλιοβασίλεμα.

Ο χαρακτηρισμός των αφηγηματικών προσώπων

Προκύπτει α) από τα διαλογικά μέρη, όπου τα πρόσωπα αποκτούν δική τους "πλασματική προσωπικότητα", "αυτοχαρακτηρίζονται". β) από το όνομά τους· γ) από τα σχόλια του αφηγητή· δ) από τις πράξεις τους και τις σχέσεις τους με τα άλλα πρόσωπα της αφήγησης· ε) από τα λόγια και τις σκέψεις των άλλων προσώπων της αφήγησης γι' αυτά.

“Χάριν παραδείγματος”

Αφηγηματική τεχνική στην παραλογή του "νεκρού αδελφού”

Οπτική γωνία

Αφηγητής τρίτοπρόσωπος στο μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης με μηδενική εστίαση. Παντογνώστη η σκοπιά του παρακολουθεί τους ήρωές του έξω από τα δρώμενα στη διαδοχή των γεγονότων. Δεν είναι ο

σχολιαστής παντογνώστης. Σχεδόν ουδέτερος, δεν παρεμβαίνει συχνά με σχόλιο. Έτσι διασφαλίζει την αντικειμενοποίηση της υπόθεσης σ' ένα μύθο που εκφράζει τη λαϊκή ψυχή. Μόνο στους τρεις πρώτους στίχους απευθύνεται σε δεύτερο πρόσωπο, στη μάνα, σα να είναι ο ίδιος μέσα στη δράση, εκφράζοντας τη συμπάθεια και την αγάπη του για το πρόσωπο τούτο, κάτι ανάλογο που κάνει και ο Όμηρος, όταν, ελάχιστες φορές στις χιλιάδες των στίχων του, απευθύνεται σε αγαπημένες μορφές (Εύμαιο, Πάτροκλο). Άλλωστε και η επιλογή της πρώτης λέξης στον πρώτο στίχο, το θεμελιακό του τραγουδιού, δείχνει την κατάφασή του προς το ρόλο της μάνας που κατέκτησε την ευτυχία: εκπλήρωσε τη λαϊκή ευχή του γάμου αποκτώντας πολλούς γιους και μια κόρη. Γρήγορα όμως απομακρύνεται από τη θέση αυτή (στίχος 4 κ.ο.κ), για να γίνει ο λόγος του απρόσωπος και γι' αυτό καθολικός.

Αφηγηματικοί τρόποι

Η διήγηση καλύπτει λιγότερο από το μισό των στίχων του κειμένου. Ο αφηγητής παρεμβαίνει στο ελάχιστο, όπου είναι απαραίτητος για το χειρισμό του χρόνου και το στήσιμο του σκηνικού, ενώ το σχόλιό του δεν είναι ποτέ αξιολογικό. Κυρίως ερμηνευτικό, χρωματίζει την εξέλιξη των γεγονότων: χρόνος δίσσεκτος, μήνες οργισμένοι, σαν καλαμιά στον κάμπο, έλεγαν ανθρωπινή ομιλία.

Τα πρόσωπα της αφήγησης αποκτούν την ιδιαιτερότητά τους και την ταυτότητά τους όχι μέσα από την παντογνωστική οπτική του αφηγητή, αλλά από τα διαλογικά μέρη· ο αφηγητής αποσύρεται από τη σκηνή, για να φανεί η οπτική των δρώντων προσώπων σε μια θαυμαστή ισορροπία λόγων συζυγική: Κωνσταντής-μάνα (στο οικογενειακό συμβούλιο)/ μάνα-Κωσταντής (στο ανακάλεμα)/ Κωσταντής-Αρετή (στη Βαβυλώνα)/ Αρετή-Κωσταντής (στο γυρισμό)· με τον τελευταίο διάλογο Αρετής-μάνας ο κύκλος έχει ολοκληρωθεί: επανέρχεται η αφήγηση στο ίδιο σκηνικό απ' όπου άρχισε: στο σπίτι, οι δύο γυναίκες πάλι μαζί. Με τον τρόπο αυτό η κεντρική αντίθεση του κειμένου έχει αναδειχτεί (άλλωστε όλος ο αφηγηματικός κόσμος του κειμένου στηρίζεται σε μία σειρά αντιθέσεων ζωής και θανάτου).

Το μεγαλύτερο σε έκταση διαλογικό μέρος είναι αυτό των στίχων 45-65 στο "οδοπορικό αγώνιας". Τι εξυπηρετεί αυτή η προνομιακή θέση της σκηνής; 3 φορές μιλούν τα πουλιά, 3 φορές ρωτά η Αρετή, 3 φορές απαντά ο Κωσταντής (κατά την ομηρική τεχνική). Είναι ένας τρό-

πος να επιβραδυνθεί η αφήγηση, να χαλαρώσει ο γοργός ρυθμός μετά την κορύφωση της περιπέτειας στους στίχους 31-32, να δοθεί εναργέστερα το τραγικό του γυρισμού και να προετοιμαστεί ψυχολογικά η Αρετή πριν από την αναγνώριση (γνώριμο μοτίβο στην ομηρική αναγνώριση). Τραγικότητα και δραματικότητα τα χαρακτηριστικά της εικονοπλασίας αυτής. Η περιγραφή στην εναλλαγή με την αφήγηση έχει μια ιδιαίτερη λειτουργία. Στους στίχους 70-74 η χρονική ροή της αφήγησης έχει σταματήσει το στατικό μοτίβο του χώρου έχει υποσκελίζει το δυναμικό του χρόνου. Η Αρετή έχει πια υποψιαστεί τι σημαίνουν όλα τούτα μετά τα "σημάδια" των πουλιών. Το σκηνικό έχει φωτιστεί κατάλληλα με τον ανθρώπινο πόνο τόσο, ώστε "κατά το εικόν και το αναγκαίον" ακούγεται η τραγικότητα της μάνας στο στίχο 80: έχει αποξεχάσει το νόημα της λέξης "μάνα". Η μετάβαση στο τελευταίο αφηγηματικό μέρος έχει ολοκληρωθεί: 3 ρήματα, 3 διαδοχές γεγονότων (στίχος 82).

Αφηγηματικός χρόνος

Ο χρόνος της αφήγησης είναι μικρότερος από το χρόνο της ιστορίας ο οποίος διαρκεί χρόνια. Με τις αφηγηματικές περιλήψεις (στ.18-21,33,42) και παραλείψεις των γεγονότων που δεν προσθέτουν κάτι σημαντικό στην εξέλιξη της υπόθεσης, αναδεικνύεται ένα από τα κύρια γνωρίσματα του τραγουδιού: η αποφυγή του περιττού και δευτερεύοντος και η εμμονή στο ουσιώδες. Ο χρόνος της αφήγησης επιμηκύνεται με την επιβράδυνση που προσφέρει η περιγραφή των στίχων (70-74, ενώ οι ισοχρονίες των διαλογικών μερών, που καλύπτουν και τη μεγαλύτερη έκταση, δραματοποιούν τα λόγια. Το χρονικό ποίον των ρημάτων (με τις εναλλαγές παρατατικού, ενεστώτα, αορίστου) τονίζει κατά περίπτωση την επιλογή του δημιουργού στο χειρισμό του αφηγημένου χρόνου.

Η ανάλυση αυτή είναι κατ' ανάγκην σύντομη και σχηματική "σκοπό έχει να δείξει πως η αφηγηματική τεχνική δεν είναι ένα επί πλέον στοιχείο στην ανάγνωση των κειμένων, κι ένας επιπρόσθετος φόρτος απομνημόνευσης όρων για τους μαθητές, αλλά ένα τρόπος, που μας δίνει κάποιους άξονες μελέτης, με στόχο να αποκωδικοποιηθεί το περιεχόμενο μέσα από την τεχνική. Λιγότερο δύσκαμπτος και σχολαστικός από τα μοντέλα αφήγησης των πρώτων δομιστών ((Propp, Bremond, Greimas, Todorov) με τα οποία ανιχνεύεται η βαθιά δομή των κειμένων, ο τρόπος της αφηγηματολογίας κινείται στην επιφανειακή δομή, με μεγαλύτερα περιθώρια ελευθερίας στην πρόσληψη και την ερμηνεία τους.

ΑΦΗΓΗΤΗΣ	ΜΗΔΕΝΙΚΗ ΕΣΤΙΑΣΗ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ , ΕΣΤΙΑΣΗ
Πρωτοπρόσωπος	Λουκής Λάρας του Βικέλα	Το μόνον της ζωής του τα- ξειδίου του Βιζυηνού
Τριτοπρόσωπος	Τα παραμύθια Τα ομηρικά έπη	Η Φόνισσα του Παπαδια- μάντη

Βασική βιβλιογραφία

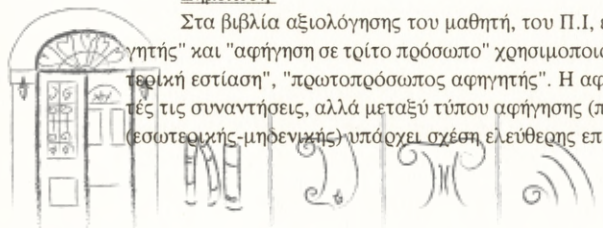
1. Γ. Βελουδής, Γραμματολογία, θεωρία της Λογοτεχνίας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1999 (ενότητα αφήγηση).
2. Γ. Μ. Βιζυηνός, Νεοελληνικά διηγήματα, εκδ. Εστία, Αθήνα 1996
3. Έκφραση έκθεση" Λυκείου Α' Τόμος, ΟΕΔΒ, βιβλίο του μαθητή, βιβλίο του καθηγητή (ενότητα αφήγηση)
4. Λεξικό Λογοτεχνικών όρων ΠΙ, ΟΕΔΒ
5. Π. Μουλλάς, Παλίμψηστα και μη, εκδ. στιγμή, Αθήνα 1992 (οι μεταμορφώσεις του αφηγητή).
6. Γ. Παγανός, Η νεοελληνική πεζογραφία, τόμ. α και β, εκδ. Κώδικας
7. Κ. Πολίτης EROICA, εκδ. Εστία, Αθήνα 1999 Η εισαγωγή "συμβολικές και ειρωνικές δομές στην EROICA" Peter MacKridge
8. Δ. Τζιόβας, Μετά την αισθητική, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987, σελ. 41-73
9. Δ. Τζιόβας, Το παλίμψηστο της Ελληνικής αφήγησης, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993
10. Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1987 (υπό επανέκδοση).
11. J. Culler, Λογοτεχνική θεωρία, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης (σελ. 113-129).
12. G. Genette, M. Mathieu-Colas, L. Mrin, Τα όρια της διήγησης, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987.
13. Henry James, Η τέχνη της μυθοπλασίας, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1984.
14. Massino Peri, Δοκίμια αφηγηματολογίας, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης 1994
15. Paul Ricoeur, Η αφηγηματική λειτουργία, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990.
16. Franz K. Stanzel, Η θεωρία της αφήγησης, University studio press, Θεσ/κη 1999

Σημείωση

Στα βιβλία αξιολόγησης του μαθητή, του Π.Ι, είναι φανερό πως ο όρος "παντογνώστης αφηγητής" και "αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο" χρησιμοποιούνται ως ισοδύναμοι, καθώς και οι όροι "εσωτερική εστίαση", "πρωτοπρόσωπος αφηγητής". Η αφηγηματολογία δε θεωρεί προκαθορισμένες αυτές τις συναντήσεις, αλλά μεταξύ τύπου αφήγησης (πρωτοπρόσωπης-τριτοπρόσωπης) και εστίασης (εσωτερικής-μηδενικής) υπάρχει σχέση ελεύθερης επιλογής.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΜΑΣΤΡΑΠΑΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, δ. φ., Καθηγητής Δ. Ε.

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Είναι προφανές ότι η ιστοριογραφία συνδέεται άμεσα με τα ιδεολογικά ρεύματα και τις αντιλήψεις κάθε εποχής, ενίοτε υπηρετεί τους στόχους που, στο πλαίσιο μιας συγκυρίας, προβάλλει και επιδιώκει να επιτύχει μια συγκεκριμένη κοινωνία. Έτσι, πολλές φορές η ιστοριογραφία «κλήθηκε» να υπηρετήσει πολιτικές ή και άλλου είδους σκοπιμότητες.

Η ελληνική ιστοριογραφία από την πλευρά της, με πρώτο τον Κων. Παπαρρηγόπουλο, υπηρέτησε την ιδέα του ελληνικού έθνους και της συνέχειάς του. Από το πλαίσιο αυτό, όπως ήταν φυσικό άλλωστε, δεν ξέφυγε και η σχολική ιστοριογραφία.

Τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας ήταν γραμμένα με τρόπο αφηγηματικό, πρόβαλλαν τα θαυμαστά και εξαιρετά έργα προσώπων και υπηρέτησαν κάθε φορά τους εκπαιδευτικούς ή εθνικούς στόχους που η πολιτεία έθετε. Ελάχιστες ήταν οι εξαιρέσεις συγγραφέων, που καινοτόμησαν επηρεασμένοι από τις εκπαιδευτικές και ιστοριογραφικές εξελίξεις της εποχής τους. Ωστόσο, η σχολική ιστοριογραφία είχε και έχει τον αντικτυπό της στη σχολική πράξη. Η διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας, προσαρμοσμένη τις περισσότερες φορές στον τύπο και το γράμμα του σχολικού εγχειριδίου, συνέβαλλε στη σειρά αναπαραγωγή της γνώσης και κατ' επέκταση στην αλώθηση του μαθητή από το διδακτικό αντικείμενο.

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η σύγχρονη ιστοριογραφία δεν απορρίπτει την αφήγηση, αντίθετα την θεωρεί μέρος της ιστορικής συγγραφής και σημείο εκκίνησης ή αναφοράς της διδακτικής διαδικασίας, συγχρόνως δεν απορρίπτει κανέναν απ' όλους τους άλλους τρόπους μελέτης και ανάλυσης του παρελθόντος. Σύμφωνα με την άποψη του F. Braudel «ιστορία είναι το άθροισμα όλων των δυνατών ιστοριών, ένα σύνολο από τεχνικές και απόψεις του χτες, του σήμερα, του αύριο». Θα μπορούσαμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι η σύγχρονη ιστοριογραφία συνδυάζει όλες τις ιστοριογραφικές τάσεις-θεωρίες και πρακτικές των ιστορικών σχολών –ξεκινώντας το 19ο αιώνα, από τη σχολή του θετικισμού, μέχρι και τις ημέρες μας, που διερευνάται, μεταξύ των άλλων, η σχέση ανάμεσα στις μεθόδους της λογοτεχνικής κριτικής και της ιστορικής επιστήμης (σχολή του νέου ιστορικισμού).

Παράλληλα, η σχολική ιστοριογραφία έχει επηρεαστεί από τις σύγχρονες ιστοριογραφικές τάσεις. Είναι πλέον στις μεθόδους της πλουραλιστική και στις πρακτικές της εκλεκτιστική. Έτσι, η ποικιλία των μεθόδων και των τεχνικών που χρησιμοποιεί για την προσέγγιση του παρελθόντος, παλαιών και νέων, –όπως είναι η αξιοποίηση των ιστορικών πηγών, η «ανάγνωση» και η ερμηνεία εικόνων, η αφήγηση, η ανάλυση, η σύνθεση και η σύγκριση ιστορικών φαινομένων, η εφαρμογή των μέσων της μουσειοπαιδαγωγικής, οι μέθοδοι και οι γνώσεις της αρχαιολογίας, η έρευνα της τοπικής ιστορίας, η διαθεματική προσέγγιση ιστορικών ζητημάτων κ.ά.– επιτρέπει στο συγγραφέα του σχολικού εγχειριδίου και στο δάσκαλο την επιλογή ενός συνδυασμού μεθόδων, βάσει των οποίων θα υπηρετήσει κάθε φορά τους στόχους που θέτει. Οι παράμετροι που επηρεάζουν την επιλογή ιδιαίτερα των μεθόδων διδασκαλίας δεν είναι μόνο η επίτευξη των στόχων, αλλά και οι συνθήκες διδασκαλίας, όπως η υλικοτεχνική υποδομή, οι δυνατότητες του καθηγητή, το επίπεδο των μαθητών, το ωρολόγιο πρόγραμμα κ.ά., αλλά κυρίως το σχολικό εγχειρίδιο. Σήμερα, η ελληνική σχολική πραγματικότητα έχοντας μπροστά της τις εμπειρίες του παρελθόντος αλλά και τις καινούριες εκπαιδευτικές ανάγκες σε ό,τι αφορά το μάθημα της Ιστορίας είναι υποχρεωμένη να προσαρμοστεί στα σύγχρονα δεδομένα.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Πρωταρχικοί σκοποί του μαθήματος που καλείται να υπηρετήσει και το σχολικό εγχειρίδιο αλλά και ο διδάσκων είναι η διαμόρφωση ιστορικής σκέψης και η ανάπτυξη ιστορικής συνείδησης. Η διαμόρφωση ιστορικής σκέψης δίνει τη δυνατότητα στο μαθητή να κατανοεί τα ιστορικά φαινόμενα και να τα συσχετίζει, ενώ η ανάπτυξη ιστορικής συνείδησης τον βοηθά ιδιαίτερα στην κατανόηση και την ερμηνεία των ανθρώπινων ενεργειών. Ειδικότερα, οι μαθητές από τη μελέτη της Ιστορίας

α) θα κατανοήσουν ότι:

- Η ιστορική γνώση δεν περιορίζεται στην ελληνική ιστορία αλλά επεκτείνεται και στη γνώση της ιστορίας των άλλων λαών.

- Το ιστορικό παρελθόν αποτελεί ολότητα για κάθε εξεταζόμενη περίοδο, η οποία διαμορφώνεται από όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό κ.ά.) και τις αλληλεπιδράσεις τους.

- Τα ιστορικά γεγονότα είναι πολύμορφα και βρίσκονται σε αιτιακή σχέση μεταξύ τους.

- Οι ιστορικοί όροι και οι ιστορικές έννοιες έχουν ειδικό περιεχόμενο που πρέπει να είναι διευκρινισμένο και γνωστό.

- Η ιστοριογραφία είναι επιλεκτική διαδικασία γεγονότων του παρελθόντος, βασισμένη στις πηγές.

- Ο κάθε ιστορικός έχει τη δική του οπτική προσέγγισης του παρελθόντος.

- Οι ιστορικές πηγές επιλέγονται με αυστηρά κριτήρια που προσδιορίζονται κάθε φορά από το είδος των ιδίων των πηγών και την εποχή τους.

β) θα συνειδητοποιήσουν ότι:

- Ο ελληνικός λαός έχει τη δική του πολιτιστική ταυτότητα.

- Η ιστορική πορεία του Ελληνισμού συνδέεται με την πορεία άλλων λαών και πολιτισμών.

- Ο σύγχρονος παγκόσμιος πολιτισμός είναι το αποτέλεσμα της συνεισφοράς των επιμέρους πολιτισμών.

- Η αποδοχή της ετερότητας, δηλαδή η ανοχή και ο σεβασμός των διαφορετικών χαρακτηριστικών των λαών και των πολιτισμών τους, είναι αναγκαίος παράγοντας για την εξέλιξη του σύγχρονου πολιτισμού.

- Η αίσθηση ατομικής και συλλογικής ευθύνης του ανθρώπου είναι απαραίτητη για την καλύτερη λειτουργία της κοινωνίας και την πρόοδο του πολιτισμού.

• Η ενεργός συμμετοχή του κάθε ανθρώπου, του υπεύθυνου πολίτη, συμβάλλει στη διαμόρφωση του παρόντος.

ΚΥΡΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στην επίτευξη των προαναφερόμενων σκοπών δεν συμβάλλει μόνο το περιεχόμενο των ιστορικών γνώσεων που παρέχει το εγχειρίδιο Ιστορίας αλλά και άλλοι παράγοντες που λειτουργούν καθοριστικά στη διαμόρφωσή του, όπως είναι η εικονογράφηση, τα παραθέματα και οι ασκήσεις ή οι δραστηριότητες. Οι παράγοντες αυτοί λειτουργούν συμπληρωματικά προς το γνωστικό αντικείμενο και βοηθητικά όσον αφορά την εμπέδωσή του από το μαθητή. Αποτελούν, χωρίς αμφιβολία, αναπόσπαστο μέρος της γνώσης που καλείται να προσεγγίσει ο μαθητής.

Η εικονογράφηση περιλαμβάνει εκτός από τις φωτογραφίες, σχέδια, χάρτες και πίνακες που υπηρετούν τους ακόλουθους στόχους:

- προκαλούν το ενδιαφέρον του μαθητή .
- λειτουργούν αποτελεσματικά για την απόκτηση γνώσεων μέσω του οπτικού μηνύματος που δίνουν.
- διευκολύνουν τους συσχετισμούς και τις συγκρίσεις, την ανάλυση και τη σύνθεση δεδομένων και γενικότερα βελτιώνουν την κριτική ικανότητα του μαθητή .
- συμβάλλουν στην καλλιέργεια της αισθητικής, ιδιαίτερα σ' ό,τι αφορά την παρουσίαση έργων τέχνης" και τέλος
- παρέχουν συμπληρωματικές γνώσεις ή εστιάζουν το ενδιαφέρον σε κάποιο σημείο της εικόνας μέσω των υπότιτλών της.

Τα παραθέματα είναι αποσπάσματα κειμένων που σχετίζονται με το γνωστικό αντικείμενο και λειτουργούν κατά κάποιο τρόπο ως ιστορικές πηγές. Παρέχουν περισσότερες πληροφορίες για κάποιο γεγονός ή δίνουν γι' αυτό διαφορετική ερμηνεία. Σκοπός τους δεν είναι η επικύρωση των απόψεων που ο συγγραφέας του εγχειριδίου προβάλλει, αλλά η αξιοποίησή τους από το μαθητή. Με τη μελέτη των παραθεμάτων επιτυγχάνονται τα ακόλουθα:

- διευκολύνεται η διακρίση των σημαντικών από τα λιγότερα σημαντικά

ΤΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

- αναπτύσσεται η ικανότητα περιγραφής και ανάλυσης γεγονότων ή καταστάσεων.
- βελτιώνεται η κριτική ικανότητα από την εξαγωγή συμπερασμάτων και τη σύγκριση διαφορετικών απόψεων.
- εθίζεται ο μαθητής στην έρευνα που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση της ιστορικής μελέτης.

Οι ασκήσεις και οι δραστηριότητες σκοπό έχουν να συμβάλουν στην ενεργητική συμμετοχή του μαθητή. Με τις ασκήσεις και τις δραστηριότητες ενισχύεται η γνώση αναπτύσσεται η κριτική σκέψη. Διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, σ' αυτές που οι μαθητές μπορούν να τις απαντήσουν χωρίς προετοιμασία και σε εκείνες, που, για να απαντηθούν, χρειάζεται ιδιαίτερη μελέτη. Μια κατηγορία ασκήσεων αποτελούν εκείνες που αναφέρονται σε λογοτεχνικό κείμενο με ιστορικό ή ιστορικοφανές περιεχόμενο. Η χρησιμοποίηση ποιημάτων ή ιστορικών μυθιστορημάτων δίνει τη δυνατότητα στο μαθητή να προσεγγίσει βιωματικά παλαιότερες εποχές. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι κείμενα λογοτεχνικά που έχουν δημιουργηθεί σε νεότερες περιόδους από εκείνη στην οποία αναφέρονται, δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση ιστορικές πηγές.

Σήμερα, ο εκδημοκρατισμός της εκπαίδευσης και η διάδοση των ιστορικών γνώσεων με μέσα, όπως ο τύπος, η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, το διαδίκτυο, βοήθησαν στη διαφώτιση του πολίτη και του απέδειξαν ότι η ιστορία χρησιμοποιείται από την πολιτική.

Έτσι, ο μαθητής συνειδητοποιεί αυτό που ένας σύγχρονος ιστορικός, ο Marc Ferro, ονόμασε ιστορία υπό επιτήρηση. Επειδή η Ιστορία έχει γίνει διακύβευμα με αποτέλεσμα η διδασκαλία της να είναι αντικείμενο αμφισβήτησης, η αποστολή του ιστορικού και του εκπαιδευτικού, που διδάσκει το μάθημα της Ιστορίας, είναι η διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης και η κατανόηση του παρελθόντος προς όφελος του παρόντος.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Περιεχόμενο διδακτικής ενότητας

Το περιεχόμενο της διδακτικής ενότητας πρέπει να είναι 2-3 σελίδες συμπεριλαμβανομένων των παραθεμάτων και των εικόνων. Καλόν εί-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΕΛΕΤΩΝ

ναι να αναλύεται σε επιμέρους νοηματικές ενότητες που μπορεί να ταυτίζονται ή όχι με τις ενότητες του σχολικού εγχειριδίου.

2. Πορεία διδακτικής προσέγγισης της ενότητας

A. Προετοιμασία της διδακτικής ενότητας

B. Πραγματοποίηση της διδασκαλίας

A. Προετοιμασία της διδακτικής ενότητας

Προσεγμένη και επαρκής προετοιμασία προοιωνίζεται την επιτυχή έκβαση της διδασκαλίας. Ο διδάσκων πρέπει: 1) να καθορίσει τους στόχους της ενότητας που πρόκειται να διδάξει και 2) να επιλέξει τις μεθόδους και τις τεχνικές με τις οποίες θα επεξεργαστεί το περιεχόμενο της ενότητας, ώστε να επιτύχει το καλύτερο δυνατόν αποτέλεσμα.

1. Διδακτικοί στόχοι της ενότητας

Θα πρέπει να προσδιοριστούν με σαφήνεια και να αφορούν στην κατανόηση και τη γνώση του αντικειμένου διδασκαλίας από το μαθητή αλλά και στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητάς του.

2. Μέθοδοι και τεχνικές επεξεργασίας της ενότητας

Θα πρέπει να προσδιοριστούν και να επιλεγούν εκείνες που υπηρετούν κάθε φορά καλύτερα το συγκεκριμένο αντικείμενο της διδασκαλίας.

α) Μέθοδοι επεξεργασίας

- **Ερμηνευτική Προσέγγιση.** Επιτυγχάνεται με την αφήγηση, όπου κρίνεται αναγκαία, και το διευθυνόμενο διάλογο.
- **Διερευνητική διαδικασία.** Επιτυγχάνεται κυρίως με την αξιοποίηση παραθεμάτων, εικόνων, πινάκων και χαρτών.

β) Τεχνικές επεξεργασίας

- **Αξιοποίηση του σχολικού εγχειριδίου**
- **Διαγραμματική καταγραφή του περιεχομένου της διδακτικής ενότητας**
- **Αξιοποίηση εποπτικού υλικού.**
- **Διαμόρφωση πλαισίου για τις έννοιες-κλειδιά**
- **Αξιολόγηση της διδακτικής διαδικασίας**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ

Β. Πραγματοποίηση της διδασκαλίας/Διεξαγωγή του μαθήματος

1. Σύνδεση με την προηγούμενη διδακτική ενότητα

• Επιλύονται απορίες μαθητών που εξακολουθούν να υπάρχουν και μετά ακόμη τη μελέτη της προηγούμενης διδακτικής ενότητας. Με τη βοήθεια του διδάσκοντος οι απαντήσεις δίνονται από τους ίδιους τους μαθητές.

• Επισημαίνονται τα κύρια σημεία της ενότητας μέσω ερωτήσεων του διδάσκοντος.

• Αξιοποιούνται εργασίες των μαθητών που πιθανόν να έχουν ανατεθεί στο προηγούμενο μάθημα, εάν υπάρχει ευχέρεια χρόνου. (Η πρώτη αυτή φάση πραγματοποίησης της διδασκαλίας διαμορφώνει κριτήρια αθροιστικής αξιολόγησης.

2. Αφόρμηση

Είναι δυνατό να επιχειρηθεί με ποικίλους τρόπους:

• Αναφορά σε σημεία της προηγούμενης ενότητας και σύνδεσή τους με το νέο γνωστικό αντικείμενο.

• Αναφορά σε γνωστά γεγονότα της καθημερινής ζωής ή σε γεγονότα της επικαιρότητας.

• Ανάγνωση ενός παραθέματος του σχολικού εγχειριδίου ή ενός μικρού κειμένου που έχει επιλεγεί από τον διδάσκοντα.

• Παρουσίαση εικόνων ή χαρτών κ.ά.

3. Παρουσίαση της διδακτικής ενότητας

Πραγματοποιείται μέσω των μεθόδων και των τεχνικών επεξεργασίας της ενότητας που έχουν επιλεγεί κατά τη φάση της προετοιμασίας.

Ερμηνευτική Προσέγγιση του περιεχομένου. Ο διδάσκων στην πορεία του μαθήματος άλλοτε αφηγείται και άλλοτε θέτει κατάλληλα επιλεγμένα ερωτήματα, που είναι δυνατό να απαντηθούν από το σύνολο των μαθητών.

Διαγραμματική παρουσίαση του περιεχομένου. Δίνεται στον πίνακα από τον διδάσκοντα προοδευτικά με την αναγραφή των κύριων σημείων του μαθήματος εν είδει τίτλων. Καλό είναι να αποφεύγεται η απόδοση ολόκληρου του διαγράμματος από την αρχή του μαθήματος.

Διερευνητική διαδικασία. Επιτυγχάνεται με την αξιοποίηση παραθεμάτων

του εγχειριδίου. κειμένων που έχει επιλέξει ο διδάσκων και εικόνων. Μπορεί να πραγματοποιηθεί παράλληλα με την ερμηνευτική προσέγγιση, όπου και όταν δίνεται η κατάλληλη ευκαιρία.

Έννοιες-κλειδιά. Ο διδάσκων στην πορεία του μαθήματος επισημαίνει ιστορικές έννοιες/όρους που θα πρέπει να προσέξουν οι μαθητές και τις καταγράφει σε διακεκριμένο τμήμα του πίνακα.

4. Αξιολόγηση της διδακτικής διαδικασίας

Η αξιολόγηση είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί σε συνδυασμό με την ερμηνευτική προσέγγιση της ενότητας, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στο διδάσκοντα, εάν διαπιστώσει αδυναμίες, να τροποποιήσει την πορεία της διδακτικής του διαδικασίας, για να γίνει αποτελεσματικότερη (**διαμορφωτική αξιολόγηση**). Η αξιολόγηση ωστόσο, είναι απαραίτητη στην τελευταία φάση της διδακτικής διαδικασίας. Ο διδάσκων μπορεί να χρησιμοποιήσει τις ασκήσεις και τις δραστηριότητες του σχολικού εγχειριδίου ή να διαμορφώσει δικές του, τέτοιες ώστε οι μαθητές που έχουν παρακολουθήσει το μάθημα, να είναι σε θέση να απαντήσουν. Για τις απαντήσεις μπορεί οι μαθητές να βοηθηθούν από το διάγραμμα και τις έννοιες-κλειδιά (αθροιστική αξιολόγηση).

5. Επαναληπτική επισήμανση των κύριων σημείων

Η επανάληψη γίνεται, εάν υπάρχει περιθώριο χρόνου. Επιτυγχάνεται με την επισήμανση των εννοιών-κλειδιών. Ο διδάσκων τέλος, εάν κρίνει απαραίτητο, μπορεί να αναθέσει περιορισμένης έκτασης εργασίες κατ' οίκον, παράλληλα με τη μελέτη της ενότητας που θα γίνει βάσει του σχολικού εγχειριδίου.

Σημείωση: Πρόκειται για ενδεικτική πρόταση διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τον διδάσκοντα, προσαρμοσμένη στις προδιαγραφές και τις ανάγκες της τάξης του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Θεωρία της Ιστορίας

Bloch M., Απολογία για την Ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού, μετ. Κ. Γαλανάκης, Εναλλακτικές εκδόσεις/ Δοκίμια 2/ Αθήνα 1994

Braudel F., Μελέτες για την Ιστορία, μετ. Θ. Βαρώων, Ρ. Σταρούλη, Ε.Μ.Ν.Ε. Μνημίων, Αθήνα

1987

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ

- Cart E., Τι είναι Ιστορία. Σκέψεις για τη θεωρία της ιστορίας και το ρόλο του ιστορικού. μετ. Α. Παλπάς, Γνώση, Αθήνα 1999
- Dosse F., Η ιστορία σε ψίχουλα, μετ. Αγγ. Βλαχοπούλου, Παν. Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000
- Duby D., Η Ιστορία συνεχίζεται, μετ. Ρ. Σαυρίδη-Πατρικίου, Ολκός/Μικρή Αρκτος, Αθήνα 1995
- Encyclopédie de la Pléiade Ιστορία και μέθοδοί της, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1981
- Α'. Γενικά προβλήματα, μετ. Ε. Στεφανάκη
- Β' 1. Μεθοδική αναζήτηση των μαρτυριών: Παραδοσιακές βοηθητικές επιστήμες. Εικονιστικές μαρτυρίες, μετ. Σ. Συμεωνίδης
- Β' 2. Μεθοδική αναζήτηση των μαρτυριών: Παραδοσιακές βοηθητικές επιστήμες. Γραπτές μαρτυρίες, μετ. Ε. Στεφανάκη
- Β' 3. Μεθοδική αναζήτηση των μαρτυριών: Πρόσφατα μέσα διάδοσης, ηχογραφημένες μαρτυρίες, σύγχρονοι προσανατολισμοί, μετ. Ε. Στεφανάκη
- Γ'. Διατήρηση και παρουσίαση των μαρτυριών, μετ. Π. Αναστόπουλος
- Δ'. Οι μαρτυρίες και η κριτική τους αξιοποίηση, μετ. Χ. Πατάζογλου Παράρτημα. Χρονολογικοί πίνακες, μετ. Κ. Μιτσotάκη
- Ferro M., Η Ιστορία υπό επιτήρηση, μετ. Β. Τομανάς, Νησίδες, Σκόπελος 1999
- Goff J. Le, Nora P., Το έργο της Ιστορίας, μετ. Κ. Μιτσotάκη, Ν. Σαββάτης, τ. Α,Β,Γ, Ράππα, Αθήνα 1975
- Goff J. Le, Ιστορία και μνήμη, μετ. Ε. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1998
- Hobsbawm E., Η συμβολή του Καρόλου Μαξ στην επιστήμη της Ιστορίας, μετ. Α. Πολίτης, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, Αθήνα 1981
- Hobsbawm E., Για την Ιστορία, μετ. Π. Ματάλας, Θεμέλιο, Αθήνα 1998 I
- Iggers G., Η Ιστοριογραφία στον 20ο αιώνα, μετ. Π. Ματάλας, Νεφέλη, Αθήνα 1999
- Καραγιαννόπουλος Ι., Εισαγωγή στην τεχνική της επιστημονικής ιστορικής εργασίας, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993
- Καραγιαννόπουλος Ι., Εισαγωγή στην επιστήμη της Ιστορίας, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989
- Καστοριάδης Κ., Είμαστε υπεύθυνοι για την Ιστορία μας, μετ. Τ. Παπαδοπούλου, Πόλις, Αθήνα 2001
- Κόκινος Γ., Από την Ιστορία στις Ιστορίες, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1998
- Koselleck R., Wehler H.-U., κ.ά., Αναζητήσεις της νεότερης γερμανόφωνης ιστοριογραφίας. μετ. Μ. Παπαθανασίου, Κ. Ράπτης, Δ. Μαρχάτου, Ε.Μ.Ν.Ε. -Μνήμων, Αθήνα 2000
- Levi-Strauss Cl., Φυλή και Ιστορία, μετ. Ευρ. Πατάζογλου, Γνώση, Αθήνα 1995
- Marwick A., Εισαγωγή στην Ιστορία, μετ. Κ. Τρίγκου, The Open University, Π. Κουτσουμπός, Αθήνα
- Nietzsche F., Ιστορία και ζωή, μετ. Ν. Σκουτερόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1993
- North D. C., Δομή και μεταβολές στην οικονομική ιστορία, μετ. Α. Αλεξιάδη, Κριτική, Αθήνα 2000
- Παταϊωάννου Κ., Κόσμος και Ιστορία, Εναλλακτικές Εκδόσεις/ Θεωρία 20, Αθήνα 2000
- Thuillier G., Tulard J., Οι Ιστορικές Σχολές, μετ. Κ. Καψαμπέλη, Que sais-je?, Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993
- Χρηστού Χ., Πολιτισμός και Ιστορία, Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη 1973
- Walsh W. H., Εισαγωγή στη φιλοσοφία της Ιστορίας, μετ. Φ. Βάρος, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1982

Διδακτική της Ιστορίας

- Αβδελά Ε., Ιστορία και σχολείο, Νήσος, Αθήνα 1998
- Αντωνιάδης Λ., Η διδακτική της Ιστορίας, Πατάκη, Αθήνα 1995
- Αποτριν Ι., Η καλλιτεχνική αγωγή στο σχολείο, μετ. Μ. Καρρά, Νεφέλη, Αθήνα 2000
- Βαγιανός Γ., Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα, Έλλην, Αθήνα 1995
- Βεντούρα Λ., Μετανάστευση και Έθνος, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, Αθήνα 1994
- Βρεττός Γ., Σχεδιασμός και αξιολόγηση Αναλυτικού Προγράμματος Ιστορίας, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996
- Βώρος Φ. Κ., Τρόποι σπουδής και διδασκαλίας της Ιστορίας, Παπαδήμα, Αθήνα 1988
- Βώρος Φ. Κ., Συμβολή στην ιστορία της έννοιας του έθνους, ένθετο στο Εκπαιδευτικά, τ. 44, Αθήνα 1997
- Γιαννόπουλος Γ., Δοκίμια θεωρίας και διδακτικής της Ιστορίας, Βιβλιογονία, Αθήνα 1997
- Γουντάκης Ι., Διδακτική της Ιστορίας, Τα Εκπαιδευτικά, τ. 37-38, 1995
- Δάλλκος Γ., Η χρήση της εικόνας στη διδασκαλία της Ιστορίας, Τα Εκπαιδευτικά, τ. 1819, 1990
- Δάλλκος Γ., Σχολείο και μουσείο, Καστανιώτη, Αθήνα 2000
- Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Η διδασκαλία της Ιστορίας στη Μέση Εκπαίδευση, Γρηγόρη, Αθήνα 1988
- Κυρκίνη Α., Η εξέλιξη της ιστοριογραφίας και η επίδρασή της στη σχολική πράξη, Νέα Παιδεία, τ. 89, Αθήνα 1999
- Μαυροσκούφης Δ. Κ., Εμπειρίες και απόψεις μαθητών και φοιτητών σχετικές με το μάθημα της Ιστορίας: Θεωρητικά ζητήματα και εμπειρική έρευνα, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999
- Ξωχέλλης Π., Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Γυμνάσιο και το Λύκειο: Ερευνητική συμβολή στη διδακτική της Ιστορίας, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000
- Πετράτος Π., Η ιστορία και το μάθημα της Ιστορίας, Φιλολογική, Τ. 60, 1997
- Π.Ε.Φ. - Σεμινάριο 3, Ιστορία, Αθήνα 1984
- Π.Ε.Φ. - Σεμινάριο 9, Το μάθημα της Ιστορίας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση, Αθήνα 1988
- Π.Ε.Φ. - Σεμινάριο 17, Εθνική συνείδηση και ιστορική παιδεία, Αθήνα 1994
- Π.Ε.Φ. - Σεμινάριο 19, Ο αρχαίος κόσμος στα σύγχρονα αναλυτικά προγράμματα της Β/βάθμιας εκπαίδευσης, Γρηγόρη, Αθήνα 1999
- Π.Ε.Φ. - Σεμινάριο 21, Θεωρητικά προβλήματα και διδακτική της Ιστορίας, Γρηγόρη, Αθήνα 1999
- Σκουλάτος Β., Ιστορική μνήμη και εκπαίδευση, Νέα Παιδεία, Τ. 57, 1981
- Σκουλάτος Β., Το μάθημα της Ιστορίας στο ελληνικό σχολείο κατά την τελευταία εικοσαετία: εγγενείς παθογένειες και προσπάθειες ανανέωσης, Νέα Παιδεία, τ. 81, 1997
- Φραγκουδάκη Α., Δραγώνα Θ. (επιμ.), «Τι είν' η πατρίδα μας; » Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ**

**ΜΟΣΧΟΝΑ-ΜΑΡΑΓΚΑΚΗ ΕΥΡΩΠΗ, Σχολική Σύμβουλος φιλολό-
γων Ζακύνθου, Κεφαλονιάς, Ιθάκης**

ΠΑΝΑΓΗΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ή ΠΑΚΙΟΛΟΣ (1872 - 1962)

ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΣΤΟ “ΖΙΖΑΝΙΟ” ΕΡΓΑ ΤΟΥ

Ricordo de Italia

Έπαθα, είδα κι άκουσα εβδομηντάρης γέρος
και αν για την Κεφαλονιά γράφω ιδιαιτέρως
αυτό το κάνω επειδή από τους θεατρίνους
κι από τους Ούνους πιο στερνά σ' αυτήν
γνώρισα τα δεινά
τους γόους και τους θρήνους.
Γνωρίζοντάς το κάλλιστα πως η αυτή σβιλλάδα
που πνέει στην Κεφαλονιά, φυσά εις όλο τον ντουινιά
και σ' όλη την Ελλάδα.
Και θέλησε η Μούσα μου ως είδος διαθήκης
εις τας μελλούσας γενεάς ενθύμιο ν' αφήσει.

Π.Γ. Γεωργόπουλος ή Χωριάτης

Ο Παναγής Γερασ. Γεωργόπουλος ή Πακιόλος, αυτοδίδακτος σατιρικός ποιητής, με πηγαίο, πλούσιο ταλέντο, υπήρξε βασικός συνεργάτης του Γεωργίου Γερ. Μολφέτα¹, συντάκτη και εκδότη της πολιτικοσατιρικής εφημερίδας της Κεφαλονιάς “Ζιζάνιο”².

Η συνεργασία αυτή, με βάση τα υπάρχοντα στο “Ζιζάνιο” κείμενα του Π. Γεωργόπουλου, πρέπει να άρχισε το 1909. Στο φύλλο της εφημερίδας με αρ. 518 και ημερομηνία 25 Ιανουαρίου 1909 βρίσκουμε καταχωρημένο το έργο “Αγροτική Μούσα” με υπογραφή “Χωριάτης”.

Η συνεργασία αυτή πάντα με βάση τα καταχωρημένα στο “Ζιζάνιο” έργα του “Χωριάτη” συνεχίστηκε μέχρι και το τελευταίο φύλλο αρ. 910/19.5.1916, όπου δημοσιεύτηκε το ποίημα.

Με το θάνατο του Γ. Μολφέτα σταμάτησε η κυκλοφορία της εφημερίδας, στα φύλλα της οποίας έλαμψαν με ποικίλα έργα τους κάποια από τα πλέον φωτεινά πνεύματα της εποχής. Πρόκειται για τους συνεργάτες του Γ. Μολφέτα, οι οποίοι έγραφαν χρησιμοποιώντας διάφορα ψευδώνυμα. Στα φύλλα του “Ζιζά-

νιου” σταχυολογήσαμε 300 περίπου ψευδώνυμα, πολλά από τα οποία ανήκουν στον ίδιο το Μολφέτα, όπως το “Φλακ-Φλουκ”.

Η μέχρι τώρα έρευνα δεν μπόρεσε να τα ταυτίσει με πρόσωπα συγκεκριμένα κι αυτό λόγω της εχεμύθειας που περιέβαλε τη συνεργασία του εκδότη και των συνεργατών του.

Μερικά ψευδώνυμα που συναντιούνται με μεγάλη συχνότητα, έχουν αποδοθεί σε πρόσωπα. Ένα απ’ αυτά είναι το “Χωριάτης” με το οποίο έγραφε ο Π. Γεωργόπουλος ή Πακιόλος. Αναφέρουμε επίσης μερικά που έχει διαπιστωθεί σε ποιους ανήκουν³. “Chef” - Παναγής Σεφερλής. “Φάουστ” - Δημήτρης Σάργος, δικηγόρος. “Φάλσταφ” - Διονύσης Κ. Ιγγλέσης, Επιθεωρητής Τ.Τ.Τ. “Κορφιάτης” - Στ. Χρυσομάλλης. “Ληξουριώτης” - Ρόκος Ξαδάκτυλος. “Egalité” - Αγαθονίκη Καμπίτση.

Όπως επισημαίνει και ο Ι. Καλογεράς στο έργο του “Κεφαλλήνες σατιρικοί”, Γεώργιος Γ. Μολφέτας και το “Ζιζάνιο” δεν έχει γίνει κατορθωτό μέχρι σήμερα να αποκαλυφθούν οι ποιητικές φυσιογνωμίες που καλύπτονται κάτω από τα ψευδώνυμα. Πιστεύουμε ότι μια έρευνα με βάση τα ίδια τα έργα (περιεχόμενο, γλώσσα, μορφή, ήθος ποιητικό, ύφος κ.λ.π.) θα βοηθούσε σημαντικά και ίσως θα οδηγούσε σε κάποιες ταυτίσεις. Τουλάχιστον θα μπορούσαν με αρκετή σιγουριά κάποια από αυτά να αποδοθούν στον Γ. Μολφέτα, ο οποίος συχνά κατέφευγε στη χρήση ψευδώνυμου προκειμένου προστατευμένος κάτω από μια λεκτική μάσκα να πει αυτά που διαφορετικά θα ήταν δύσκολο ή και επικίνδυνο να ειπωθούν.

Σίγουρο πάντως είναι ότι οι γνωστοί τουλάχιστον συνεργάτες που προαναφέραμε ήταν μυαλά φωτεινά. Μορφωμένοι οι περισσότεροι, γλωσσομαθείς, καλλιτέχνες, τραγουδιστάδες, κανταδόροι, ψάλτες, με κλίση στη μουσική, στην ποίηση και με πάθος για την αλήθεια, την κοινωνική δικαιοσύνη και τη δημοκρατία. Όλοι τους ήταν φορείς των νέων, προοδευτικών ιδεών και οραματιστές ενός κόσμου καλύτερου και δικαιότερου για τον οποίο αγωνίστηκαν με όπλο τους το στίχο.

Ο Παναγής Γερ. Γεωργόπουλος (Σεπ/ριος 1872-Οκτ. 1962) συγκαταλέγεται στην ομάδα των προοδευτικών συνεργατών του “Ζιζάνιου”, αλλά διαφέρει από αυτούς στο ότι ήταν “αφανής”, “αθόρυβος”, “ντροπαλός”, “άσημος”. Ένας χωρικός από τα Μουσάτα της Κεφαλονιάς, που έμεινε πάντα εργάτης της γης και διεύρυνε τον ορίζοντα της πενιχρής μόρφωσής του με άοκνη συνεχή προσπάθεια. Αυτοδίδακτος⁴ μα βαθειά καλλιεργημένος, ο ευαίσθητος αυτός δημιουργός έδωσε ένα έργο πλούσιο, εύχυμο, που νίκησε το χρόνο και κράτησε το στοιχείο της επικαιρότητας ως τις μέρες μας.

Το έργο του με την έκταση που έχει φανερώνει την αγωνία του συνειδητού ποιημένου πολίτη-ποιητή να πει το λόγο του, να καταθέσει κάτι από την ψυχή

του στο τραπέζι των κοινών ιδανικών και ιδεολογικών αγώνων στα πλαίσια των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών συνθηκών της εποχής του. Εποχής-μεταίχμιο ανάμεσα σε δύο αιώνες, φορτωμένης μεγάλα προβλήματα, μεγάλα αδιέξοδα μα και μεγάλα οράματα και υποφώσκουσες δυνατότητες για ένα κόσμο καλύτερο (ανεξάρτητο το αν η συνέχεια δικαιώνει ή διαψεύδει τέτοιους πόθους).

Ο Π. Γ. Γεωργόπουλος ή Πακίολος έγραφε με ένα ψευδώνυμο που λειτουργεί εκφραστικά, ερμηνευτικά για τον ποιητή. “Χωριάτης”, ψεύτικο όνομα κατά τον ποιητή (Ζιζ. Φυλ. 687/10.3.1912, σελ. 4β) που το έχει από τον παππού του “δωρό και μπουναμά του”.

Αυτός ο “Χωριάτης”⁶, με απλότητα, αισθαντικότητα, ευαισθησία, χιούμορ, γνήσια ποιητικότητα, οξυδέρκεια, ευθυκρισία, παρρησία και υπευθυνότητα για τους συγκαιρινούς του και τους επιγενόμενους έδωσε ένα έργο πλούσιο με τα αναγκαία εκείνα γνωρίσματα που κάνουν τα έργα των αληθινών δημιουργών να ξεπερνούν τον ποταμό της λησμονιάς και να διασώζονται

Επιφυλασσόμενη για μια κριτική προσέγγιση του έργου αυτού σε άλλο δημοσίευμα θα περιοριστώ στην καταγραφή των έργων του που υπάρχουν στους 18 τόμους του “Ζιζάνιου” και στην παρουσίαση κάποιων εξ αυτών .

1. Γ. Γ. Μολφέτας

- 1) Ηλία Α. Τσιτσέλη, Κεφαλληνικά Σύμμεκτα τ. Α' εν Αθήναις 1904.
- 2) Ανδρέα Χρ. Καλογηρά, Η σάτυρα στην Κεφαλονιά τ. Α', Ο σατυρικός Γ. Μολφέτας, το “Ζιζάνιο” και οι συνεργάτες του, Αθήναι 1939.
- 3) Γεωργίου Καββαδία, Γ. Μολφέτας, ο ποιητής και ο Μουσικός, Αθήναι 1953.
- 4) Χρήστου Βανά, Ο Κεφαλονίτης σατυρικός ποιητής Γεωργ. Γ. Μολφέτας (1871-1916) και το Θρυλικό του “Ζαζακον” (1892-1916), Αθήνα 1966 και 1969.
- 5) Κώστα Βαλέτα, “Γεώργιος Μολφέτας, ο ποιητής, ο σατυρικός, ο διαφωτιστής” Επιθεώρηση Τέχνης, Τεύχος 145, Αθήνα, Γενάρης 1967, σελ. 48-68.
- 6) Γεώργιος Γ. Αλυσανδράτος, Μολφέτας Γεώργιος, λήμμα στην Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα τ. 42, 1990.
- 7) Εφημερίδα Ταχυδρόμος, Αργοστολίου, αρ. 24/16.7.1916.
- 8) Δημητρίου Μάργαρη, Ανδρ. Λασκαράτος, Σατυρικός ή Ευθυμιογράφος, Β.Β. αρ. 23, Αθήναι 1954.
- 9) Μ. Περάνθη, Μεγάλη ανθολογία της ποιήσεως τ. 295 σελ. 77-78.
- 10) Αγγελο-Διονύση Δεμπόνη, Αίσωπος, Η χαμένη εφημερίδα του Γ. Μολφέτα. Ανάτυπος έκτου περιοδικού “Παρνασσός” Τομ. ΙΗ' αρ. 2 Αθήναι 1976.
- 11) Σπύρου Σκηνιωτάτου, Παγκεφαλληνιακόν ημερολόγιον. Έτος πρώτον 1973, Αργοστόλιον 1937, σελ. 134.
- 12) Νικ. Μαραγκάκη, Ανέκδοτα Στοιχεία για τον ποιητή Γ. Μολφέτα ως μαθητή. Ανάτυπο από τα Κεφαλληνιακά Χρονικά, Περιοδική Επιστημονική έκδοση Τ. Γ Αργοστόλι 1976.
- 13) Ιωάννη Μακρή, Ο Μολφέτας, “Παγκεφαλληνιακό Ημερολόγιο” 1938 σ. 29 5-233

14) Ε.Μοσχονά-Μαραγκάκη. “Γεώργιος Μολφέτας. Η ζωή του ποιητή πορίσματα από το έργο του”. Μελέτη.

“Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών” 1976, Αργοστόλι

15) Ε.Μοσχονά-Μαραγκάκη. “Γεώργιος Μολφέτας (1871-1916). Θέματα της ποιήσεώς του”.

Περιοδικό ΚΥΜΟΘΟΗ, περ. έκδ. Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφ/νίας ή Ιθάκης. Τευχ. 8, 9 Αργ. Μάης 1998 σελ. 39-74.

16) Ε.Μοσχονά-Μαραγκάκη, Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 στην ποίηση του Γ. Μολφέτα.

Περιοδικό ΚΥΜΟΘΟΗ, περιοδική έκδοση του Σ.Φ.Κ.Ι. τευχ. 10, 11 Αργοστόλι, Δεκέμβρης 2000 (σελ. 55-100).

17) Ε.Μοσχονά-Μαραγκάκη, Γ. Μολφέτας. Ο ποιητής, η κοινωνία του και η εποχή του. Περιοδικό το ΜΩΛΥ, Δίμηνη έκδοση λόγου-τέχνης Κεφ/νίας ή Ιθάκης. Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1989 (σελ. 149-151).

18) Ε.Μοσχονά-Μαραγκάκη, Καρναβάλι στο παλιό Αργοστόλι όπως το διασώζει στην ποίησή του ο Γ. Μολφέτας.

Περιοδικό ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ, ΕΛΜΕ Κεφ/νίας-Ιθάκης τευχ. 1 Απρίλης 1989.

19) Ε.Μοσχονά-Μαραγκάκη, Γ. Μολφέτας-Η ζωή του ποιητή. Περιοδικό ΜΩΛΥ Οκτώβρης-Νοέμβρης 1988 σελ. 71-76.

20) Διον. Σέρρας, Ανέκδοτες επιστολές του Γ. Μολφέτα στον Λεωνίδα Ζώη. Ανάτυπο από τα “Κεφαλληνιακά Χρονικά”, τομ. 8. Αφιέρωμα στον Γ. Γ. Αλυσανδράτο Αργοστόλι 1999.

- 21) Εφημερίδες   α) “Κολόμπος” (1891-1892, 15 φύλλα).
    β) “Αίσωπος” (1891, 5 φύλλα).
    γ) “Ζιζάνιο” (1892-1916. Φ. 910).

2. “Ζιζάνιον” Εφημερίδα πολιτικοσατιρική του Γ. Γ. Μολφέτα. Ο Γ. Μολφέτας πριν το “Ζιζάνιο” κυκλοφόρησε την εφημερίδα “Κολόμπος” στο Αργοστόλι (1891-1892, 15 φύλλα) κι αργότερα την εφημ. “Αίσωπος” στην Αθήνα (1891) από την οποία σώζονται 5 φύλλα.

Το “Ζιζάνιο” εκδιδόταν στο Αργοστόλι για μεγάλο χρονικό διάστημα (17.6.1892 Φ. 1) μέχρι τις 19.12.1915 (Φ. 896) και ακολούθως στην Αθήνα (18.2.1916 έως 19.5.1916).

Εβδομαδιαίο φύλλο, κυκλοφορούσε για μεγάλο χρονικό διάστημα και δύο φορές την εβδομάδα.

Το μέγεθος, τετρασέλιδο, εξασέλιδο, με παράρτημα ή όχι κατά περίπτωση επηρεαζόταν από το ρυθμό της κυκλοφορίας τον οποίο υπαγόρευαν τα γεγονότα.

Το περιεχόμενο του “Ζιζάνιου”, το οποίο ξεκίνησε ως τοπικού χαρακτήρα σατιρικό πολιτικοκοινωνικό έντυπο, διευρύνθηκε περιλαμβάνοντας μια ευρύτερη πανελλήνια πολιτικού κυρίως χαρακτήρα ειδησιογραφία τα τελευταία μάλιστα χρόνια της κυκλοφορίας του, οπότε χάρη στο εκδοτικό δαιμόνιο του Δ/ντή ή Συντάκτη του Γ. Μολφέτα έφθανε στα πέρατα του κόσμου, όπου Κεφαλονίτης (Αιγύπτιο, Ρουμανία, Ρωσία κ.ά.).

Η σειρά του “Ζιζάνιου” (τομ. 18) βρίσκονται στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη Αργοστολίου από δωρεά της χήρας του Μολφέτα Κλ. Μπαρμπάτη. (Από τη σειρά αυτή λείπουν αρκετά φύλλα. Μερικά από τα ελλείποντα φύλλα υπάρχουν στη σειρά των κληρο-

νόμων της Ροζαμάλιας Νικ. Λιβιεράτου.

3. Κώστας Γ. Βαλέτας, Ο Σατυρικός Γ. Μολφέτας Αθήνα 1967 σελ. 14.

α) Δημήτριος Σάρλος. Γνωστός ποιητής της εποχής. Έβγαλε σατιρικές εφημερίδες “Το Ξίφος”, το “Νέο Ζιζάνιο” και το “Σάτυρο”. Δημοσίευσε ποιήματά του πατριωτικά, λυρικά, σατιρικά σε συλλογή κι εφημερίδες της εποχής του.

β) Ο Διονύσιος Ιγγλέσης (Φάλσταφ) γεννήθηκε στο Αργοστόλι το 1859. Γνώριζε Αγγλικά, Γαλλικά, Ιταλικά. Φίλος του Ι. Μακρή με τον οποίο αποτελούσαν το επίκεντρο της καλλιτεχνικής και πνευματικής ζωής της Πάτρας. Ο Διον. Ιγγλέσης υπηρέτησε ως επιθεωρητής την Τηλεγραφίαν στην Πάτρα. Δημοσίευσε έργα του σε διάφορες εφημερίδες όπως στο “Νεολόγο” Πατρών και στο “Ζιζάνιο”.

γ) Ρόκος Ξαδάκτυλος, καλλιτέχνης αγιογράφος, κοσμηματογράφος, άριστος ψάλτης και καλαμπουριτζής.

δ) Egalité. Η Αγαθονίκη Καμπίτση, ποιήτρια λυρική με φωτισμένες προοδευτικές ιδέες.

ε) Κορφιάτης ο Στ. Χρυσομάλλης, Κερκυραίος και φίλος του Πολυλά.

στ) Chef. Ο Παναγής Σεφερλής.

4. Ο Π. Γεωργόπουλος είναι σχεδόν αυτοδίδακτος. Είναι όμως μεγάλος σατιρικός, με γνήσιο και πηγαίο ταλέντο. Κώστας Γ. Βαλέτας, Ο σατιρικός Γ. Μολφέτας. (κριτική με μελέτη Αθήνα 1967 σελ. 14β).

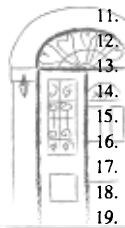
5. Κώστα Αθάνατου, άρθρο με τίτλο “Ένας Χωριάτης”. Εφημ. “Ελεύθερο Βήμα” 1939.

6. Κωνσταντίνος Π. Γεωργόπουλος, Ομιλία για τον Παν. Γεωργόπουλο στην εκδήλωση του Σ.Φ.Κ.Ι. (Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφαλονιάς - Ιθάκης) (25.10.1997).

Περιοδικό ΚΥΜΟΘΟΝ Τευχ. 8, 9 Αργοστόλι, Μάιος 1998 (σελ. 159-166).

ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ Π. Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΣΤΟ “ΖΙΖΑΝΙΟ”

1. Αγροτική μούσα	Ζιζ. Φυλ. 518, 25.1.1909
2. Αγροτική μούσα	Ζιζ. Φυλ. 524, 7.3.1909
3. Αγροτική μούσα	Ζιζ. Φυλ. 534, 16.5.1909
4. Στόνος	Ζιζ. Φυλ. 536, 30.5.1909
5. Στο Νομάρχη	Ζιζ. Φυλ. 538, 13.6.1909
6. Λεμέντο	Ζιζ. Φυλ. 542, 25.7.1909
7. Ο Πέτρος του Καψάλη	Ζιζ. Φυλ. 545, 5.9.1909
8. Αγροτική μούσα	Ζιζ. Φυλ. 551, 17.10.1909
9. Στον Άη Βασίλη	Ζιζ. Φυλ. 562, 2.1.1909
10. Ο Γρεός	Ζιζ. Φυλ. 566, 30.1.1909
11. Μάσκαρες Λειβαθινές	Ζιζ. Φυλ. 571, 6.3.1910
12. Στο Μονοκρούσο	Ζιζ. Φυλ. 595, 24.8.1910
13. Στο Δεσπότη	Ζιζ. Φυλ. 595, 24.8.1910
14. Εύρηκα	Ζιζ. Φυλ. 662, 1.10.1911
15. Εκδίκηση	Ζιζ. Φυλ. 663, 8.10.1911
16. Εν Γαλατά Επιστολή	Ζιζ. Φυλ. 584, 5.6.1910 3γ, 4α
17. Συνέχεια	Ζιζ. Φυλ. 674, 17.12.1911
18. Στον Άη Βασίλη	Ζιζ. Φυλ. 676, 31.12.1911
19. Χωριάτης	Ζιζ. Φυλ. 678, 21.1.1912

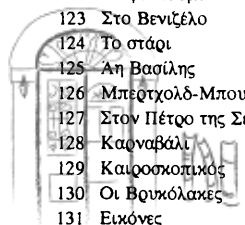

ΚΑΡΔΙΑΚΟ
ΑΡΧΙΟ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΛΗΡΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

20. Παραμύθι	Ζιζ. Φυλ. 683, 25.2.1912
21. Ο γάμος μου	Ζιζ. Φυλ. 662, 29.10.1911
22. Στο Δεσπότη	Ζιζ. Φυλ. 667, 19.11.1911
23. Αίνιγμα, Λαδιά	Ζιζ. Φυλ. 669, 26.11.1911
24. Βυθό στην Άβυθο	Ζιζ. Φυλ. 670, 8.12.1911
25. Στον ίδιο	Ζιζ. Φυλ. 673, 10.12.1911
26. Περιγραφή	Ζιζ. Φυλ. 694, 12.5.1912
27. Αγροτική μούσα	Ζιζ. Φυλ. 699, 16.6.1912
28. Δημοτικός	Ζιζ. Φυλ. 687, 10.3.1912
29. Τραγούδια	Ζιζ. Φυλ. 689, 17.3.1912
30. Επί Τέλους	Ζιζ. Φυλ. 689, 24.3.1912
31. Αγροτική μούσα	Ζιζ. Φυλ. 692, 28.4.1912
32. Απεργίες	Ζιζ. Φυλ. 613, 5.2.1911
33. Μάσκαρες	Ζιζ. Φυλ. 616, 26.2.1911
34. Μουσάδες, Παπάδες, Καυγάδες	Ζιζ. Φυλ. 617, 5.3.1911
35. Στο Παρίσι	Ζιζ. Φυλ. 618, 12.3.1911
36. Κατά των μαλλιαρών	Ζιζ. Φυλ. 623
37. Εις επιτυχόντας	Ζιζ. Φυλ. 605, 11.12.1910
38. Εικοσιμιάτατος	Ζιζ. Φυλ. 609, 8.1.1911
39. Το παράπονο του Σταγκού	Ζιζ. Φυλ. 610, 15.1.1911
40. Στο Μαρή	Ζιζ. Φυλ. 701, 1.9.1912
41. Ο Μετανάστης	Ζιζ. Φυλ. 702, 8.9.1912
42. Στη φουφού	Ζιζ. Φυλ. 703, 15.9.1912
43. Η μετανάστευση	Ζιζ. Φυλ. 704, 22.9.1912
44. Στο Σεφτέκ	Ζιζ. Φυλ. 705, 29.9.1912
45. Πανηγύρι στα Σίσσια	Ζιζ. Φυλ. 627, 14.5.1911
46. Αγροτική μούσα	Ζιζ. Φυλ. 630, 4.6.1911
47. Τα σύκα	Ζιζ. Φυλ. 633, 25.6.1911
48. Στα τέρατα	Ζιζ. Φυλ. 712, 17.11.1912
49. Στην Αυστρία	Ζιζ. Φυλ. 712, 17.11.1912
50. Βαρείτε τους	Ζιζ. Φυλ. 713, 24.11.1912
51. Μάνα και κόρες	Ζιζ. Φυλ. 714, 1.12.1912, 3α
52. Εβγάτε	Ζιζ. Φυλ. 716, 15.12.1912
53. Στίχος του Χωριάτη (Βενιζέλο, Νομαρχία...)	Ζιζ. Φυλ. 717, 22.12.1912
54. Άη Βασίλης	Ζιζ. Φυλ. 718, 29.12.1912
55. Για την πατρίδα	Ζιζ. Φυλ. 706, 6.10.1912
56. Στο διάδοχο	Ζιζ. Φυλ. 707, 15.10.1912
57. Δυνάμεις Βαλκανικαί	Ζιζ. Φυλ. 707, 15.10.1915
58. Εκκλησίες	Ζιζ. Φυλ. 708, 20.10.1912
59. Ειδοποιήσεις	Ζιζ. Φυλ. 709, 27.10.1912
60. Στα βρωμόσκυλα	Ζιζ. Φυλ. 710, 3.11.1912
61. Αναμνήσεις και συμπτώσεις	Ζιζ. Φυλ. 724, 9.2.1913
62. Στη σημαία της Σούδας Ζ	Ζιζ. Φυλ. 725, 16.2.1913
63. Στον Chef	Ζιζ. Φυλ. 725, 16.2.1913
64. Στο Χαμιδιά	Ζιζ. Φυλ. 720, 12.1.1913
65. Στους αγάδες	Ζιζ. Φυλ. 720, 12.1.1913
66. Στους Καστρινοῦς	Ζιζ. Φυλ. 720, 12.1.1913
67. Στον Κουντουριώτη	Ζιζ. Φυλ. 721, 19.1.1912
68. Στο Σεφτέκ	Ζιζ. Φυλ. 721, 19.1.1913
69. Το Μπιζαίτ	Ζιζ. Φυλ. 721, 19.1.1913
70. Οι νεότουρκοι	Ζιζ. Φυλ. 722, 25.1.1913
71. Μνημόσυνο	Ζιζ. Φυλ. 723, 2.2.1913
72. Ο Ασκούιθ	Ζιζ. Φυλ. 733, 1.5.1913
73. Εύχη	Ζιζ. Φυλ. 735, 25.5.1913
74. Ποτέ	Ζιζ. Φυλ. 735, 25.5.1913
75. Θ. Θεοτόκης	Ζιζ. Φυλ. 736, 1.6.1913

76.	Στο καλό	Ζιζ. Φυλ. 737, 8.6.1913
77.	Στη Βουλγαρία	Ζιζ. Φυλ. 737, 8.6.1913
78.	Στους νεοβούλγαρους	Ζιζ. Φυλ. 738, 15.6.1916
79.	Στο Θεοτόκη	Ζιζ. Φυλ. 738, 15.6.1916
80.	Η συμμαχία	Ζιζ. Φυλ. 739, 22.6.1913
81.	Ατους ανυπόμονους	Ζιζ. Φυλ. 739, 22.6.1913
82.	Στο δολοφόνο	Ζιζ. Φυλ. 728, 6.4.1913
83.	Η καττάσταση	Ζιζ. Φυλ. 728, 6.4.1913
84.	Νονός	Ζιζ. Φυλ. 728, 6.4.1913
85.	Η Σκόρδα	Ζιζ. Φυλ. 729, 13.4.1913
86.	Αντίστασις	Ζιζ. Φυλ. 729, 13.4.1913
87.	Στη συμπεθέρα	Ζιζ. Φυλ. 729, 13.4.1913
88.	Στη συνδιάσκεψη	Ζιζ. Φυλ. 730, 20.4.1913
89.	Ο Ζωρές	Ζιζ. Φυλ. 730, 20.4.1913
90.	Στο παλιοκάραβο	Ζιζ. Φυλ. 731, 27.4.1913
91.	Οι χελώνες	Ζιζ. Φυλ. 732, 4.5.1913
92.	Στο Νικήτα	Ζιζ. Φυλ. 732, 4.5.1913
93.	Επί τω εορτασμού	Ζιζ. Φυλ. 813, 21.5.1911
94.	Τραγούδι	Ζιζ. Φυλ. 740, 29.6.1913
95.	Στους Βουλγάρους	Ζιζ. Φυλ. 740, 29.6.1913
96.	Στο Λάνεφ	Ζιζ. Φυλ. 741, 6.7.1913
97.	Στους Βουλγάρους	Ζιζ. Φυλ. 741, 6.7.1913
98.	Ξεσκέπασμα	Ζιζ. Φυλ. 741, 6.7.1913
99.	Τα θηρία του Αίμου	Ζιζ. Φυλ. 742, 13.7.1913
100.	Ελλάς	Ζιζ. Φυλ. 743, 20.7.1913
101.	Γράμμα που δεν είν' αστείον	Ζιζ. Φυλ. 744, 28.7.1913
102.	Προς τους εν Βουκουρεστίω	Ζιζ. Φυλ. 744, 28.7.1913
103.	Στην Ειρήνη	Ζιζ. Φυλ. 745, 3.8.1913
104.	Οι νικηταί	Ζιζ. Φυλ. 746, 10.8.1913
105.	Το λέει και το κάνει	Ζιζ. Φυλ. 746, 10.8.1913
106.	Στο Μπερτχολδ	Ζιζ. Φυλ. 850, 20.11.1914
107.	Στο Βούλγαρο	Ζιζ. Φυλ. 850, 20.11.1914
108.	Η φωτιά	Ζιζ. Φυλ. 850, 20.11.1914
109.	Ο ασύρματος	Ζιζ. Φυλ. 850, 20.11.1914
110.	Οι Σέρβοι	Ζιζ. Φυλ. 851, 27.11.1914
111.	Θούριον	Ζιζ. Φυλ. 851, 27.11.1914
112.	Απελπισία	Ζιζ. Φυλ. 852, 13.12.1913
113.	Στο Λευτέρη	Ζιζ. Φυλ. 852, 13.12.1913
114.	Στον Εμβέρ	Ζιζ. Φυλ. 840, 11.10.1914
115.	Η Ευρώπη	Ζιζ. Φυλ. 841, 18.10.1914
116.	Η μετάδοσις του πυρός	Ζιζ. Φυλ. 842, 25.10.1914
117.	Το αποτέλεσμα	Ζιζ. Φυλ. 843, 1.11.1914
118.	Στον Καίσαρα	Ζιζ. Φυλ. 847, 15.11.1914
119.	Στον Εμβέρ	Ζιζ. Φυλ. 847, 15.11.1914
120.	Παράκλησις	Ζιζ. Φυλ. 857, 7.2.1915
121.	Ο Πάνας	Ζιζ. Φυλ. 857, 7.2.1915
122.	Το φάντασμα	Ζιζ. Φυλ. 858, 14.2.1915
123.	Στο Βενιζέλο	Ζιζ. Φυλ. 860, 28.2.1915
124.	Το σάρι	Ζιζ. Φυλ. 853, 20.12.1914
125.	Αη Βασίλης	Ζιζ. Φυλ. 854, 3.1.1915
126.	Μπερτχολδ-Μπουριά	Ζιζ. Φυλ. 855, 17.1.1915
127.	Στον Πέτρο της Σερβίας	Ζιζ. Φυλ. 856, 31.1.1915
128.	Καρναβάλι	Ζιζ. Φυλ. 856, 31.1.1915
129.	Καιροσκοπικός	Ζιζ. Φυλ. 864, 28.3.1915
130.	Οι Βρυκόλακες	Ζιζ. Φυλ. 865, 4.4.1915
131.	Εικόνες	Ζιζ. Φυλ. 866, 11.11.1915

132	Ανεμοζάλη	Ζιζ. Φυλ. 861, 7.3.1915
133	Απόρθητο	Ζιζ. Φυλ. 861, 7.3.1915
134	Εκλογές	Ζιζ. Φυλ. 861, 7.3.1915
135	Η Αντάντ	Ζιζ. Φυλ. 861, 7.3.1915
136	Τα φασαμέν	Ζιζ. Φυλ. 861, 7.3.1915
137	Το τραγούδι	Ζιζ. Φυλ. 862, 14.3.1915
138	Ο Πιέρ-Λότι	Ζιζ. Φυλ. 862, 14.3.1915
139	Στο Γούναρη	Ζιζ. Φυλ. 862, 14.3.1915
140	Ενταφιασμός και Ανάστασις	Ζιζ. Φυλ. 863, 25.3.1915
141	Στο Βενιζέλο	Ζιζ. Φυλ. 874, 27.5.1915
142	Η φυγή	Ζιζ. Φυλ. 874, 27.5.1915
143	Δευτέρα Παρουσία	Ζιζ. Φυλ. 875, 30.5.1915
144	Θρίαμβος	Ζιζ. Φυλ. 876, 6.6.1915
145	Η Έλαφος	Ζιζ. Φυλ. 876, 6.6.1915
146	Συνομόται	Ζιζ. Φυλ. 877, 1.8.1915
147	Τα σπίριτα	Ζιζ. Φυλ. 877, 1.8.1915
148	Υποψίες	Ζιζ. Φυλ. 877, 1.8.1915
149	Τραγούδια σεισμικά	Ζιζ. Φυλ. 878, 8.8.1915
150	Ο πιστός	Ζιζ. Φυλ. 878, 8.8.1915
151	Λευτέρη πρόφθασε	Ζιζ. Φυλ. 879, 15.8.1915, 2β
152	Αι Αθήναι κατ' αυτάι	881, 5.9.1915
153	Στο σχέδιο μεταβολή	882, 12.9.1915
154	Ξεγυνάγωμα	Ζιζ. Φυλ. 867, 17.4.1915
155	Ουδέτεροι	Ζιζ. Φυλ. 867, 17.4.1915
156	Στους εκλογείς	Ζιζ. Φυλ. 867, 17.4.1915
157	Οι αντικαταστάται μας	Ζιζ. Φυλ. 868, - 4.1915
158	Ο χωριάτης γράφει γράμμα	Ζιζ. Φυλ. 869, 2.5.1915
159	Καλογεριστική σκηνή	Ζιζ. Φυλ. 869, 2.5.1915
160	Λευτέρης-Ιωνία	Ζιζ. Φυλ. 872, 20.5.1915
161	Ανεμοστρόβιλος, Στον Κάιζερ	Ζιζ. Φυλ. 890, 7.11.1915
162	Ναυτίαις, Ο Καντόρνα	Ζιζ. Φυλ. 890, 7.11.1915
163	Ψάλλω Θούρια	Ζιζ. Φυλ. 891, 14.11.1915
164	Τον Κορσέ και το Ζήλο	Ζιζ. Φυλ. 891, 14.11.1915
165	Στο Μαριάτο	Ζιζ. Φυλ. 893, 28.11.1915
166	Διαμαρτυρία, Ελπίδα, Χαράται	Ζιζ. Φυλ. 883, 19.9.1915
167	Ο γάιδαρος	Ζιζ. Φυλ. 884, 26.9.1915
168	Η πείνα και το Φουρναριό	Ζιζ. Φυλ. 885, 3.10.1915
169	Ο πόλεμος	Ζιζ. Φυλ. 886, 10.10.1915
170	Στον βασιλέα	Ζιζ. Φυλ. 887, 17.10.1915
171	Στο Βενιζέλο,	Ζιζ. Φυλ. 888, 24.10.1915
172	Στον τσοπάνη	Ζιζ. Φυλ. 910-14, 19.5.1916
173	Ο Αγούδημος	Ζιζ. Φυλ. 904, 7.4.1916
174	Η σιάφη	Ζιζ. Φυλ. 906, 21.4.1916
175	Στον Α-Ω	Ζιζ. Φυλ. 910, 19.5.1916
176	Τη αειπενθούση κα Ε.	Ζιζ. Φυλ. 626, 7.5.1911
177	Πανηγύρι στα Σίσσια	Ζιζ. Φυλ. 734, 18.5.1913 σελ. 2βγ, 3αβ
178	Έπαινος στους Καστρινοῦς	
179	Ομιλία του Χωριάτη προς το Σεφ το Συνεργάτη	Ζιζ. Φυλ. 727, 2.3.1913
180	Στους νεκρούς μας	Ζιζ. Φυλ. 747, 18.8.1913
181	Στο Βενιζέλο	Ζιζ. Φυλ. 874, 27.5.1915
182	Η φυγή	Ζιζ. Φυλ. 874, 27.5.1915
183	Θούριον	Ζιζ. Φυλ. 874, 27.5.1915
184	Χειμῶνας	Ζιζ. Φυλ. 894, 5.12.1915
185	Μαχράν	Ζιζ. Φυλ. 894, 5.12.1915
186	Παρομοιώσις	Ζιζ. Φυλ. 896, 19.12.1915
187	Στους κεφαλαιούχους	Ζιζ. Φυλ. 897 (-1), 18.2.1916

188	Σκέλεθρο	Ζιζ. Φυλ. 898 (-2), 25.2.1916
189	Ο Αγούδημος και οι άλλοι	Ζιζ. Φυλ. 899 (-3), 3.3.1916
190	Στον Ταμία του Ασάνη	Ζιζ. Φυλ. 900 (-4), 10.3.1916
191	Διάψευσis	Ζιζ. Φυλ. 901 (-5), 17.3.1916
192	Στον Α-Ω	Ζιζ. Φυλ. 902 (-6), 24.3.1916
193	Ξένο	Ζιζ. Φυλ. 903 (-7), 31.3.1916
194	Η πανήγυρις στα Σίσσια δίχως κέφι και μεθύσια	Ζιζ. Φυλ. 873, 23.5.1915
195	Μετ' ευλαβείας περισσήs	Ζιζ. Φυλ. 605, 11.12.1910.

ΑΝΘΟΛΟΓΗΜΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα θέματα που διαπραγματεύτηκε ο Π. Γεωργόπουλος είναι ποικίλα: Κοινωνικά, πολιτικά, εθνικά, πανανθρώπινα.

Οι γιορτές, τα πανηγύρια, η συμπεριφορά των ανθρώπων -γυναικών, ιερέων, μοναχών, δεσποτάδων κ.λ.π.-, οι βουβές αλειτούργητες εκκλησιές, ο ανυπόφορος θάνατος, η δύναμη του χρήματος, τα ταξίδια, η αγάπη, η πατρίδα, οι στρατευμένοι, η θυσία, τα οικονομικοκοινωνικά προβλήματα από σεισμούς, από καταστροφή καλλιεργειών, από απούλητο γεωργικό προϊόν, η πολιτική και οι πολιτικοί, οι κυβερνώντες και η προσπάθειά τους να βοηθήσουν το λαό ή να χειραγωγήσουν το λαό, η αφύπνιση και αντίσταση αυτού του λαού και η συμμετοχή του στη διαμόρφωση του πολιτικού γίγνεσθαι, τα μεγάλα εθνικά θέματα, οι συμμαχίες, οι ίντριγκες, τα παιχνίδια των εμπολέμων, οι αλύτρωτες πατρίδες, ο συνεχής κατά των Τούρκων αγώνας, οι γείτονες λαοί, οι μεγάλοι πόλεμοι και οι συνέπειές τους, η Ευρώπη και η πολιτική της συνολικής, το μέγα πρόβλημα και αίτημα των λαών, η Ειρήνη.

Για αυτά όλα κι άλλα ακόμα ο Πακιόλος ή Χωριάτης μίλησε με απλότητα, ζωντάνια, πειστικότητα, γλαφυρότητα.

Το έργο του (θέμα, γλώσσα, στιχουργική) τον αποδεικνύει “γνήσιο” ποιητή. Ο στίχος του αβίαστος, ρέων, έχει μυστικότητα και ποικιλία, οριοθετημένος στην έκταση των οκτών συλλαβών συνήθως και σπάνια των έντεκα, δεμένος με ομοιοκαταληξία ζευγαρωτή ή ζευγαροπλεχτή.

Η γλώσσα του, η δημοτική, η γλώσσα των απλών απαίδευστων ανθρώπων, διανθισμένη με ντοπιολαλίες και λογιότερους τύπους αποκτημένους από τον προσωπικό του αγώνα για αυτομόρφωση, συμβάλλει στη ζωντάνια του στίχου, στη ρεαλιστική διατύπωση των ιδεών και την παραστατική απόδοση του ποιητικού του χώρου.

Από τα 195 έργα που προαναφέρθηκαν δημοσιεύουμε τα παρακάτω:

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΤΗΝ ΕΥΡΗΚΑ*

Σιμά στη ρίζα του βουνού
 μεσ' τα κλαδιά κρυμμένη
 ευρήκα πω' καθότουνε
 πέρδικα πλουμισμένη.

Όμορφη πετροπέρδικα
 μ' όλα της τα πλουμίδα
 με δύο μάτια σαν ελιές
 και σα σπαθιά δυο φρύδια.

Τα βρόχια και τα δύχτια μου
 τα στέν' ολόγυρά της,
 κι εκείνη τόντ' ετίναξε
 με χάρη τα φτερά της.

Κι ολόχαρη επέταξε
 μέσα στην αγκαλιά μου
 να τρέφεται παντοτινά
 με τα γλυκά φιλιά μου.

Ζιζ. Φ. 657, 1.10.1911 σελ. 4β

* Το ποίημα αυτό έγραψε ο Π. Γεωργόπουλος και ο Γ. Μολφέτας το καταχώρησε μετά το εξής δικό του σχόλιο:

“Ο αγαπητός μας φίλος και συνεργάτης υπό το ψευδώνυμο Χωριάτης κ. Παναγής Γεωργόπουλος ή Πα-
 κιόλος εκ Μουσάτων, εμνηστεύσατο τη δεσποινίδα Αλεξάνδρα Η. Φόρτε εκ Μιχάτων Ομαλών και τους συγχαί-
 ρομεθα εγκαρδίως ευχόμενος πάσαν ευτυχίαν. Εις βεβαίωσιν μας απέστειλε και τους ωραίους του στίχους”.

ΣΤΟΝ ΑΗ ΒΑΣΙΛΗ

Άη Βασίλης έφθασε
 από την Καισαρία
 Κι ακούς “ο Φάντης έχασε
 κι εκέρδισε το τρία”.

Βαστάει κρίθινο ψωμί
 και μια χεριά ραπάνια
 κι εκτός που χάνει βλασφημεί
 επίγεις και ουράνια.

Από το σπίτι τώρχεται
 και στο σχολειό του πάει
 κι ο Χριστιανός που έπαιζε
 αυτόνε βλαστημάει.

Άη Βασίλη τι τραβάς
 ετούτη την ημέρα!
 Για σε είν' όλος ο καυγάς
 Ουράνιε Πατέρα.

Εγώ αν ήμουν άγιος
 ήθε το λογαριάσω
 να με πανηγυρίζουνε
 μια μέρα με τον Άσο.

Αφέντη Άη Βασίλη μου
 σ' υμνολογούν τα χείλη μου
 κι όλοι σε προσκυνάμε.
 Αλλ' ούτε ψύλλος ήθελα
 στον κόρφο σου για νάμαι.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

Ζιζ. Φ. 1562 (21.11.1901) σελ. 4π

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Εκ Γαλατά Επιστολή
Ενδιαφέρουσα πολύ

Αγαπητό Ζιζάνιο
συχνά σε μελετώ
κι απ' το τζαμί του Γαλατά
σε γλυκοχαιρετάω

Νέα πολλά περίεργα
έχω να σ' αναγγείλω·
μάθε πως στο Καράκιοϊ
δεν ξαναβλέπεις σκύλο.
Δεν ξαναφαίνονται σκυλιά
στους δρόμους ξαπλωμένα
όλα τα μάζωξ' ο Σεφτέκ
τα κακομοιριασμένα
και τάκλεισε στο Τοκ Καπού
τάχα για τη βρωμιά τους
αλλά κι εμπόριο γερό
κάνει με την προβιά τους.

Και λένε πως σκοπεύουνε
οι Τούρκοι διπλωμάτες
με νέα τους διαταγή
να μάσουν και τσι γάτες.

Μάθε λοιπόν πως ο Σεφτέκ
είναι στην Αλβανία
που τώκοψε την έπαρση
και την αλαζονία
κι ακούοντας τα Κρητικά
σαν το σκυλί αφρίζει
κι εξέχασε τους Αλβανούς
και τους Ρωμιούς μανίζει.

Μαζί λοιπόν με τα σκυλιά
π' αδιάκοπα συνάζουν
βλέπω και τα σκουπόξυλα
για μας που ετοιμάζουν

και φεύγω νάρτω γλήγορα
στη φτωχική μου λότηα,
μη γδω τον ήλιο κόσκινο
από κανένα χότζα.

Θα φύγω νάρτω γλήγορα
γιατ' είμαι σε μια θέση
π' ανατριχιάζ' η πέτσα μου
σαν ξαγναντεύω φέσι.

Μάθε κι αυτό το νόστιμο
Έβγαιν' απ' το λιμάνι
ο στόλος με το “Μεσουδιέ”
φοβέρε να μας κάνει

Κι ενώ καθείς περίεργος
το πλοίο παρατήρει,
δεν ξαναβλέπεις σκύλο
ντραμ, κι έσπασε τα μούτρα του
απάνου στο γιοφύρι

Κι αρχίζοντας στο Μαρμαρά
τσι κανονιές αβέρτα,
του άνοιξε ο θώρακας
και σκόρπισ' η κουβέρτα.

Κι έτσι το νέο θωρηκτό
είναι σ' απομαχία
προτού να βγει στο πέλαο
να κάμει ναυμαχία

Οι φίλοι και συνδρομηταί
σε καρτερούν αγαπητέ,
μάναι τα πράματα θολά
και συλλογίσου τη καλά

την εκδρομή, Μορφέτα,
μην τύχει και σε κάνουνε
οι χότζηδες πορπέτα.

Με τέτοιες αναστάτωσης
μην έρθεις να εισπράττεις*.
Ταύτα και σε ασπάζομαι
ο φίλος σου

Χωριάτης

Ζιζ. Φ. 584, 5.6.1910 σελ. 3γ, 4α

* Ο Γ. Μολφέτας πραγματοποιούσε κάθε χρόνο πολλά ταξίδια σε χώρες όπου άκμαζε το Ελληνικό στοιχείο αφενός για να διαδίδει την εφημερίδα του εγγράφοντας συνδρομητές κι αφετέρου για να εισπράττει τις συνδρομές. Η Κων/λη ήταν από τις πόλεις που συχνά επισκεπτόταν.

ΛΕΜΕΝΤΟ

Για των Μουσάδων το κρασί
σπεράντζα* δεν υπάρχει
μ' όλες τις παρακάλεσες
πώγραφα του Νομάρχη.

Το' πα και ξεστοματικώς
και μου' παν "τα Μουσάτα
να πάνε να κουρεύονται
για δεν τα γράφ' η χάρτα"!

Έτσι τα φέρνουν' οι καιροί
κι οι βουλιασμένοι χρόνοι.
πώχει το γρόθο και μπορεί
να τρώει το πεπόνι.

Ο Μουσής κι ο Κοσιμιώτης
δεν είν' τέτοιο κοντσαβάκι
νάχει το σκουτί αλα' σπάλα
κι αγκιρίδα το μουστάκι.

Κι από κάτω αφ' το σκουτί του
νάχει μια κοτζά κουμπούρα
το καπέλο απά στ' αυτί του
και στο χέρι τη μαγκούρα!

Ζιζ. Φ. 542, 25.7.1909 σελ. 2β

σπεράντζα* =*ελπίδα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΣΤΟΝ ΠΑΡΑ

Παρά μεγαλοδύναμε
και κρατεέ Μονάρχη
που πράγμα ισχυρότερο
στον κόσμο δεν υπάρχει

Ζωή, τιμή, ευρίσκονται
εις την διάθεσή σου,
και όλα κλίνουν ταπεινώς
εις την εμφάνισή σου

Παρά! που πάντες προσευχή
έχουνε τ' όνομά σου,
που δεν ανοίγει εκκλησιά
χωρίς το θέλημά σου.

Την ισχύ σου όπου βάνεις
γίνονται έργα θαυμαστά
και τ' αθέμιτα τα κάνεις
εν τω άμα θεμιτά!

Που του υιού της Μαριάμ
του εν νεφέλη κούφη
τα θεία σου διδάγματα
τ' άκαμες κλωτσοσκούφι,

Ο παπούς μ' ο σχωρεμένος
μούχε πει πως μια φορά,
έκαμες σπουδαίο πράγμα
και πολύ μεγάλο θαύμα,
όταν ήσουν κρεμασμένος
στον γαϊδάρου την ορά
παντοδύναμε παρά!

Η ανθρωπότης σύμπασα
ως δόγμα σε πρεσβεύει,
και μετ' αυταπαρνήσεως
τη λάμψη σου λατρεύει.

Ζιζ. Φ. 618, 12.3.1911 σελ. 3α

ΤΟ ΜΠΙΖΑΝΙ

Με το βαρύ σου γουνερό
και το χοντρό φουστάνι,
μεγάλο κάστρο φαίνεσαι,
κι απόρρητο Μπιζάνι.

Κι όμως όταν δίπλα σου
βρεθεί κανένας ψεύτης
και πει πως τον ετρέλανες,
με πρώτο σμπάρο πέφτεις.

Ζιζ. Φ. 721, 19.1.1913 σελ 3γ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

ΣΤΟΝ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗ

Σκύφτ' η Ελλάς και σε φιλά,
 μεγάλε πατριώτη,
 φρουρέ σεπτών λαβάρων,
 πυρπολητή αφάνταστε
 κι αμείλικτε διώκτη,
 αγαρηνών, βαρβάρων!

Στο μέτωπό σου φίλημα
 σου δίνει μυρωμένο
 που μόνον εμπορεί,
 να δώσει τέτοιο φίλημα

σε γιο καμαρωμένο,
 Μανούλα τρυφερή!
 Ναι, Παύλε Κουντουριώτη,
 μεγάλε πατριώτη,
 γενναίε στρατιώτη,
 θαλασσινό πουλί.
 Η της Ελλάδος χώρα
 σ' εσέ προσφέρει τώρα
 δαφνόκλαδα για δώρα
 μαζί με το φιλί.

Ζιζ. Φ. 721, 19.1.1913 σελ. 3β

Ο ΓΡΕΟΣ

Φυσά ο Γρέος δυνατά,
 τα πάντα συνεπαίρνει.
 Και μια μικρή πορτοκαλιά
 με τ' άνθη στολισμένη
 ήτανε στην απανεμιά,
 αμέριμνη, δροσάτη,
 όταν του Γρέου η πνοή
 εστράφηκε σε δαύτη.

Ζιζ. Φ. 566, 30.1.1910 σελ. 3αβ

Φυσά ο Γρέος δυνατά
 ανεμοστροβιλίζει,
 κι από τη ρίζα το μικρό
 δεντράκι συγκλονίζει.
 Φυσά ο Γρέος δυνατά
 απ' της ψυχής τα βάθη
 κι εσήκωσε στην αγκαλιά
 την έμορφη πορτοκαλιά
 με τον καρπό και τ' άνθη!

ΕΙΚΟΝΕΣ

ΕΛΛΑΣ

Καράβι δίχως μπούσουλα εν μέσω των κυμάτων,
 που λείπ' ο Κυβερνήτης του ο Άνδρας των θαυμάτων
 και αρμενίζει μοναχό
 μεσ' του γιαλού τη μέση
 χωρίς να βλέπει το φτωχό
 την ξέρα που θα πέσει!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Ζιζ. Φ. 865, 4.4.1915 σελ 36

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΜΟΥΣΑ

ΣΤΟ ΔΕΣΠΟΤΗ

Δεσπότη μου σου τώγραφα
πολλές φορές στο φύλλο
πως δεν συβάζονται ποτέ
η γάτα με το σκύλο.

Ποτέ Μουσής και Ποργερός
δεν θε να συμφωνήσουν

από 'να δισκοπότηρο
μαζί να κοινωνήσουν.

Δε θέλει μισιακός παπάς
στην εκκλησιά τους νάμπει·
αλλ' η Πανιερότη σου...
“πάρτηνε Χαραλάμπη!”.

Ζιζ. Φ. 630, 4.6.1911 3β

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΜΟΥΣΑ

ΑΠΕΡΓΙΕΣ

Τη φοβερή κακομοιριά
πώχουν εφέτο τα χωριά
ποτέ δεν τη θυμόμαστε.
Αλλά εβίβ' Αμερική
που κάτι μπάζουν από κει
και κουτσομπαλωνόμαστε.

Εις όλη την περιοχή
παντού εκάμαν' αποχή
από το καρναβάλι
κι από τσ' ανθρώπους του βουνού
κανείς δεν έχει κατά νου
μπαρμπούτα για να βάλει

Έτσι λείπουν κι οι παράδες
απεργούν κι οι μασκαράδες...

Στα Μεταξάτα τίποτα,
στα Καλλιγάτα ούτε
κι είπε κι ο Γιώργης ο Θαμπός
ο μπαλανσέ και το αγκός
εφέτο δεν τ' ακούτε.

Στα Κλείσματα δεν έχουνε
μαζούρκες και γκαβότες
και κλειώντ' οι καπιτάνισσες
ανόρωσ σαν τζι κότες.

Ούτε χορεύουν οι Τραυλοί
ούτε κι οι Περατάδες·
δεν ήταν η χρονιά καλή
και τους επήρ' ο τάδες.

Στο Κάστρο τίποτα χορός
και τίποτα λαντσιέρα.
Μονάζα τσώκαμ' ο καιρός
ρεντίκολο την τζιέρα.

ΤΑ ΦΩΤΑ

Σήμερον τα Φώτα κι ο αγιασμός
και απ' άκρη σ' άκρη... Βενιζελισμός.
Ήτανε τα Φώτα
και Ρωμιοί φωτίζονται
και εις Ανορθώσεως
νάματα βαπτίζονται.

Ήθε η ανόρθωσις, ένας Ιορδάνης
μ' όλη την ορμή
και ο Βενιζέλος ένας Άης Γιάννης
που Ρωμιούς φωτίζει
που Ρωμιούς βαπτίζει
θέλοντας και μη.
Ζήτω η πυγμή.

Ζιζ. Φ. 677, 14.1.1912 σελ. 3γ

ΣΤΟ ΔΕΣΠΟΤΗ

Ωστε λοιπόν Δεσπότη μου,
απόφαση το πήρες
να μην ανοίξουνε ποτέ
τσ' εκκλησιάς οι θύρες;

Τι να σου πω! Σε σέβομαι
πανιερώτατέ μου,
μα κι έτσι πεισματόζονε
δεν σ' έρπιζα ποτέ μου!

Δεν πρέπει του Μουσάδωνε
την εκκλησιά να κλείσεις.
Είπ' ο Χριστός: "Ο συ μουσεΐς
ετέρω μην ποιήσεις".

Ζιζ. Φ. 667, 19.11.1911, 4α

ΜΕΤ' ΕΥΛΑΒΕΙΑΣ ΠΕΡΙΣΣΗΣ
ΛΕΓΕΙ Τ' ΑΓΙΟΥ* Ο ΜΟΥΣΗΣ

Αφέντ' άη Νικόλα μου
που βρίσκεσαι κλεισμένος
σα νά 'σουν χολερόβλητος
απομεμονωμένος,
Αν δεν ακούς στο πλάϊ σου
παπάς να μουρμουρίζει
και μόνο νεκρολιβανο
σπανίως σου μυρίζει,
Αν κρέμεται στη χάρη σου

σβυσμένο το καντήλι
γιατί σου τρώνε οι ποντικοί
το λάδι και το φτύλι,
Αν στις αράχνες κρύβεται
καταχωσμένη η χάρη σου,
κι αν ξέχασες σινά-σιγά
ποιο είναι το τροπάρι σου,
Αν σώχουνε την εκκλησιά
οι ποντικοί σε χάλια

ΤΑΚΣΒΑΤΕΛΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΤΟΥ

π' ανεβοκατεβαίνουνε
 σα ναύτες στα μανάλια,
 Και αν σουφάγουν τα κεριά
 και δεν υπάρχει τρίμμα,
 ας όψεται ο αίτιος
 κι ας έχει και το κρίμα.

Ζιζ. Φ. 598, 6.11.1910 σελ. 4α

* Το ποίημα αναφέρεται στον άγιο Νικόλα του χωριού Μουσάτων, ο οποίος αρκετά πριν γραφεί το ποίημα κλείστηκε λόγω έλλειψης ιερών.

ΕΙΚΟΣΙΜΙΩΤΙΚΑ

Τους Μουσάδες επιτέλους
 ο Θεός τους αγαπά
 και πρεσβείες του λεφτώνε
 Χριστουγέννου και Φωτώνε,
 αγοράσανε παπά!

Ζιζ. Φ. 609, 18.1.1911, 4α

ΤΗ ΑΕΙ ΠΕΝΘΟΥΣΗ ΚΑ Ε.

Σ' έναν τερπνό παράδεισο σ' εθρόνιασε η Μοίρα.
 Η φύση, μάγισσα τρελλή με τ' άφθονά της μύρα
 και με τα μοσχολούλουδα το δρόμο σου μυρώνει.
 Στο πέρασμά σου κελαδεί χαρούμενο τ' αηδόνι.
 Κι εν τούτοις μαύρη συννεφιά, τα πάντα σου σκεπάζει.
 Γέλιο φαιδρό στα χείλη σου ουδέποτε χαράζει!
 Και φαίνεται παντοτινά πως της ψυχής μια λαύρα,
 όλα στα φέρνει σκοτεινά, όλα στα δείχνει μαύρα!

Ζιζ. Φ. 626, 7.5.1911, 3β

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

**Το φινάλε και τα ρέστα
πωσυνέβησαν στη φέστα**

Στα Σίσσια πωκατέβηκα,
επήρ' ο νους μου βόρτα.
Δεκάξι χωροφύλακες
εστέκανε στην πόρτα
και τέσσαροι καλόγηροι
απ' στο παρεθύρι
κι αγλιά του που εκοίταε
να μπει στο Μοναστήρι...

Ο ρέγκας, χωροφύλακας
αφ' την Ακαρνανία,
που εφρουρούσε στη Μονή
με τσ' άλλους κομπανία,
σκασμένος αφ' τα βάσανα
τσι πείνας τα τόσα,
μωδιηγήθη τα εξής
με τη δική του γλώσσα.

“Πήγαμ' απ' του Σάββατου
με ντιπ' άδεια την κοιλιά,
κι μας βάλαν να φρουράμε
τα' τοιμόρρουπα κιλιά”.

“Πάν' οι καλόγηροι πρωί

κι πετσοκόβουν το τραῦ·
που πήγα γω στο Γούμενο
κι τ' λέω του παπούλη:
δοσ' μας παπούλη τα πατσά
να πατσαλίσουμ' ούλοι.
Από το δρόμο είμασταν
νήστεις και ιδιδέτσι·
άι παπούλη δόστα μας
να κάνουμ' κουκουρέτσι.

Μα κείνους ανεχόρταγους
τα πήρε με χουλή,
κι πήγε κι τα κλείδωσε
ντιπ, ούλα στο κιλί!”.

“Ικάμανε χαλοή
ικάμαν ρεξιλικία
καλόγηροι κι Γούμενος
μ' αυτά τα πατσαλίκια...”

Όλα τα διατρέξαντα
είν' από με γραμμένα
αλλά πολλά κι ο δάσκαλος
μώχει διορθωμένα.

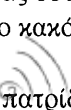
Ζις. Φ. 694, 12.5.1912, 3γδ

ΕΚΚΛΗΣΙΣ

Αδελφός και πατριώτης
αφ' το εξωτερικό
την βοήθειάν σας δότε
στ' αναπάντεχο κακό.

Λυπηθείτε την πατρίδα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

που τη βρήκανε σπασμοί
και την κάμανε πατρίδα
αι δονήσεις κι οι σεισμοί.*

Σκάλα, Βάλτες, Αννινάτα,
Ασπρογέρακας, Κορνέλο,
εγινήκανε σαλάτα
από θεϊκό φουρνέλο.

Στο Σπαθί, στο Κουτροκοί,
στις Φανιές, στο Ρατζακλί,
με σεισμούς πούν' άλλο σόι
όλ' η γη ανοιγοκλεί.

Σε χωριά τσ' Εικοσιμίας,
σ' όλην την Κεφαλονιά,
πού λιγάκι, που με μίας
δεν απέμεινε ρωνιά.

Την πατρίδα λυπηθείτε,
την πατρίδα θυμηθείτε
αδελφοί και πατριώται
κι από μέσα αφ' την καρδιά σας
σ' αδελφούς και σε παιδιά σας
τη βοήθειά σας δότε.

Ζιζ. Φ. 679, 28.1.1912 σελ. 3γ

* Πρόκειται για καταστρεπτικότατο σεισμό που έπληξε την Κεφαλονιά τον Ιανουάριο του 1912 και μετέβαλε πολλές περιοχές όπως τη Σκάλα σε "Πομπήια σωστή!" Ζιζ. Φ. 679, 28.1.1912 σελ. 2α

ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΙΣ

Μια μοιχαλίσ και πονηρά
στην Αίγυπτο ποτέ κυρά,
η σύζυγος του Πετεφρή,
π' από το στόμα της αφροί
εξήρχοντο λαγνότητος,
ηράσθη της του Ιωσήφ
παρθενικής σεμνότητος
και να μιάνει δι' αυτής
τον άνδρα ηβουλήθη,
διο και στο δωμάτιον
ο Ιωσήφ εκλήθη.

Αλλ' ο ενάρετος ανήρ
ως πάναγνος παρθένος
παρέμεινεν αμόλυντος
ειπών αυτής με σθένος.
“Αισχρά γυνή πωτόλμησες
ενταύθα να με κράξεις
στας ανοσίους σου κι εγώ
να συμμετάσχω πράξεις,
κι εις ασελγείς ορέξεις σου
μ' έφερες να ενδώσω,
όχι, ποτέ την αρετή
που ανετράφηκα μ' αυτή
δεν θα την κηλιδώσω!”.

Μ' όσα να μεταχειρισθείς,
ποτέ σου δεν θα δυναθείς
εμένα να μιάνεις
και στα πανούργα δίχτυα σου
μάθε πως δεν με πιάνεις!”

Ταύτα ειπών εστράφηκε
να βγει αφ' τον κοιτώνα,
πωκείνη τότε τ' άρπαξε
λυσώσα τον χιτώνα,
κι ενώ το δηλητήριο

της λύσης της εχύνετο,
ο Ιωσήφ έξω γυμνός,
αλλ' άσπιλος πάντα κι αγνός
στους δρόμους ουκ ησχύνετο!

Και η γυνή η πονηρά
εν εκδικήσεως χαρά
λαβούσα το ποκάμισον
μ' αυτό τον διαβάλλει
στο σύζυγό της, που κι αυτός
ως εύπιστος και ως κουτός
στη φυλακή τον βάλλει

Το άνωθεν ιστορικό
έχει πολύ το σχετικό
με την κατάστασή μας
κι η σύζυγος του Πετεφρή
με το μυαλό το ελαφρύ
είν' η Κυβέρνησή μας
που τον λαό εκάλεσε
στας κάλπας να ψηφίσει
το έργο της τ' αντεθνικό
να υποβοηθήσει.

Ας μη λοιπόν συνεργασθεί
δια συμμετοχής του
και νέος Ιωσήφ δειχθείς
δια της αποχής του,
και αντιτάξας σθεναρώς
μεγάλην σωφροσύνην,
της φαύλου κυβερνήσεως
εκίνησε την μήνιν.

Κι αυτή λυσώσα εξ ορχής
τρόμαξε την Αθήνα
κι εκδίκηση γυρεύουσα
όπως η Πετεφρίνα,

ως μέσον εκδικητικό,
το νόμο το στρατιωτικό
γυρεύει να ψηφίσει,

να κάμει τον αγνό Λαό
να μην ξαναμιλήσει.

Ζιζ. Φ. 896, 19.12.1915 σελ. 3β

Ο ΓΑΪΔΑΡΟΣ

Ο γαΐδαρος επήνε
με τ' άλεσμα στο μύλο
κι αφέντης του τον κένταε
πίσωθε με το ξύλο.

Αργοκουνώντας την ουρά,
έκανε σκέψη πονηρά
κι έλεγε με το νου του,
(επικροτών τας σκέψεις του
δια του πισινού του).

Θα φτιάσω στον αφέντη μου
δουλειά πολύ μεγάλη·
Στο μύλο μόλις φθάσουμε
και τ' άλεσμα μου βγάλει,
ως που αυτός το γέννημα
στη σκάφη για ν' αδειάσει,
εγώ χαζίρι εν ταυτώ
απύξου θα του πεταχτώ
να μη με ξαναπιάσει!

Και να τ' αφήσω φεύγοντας
μονάχα τ' αφεντός μου
άπαντα τα αέρια
που βρίσκονται εντός μου".

Κι αφέντης του αγανακτών
για την αναίδειά του,
και διεισδύων οπωσούν
μέσα στα σχέδιά του,
εξ αντιθέτου πάλι,
έκαμε σκέψη άλλη.

Φθάνουν στο μύλο·
άνοιξε ο μυλωνάς την πόρτα·
Ο γαΐδαρός κρατεί τ' αυτιά
ακίνητα κι ολόρτα.

Έφθασ' η κρίσιμος στιγμή·
πλην φευ! Παν' οι λογαριασμοί
κι η σκέψη του η τόση.
Τον έδεσ' ο αφέντης του
προτού τον ξεφορτώσει!

Τα ίδια κι απαράλλακτα
του γαΐδουριού μαντάτα,
κι η Βουλγαρία τάπαθε
τώρα με την Αντάντα!

Ζιζ. Φ. 884, 26.9.1915 σελ. 3β

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΣΤΟΝΟΣ*

Στη σχολική την εορτή, εστέναξα σαν είδα
τα ρόδα που στολίζουνε την άμοιρη πατρίδα.
Κι έλεγα μέσα μου πικρά· “Ελλάδα μου τι κρίμα
να είσαι Τάνταλος εσύ κι αυτά εκφεύγουν κύμα!”

Τ’ άνθη μονάχα οσφραίνεσαι και παίρνεις τον καύμό τους
χωρίς ποτέ να γεύεσαι τον ώριμο καρπό τους.
Κι ενώ ελπίζει πάλλουσα η θλιβερή καρδιά σου
να ιδεί ανδρείους μαχητάς μια μέρα τα παιδιά σου,
σου τα σκορπά η Κυβέρνηση η άπονη κι η σκύλα
σ’ όλα της γης τα πέρατα σαν φθινοπώρου φύλλα!

Ζιζ. Φ. 536, 30.5.1909 σελ. 3β

*Ο αναστεναγμός στο θρήνο και ειδικότερα η εκδήλωση μεγάλης θλίψης. (Λεξικό Ν. Ε. Γλώσσας Μπαμπινιώτη).

ΒΑΡΕΙΤΕ ΤΟΥΣ

Τι τα φυλάτε τα σκυλιά;
θηρία ποιος λυπάται;
Βαρείτε τους αλύπητα
κι αμείλικτα χτυπάτε

των ταλαιπώρων αδελφών
που πεντακόσια χρόνια
υπέφεραν τα πάνδεινα
με τόση καταφρόνια.

Χτυπάτε κατακέφαλα
την τίγρη της Ασίας
Μη λησμονάτε εμπρησμούς
και αιματοχυσίας,

Βαρείτε τους ν’ αφανιστούν
κι αυτοί μετά των άλλων
εχθρών της ανθρωπότητας
των Ούνων και Βανδάλων.

Ζιζ. Φ. 713, 24.11.1912, σελ. 4α

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Δεν ξέρω ποιος εξούλεψε
το ψεύτικ’ όνομά μου,*
που τώχ’ από τον πάπο μου
δώρο και μπουνναμά μου,

και υπ’ αυτό εις το “εμπρός”
έγραψε παραμύθι
νόστιμο, σαν ανάλατο
βρασμένο-κολοκύθι

* Πρόκειται για το ψευδώνυμο “ΧΩΡΙΑΤΗΣ”.

Ζιζ. Φ. 687, 10.3.1912, σελ. 4β

ΓΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΠΑΡΑΜΥΘΙ

Εκοιμώτουν ο τσοπάνης
ύπνο νήδηνο, βαθύ,
όπου βρήκαν αραλίκι
όλ' οι πεινασμένοι λύκοι,
ο καθένας μεσ' τη στάνη
του ταλαίπωρου τσοπάνη
πεινασμένος να χωθεί.

Ο τσοπάνης εκοιμάτο
στας αγκάλας του Μορφέως.
Μακαρίως επλανάτο!
Και οι λύκοι μ' απονιά
εροκάνιζαν ηδέως
γίδια, πρόβατα κι αρνιά.

Σαν εξύπνησε μια μέρα
ο τσοπάνης πωκοιμάτο,
κι είδε όλο πέρα, πέρα
λύκους το μαντρί γιομάτο,
έξαλλος απάνου κάτω
με αγώνα περισσό,
τρέχει, κι ήυρε φύλακά του
ένα σκύλο Μολοσσό.

Σαν τον Κέρβερο του Άδου
σαν τον Άργο του πανόπτη,
τούτον έφερε να βάλλει
φύλακα και παντεπόπτη.

Μόλις πρόβαλε στην στάνη
το σκυλί με τον τσοπάνη,
φόβος, πανικός και φρίκη
και που φύγει, φύγ' οι λύκοι!
Σαν τα φύλλα τ' Οχτωβρίου
όλοι σκορπιστήκανε
μεσ' τα όρη, μεσ' τα δάση
εξαφανιστήκανε.

Αλλά σαν πλάκωσε χιονιά
κι αγρία βαρυχειμωνιά,
μ' αδειανό πλέον στομάχι
βγήκαν στου βουνού τη ράχη
και φωνάζουν τον τσοπάνη
πούχε το σκυλί στη στάνη:

“Βρε τσοπάνη αφελή,
τι το θέλεις το σκυλί;
Τίποτα δεν σ' ωφελεί!
Τέτοιο σκύλο σαν αυτόνε
ας μην έπαιρνες ποτέ.
Διώξ' τον ή φαρμάκωστόνε.
Θα σε φάει βρε κουτέ!

Τα αρνιά, τα πρόβατά σου
κι όλα τα υπάρχοντά σου
εις εμάς να 'μπιστευθείς,
αν γυρεύεις να σωθείς!”

Έπειτ' από τέτοια πείνα
κι από βαρυχειμωνιά,
λένε νάρτουν να φυλάνε
λύκοι άγριοι τ' αρνιά!

Ο τσοπάνης που το σκύλο
βλέπει τώρα με χαρά του,
εις απάντησιν των λύκων
σκώνει τον αντίχειρά του
και στη μύτη του τον φέρνει
με ολάνοιχτο το χέρι
και χωρίς καμιά φωνή
τ' άλλα δάχτυλα κουνεί!

Τώρα και το παραμύθι
θα σας πούμε τι δηλοί.
Λύκοι είν' οι κυβερνήτες
των κομμάτων οι παλιοί

κι ο λαός είν' ο τσοπάνης
 κι ο Λευτέρης* το σκυλί.
 Καληνύχτα και συμπάθειο
 αν σας κούρασα πολύ.

Ζιζ. Φ. 683, 25.2.1912, σελ. 4α

* Πρόκειται για τον Ελ. Βενιζέλο τον οποίο στήριξε το Ζιζάνιο. Τη γραμμή του Γ. Μολφέτα ακολούθησαν και πολλοί συνεργάτες του.

ΕΚΚΛΗΣΙΣ

Όσοι έχετε στα στήθια
 πατριωτική καρδιά,
 τρέχτε, δώσετε βοήθεια
 στον εφέδρων τα παιδιά,
 που γυρίζουν πεινασμένα,
 ανυπόδητα, γυμνά,
 και με μάτια δακρυσμένα
 μαύρη μάνα τα κυττά.

Κάθε ευαίσθητη καρδιά
 πρέπει να την συγκινεί,

ο γενναίος στρατιώτης
 που τα πάντα λησμονεί
 και προσφέρεται θυσία
 στην Πατρίδος τη φωνή.

Μην ξεχνάτε το στρατιώτη
 που πεθαίνει με τιμή.
 Σώστε τη φανελιά του,
 μην αφήσετε τα παιδιά του
 να πεινάσουν για ψωμί!

Ζιζ. Φ. 708, 20.10.1912, σελ. 4

ΟΙ ΝΙΚΗΤΑΙ

Στρώστε τους δρόμους μ' άνθη
 και δάφνινα κλαδιά
 για να διαβούν λεβέντες
 κι αθάνατα παιδιά.

Για να διαβούν ξιφτερία
 περήφανοι αητοί
 γενναίοι πολεμάρχοι
 στον κόσμο ξακουστοί.

Που μηδενίσαν κάμπους,
 απρόσιτα βουνά
 αδιάβατα ποτάμια
 κι απόρρητα στενά.

Στρώστε τους δρόμους μ' άνθη
 και δάφνινα κλαδιά
 και τρέξετε αγκαλιάστε
 του Έθνους τα παιδιά.

Στο μέτωπό τους δώστε
 ολόθερμα φιλία
 πώδωσαν στην Πατρίδα
 χαρά, ζωή, ελπίδα
 και Δόξα την παλιά!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΣΕΚΟ 14 ΕΠΟΥΡΙΟΚ
 Ζιζ. Φ. 746, 10.8.1913, σελ. 1α

ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Για την Πατρίδα τη γλυκειά
και την κοινή Μητέρα,
προβαίνει γλυκοχαραυγή
και λευτεριάς ημέρα.
Τρέξετε λοιπόν στο σάλπισμα
και στη γλυκειά φωνή της,
και με καρδιά χαρούμενη
το κάθ' ένα παιδί της,
με τα τουφέκια στο πλευρό,

με τα σπαθιά στα χέρια,
ατρόμητοι σαν αετοί
και σαν γοργά ξεφτέρια,
να πάτ' εκεί να στρώσετε
με τ' άπιστα κουφάρια,
το χώμα που μολύνουνε
ανόστα ποδάρια.

Ζιζ. Φ. 706, 6.10.1912 σελ. 4α

Ο ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ

Ήρτε κάποιος μετανάστης
από την Αμερική,
και κρεμάει μια καδίνα
από δω ίσια μ' εκεί!

Είν' το ντύσιμό του φίνο,
ο κολάρος γυριστός,
το καπέλο μπορσαλίνο,
λόρδος δηλαδή σωστός.

Τις εξέχασε με μίας
του χωριού τις απραγιές.
Του μιλάς και σ' απαντένει:
Ολ οράϊτ, γες, γες, γες!

Τον εξούλεψ' η ψυχή μου
πούρτε μεσ' το μαγαζί,
κι εκαμάρωνα το λόρδο
που ξερόψωμο και σκόρδο
εδειπνούσαμε μαζί.

Ζιζ. Φ. 702, 8.9.1912, σελ. 4β

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ

(ΕΙΚΟΝΕΣ)

Πέθαν' ο μαύρος γέροντας
επέθανε και πάει!
Ο ώριμός του θάνατος
κανένα δεν λυπάει!

Μόνο πικρή εντύπωση
αφήνει στον καθένα,
π' από του γέρου τα παιδιά
δεν έμεινε κανένα,
στην τελευταία του πνοή
τα μάτια να του κλείσει
και το ψυχρό του μέτωπο
με πόνο να φιλήσει!

Κανένα δεν ευρέθηκε
παιδί στο θάνατό του!
Γυναίκες ασπώσανε
το ξυλοκρέβατό του!

Γυναίκες εβαστούσανε
τα νεκρικά κεριά·
Γυναίκες σκάφτουν άβαθο
του γέροντα το μνήμα.
Φύγαν' οι νέοι! Ρήμαξαν
και χώρες και χωριά.
Στα ξένα τους αλάργεψε
τ' ωκεανού το κύμα!

Εδώθε φεύγουν εκατό
εκείθε φεύγουν χίλιοι,
και μένουν οι ομορφονιές
ξανθομαλλούσες, καστανές
με τον καημό στα χείλη.

Μένει τ' αμπέλι χέρισο
κι άσπαρτο το χωράφι.
Το κάθ' εργατικό παιδί
πετά στα ξένα με σπουδή
διψώντας το χρυσάφι.

Όλοι πετούνε σαν ψυχές
στον λυχναριού τη λάμψη
μα κει που τρέχουν με χαρά
στο φως του λύχνου τα φτερά
η κάθε μια θα κάψει.

Παύ' η φλογέρα του βοσκού
παστόλιζε το λόγο.
Εφύγουν' όλ' οι μπιστικοί
και βόσκουν στην Αμερική,
στο Τράνσβαλ και στο Κόγκο
κι αφήσαν' έρημη τη γη
πούχε τη μύρια χάρη
να κινδυνεύει να μη βγει
στο χώμα της χορτάρι!

Ζιζ. Φ. 704, 22.9.1912, σελ. 3γδ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΣΤΙΧΟΙ ΤΟΥ ΧΩΡΙΑΤΗ

ΕΠΙ ΤΩ ΕΟΡΤΑΣΜΩ

Με τ' όνειρο μεσ' την ψυχή
πόθου προαιωνίου,
εφτά νυφούλες πάνσεμνες
κόρες του Ιονίου,
εφτά αδελφούλες πάναγνες
και ζηλευτές παρθένες,
χρόνια και χρόνια μακριά
αφ' τη γλυκειά τους Μάνα
πολλούς Δεσπότες γνώρισαν
δούλες ταπεινωμένες!

Π' ακούσανε σα σήμερα
τη χαρωπή καμπάνα
χαρμόсуна ν' αντιλαλεί
να σχίζει τον αιθέρα,
στην αγκαλιά της να καλεί,
τες κόρες η Μητέρα.

Άνδρες χαλιβδινόστερνοι
Ζερβοί και Μομφερράτοι,
άνδρες με σθένος με φωνή,
οι Λειβαδάδες Πλαρινοί,
Καρούσοι, Γιακωβάτοι,
αγέρωχοι κι ατρόμητοι
μπροστά στην Αλβιόνα
ερρίφθησαν απτόητοι
εις κρατερόν αγώνα.

Περιφρονούντες τα δεσμά,
του Μέτλανδ την αγχόνη,
φρικτά βασανιστήρια,
δημεύσεις, εξορίαν,
ιδέα τους ασάλευτη
κι απόφασή τους μόνη,
ήταν να δώσουν στα Νησιά
τη μητρική τους τη δροσιά
και την ελευθερίαν.

Κι εφτά αδελφούλες πάνσεμνες
και πάναγνες παρθένες
χρόνια και χρόνια μακριά
αφ' τη γλυκειά τους Μάνα,
σα σήμερα βρεθήκανε
μ' Αυτήν αγκαλιασμένες
και διαλαλεί το γεγονός
χαρμόсуна καμπάνα!

Παν. Γεωργόπουλος

Ζιζ. Φ. 809, 21.5.1914, σελ. 4;::

ΑΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ*¹

Άης Βασίλης έρχεται
Γενάρης ξημερώνει·
στέκ' η Ελλάς περήφανη
και κρυφοκαμαρώνει
πιο φωτεινό, πιο ξάστερο
το στέμμα στο κεφάλι της
κι όλα τα σκλάβια της παιδιά
σφιγμένα στην αγκάλη της.

Γενάρης γέννα του Χριστού
πρώτη γιορτή του χρόνου,
ο Βενιζέλος έδωσε
για μποναμά του θρόνου
Θεσσαλονίκη, Βοδενά,
Φλωρίνα και Κοζάνη
κι έχει και για τη Βάφτιση
φωτίκι*² το Μπιζάνι.

Αρχιμηνιά κι αρχιχροινιά
κι αρχή του Γεναρίου,
λάμπη φωτός ελληνικού,
κακός σκασμός τ' Αυστριακού
αρχικαγγελαρίου.

Άης Βασίλης έρχεται
από την Καισαρία.
Κουράγιο και τα φτιάσαμε
και με τη Βουλγαρία.

Από το σπίτι τώρχεται
και στο σχολειό του πάει·
Καινόργιο φίδι το Σεφτέκ
πιστεύω πως θα φάει

Άης Βασίλης έρχεται
κι ελευτερίες φέρνει.
Για κούκλες από πίσω του
τους αιχμαλώτους σέρνει,
και τον Ταξήμ που τ' άρεσε
Ρωμιούς να κογονιάρει,
για μπιομπό στο στόμα του
τον έχει και σονάρει.

Βασίλη, αν ξέρεις γράμματα
πες μας τ' αρφαβητάρι
κι αν η αρμάδα θε να βγει
την Τένεδο να πάρει.

Κουμπάει το μπαστούνι του
κι αρχίνησε να λέει:
- Σακατεμένη και κουστή
στα Δαρδανέλια πλέει
κι αν σα χελώνα κάποτε
κάνει πως ξενερώνει,
τη βλέπουν τα δελφίνια μας,
τσι τρώει, και τρυπώνει.

Άη Βασίλης έρχεται·
έγνοια σας Μουσουλμάνοι!
Ακόμα μιαν αμποδιστά
και πέφτει το Μπιζάνι
και τότες είτε κάμετε
είτ' όχι την ειρήνη,
ούτε πανί για σάβανο,
δε θα σας απομείνει!

Ζιζ. Φ. 718, 29.12.1912, 3α

* ΑΗ-ΒΑΣΙΛΗΣ: Με τον τίτλο αυτό υπάρχουν αρκετά ποιήματα.

* Φωτίκι: Το λευκό σεντόνι, με το οποίο περιβάλλουν το νεοφωτιστό βρέφος αμέσως μετά το βάπτισμα. Τα φωτίκια: Τα βαπτιστικά ρούχα. (Λεξικό Νέας Ελλην. Γλ. Γ. Μπαμπινιώτη).

ΣΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ

Ειρήνη ίσια να σε γδω
 ασπρίσαν τα μαλλιά μου
 μα τώρα σ' έχω, σε κρατώ
 σφιχτά στην αγκαλιά μου

Εκ Μπιζανιού σε Τσουμαγιά
 βαρέθηκα να τρέχω
 κι όλες τις κορυφογραμμές
 με αίματα να βρέχω.

Στην αγκαλιά μου σε κρατώ
 δεν θα μου φύγεις πλέον,
 ένδεκα μήνες στο στρατό
 βαρέθηκα παλαιών.

Στην αγκαλιά μου σε κρατώ
 περήφανος, Ειρήνη,
 π' όλα συγχέονται με σε,
 γέλια, χαρές και θρήνοι!

Βαρέθηκα για να πατούν
 τα έρμα μου ποδάρια
 βράχους, βουνά και λαγκαδιές
 και εχθρικά κουφάρια!

Ζιζ. Φ. 745, 10.8.1913, σελ. 1α

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΜΑΛΛΙΑΡΩΝ

Το Γιαννάκη Μπελατσιόλη
 θαν' τονέ γνωρίζετε όλοι,
 πούναι πάντοτε στη Σάμο
 προεστός χωρίς δουλειά
 κι έχει κάμει φαλιμέντο
 από γένεια και μαλλιά.

Κράζοντας διαπρησίως
 γεγωνυία τη φωνή
 “Συνταχθείτε δημοσίως
 της πατρίδος οι σπανοί,
 προστατέψετε τη γλώσσα
 πούναι πρᾶμα ιερόν
 και σπουδαίως κινδυνεύει
 από τρίχες μαλλιαρών”.

Ως επίσης
 κι ο Διονύσης
 από τα Δεμπουνεράτα,
 πούν' αμάλλιαγος κι εκείνος
 σα βολιώτικη πατάτα,

“Αν σπανοί γενναίοι είστε
 μη μιλείτε κουτουρού,
 παρά πιάστε να μαθίστε
 κι ούτε τρίχα μην αφήστε
 σε κεφάλι μαλλιαρού”.

Κι ο Μπαμπάουλας που χρόνια
 με καρότσες παρατρέχει
 και μια τρίχα για τον όρκο
 στο κεφάλι του δεν έχει,

“Κι έτσι ζήτημα μεγάλο
 στην πατρίδα θα γενεί
 που τη μαλλιαρή τη γλώσσα
 θα μαδίσουν οι σπανοί”.

Με το ζήτημα της γλώσσας
 τους εδόθη αφορμή
 και μετά μανιάς όσης
 βγήκανε κι οι τρεις γραμμή,

Ζιζ. Φ. 623, 16.4.1911, σελ. 3β

ΣΤΟΝ Α-Ω

Άλφα Ωμέγα που θαρρείς
 πως είς' αρχή και τέλος
 κι όλο στη μύτη σου μπροστά
 φαίνεται' ο Βενιζέλος,
 είχες διάστημα πολύ
 την πένα σου να πιάσεις,
 του φίλου σου του Κάιζερ
 επαίνους ν' αραδιάσεις.

Αλλά προχτές edιάβασα
 πώγραψαν αι "Αθήναι"
 πως, όπως τα προφήτεues
 τα πράγματα, έτο' είναι!

Κι αν ήθελαν οι Γερμανοί,
 - ας έχουν την υπομονή!! -
 όσο κι αν είναι το Βερδέν
 καλά οχυρωμένο,
 "δεν θέλουν" αλλ' αν ήθελαν
 τώχανε και παρμένο
 από πολλές βδομάδες!

Και σαν το μύθο του παπού,
 όσα δεν σών' η αλεπού
 τ' αφήνει για... ηρεμάδες!

Ζιζ. Φ. 909, 12.5.1916, σελ. 4α

Η ΕΥΡΩΠΗ

Στον πέπλο του πολιτισμού κρυμμένη,
 με την ειρήνη στέμμα στο κεφάλι
 τη ζυγαριά της Θέμιδας στο χέρι,
 βασίλισσα φαινόταν ζηλεμένη,
 που τη λατρεύανε μικροί μεγάλοι
 πως την ισοότητα παντού θα φέρει·
 Όλοι το φώναζαν· όλ' οι ανθρώποι:
 Θεά πολιτισμού είν' η Ευρώπη!

Μα ξάφνου τρέλα, νευρικό την πιάνει.
 Σχίζει το πέπλο που την κρύβει
 μ' οργή μακράν της ρίπτει την τριτάνη,
 ποδοπατεί το στέμμα, το συντρίβει!

Και παίρνει της καταστροφής τη δάδα,
 μ' ανορθωμένas τρίχας, λυσσαλέον στόμα
 με μάτια αστραπηβόλα, αγριεμένα.
 Παντού ξανάφτει φρικτή λαμπάδα·
 παντού με αίματα μεθά το χώμα,
 τα πάντα δείχνει ματωβαμμένα.

Και η Ευρώπη, Θεά πολιτισμού
 ειρηνοφίλων τόσων στεμμάτων,
 γίνετ' αιτία καταποντισμού
 σ' απέραντους ωκεανούς αιμάτων!

Ζιζ. Φ. 841, 18.10.1914, σελ. 3α

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

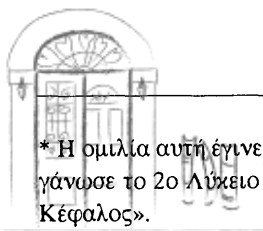
**ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ: - Οι «διαολιές» του ως μαθητή –
Το ιδιωτικό Παρθεναγωγείο
της γυναίκας του.***

Τούτη τη χρονιά – έτος Λασκαράτου – έχετε ήδη ακούσει και θ' ακούσετε – θ' ακούσουμε και θα μάθουμε ενδιαφέροντα πράγματα για τη ζωή και το έργο του Ληξουριώτη σατιρικού και στοχαστή. Όλες όμως σχεδόν οι ομιλίες και συζητήσεις περιστρέφονται γύρω από τις θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτικές ιδέες του Α. Λασκαράτου, τον αφορισμό και την όποια λογοτεχνική του προσφορά. Δε θ' ακούσετε, πιστεύω, για τα μαθητικά χρόνια του ούτε για τις δυσκολίες που συνάντησε σχετικά με το Παρθεναγωγείο της γυναίκας του. Είναι θέματα που δεν απασχολούν τους ομιλητές.

Και επιλέξαμε αυτά, γιατί είναι μάλλον άγνωστα στους περισσότερους, εκτός από εκείνους που έχουν διαβάσει την «Αυτοβιογραφία» του Α. Λασκαράτου, αλλά και γιατί σχετίζονται και τα δύο με την εκπαίδευση. Εξάλλου, εδώ, εκπαιδευτικοί, γονείς και μαθητές έχουμε ανταμώσει και είναι, θεωρούμε, καλό να γνωρίσουμε και αυτή την πλευρά του Ανδρέα Λασκαράτου.

Εμείς, βέβαια, δε θα προβούμε σ' επιστημονική ανακοίνωση. Δεν το

* Η ομιλία αυτή έγινε στα εγκαίνια της 4ης Έκθεσης Βιβλίου (6 Μαΐου 2001), που διοργάνωσε το 2ο Λύκειο Αργοστολίου «Παναγιώτης Βεργιώτης» στο Δημοτικό Θέατρο «Ο Κέφαλος».

επιτρέπει το κλίμα αυτής μας της συνάντησης. Απλά και μόνο σας καλώ να ξεφυλλίσουμε μαζί την «Αυτοβιογραφία» του ποιητή, στα σημεία εκείνα που αναφέρεται στο θέμα μας. Αυτή μάλιστα η «Αυτοβιογραφία» του είναι ένα ευχάριστο βιβλίο, ζουμερό, θα έλεγα, γραμμένο με κέφι, χάρη αλλά και ειλικρίνεια.

Με το πρώτο υπόθεμα, «Οι διαολιές του Λασκαράτου ως μαθητή», κάποιοι από μας τους μεγαλύτερους θα θυμηθούμε τα δικά μας μαθητικά καμώματα ή των συμμαθητών μας, ενώ εμείς οι δάσκαλοι θα φέρουμε στο νου μας σημερινούς μας μαθητές που μας «διαολίζουνε».

Μέσα από το δεύτερο υπόθεμα θα μπορέσουμε να γνωρίσουμε και να κρίνουμε την κοινωνική και εκπαιδευτική κατάσταση του 19ου αιώνα στο νησί μας, αλλά και να κατανοήσουμε τον τρόπο σκέψης και την επιχειρηματολογία του Α. Λασκαράτου, μες στην οποία θα εντοπίσουμε και στοιχεία διαχρονικότητας.

(Ξεκινώ με το 1ο υπόθεμα)

Ο Ανδρέας Λασκαράτος ήταν το πρώτο από τα οκτώ παιδιά του Γεράσιμου Τυπάλδου Λασκαράτου και της Στυλιανής Μάνεση. Οι γονείς του κατάγονταν από «χρυσοβιβλικές» οικογένειες: διέθεταν πλούτη, όχι βέβαια μεγάλα, και ονειρεύονταν να συνεχίσει ο πρωτότοκος την αίγλη της οικογένειας. Ο πρωτότοκος όμως άλλα είχε στο μυαλό του, άλλη πορεία του χάραξαν οι συγκυρίες της εποχής του.

Τις εγκύκλιες σπουδές του ο μικρός Λασκαράτος τις πραγματοποίησε στο Ληξούρι αρχικά, μετά στο Αργοστόλι, έπειτα στη Σχολή του Κάστρου, για να καταλήξει πάλι στο Ληξούρι. 17 χρόνων τότε, το 1828, θα τον πάρει ο θείος του Δημήτριος Δελαδέτσιμας στην Κέρκυρα, όπου θα φοιτήσει στο νομικό τμήμα της Ιόνιας Ακαδημίας. Θα συνεχίσει τις νομικές του σπουδές στο Παρίσι – παρ' όλο που ο ίδιος προτιμούσε το ιατρικό επάγγελμα – στη συνέχεια στην Πίζα, απ' όπου θα πάρει το δίπλωμά του, για να επιστρέψει μετά το 1839 στο Ληξούρι, την «όμορφη χωροπούλα» του.

Εμάς εδώ θα μας απασχολήσει η μαθητική του περίοδος μέχρι τα 17 του χρόνια.

Ως μαθητής ο Α. Λασκαράτος ήταν βέβαια έξυπνος, αλλά πολύ ζωηρός και απείθαρχος και ιδιαίτερα αμελής. Δεν μπορούσε να ανεχτεί

τους περιορισμούς, τα δεσμά, την προγραμματισμένη ζωή. Ο πατέρας του κόντε – Γερασιμάκης μάταια προσπαθούσε να νουθετήσει το μικρό του «διαβολάκο». *«Όντας τότε το μοναχοπαίδι της οικογένειας – σημειώνει ο ίδιος στην Αυτοβιογραφία του - έζησα τα πρώτα μου χρόνια σαν ένα αγόρι παραχαϊδεμένο».*

Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε κοντά σε ιδιωτικούς δασκάλους στο Ληξούρι, χωρίς όμως ιδιαίτερη πρόοδο. Ο ίδιος αιτιολογεί αυτό το αποτέλεσμα λέγοντας ότι, επειδή αυτοί οι δάσκαλοι ήταν «μέτριοι» - μικρής δηλ. αξίας – γι' αυτό έδειχνε ελάχιστη επιμέλεια.

Καλούς δασκάλους είχε στο Αργοστόλι και στο Κάστρο. Στην πρωτεύουσα του νησιού τον είχε πάρει στα 12 περίπου χρόνια του ο θείος του κόμης Δελαδέτσιμας – πολιτικός παράγοντας του τόπου και της εποχής του, έπαρχος, γερουσιαστής και αργότερα πρόεδρος της Ιόνιας Βουλής.

Τότε στο Αργοστόλι, δίδασκε στην ιταλική γλώσσα – επίσημη γλώσσα της διοίκησης – ο Ιταλός λόγιος Ιωάννης Βαπτιστής Μαρτολότσι. Κοντά σε αυτόν διδάχτηκε τα ιταλικά γράμματα, στα οποία από τότε ο μαθητής Ανδρέας έδειξε ιδιαίτερη αγάπη, μελέτησε την ιταλική φιλολογία και έγραψε ο ίδιος έργα του – όπως την «Αυτοβιογραφία» του – στα ιταλικά.

Όταν μάλιστα ο πατέρας και ο θείος του θέλησαν να του σταματήσουν τα ιταλικά μαθήματα, για να τον εγγράψουν σ' ελληνικό σχολείο, ο ίδιος αρνιόταν. *«Οι γονείς μου, γράφει, δεν έδωσαν προσοχή, θεωρώντας την αντίρρησή μου παιδαριωδία και εγώ edήλωσα ότι εις αυτό το σχολείο [δηλ. το ελληνικό] δε θα μάθαινα τίποτα και δυστυχώς εκράτησα το λόγο μου».*

Πράγματι τότε τα ελληνικά - η αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία – δε διδάσκονταν πάντα από καταρτισμένους δασκάλους. Λίγοι ήταν οι κάτοχοι αυτού του μαθήματος. Ήταν όμως ευτύχημα για τον τόπο μας που εκείνη την περίοδο στο Αργοστόλι δίδασκε ο δεινός φιλόλογος και δάσκαλος του Γένους Νεόφυτος Βάμβας από τη Χίο. Πνεύμα ευρύ, μετέφερε στο χώρο της διδασκαλίας τις νεωτεριστικές αντιλήψεις και τις φιλελεύθερες ιδέες. Σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες δίδασκε τα αρχαία ελληνικά κείμενα με ηθοποιία από σκηνής, προκειμένου να καλλιεργήσει την κλίση των μαθητών του στις κλασικές σπουδές και ιδιαίτερα στο αρχαίο ελληνικό δράμα.

Ο μαθητής Λασκαράτος ποτέ δεν τα πήγε καλά με τον Βάμβα. Τον αντιπαθούσε και μαζί με αυτόν και τα αρχαία ελληνικά, τους γραμματικούς κανόνες και το λογιотаτισμό. Αλλά και ο Βάμβας «είχε βάλει στο μάτι» το Ληξουριώτη ταραξία – και με το δίκιο του. Γιατί, προσέξετε τι σκάρωνε το «διαολεμένο» μυαλό του μικρού Ανδρέα, για να ταλαιπωρεί τον Βάμβα:

Στο μαθητή αυτόν άρεσε πολύ η καλλιγραφία – το μόνο από τα μαθήματα του Βάμβα που τον ευχαριστούσαν. Και ξέρετε γιατί; Γιατί την ώρα αυτού του μαθήματος εύρισκε στην ευκαιρία να κάνει «διαολιές». Ας διαβάσουμε τι γράφει με χαριτωμένο και ειλικρινή τρόπο ο ίδιος:

«Ο Βάμβας δεν με υποχρέωνε να κρατώ τετράδια για την καλλιγραφία μου, αλλά κάθε φορά έσχιζε ένα κομμάτι χαρτί, όπου έγραφε τρεις ή τέσσαρες αράδες και μου τες έδινε να τες αντιγράψω. Λοιπόν τέτοια ήταν η ευκολία μου εις το να μιμούμαι τον γραφικό χαρακτήρα των άλλων, ώστε, κόβοντας ένα κομμάτι χαρτί όμοιο με του δασκάλου μου και κάμνοντάς το ομοιότυπο του δικού του, διασκέδαζε να βλέπω ότι ο Βάμβας δεν κατόρθωνε ποτέ να ξεχωρίσει το δικό του. «Ε, καλά» μου έλεγε κάθε φορά, «ποιόν είναι το ιδιόν μου;». Εκείνο που εγώ του είχα δώσει για δικό του, αυτό και εκρατούσε».

Διασκέδαζε λοιπόν ο Α. Λασκαράτος να πειράζει το δάσκαλό του, ο οποίος, να σημειωθεί, ήταν και ιερωμένος. Αυτή πάντως η ικανότητά του ήταν αφορμή «να ξαφνιάζει φίλους και γνωστούς» στους οποίους – και αργότερα – παρουσίαζε κείμενά του γραμμένα με το γραφικό χαρακτήρα τους.

Εκείνη η περίοδος κοντά στον Βάμβα πέρασε χωρίς πρακτικό αποτέλεσμα: ο μαθητής Λασκαράτος δεν ήθελε να μάθει αρχαία ελληνικά – εξάλλου το είχε δηλώσει από την αρχή στον πατέρα του. Ίσως όμως από τότε ν' αντιπάθησε το λογιотаτισμό, τον οποίο πολύ αργότερα πολέμησε με τα γραπτά του και στράφηκε στη λαϊκή γλώσσα – με τις όποιες βέβαια ιδιορρυθμίες λεξιλογικές, γραμματικές, συντακτικές κ.λ.π.

Οι λασκαράτειες «διαολιές» δε θα σταματήσουν εδώ. Θα συνεχιστούν και στο νέο σχολείο που θα εγγραφεί, στο Κάστρο.

Εκεί, εντελώς πρόσφατα (το 1824) είχε ιδρύσει Σχολή ο λόρδος Γκίλφορντ, σπουδαίος ελληνιστής και μελετητής του Ομήρου, την διεύθυνση της οποίας είχε αναθέσει στον Άγγλο Thittethwayte. Σε αυτή δίδασκε και ο Βάμβας ελληνική φιλολογία και φιλοσοφία.

Έτσι λοιπόν ξανασυναντήθηκαν οι «παλιοί γνώριμοι». Μάλιστα ο

Βάμβας, κατά την πρώτη μέρα έναρξης της σχολικής χρονιάς, παρουσίασε το μαθητή Λασκαράτο στον Γκίλφορντ με τα χαρακτηριστικά επίθετα του αυθάδη και του ταραχοποιού. Ο Γκίλφορντ όμως τον αγκάλιασε, λέγοντας προς τον άξιο φιλόλογο: «Είναι από εκείνα τα παιδιά που μου αρέσουν». Άφωνος ο Βάμβας. Και φανταζόμαστε όλοι πόσο θα χάθηκε ο μικρός μαθητής με αυτή την ανέλπιστη συμπεριφορά του λόρδου. Δεν κάνει κανένα σχόλιο βέβαια στην «Αυτοβιογραφία» του, αλλά σίγουρα είχε πάρει... την εκδίκησή του.

Στη Σχολή του Κάστρου ο μαθητής Λασκαράτος ήταν οικότροφος μαζί με άλλους 14. Στο ίδιο κτιριακό συγκρότημα διέμενε και ο Άγγλος διευθυντής, ο οποίος όμως αναγκάστηκε να μετακομίσει έξω από τη Σχολή, σε κάποιο σπίτι του οικισμού, γιατί τον είχε πράγματι «τρελάνει» ο Λασκαράτος με την παρέα του. Ο Ληξουριώτης δε σταματούσε να επινοεί ταραχές. Και η «δράση» του έγινε εντονότερη, μετά τη μετακόμιση του διευθυντή: το πεδίο ήταν ελεύθερο μπροστά του. Έτσι, μακριά από την άγρυπνη διευθυντική εποπτεία, η λασκαράτεια παρέα τίποτε δεν άφησε όρθιο στην κυριολεξία: «Ακόμα και τα ασβεστώματα εις τους μεσότοιχους της αίθουσας των συγκεντρώσεων είχαν φύγει όλα».

Αλλά τα πράγματα δε σταμάτησαν εδώ. Και τις νύχτες δεν έμεναν ήσυχοι οι οικότροφοι ταραξίες. Πολλά και ποικίλα ήταν τα «άμυναλα καμώματά» τους. «Μια νύχτα, γράφει ο Λασκαράτος, παίρνοντας τα σεντόνια από τα κρεβάτια μας, τα εφορέσαμε ως είδος μανδύες και βγήκαμε να περπατήσουμε εις τον κεντρικό δρόμο του χωριού». Έκαναν δηλαδή τα φαντάσματα... Και φανταστείτε τι τρόπο θα πήραν οι Καστρινοί και πόσο θα το διασκέδασε ο ταραχοποιός Α. Λασκαράτος.

Ωστόσο, κάποια φορά «σπάει κι... ο διάολος το ποδάρι του». Κάτι παρόμοιο συνέβη και στο δικό μας... μικρό ήρωα. Μια φορά, ενώ έτρεχε, έπεσε κάτω και χτύπησε. το αποτέλεσμα ήταν ένα σπασμένο πλευρό, που του δημιούργησε πλευρίτιδα. Τότε, αναγκάστηκε ο πατέρας του να τον πάρει από τη Σχολή του Κάστρου και να τον μεταφέρει στο Ληξούρι για θεραπεία. Μόνο έτσι ηρέμησε η κατάσταση στη Σχολή και στο χωριό του Κάστρου.

Μετά την ανάρρωση, ο πατέρας Λασκαράτος δεν έστειλε το γιο του στο Κάστρο, κάτι φυσικά που χαροποίησε το μικρό μαθητή, αφού θα γλίτωνε από τη διδασκαλία του Βάμβα. Έμεινε στο Ληξούρι, για να παρακολουθήσει εκεί μαθήματα αρχαίων ελληνικών. Και ιδού η διαφορά:

Ο ίδιος ο Α. Λασκαράτος ομολογεί, πως αισθανόταν ντροπή για την άγνοιά του στην αρχαία ελληνική. Συνομήλικοί του στο Ληξούρι και από «χρυσοβιβλικές» οικογένειες είχαν προοδεύσει σε αυτό το μάθημα. Γι' αυτό υποσχέθηκε στον εαυτό του ν' αφήσει τις εξυπνάδες και τις ταρχές και να στρωθεί στο διάβασμα.

Παρακολούθησε τα μαθήματα του Ευγένιου Διογένη – ενός άξιου δασκάλου. Πράγματι έδειξε επιμέλεια και πειθαρχία. Εντελώς αντίθετη η συμπεριφορά του απέναντι στο μάθημα των αρχαίων ελληνικών από εκείνη που είχε επιδείξει, όταν είχε δάσκαλο το Νεόφυτο Βάμβα. Όσα δεν είχε μάθει κοντά σε αυτόν τρία περίπου χρόνια, τα έμαθε τώρα. «Όλα όσα γνωρίζω – θα γράψει αργότερα ο ώριμος πια Λασκαράτος – από την αρχαίαν ελληνικήν, τα έμαθα τότε».

Δε θα σχολιάσω τίποτε. Τα συμπεράσματα δικά σας.

Και προχωρούμε στο 2ο υπόθεμα.

Ήδη βρισκόμαστε στο 1828 και ο κόμης Δελαδέτσιμας θα πάρει τον δεκαεφτάχρονο πια Λασκαράτο μαζί του στην Κέρκυρα για συνέχιση των σπουδών του. Εμείς δε θα τους παρακολουθήσουμε στο νησί αυτό του βόρειου Ιονίου. Θ' αφήσουμε να περάσουν αρκετά χρόνια, για να ξανασυναντήσουμε τον Α. Λασκαράτο στην Κεφαλονιά.

Με την πολυμελή οικογένειά του έχει εγκατασταθεί από το 1854 στο Αργοστόλι. Εκδίδει το 1856 «Τα Μυστήρια της Κεφαλονιάς», «το μοιραίο» βιβλίο της ζωής του και της σταδιοδρομίας του. Ακολουθεί ο αφορισμός με τα γνωστά επακόλουθα.

«Οι αλλεπάλληλοι κατατρεγμοί και η μεγάλη οικογένεια» τον έχουν φέρει σε δύσκολη οικονομική κατάσταση. Γι' αυτό αναγκάζεται η γυναίκα του να εργαστεί: αναλαμβάνει το 1863 τη διεύθυνση ενός Παρθεναγωγείου στο Αργοστόλι. Αυτό τουλάχιστο αναφέρει ο ίδιος ο Α. Λασκαράτος. Κάποιοι άλλοι μελετητές κάνουν λόγο για ίδρυση από το ζεύγος Λασκαράτου ιδιωτικού Παρθεναγωγείου.

Η δεύτερη μάλλον άποψη πρέπει να είναι ορθότερη, αλλά δε θ' ασχοληθούμε περισσότερο με την ακρίβεια αυτών των πληροφοριών. Γεγονός είναι, πάντως, ότι ο Α. Λασκαράτος θ' ασχοληθεί με την εκπαίδευση. Και ακριβώς αυτό μας ενδιαφέρει εδώ: οι απόψεις του για το ζήτημα της μόρφωσης των κοριτσιών και για τις σχέσεις των γονιών με

τους δασκάλους – απόψεις πράγματι ενδιαφέρουσες.

Εκείνη την περίοδο ήταν περιορισμένη η μόρφωση των κοριτσιών. Ελάχιστοι γονείς – εννοείται από τους οικονομικά ευκατάστατους – ενδιαφέρονταν γι' αυτό το θέμα. «Γενικά οι πατεράδες – σημειώνει ο Λασκαράτος – έστελλαν τες θυγατέρες τους στο σχολείο, για να γίνεται λόγος ότι πήγαιναν στο σχολείο και μάθαιναν. [...] Οι μητέρες τους τες έστελλαν για να τες βγάλουν μέσα από τα πόδια τους και μένουν ελεύθερες εις το σπίτι».

Αυτή ακριβώς η νοοτροπία υπήρξε μια από τις κύριες αιτίες που ανάγκασαν το ζεύγος Λασκαράτου να κλείσει το Παρθεναγωγείο. Να τι συνέβη:

Μετά από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας, το ζεύγος Λασκαράτου προχώρησε στην αναβάθμιση του σχολείου: καθιέρωσε νέα μαθήματα στο πρόγραμμα και προσέλαβε επιπλέον δασκάλους. Αυτό σήμαινε μεγαλύτερα έξοδα. Και, αφού μιλάμε για ιδιωτικό σχολείο, το παραπάνω κόστος «μετακυλίεται», όπως λέμε, στον καταναλωτή του αγαθού.

Στο τέλος λοιπόν εκείνης της πρώτης αναβαθμισμένης σχολικής χρονιάς το ζεύγος Λασκαράτου παρουσίασε στους γονείς τα πρόσθετα έξοδα και ζήτησε ν' αυξηθούν τα δίδακτρα. Εκείνοι όμως αρνήθηκαν, εκτός από δύο, με αποτέλεσμα να κλείσει το Παρθεναγωγείο.

«Δεν είναι λοιπόν να απορεί κανείς – συμπεραίνει ο Λασκαράτος – ότι παρόμοιοι γονείς, με το να αναζητούν σχολεία για τα κορίτσια τους, σκόπευαν κυρίως 1ον σε σχολεία που θα κρατούσαν τες μικρές τους όσο το δυνατό περισσότερες ώρες και 2ον πώς αυτή η παραμονή ή [προσέξτε τη λέξη] αποθήκευση θα γινόταν στην πιο χαμηλή τιμή».

Ωστόσο, ο Α. Λασκαράτος αναφέρει και ένα άλλο στοιχείο, το οποίο επέδρασε αρνητικά στην πορεία του Παρθεναγωγείου, με αποτέλεσμα να προκληθούν αρνητικά σχόλια για την ποιότητα της παρεχόμενης μόρφωσης.

Οι γονείς παραπονιούνταν ότι τα κορίτσια τους δεν είχαν στο συγκεκριμένο σχολείο την ίδια πρόοδο με εκείνη που είχαν οι θυγατέρες του Λασκαράτου – μαθήτριες στο ίδιο σχολείο. Υπονοούσαν δηλαδή ότι η διεύθυνση του σχολείου και γενικά το διδακτικό προσωπικό ενδιαφέρονταν κυρίως για τα κορίτσια του ιδιοκτήτη και αδιαφορούσαν για τα υπόλοιπα.

Οι γονείς εκείνοι δεν πρέπει να είχαν δίκιο. Η κατάσταση ήταν διαμορφωμένη διαφορετικά. Έχοντας ως βάση την παραπάνω εκτίμηση του

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΑΓΓΛΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΓΓΕΛΟΥ

Α. Λασκαράτου, για το πώς δηλαδή αντιμετώπιζαν οι περισσότεροι γονείς τη μόρφωση των κοριτσιών τους και γιατί τα έστελναν στο σχολείο, ας ακούσουμε πώς ο ίδιος εξηγεί τα πράγματα:

Το παράπονο αυτό, λέει ο Α. Λασκαράτος, «είναι αληθινό, αλλά άδικα το αποδίδουν σε δικό μας λάθος». Και γίνεται πιο συγκεκριμένος (Διαβάξω το σχετικό απόσπασμα, όπως το γράφει ο ίδιος, γιατί έχει, νομίζουμε, σημασία και το ύφος και η διατύπωσή του): «Εμείς edιδάξαμε πάντα τα κορίτσια τους το ίδιο όπως και τα δικά μας, βάζοντας τα κορίτσια μας στην ίδια τάξη με τα δικά τους, όπου όλες χωρίς διάκριση άκουαν το ίδιο μάθημα. Αλλά εκτός του ότι τα πνεύματα δεν ήσαν το ίδιο προετοιμασμένα, η χρήση του χρόνου έξω από το σχολείο ήταν πολύ διαφορετική μεταξύ τους. Οι μαθήτριάς μας, γυρίζοντας κάθε μέρα στο σπίτι τους, βάνονταν το πλείστον στο νοικοκυριό ή εύβρισκαν τη μητέρα να ετοιμάζεται για το θέατρο ή για τη συναναστροφή. Και σ' αυτές τες τελευταίες περιστάσεις ή τες έπαιρναν κι αυτές στη διασκέδαση της βραδιάς ή τες άφηναν εις το σπίτι να περάσουν τη βραδιά τους συντροφιά με τη δούλα, αφού και ο πατέρας ήταν έξω, στο καζίνο, στη συναναστροφή, στο θέατρο. Τα δικά μας τα κορίτσια εξεναντίας εμαζεύοντο μερικές ώρες κάθε βράδυ σε δυο μικρούς ομίλους, οι μεν γύρω από εμέ, οι άλλες γύρω από τη μητέρα τους, σε δύο χωριστές κάμαρες, όπου εμελετούσαν. Ύστερα οι πιο μικρούλες πήγαιναν στο κρεβάτι και οι πιο μεγάλες [...] έπιαναν να δουλεύουν ή να διαβάζουν ή να ακούν τη συνομιλία μας, όπου γινόταν λόγος για πράγματα που μπορούσαν να αναπτύξουν τη διάνοια και να εξανθρωπίσουν την καρδιά τους. Αυτή η διαφορά – καταλήγει ο Λασκαράτος – στο να χρησιμοποιούν τον καιρό έξω από το σχολείο δεν μπορούσε παρά να επιδρά ύστερα εις το σχολείο και να δημιουργεί διαφορά στην ικανότητα των κοριτσιών, επομένως στο βαθμό του προβαδίσματος και της πνευματικής προόδου των μεν απέναντι στες άλλες. και αυτή ήταν η πραγματική αιτία που τα κορίτσια τους δεν ωφελούντο το ίδιο».

Όλοι οι παραπάνω λόγοι σίγουρα συνέβαλαν στο κλείσιμο του Παρθεναγωγείου. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε και το «παρελθόν» του Α. Λασκαράτου: το κλίμα της εχθρότητας και της μισαλλοδοξίας δεν είχε ακόμη καταλαγιάσει.

Τέλος, προσθέτουμε και άλλο ένα στοιχείο, που δεν αναφέρεται όμως στην «Αυτοβιογραφία». Φαίνεται ότι στο κλείσιμο του σχολείου συνέτειναν και οι πιέσεις των αρμόδιων υπηρεσιών της εκπαίδευσης του ελληνικού κράτους προς τον Α. Λασκαράτο, επειδή ο ίδιος ανιόταν επίμονα να ζητήσει άδεια λειτουργίας του Παρθεναγωγείου σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία.

Διασώζεται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής ιδιόχειρη αναφορά του Ανδρέα Λασκαράτου προς τη Βουλή των Ελλήνων με ημερομηνία 12 Φεβρουαρίου 1874 γι' αυτό το πρόβλημα της άδειας λειτουργίας. Πράγματι, διατυπώνει ενδιαφέρουσες αλλά και συνάμα παράξενες απόψεις ο Λασκαράτος. Σας διαβάξω κάποια αποσπάσματα:

«[...] Ο Έλληνας πολίτης έχει το δικαίωμα να δέχεται εις το σπίτι του έναν ή περισσότερους νέους, να τους διδάσκη ένα ή περισσότερα, όχι απαγορευμένα μαθήματα; Ομοίως, η Ελληνίς πολίτης έχει και αυτή το ίδιο δικαίωμα δια τα κορίτσια, χωρίς να είναι εις χρέος να έχουν την άδεια της Κυβερνήσεως δια να μετέρχονται το έργον τούτο;

[...] Δώσετε εξουσίαν εις την Κυβέρνησιν να επεμβαίνη μεταξύ διδασκόντων και διδασκομένων μόνον όταν οι διδάσκοντες διδάσκουν πράγματα εναντία εις τους νόμους ή εις την ηθικήν· αλλά μην κάμετε το διδασκαλικόν έργον ρουσφέτι στα χέρια των Κυβερνήτων, ώστε να το εμπορεύονται και τούτο διά ψήφους, καθώς κάμνουν και διά κάθε άλλο στα μέρη μας.

[...] Είναι πνιχτική, τυραννία, Κύριοι Βουλευταί, το να με εμποδίξη η Κυβέρνησίς μου να ωφελούμαι από τας γνώσεις του γειτόνου μου επί προφάσει ότι ο γείτονάς μου δεν έχει την άδειαν από την Κυβέρνησιν να με ωφελήση με τας γνώσεις του!

Είναι πνιχτική τυραννία να μ' εμποδίξη η Κυβέρνησίς μου να ωφελούμαι και εγώ από την μετάδοσιν των γνώσεών μου, αλλά να μου χρειάζεται άδεια από την Κυβέρνησιν δια να μεταδίδω τας γνώσεις μου.

Είναι πνιχτική τυραννία, και γνωστή μόνον επί της τώρα – πλέον ελέω Θεού εκπνευσάσης Παποκρατίας, το να μου επιβάλλη η Κυβέρνησις να διδάσκω ή να διδάσκομαι τα μαθήματα που αυτή θέλει, ως και μέσα στο σπίτι μου!

[...] Σας ζητώ, Κύριοι Βουλευταί, να αποφανθήτε επάνω στο ζήτημα τούτο, επειδή είναι τώρα περισσότερο από χρόνος οπου η Κυβέρνησις μας ενοχλεί το μικρό ιδιωτικό σχολείον μας, επί προφάσει ότι δεν έχουμε άδειαν».

Το Παρθεναγωγείο τελικά σταμάτησε τη λειτουργία του, τα μαθήματα όμως μεταφέρθηκαν στο σπίτι του Λασκαράτου. Εκεί οι μεγάλες κόρες συνέχιζαν να διδάσκουν τις μικρότερες της οικογένειας. Αλλά στο σπίτι του Λασκαράτου πήγαιναν για μάθημα και μερικά κορίτσια – παλιές μαθήτριες του Παρθεναγωγείου – που το ζήτησαν. Το ζεύγος του Λασκαράτου δεν είχε αντίρρηση, αφού η οικονομική κατάστασή του εξακολουθούσε να είναι άσχημη. Εννοείται και πάλι ότι όλες αυτές οι μαθήτριες δεν επεδίωκαν ν' αποκτήσουν την αναγκαία μόρφωση.

Τώρα όμως προέκυψε άλλο πρόβλημα. Πολλοί γονείς αυτών των μαθητριών, στην προσπάθειά τους να κρατούν τα κορίτσια τους όσο το

δυνατόν περισσότερες ώρες μακριά τους, παρακάλεσαν τον Λασκαράτο ν' αυξήσει τις ώρες αυτών των ιδιαίτερων μαθημάτων: όχι μόνο ολόκληρο το πρωινό αλλά και όλο το απόγευμα έως το βράδυ. Έτσι, τροποποιήθηκε το ωρολόγιο πρόγραμμα. Κάτι τέτοιο εξάλλου εξυπηρετούσε και τους ενδιαφερόμενους γονείς αλλά και τον Λασκαράτο, αφού θα εισέπραττε περισσότερα χρήματα.

Μέχρι εδώ η κατάσταση ήταν υποφερτή. Όμως, «δώσε θάρρος του χωριάτη, ν' ανεβεί και στο κρεβάτι» λέμε στην Κεφαλονιά. Ακούστε λοιπόν τι έγινε στη συνέχεια, σύμφωνα με τα γραφόμενα του Α. Λασκαράτου:

Αρκετοί γονείς όχι μόνο δεν αρκέστηκαν στις παραπάνω ευνοϊκές γι' αυτούς βελτιώσεις στο ωράριο των μαθημάτων, αλλά ζήτησαν να μένουν τα κορίτσια τους στο σπίτι του Λασκαράτου και το μεσημέρι. «Παρακαλούσαν να τους επιτρέπεται να στέλλουν το φαγητό των κοριτσιών τους σε μας – γράφει ο Α. Λασκαράτος – και εμείς, πιεζόμενοι από την επιμονή μερικών, αναγκαστήκαμε να υποχωρήσουμε».

Τούτη όμως η δεύτερη υποχώρηση εξόργισε τον Λασκαράτο, όταν τελικά διαπίστωσε ότι το σπίτι του άρχισε «να μεταβάλλεται σ' ένα είδος πανδοχείου»...

Όλα τα παραπάνω τα σχετικά με τη μόρφωση των κοριτσιών οδήγησαν τον Ληξουριώτη στοχαστή στην εκτίμηση ότι εκείνοι οι άνθρωποι δεν είχαν νιώσει «την ανάγκη ενός καθώς πρέπει σχολείου για τα κορίτσια τους, γιατί δεν ένιωσαν την ανάγκη μιας αρμόζουσας στα κορίτσια τους μόρφωσης», για να καταλήξει: «Αυτή η πλήρης αδιαφορία για ό,τι αφορά την αληθινή μόρφωση έχει για μας τα πλέον αξιοθρήνητα αποτελέσματα».

Ένα συμπέρασμα με διαχρονική πράγματι σημασία. Είναι επίκαιρο και σήμερα που τα πράγματα εξακολουθούν να είναι ρευστά στο χώρο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Έχουμε ανάγκη από αληθινή μόρφωση και όχι από προγράμματα του ποδαριού, από πολλαπλά κατάγματα μιας μεταρρυθμιστικής απορύθμισης και από κατευθυνόμενη κατάρτιση που οδηγεί στην α-παιδεία.

Θέλουμε αληθινή μόρφωση, γιατί διαφορετικά, συμφωνώντας με τον Ανδρέα Λασκαράτο, τα αποτελέσματα θα είναι αξιοθρήνητα.

ΤΑΚΙΣΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΤΟΥΜΑΣΑΤΟΣ ΗΛΙΑΣ, Δ/ντής Κοργιαλενείου Βιβλιοθήκης Αργοστολίου

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η θεατρική πράξη είναι ουσιαστικά η οικοδόμηση μιας άλλης πραγματικότητας μέσα στην υπαρκτή πραγματικότητα. Αυτή η "άλλη" πραγματικότητα συντίθεται με υλικά του κόσμου τούτου, με σημεία της υπαρκτής πραγματικότητας. Μόνο που το Θέατρο κατορθώνει να καταργήσει την συμβατική σημασία όλων αυτών των σημείων του υπαρκτού κόσμου που χρησιμοποιεί, να απελευθερώσει τα σημεία σε σημασιολογικό επίπεδο, και μέσα απ' αυτήν την απειροσημία των υλικών του και τους επίσης άπειρους δυνατούς συνδυασμούς τους, να γεννήσει άπειρους εις το άπειρον κόσμους.

Ένα απλό στυλό στο θέατρο μπορεί να "μεταμορφωθεί" στο τόξο, ή το βέλος, ή το μήλο του Γουλιέλμου Τέλλου. Μπορεί να γίνει το όπλο - αγαπημένο παιχνίδι της Έντας Γκάμπλερ στο ομώνυμο έργο του Ίψεν, η ομπρέλα της θείας Γιουλιάννα, ή ακόμη και η ίδια η θεία Γιουλιάννα. Μπορεί να γίνει το γεφύρι που διαβαίνει η κατατρεγμένη Γκρούσα στον "Καυκασιανό κύκλο με την κιμωλία" του Μπέρτολτ Μπρεχτ, ή το μωρό που κρατάει στην αγκαλιά της.

Αυτή η κοσμογονική λειτουργία του θεάτρου είναι βέβαια χαρακτηριστικό όλων των τεχνών που απελευθερώνουν τα υλικά τους (το λόγο, τον ήχο, την εικόνα) από τη συμβατική τους σημασία. Το θέατρο, με τη σειρά του, μεταστοιχειώνει υλικά όλων των τεχνών – και όχι μόνο των τεχνών. Συνθέτει καινούριους κόσμους χρησιμοποιώντας σανό και μεταμορφούμενα σημεία πάσης φύσεως – ακόμη κι αυτές τις απούσιες σημείων. Κι αυτοί οι κόσμοι που το θέατρο δημιουργεί βρίσκονται ταυτό-

χρονα επί και επέκεινα του είναι.

Η εκπαιδευτική διαδικασία προσομοιάζει με το θέατρο κατά το ότι κι εκείνη συνθέτει σημεία – στοιχεία όλων των επιστημών, ταυτόχρονα με κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς και ανθρωπινες αξίες εν γένει. Οι συνδυασμοί βέβαια εδώ δεν είναι άπειροι – τον τελευταίο αιώνα θά 'λεγε κανείς πως είναι απόλυτα προγραμματισμένοι. Η πρόσληψη όμως των συνδυασμών από τους αποδέκτες της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι ανάλογα απείρως ποικιλόμορφη. Αν το θέατρο γεννά χιλιάδες νέους κόσμους, η εκπαίδευση διαπλάθει άπειρες νέες προσωπικότητες.

Εξάλλου, οι νεωτεριστικές τάσεις τόσο στο θέατρο όσο και στην εκπαίδευση αποβλέπουν σ' έναν κοινό ιδανικό σκοπό: Στην κατάργηση μιας επί αιώνες βαθιά χαραγμένης διαχωριστικής γραμμής: Το θέατρο του 20ού αιώνα προσπάθησε να καταργήσει τα όρια ανάμεσα στο θεατή και την παράσταση, να ενώσει θεατή και θέαμα, να επιστρέψει δηλαδή ουσιαστικά στη μήτρα που το γέννησε: Το τελετουργικό δρώμενο. Ο εκπαιδευτικός αγωνιά και αγωνίζεται για να πετύχει μια ανάλογη αμφίδρομη επικοινωνία. Να καταργήσει το ναρκοπέδιο της έδρας. Και τα δυο είναι εξίσου δύσκολο να κατορθωθούν. Ωστόσο, και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, κάθε προσπάθεια προς αυτόν το σκοπό είναι συναρπαστική.

Η εκπαιδευτική λειτουργία του θεάτρου ήταν διαπιστωμένη ήδη από τα αρχαία χρόνια. Στην ακμή της Αθήνας, η παρακολούθηση των δραματικών αγώνων είχε, ανάμεσα στα άλλα, και διδακτικό χαρακτήρα. Αλλά, ακόμη και κατά το μεσαίωνα και, πιο συστηματικά από την Αναγέννηση και μετά, βλέπουμε το θέατρο να παίζει αποφασιστικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το παράδειγμα του Ιησουΐτικου θεάτρου όπου μαθητές Ιησουΐτικών κολεγίων ανεβάζουν έργα θρησκευτικού περιεχομένου συχνά με σκοπό και τον προσηλυτισμό αποτελεί κι αυτό χαρακτηριστικό εποχών κατά τις οποίες η εκπαίδευση δεν ήταν αυστηρά κεντρικά προγραμματισμένη τουλάχιστον με τη μορφή του σημερινού curriculum. Το θέατρο είχε ωστόσο το ρόλο του στην εκπαίδευση. Έστω και παραπληρωματικό.

Στα σύγχρονα αναλυτικά προγράμματα σπουδών, η θεατρική εκπαίδευση εντάσσεται στο γενικότερο κίγκλο της αισθητικής αγωγής, μαζί με τη μουσική και τα εικαστικά. Τι εννοούμε όμως όταν μιλάμε για θεατρική εκπαίδευση; Σε αδρές γραμμές εννοούμε τρία πράγματα.

1. την «στενή εννοία θεατρική παιδεία», δηλαδή την περί θεάτρου και περί δράματος παιδεία.

2. Την ενεργό δραστηριοποίηση των μαθητών μέσω της συμμετοχής τους στην υλοποίηση μιας θεατρικής παράστασης.

3. Την αξιοποίηση των θεατρικών κωδίκων και μεθόδων ως αγωγών διδακτικής προσέγγισης στο σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και ανεξάρτητα από το είδος του διδακτικού αντικειμένου.

Αυτό που θα επιχειρηθεί στη συνέχεια είναι μια επισκόπηση, οντολογική και δεοντολογική των δύο πρώτων από τα τρία αυτά είδη στο χώρο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Έναν χώρο ευαίσθητο όσο και εξόχως σημαντικό για την ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας, δεδομένου ότι διατρέχει ολόκληρο το φάσμα της εφηβείας. Το τρίτο είδος, η εισαγωγή των θεατρικών μεθόδων δηλαδή στο σχολικό χώρο, η δραματοποίηση, η αυτοσυγκέντρωση, ο αυτοσχεδιασμός, το θεατρικό παιχνίδι, συνιστούν μεθόδους περισσότερο υλοποιήσιμες στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ για την εφαρμογή τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση απαιτείται μια νέα αντίληψη περί σχολείου, μια ολιστική θεατρική παιδεία, μια θεατρική σχολική ουτοπία, ένα διαρκές θεατρικό εργαστήριο, όπου όλες οι επιστήμες και οι τέχνες θα προσεγγίζονται με αισθητικές μεθόδους. Μπορεί να ακούγεται πολύ ωραίο για να είναι αληθινό, ωστόσο είναι πραγματοποιήσιμο. Θα επιμείνουμε ωστόσο στα δύο είδη, που είναι άμεσα κατορθωτά στα γενικά πλαίσια του σημερινού εκπαιδευτικού συστήματος.

1. Η ΣΤΕΝΗ ΕΝΝΟΙΑ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Η στενή εννοία θεατρική παιδεία μπορεί να διακριθεί επιμέρους σε:

Α. Περί δράματος παιδεία.

Β. Περί θεάτρου παιδεία.

Α. Η ΠΕΡΙ ΔΡΑΜΑΤΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑ.

Εδώ ανήκει η επισκόπηση του θεατρικού έργου, του δράματος, ως λογοτεχνικού είδους, και κατ' επέκτασιν η ιστορία και η θεωρία του

δράματος. Τόσο στο Γυμνάσιο όσο και στο Λύκειο οι μαθητές έρχονται σε επαφή με το δράμα ως λογοτεχνικό είδος, μέσω των μαθημάτων των αρχαίων ελληνικών κυρίως, και, λιγότερο, της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Στα αρχαία ελληνικά, οι μαθητές διδάσκονται περισσότερο αρχαία τραγωδία και λιγότερο κωμωδία, ενώ στα νέα ελληνικά στιγμές του νεοελληνικού θεάτρου από την κρητική ακμή ως σήμερα. Όσον αφορά το ξένο δραματολόγιο, έχει την τύχη ολόκληρης της ξένης λογοτεχνίας, που, ελλείπει ειδικού υποχρεωτικού μαθήματος, είναι σχεδόν ολότελα εξοστρακισμένη. Ένας μαθητής ελληνικού σχολείου μπορεί να αποφοιτήσει με άριστα δίχως να έχει διαβάσει ούτε γραμμή από τον Σαίξπηρ ή τον Γκαίτε ή το Μολιέρο.

Αλλά και όσον αφορά το ελληνικό θέατρο, και δη το αρχαίο, είναι κοινό μυστικό, και ίσως αναγκαίο κακό, ότι το βάρος, τόσο από τον διδάσκοντα όσο και από τον διδασκόμενο δίνεται στο «κλασσικό τρίπτυχο» μετάφραση – γραμματική – συντακτικό. Τα πραγματολογικά στοιχεία, και πολύ περισσότερο αυτό που ονομάζουμε δραματολογική ανάλυση, μπαίνουν σε δεύτερη μοίρα. Ας συλλογιστούμε για μια στιγμή, χωρίς αυτό να θεωρηθεί ότι υποβιβάζει την αξία τους, ότι οι έννοιες «γραμματική» και «συντακτικό» ήταν παντελώς άγνωστες στον Σοφοκλή, όταν έγραφε την «Αντιγόνη» του. Ας προχωρήσουμε ένα βήμα πιο πέρα και ας αναρωτηθούμε: Μήπως η τραγικότητα της ηρωίδας του Σοφοκλή συχνά θυσιάζεται στο βωμό της εγκλιτικής αντικατάστασης; Μήπως ασχολούμαστε περισσότερο με την εκφορά ενός υποθετικού λόγου παρά με το περιεχόμενό του; Μήπως οι μαθητές τελικά μαθαίνουν γραμματική και συντακτικό και αδιαφορούν για την τραγωδία καθαυτή; Μήπως θα βοηθούσαν, για παράδειγμα, η εξοικείωση με την αρχαία μετρική και την εκφορά του αρχαίου λόγου, η απόπειρα προσέγγισης της έννοιας του τραγικού μέσα σε μια δραματική σύγκρουση; Μήπως η οπτική της σκηνικής εκδοχής του έργου θα μπορούσε να του δώσει τις πραγματικές του διαστάσεις στα μάτια των μαθητών; Κανείς βέβαια δεν μπορεί να αμφισβητήσει την αναγκαιότητα και τη σπουδαιότητα της γλωσσικής διδασκαλίας. Κάποτε όμως, θα πρέπει ν' αποφασίσουμε να δώσουμε λιγάκι περισσότερο βάρος στην αντιμετώπιση του αρχαίου δράματος σαν αυτό που πραγματικά είναι: Θέατρο. Κείμενο προορισμένο να παιχτεί, και όχι ανάγνωσμα. Δράση πλάσμενη με λόγο: Λόγο ηδυομένο, δρώντων και ου δι' απαγγελίας.

B. Η ΠΕΡΙ ΘΕΑΤΡΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑ.

Η δεύτερη πτυχή της στενής έννοια θεατρικής παιδείας είναι η περί θεάτρου παιδεία. Εδώ περιλαμβάνονται δύο επιμέρους πράγματα:

- 1. Αφ' ενός, η θεωρητική θεατρική παιδεία και**
- 2. Αφ' ετέρου, η πρακτική θεατρική αγωγή.**

B1. Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ.

Στην θεωρητική θεατρική παιδεία, κύριο ρόλο διαδραματίζει η διδασκαλία της Ιστορίας του Θεάτρου [όχι του δράματος, που αποτελεί τμήμα της Ιστορίας της Λογοτεχνίας], με αναφορές στη θεωρία του Θεάτρου. Ειδικότερα, η αναδρομή στη γέννηση του θεάτρου από το λειτούργημα – τελετουργικό δρώμενο. Η ιδιαιτερότητα του λαϊκού θεάτρου και η σύνδεση με τα δρώμενα αυτά. Η μετεξέλιξη του Θεάτρου στους αιώνες. Η ακμή του στην Αθήνα του 5ου αιώνα, η παρακμή και ο λήθαργος στους ελληνιστικούς, ρωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους, το ξαναζωντάνεμα του Θεάτρου με το μεσαιωνικό θρησκευτικό δράμα. Η πορεία του από την αναγέννηση ως σήμερα, οι νέες μορφές θεάτρου του 20ού αιώνα, η διεύρυνση της έννοιας του θεάτρου με τις νέες του μορφές [performances κλπ.]. Η εξέλιξη της σκηνογραφίας, ενδυματολογίας και υποκριτικής. Η εφεύρεση της σκηνοθεσίας, το Θέατρο στον μη δυτικό κόσμο.

B2. ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Δεύτερο στοιχείο της περί θεάτρου παιδείας είναι η πρακτική θεατρική αγωγή. Επί μέρους αντικείμενα της τελευταίας είναι οι κατ' ιδίαν θεατρικές τεχνικές υποκριτικής και σκηνοθεσίας: Ορθοφωνία, κινησιολογία, φωνητική, αυτοσχεδιασμός, τεχνικές χαλάρωσης και αυτοσυγκέντρωσης, αλλά και η πρακτική εξάσκηση στη σκηνογραφία και την ενδυματολογία.

Το Ενιαίο πρόγραμμα Σπουδών προβλέπει μια συνολική προσέγγιση της θεατρικής αγωγής που ξεκινά από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και προχωρά δυναμικά στο Γυμνάσιο και λιγότερο στο Λύκειο. Στην

πράξη, το ωρολόγιο πρόγραμμα του Γυμνασίου δεν προβλέπει ούτε μία ώρα την εβδομάδα το μάθημα της θεατρικής αγωγής. Το πρόγραμμα σπουδών του Λυκείου προβλέπει το μάθημα «Στοιχεία Θεατρολογίας» ως υποκατηγορία του κατ' επιλογήν μαθήματος της Αισθητικής αγωγής στην Α' Λυκείου. Ο χρόνος που αντιστοιχεί στο θεατρικό κομμάτι του μαθήματος αυτού είναι μία ώρα ανά δεκαπενθήμερο [και με την προϋπόθεση ότι οι μαθητές θα το επιλέξουν].

Το διδακτικό βιβλίο του μαθήματος προσπαθεί να συνδυάσει με ευσύνολπο τρόπο τα πάντα: Την επαφή του μαθητή με όλες τις περιόδους της ιστορίας του Θεάτρου. Τη γνωριμία του με το θεατρικό κείμενο (πρόκειται ουσιαστικά για τη μοναδική ευκαιρία του μαθητή να απολαύσει κάποια μεγάλα κείμενα, έστω και αποσπασματικά). Την εξοικείωση του μαθητή με τους θεατρικούς κώδικες.

Η φιλοσοφία του μαθητικού εγχειριδίου (αλλά και του βιβλίου του καθηγητή, που ουσιαστικά είναι μια διευρυμένη έκδοση του βιβλίου του μαθητή) στηρίζεται σε μια παράλληλη ανάπτυξη θεματικών ενοτήτων. Σε κάθε ενότητα παρουσιάζεται ένα τμήμα αφιερωμένο σε μια περίοδο της Ιστορίας του Θεάτρου και του Δράματος, συνοδευόμενο από χαρακτηριστικό κείμενο της περιόδου και ένα τμήμα που αναφέρεται στην τέχνη, την τεχνική και τη θεωρία του Θεάτρου, με συνοδεία σχετικών ερεθισμάτων για δραστηριότητες.

Πέρα από τις όποιες προσωπικές αντιρρήσεις που μπορεί να έχει κανείς για το στήσιμο του βιβλίου, δεν μπορεί κανείς να μην αναγνωρίσει ότι πρόκειται για μια φιλότιμη προσπάθεια να καλυφθεί, έστω πρόχειρα, ένα κενό δεκαετιών και να χωρέσουν, μέσα στα στενά πλαίσια του μαθήματος, όσο το δυνατόν περισσότερα. Το μάθημα θα διδάσκεται πλέον σε πρώτη ανάθεση από τους πτυχιούχους των τριών πανεπιστημιακών Θεατρικών τμημάτων της χώρας, τα οποία σημειωτέον ιδρύθηκαν μέσα στην προηγούμενη δεκαετία. Τα δύο από αυτά (Αθηνών και Πατρών), προσφέρουν κυρίως θεωρητική θεατρική παιδεία, ενώ το τρίτο (Τμήμα Θεάτρου της σχολής Καλών Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), έχει και πρακτικό προσανατολισμό, με εργαστήρια υποκριτικής, σκηνογραφίας και ενδυματολογίας. Αυτή στην πράξη σημαίνει ότι ακόμη και αν τύχει να διδάξει το μάθημα πτυχιούχος του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών, δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι θα είναι απολύτως σε θέση να διδάξει λ.χ. ορθοφωνία. Ωστόσο, το πιο

συνηθισμένο φαινόμενο είναι το μάθημα να διδάσκεται σε δεύτερη ανάθεση από καθηγητή φιλόλογο, ο οποίος είναι αναγκασμένος να καταβάλει τεράστια προσωπική προσπάθεια και μελέτη για να ανταποκριθεί στις αξιώσεις του μαθήματος, το οποίο δεν μπορεί και δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται διεκπεραιωτικά.

Η περί Θεάτρου παιδεία λοιπόν στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση εμφανίζεται, σε αντίθεση ίσως με την περί δράματος παιδεία, από ισχνή έως ανύπαρκτη. Και εδώ εμφανίζεται το παράδοξο: Στην προσχολική αγωγή και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση οι μαθητές (υποτίθεται πως) έρχονται σε επαφή με ποικίλα θεατρικού χαρακτήρα ερεθίσματα (θεατρικό παιχνίδι, σχολικά σκετς, δραματοποίηση κλπ.). Όλα αυτά βέβαια δεν εντάσσονται στην στενή εννοία θεατρική αγωγή, όπως την ορίσαμε [αγωγή θεάτρου και αγωγή δράματος], αλλά σε μια γενικότερη προσπάθεια αναβάθμισης της αισθητικής αγωγής ως εκπαιδευτικού εργαλείου (Βλ. Το πρόγραμμα «Μελίνα» – Εκπαίδευση και Πολιτισμός στο Δημοτικό Σχολείο). Μεσολαβεί το απόλυτο κενό στο Γυμνάσιο, ενώ στο Ενιαίο Λύκειο το θεατρικό μάθημα εντάσσεται στο περιθώριο του προγράμματος σπουδών.

Η αισθητική αγωγή δεν ήταν βέβαια ποτέ πρωταρχικό μέλημα των διαφόρων ελληνικών εκπαιδευτικών συστημάτων, που ανέκαθεν επεδείκνυαν μεγάλο ενδιαφέρον στο να προετοιμάσουν λαμπρούς μελλοντικούς επιστήμονες, ενώ όσοι μαθητές είχαν κάποιες καλλιτεχνικές ανησυχίες αφήνονταν μόνοι τους ν' αναζητούν διεξόδους στις ανησυχίες τους, και να δίνουν, για παράδειγμα, εξετάσεις σε δραματικές σχολές χωρίς ποτέ να έχουν καν διδαχθεί πώς να διαβάζουν σωστά ένα κείμενο. Ο επιτονισμός ως δομικό στοιχείο της γλώσσας αγνοείται συστηματικά. Πολύ περισσότερο, αν θεωρήσουμε την αισθητική αγωγή (όπως άλλωστε πράττει κατά κόρον, αλλά δυστυχώς μόνο στα χαρτιά, κάθε αναλυτικό πρόγραμμα, ως αναγκαία προϋπόθεση για την πνευματική ολοκλήρωση του ανθρώπου. Όλοι αγαπούν την αισθητική αγωγή, κανένας όμως δεν την «ψηφίζει». Ας αναλογιστούμε ότι η αισθητική αγωγή προσφέρει κάτι πολύ περισσότερο από γνώση: Διδάσκει τους μαθητές να απολαμβάνουν τη χαρά της ζωής. Η απουσία του θεάτρου, ως σύνθεσης όλων των τεχνών από την εκπαίδευση, στερεί τα παιδιά μας όχι τόσο από κάποιες γνώσεις ζωτικής σημασίας, αλλά από την ίδια την κατάκτηση της δυνατότητας να μεθέξουν το ωραίο.

Είναι λοιπόν αδήριτη αναγκαιότητα η ενδυνάμωση της θεατρικής αγωγής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Η ένταξη της θεατρικής αγωγής ως υποχρεωτικού μαθήματος στο Γυμνάσιο, και η ενδυνάμωση της αισθητικής αγωγής εν γένει στο Λύκειο με την μετατροπή της σε υποχρεωτικό μάθημα, θα ήταν ίσως σωστά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση. Κι αυτό δεν έχει να κάνει τόσο με την ανακάλυψη των «φυντανιών» που θα προελάσουν στη συνέχεια της ζωής τους στο στίβο της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Έχει κυρίως να κάνει με την αφύπνιση της έμφυτης αγάπης για το ωραίο, που ενυπάρχει σε όλους τους ανθρώπους, «ταλαντούχους» και μη. Έχει να κάνει με μια μοναδική ευκαιρία να μάθουν τα παιδιά να βλέπουν διαφορετικά τον κόσμο. Ευκαιρία που δεν πρόκειται ποτέ να τους δοθεί στις ολοένα πιο εξειδικευμένες ανώτερες και ανώτατες σπουδές, ούτε βέβαια στην καθημερινή μάχη για την επιβίωση.

2. ΟΙ ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΘΕΑΤΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Ο δεύτερος τρόπος προσέγγισης της θεατρικής αγωγής. Μολονότι μη ενταγμένος στο ωρολόγιο σχολικό πρόγραμμα, είναι η συλλογική δραστηριοποίηση των μαθητών μέσω της συμμετοχής τους στην προετοιμασία και υλοποίηση μιας σχολικής θεατρικής παράστασης. Το ζήτημα είναι πολύ σοβαρότερο απ' ό,τι νομίζουμε. Πάντως, μέχρι σήμερα, κυριολεκτικώς επαφίεται στον πατριωτισμό κάποιων καθηγητών, που, ωθούμενοι από την αγάπη τους για το θέατρο, παροτρύνουν τους μαθητές να συμμετάσχουν στην παράσταση, και, παίρνουν κυριολεκτικά πάνω τους το βάρος της επιλογής του έργου, της διανομής, της σκηνοθεσίας και της διδασκαλίας του έργου. Οι μαθητικοί θεατρικοί αγώνες είναι ένα καλό κίνητρο για την δραστηριοποίηση σε επίπεδο σχολείου. Ωστόσο, ο προβληματισμός παραμένει: Πρώτα-πρώτα: Γιατί χρειαζόμαστε, αν χρειαζόμαστε, το σχολικό θέατρο; Και, δεύτερον, ποιο σχολικό θέατρο χρειαζόμαστε; Η απάντηση στο πρώτο ερώτημα ίσως μας βοηθήσει να εξηγήσουμε το δεύτερο.

Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, το βέβαιο είναι ότι το σχολικό θέατρο σαν παρεμπόμπουσα δραστηριότητα, στο περιθώριο της σχολικής ζωής και με απεγνωσμένες προσπάθειες να ξεκλείψουν λίγο χρόνο οι μαθητές από το βεβαρημένο τους πρόγραμμα, μπορεί μεν να είναι μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία να εκτονωθεί το μεράκι κάποιων δασκάλων

και μαθητών, δεν παύει όμως να αδυνατεί να προσφέρει όσα πραγματικά το σχολικό θέατρο μπορεί να προσφέρει στην εκπαίδευση.

Το θέατρο, ως σύνθεση όλων των τεχνών και όχι μόνο των τεχνών απαιτεί τη συνεργασία πολλών ατόμων με ποικίλες ιδιότητες, ικανότητες και δεξιότητες. Μέσα στα πλαίσια της σχολικής κοινότητας λοιπόν, η σχολική παράσταση αποτελεί μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία ο κάθε μαθητής να προσφέρει αυτό που μπορεί να κάνει καλύτερα, σε πνεύμα συλλογικό και όχι ανταγωνιστικό. Το θέατρο δεν χρειάζεται μόνο ηθοποιούς, που βρίσκονται μπροστά απ' τα φώτα. Χρειάζεται και τα παιδιά που θα ξέρουν να χειριστούν τα φώτα και να φωτίσουν σωστά τους ηθοποιούς. Το σχολικό θέατρο δεν χρειάζεται ούτε μπορεί να στηρίζεται μόνο σε παιδιά που ονειρεύονται να γίνουν ηθοποιοί. Χρειάζεται και παιδιά που αγαπούν τη μουσική, και θα ντύσουν ηχητικά την παράσταση. Χρειάζεται και παιδιά που «πιάνουν τα χέρια τους», για να κατασκευάσουν τα σκηνικά. Χρειάζεται και παιδιά που ασχολούνται με τη διακόσμηση, για να δημιουργήσουν το σκηνικό χώρο. Χρειάζεται και παιδιά που γράφουν καλά, αλλά και παιδιά με οργανωτικό πνεύμα (Μπορεί να γίνει μια παράσταση δίχως παραγωγό;). Το σχολικό θέατρο δεν προορίζεται να αναδείξει μόνο τα ταλαντούχα παιδιά. Δεν είναι μια υπόθεση αποκλειστικά των λίγων μαθητών με καλλιτεχνικές ανησυχίες, οι οποίοι συνήθως καλούνται κατ' επανάληψιν να βγάσουν το φίδι από την τρύπα, με αποτέλεσμα συχνά να υπερεκτιμούν το «εγώ» τους. Το σχολικό θέατρο είναι υπόθεση όλων των μαθητών- ένας χώρος δράσης στον οποίο καλούνται να αξιοποιήσουν (και συχνότατα να ανακαλύψουν) ο καθένας την προσωπική του κλίση ή δεξιότητα. Κάθε παιδί έχει μέσα του κάτι το μοναδικό. Δεν υπάρχει άνθρωπος που να μη διαθέτει κάτι που θα μπορούσε να τον κάνει περήφανο, συχνά όμως και ο ίδιος δεν το γνωρίζει. Πόσα παιδιά μέσα στην τάξη μένουν σιωπηλά, στο περιθώριο, ή αντιμετωπίζουν το σχολείο με αδιαφορία, επειδή νιώθουν πως το σχολείο δε νοιάζεται ή περιφρονεί εκείνο που αγαπούν; Πόσοι καθηγητές συχνά επαναπαύονται στην εύκολη λύση «κάνω μάθημα μόνο με τους καλούς, γιατί δεν έχω χρόνο και πρέπει να βγάλουμε και την ύλη»;

Στην οργάνωση μιας θεατρικής παράστασης χωρούν όλοι. Γιατί στο θέατρο όλοι μπορούν να προσφέρουν κάτι. Και, ταυτόχρονα, όλοι νιώθουν χρήσιμοι, γιατί περνάνε καλά κάνοντας αυτό που τους αρέσει, εί-

τε αυτό σημαίνει απαγγελία μονολόγων, είτε πρόνισμα σανιδιών.

Η παιδαγωγική σημασία λοιπόν των σχολικών θεατρικών παραστάσεων έγκειται κυρίως στην **εμπέδωση της απόλαυσης του δημιουργείν συλλογικώς**. Αυτό βέβαια δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να σημαίνει ότι η συμμετοχή σε τέτοιες δράσεις μπορεί να είναι «υποχρεωτική» ή προγραμματισμένη. Η συμμετοχή οφείλει να είναι ελεύθερη – ωστόσο πρέπει να ενθαρρύνεται από τον διδάσκοντα, που με τη σειρά του πρέπει να συναισθάνεται ότι κάθε παιδί πρέπει, έστω και για μία, μοναδική φορά στη ζωή του, να έχει την ευκαιρία να γνωρίσει αυτό το υπέροχο κάτι που κρύβεται μέσα του.

Αν μετά απ' όλα αυτά, καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι τελικά χρειαζόμαστε το σχολικό θέατρο, όχι για να δημιουργούμε ψευδαισθήσεις υποκριτικού και σκηνοθετικού μεγαλείου σε μαθητές και δασκάλους, αλλά για να απελευθερώσουμε κρυμμένες ή ασφυκτιώσες υγιείς δυνάμεις του εφήβου, μένει να δούμε τί είδους σχολικό θέατρο χρειαζόμαστε.

Θα ακουστεί ίσως περίεργο, αλλά δεν είναι καθόλου απαραίτητο το σχολικό θέατρο να καταλήξει σε οριστικό ανέβασμα παράστασης, εκεί, προς το τέλος της σχολικής χρονιάς. Αυτή η σχολική παράσταση μπορεί και να μη γίνει ποτέ. Αυτό που πρέπει να γίνει, και θα πρέπει να ξεκινήσει από την αρχή του χρόνου είναι ένα **θεατρικό εργαστήρι** μέσα στα πλαίσια της τάξης με την ευρύτερη δυνατή συμμετοχή από την πλευρά των μαθητών. Ακόμη κι εκείνοι που επ' ουδενί θέλουν να συμμετέχουν με κάποια άλλη ιδιότητα, συμμετέχουν ως κοινό, καθότι θέατρο δίχως κοινό δε γίνεται. Οι πρώτες συναντήσεις με τους μαθητές έχουν αναγνωριστικό ρόλο: Ο δάσκαλος δεν καθοδηγεί, δεν πατρονάρει, απλώς ανιχνεύει πιθανές κλίσεις, δεξιότητες, και συμβουλεύει, ενθαρρύνει κατευθύνσεις για τον καταμερισμό των δραστηριοτήτων που θα ακολουθήσουν σε δεύτερο στάδιο. Προς την κατεύθυνση αυτή, η συμμετοχή όλων των μαθητών σε κάποιες ασκήσεις αυτοσχεδιασμού, παιχνίδια θεατρικά, παιχνίδια χαλάρωσης και εξοικείωσης με το χώρο, μπορεί να λειτουργήσει απελευθερωτικά. Ωστόσο η επιλογή της δράσης που θα αναλάβει ο μαθητής πρέπει να είναι προϊόν της απολύτως ελεύθερης επιλογής του. Ελεύθερης, πλην όχι δεσμευτικής για τη συνέχεια.

Η δεύτερη φάση, αυτή του καταμερισμού των δραστηριοτήτων, έχει και τη μεγαλύτερη σημασία. Εδώ, οι μαθητές, ανάλογα με τις κλίσεις και

τις δεξιότητές τους, χωρίζονται σε ομάδες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα ακόλουθα:

1. Η ομάδα των συγγραφέων – δραματουργών. Αυτοί, είτε θα αναζητήσουν, με τη βοήθεια της ομάδας των σκηνοθετών, το έργο ή τα αποσπάσματα έργων ή το θεατρικό δρώμενο πάνω στο οποίο θα δουλέψουν, ή, ακόμα καλύτερα, θα συγγράψουν οι ίδιοι το έργο. Στη συνέχεια θα μελετήσουν πραγματολογικά το έργο και θα παράσχουν στις άλλες ομάδες το θεωρητικό υπόβαθρο για να δουλέψουν (λ.χ. έρευνα για την ενδυμασία στην εποχή της Ελισάβετ, για το ανέβασμα της «Μαρίας Στιούαρτ» του Σίλλερ). Η επιλογή του έργου ή του είδους βέβαια είναι υπόθεση όλων των ομάδων, με ουσιαστική την συμβολή του δασκάλου. Στο ερώτημα «ποιο έργο πρέπει να επιλέξω;» ή «ποιο έργο είναι κατάλληλο για τους εφήβους» απάντηση δεν μπορεί να υπάρξει. Αυτό που πρέπει να υπάρχει είναι η συναίσθηση από όλους του εγχειρήματος που πρόκειται συλλογικά να αναλάβουν. Στο θέατρο επιτρέπονται όλα. Ακόμα και να μην υπάρχει κανένα έργο (αυτοσχεδιαστική παράσταση κατά τα πρότυπα της *commedia dell' arte*). Επιτρέπονται όλα, εκτός από τις εκπτώσεις.

2. Η ομάδα των σκηνοθετών. Αυτοί θα συντονίσουν την προσπάθεια – θα δημιουργήσουν το δραματικό σύμπαν όπου θα αναπτυχθεί η δράση.

3. Η ομάδα των παραγωγών, που θα αναλάβουν τις πρακτικές ανάγκες της παράστασης. (Εξασφάλιση χώρου για πρόβες, ανεύρεση σκηνικών αντικειμένων και κοστούμιών, προβολή της παράστασης, αφίσσα, πρόγραμμα).

4. Η ομάδα των τεχνικών. Εδώ εντάσσονται όλοι όσοι θα υποστηρίξουν τεχνικά την παράσταση: Από τους κατασκευαστές των σκηνικών, τους υπεύθυνους σκηνής, τους ηχολήπτες, τους φωτιστές, τους φροντιστές. Εδώ ιδιαίτερη έμφαση μπορεί να δοθεί στη χρήση των νέων τεχνολογιών για το οπτικό μέρος της παράστασης (ένα ψηφιακό σκηνικό που κατασκευάζεται από μαθητή με ιδιαίτερη κλίση στην πληροφορική).

5. Η ομάδα των σκηνογράφων – ενδυματολόγων, οι μαθητές δηλαδή που θα ασχοληθούν με την «όψη» της παράστασης: Την οργάνωση του χώρου, την οριοθέτηση της σκηνικής δράσης, τον σχεδιασμό και την κατασκευή των κοστούμιών, την επιμέλεια του μακιγιάζ.

6. Η ομάδα των μουσικών, που θα επενδύσουν ηχητικά το έργο.

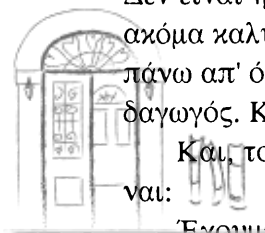
7. Η ομάδα των ηθοποιών, που θα ενσαρκώσουν τα δραματικά πρόσωπα.

Οι ομάδες δεν έχουν στεγανά μεταξύ τους. Το αντίθετο: Είναι συγκοινωνούντα δοχεία. Ο ρόλος του καθηγητή είναι συντονιστικός και διασφαλιστικός της ισόρροπης λειτουργίας της κάθε ομάδας σε σχέση με τις άλλες και της ανάπτυξης συνεργασιών. Δεν χρειάζεται οι ομάδες να πιεστούν, ώστε να εκβιαστεί ουσιαστικά το τελικό ανέβασμα. Το εργαστήρι οφείλει να πειραματίζεται διαρκώς, να βρίσκεται σε εγρήγορση, είναι ανά πάσα στιγμή έτοιμο να αλλάξει ακόμη και το έργο, αν κάτι δεν «τραβάει». Στο θέατρο, όπως και στη ζωή, εκείνο που μετράει είναι το «ωραίο ταξίδι» και όχι ο τελικός προορισμός, αν και οι Ιθάκες είναι πάντα ευπρόσδεκτες, ιδιαίτερα όταν ο δρόμος προς αυτές είναι μακρύς.

Δεν μπορεί κανείς να μην παραβλέπει ότι μπροστά στις σημερινές πραγματικές συνθήκες και πέρα από τα όποια θεωρητικά σχήματα, η υλοποίηση τέτοιων εγχειρημάτων μοιάζει με «όνειρο θερινής νυκτός». Το ομώνυμο έργο του Σαίξπηρ, όμως, μας έδειξε με τον ωραιότερο τρόπο ότι όνειρο και πραγματικότητα μπορούν να γίνουν ένα, εις όφελος της τελευταίας. Μπορεί να φαντάζει αδιανόητη με τα σημερινά δεδομένα η «πολυτέλεια» της ένταξης ενός θεατρικού εργαστηρίου στο ήδη φορτωμένο πρόγραμμα των μαθητών, ιδίως του Λυκείου. Ένας επιπρόσθετος λόγος που θα μπορούσε να επικαλεστεί κανείς υπέρ της εύκολης λύσης "ωραίο, πλην αδύνατο" είναι και η έλλειψη σχετικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Τί θα γίνει αν ένα σχολείο δεν διαθέτει θεατρολόγους; (και μιλάμε για την συντριπτική πλειονότητα των σχολείων). Ο «πατριωτισμός» των καθηγητών, στον οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως, μπορεί να μην είναι αρκετός για να σώσει την κατάσταση, είναι όμως απολύτως επιβεβλημένος. Δεν είναι αναγκαίο ο εκπαιδευτικός να έχει αφιερώσει τη ζωή του στην μελέτη της μεθόδου του Στανισλάφσκι. Δεν είναι η δουλειά του αυτή, άλλωστε. Αν έχει ειδικευθεί στο θέατρο, ακόμα καλύτερα. Αλλά κι αν ακόμη δεν έχει, δεν πρέπει να ξεχνάει πως πάνω απ' όλα, δεν είναι φιλόλογος, μαθηματικός, ή χημικός: Είναι παιδαγωγός. Κι οφείλει να διψά. Να διψά και να ψάχνει.

Και, το ερώτημα που οφείλει καθενάς να κάνει στον εαυτό του είναι:

Έχουμε την πολυτέλεια να περιμένουμε την πολιτεία να εφαρμόσει,

ως οφείλει, την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών; Και τί θα γίνουν οι γενιές που περνούν απ' τα χέρια μας μέχρι τότε; Η προσωπική μελέτη, η διαρκής ενημέρωση του εκπαιδευτικού είναι η μόνη απάντηση. Όπως ο ηθοποιός οφείλει να σταθεί με αξιοπρέπεια πάνω στη σκηνή, ακόμη κι όταν πεινάει ή το κοστούμι του είναι τρύπιο, έτσι και ο εκπαιδευτικός οφείλει να σταθεί με αξιοπρέπεια στην τάξη, ακόμη κι όταν το κράτος δεν του παρέχει τα κατάλληλα μέσα για την εκπλήρωση του λειτουργήματός του. Τόσο το θέατρο, όσο και η παιδεία, πάντοτε θα διαθέτουν πολύ λιγότερα μέσα απ' όσα κατεπειγόντως χρειάζονται. Αυτά που όμως χρειάζονται και τα δυο είναι κάτι που κανένα κράτος και κανένα αναλυτικό πρόγραμμα δεν μπορεί να παράσχει: Απαιτούν ψυχή.

Η ψυχή του εκπαιδευτικού, σε μια κοινωνία που ποντάρει περισσότερο στην πληροφορία παρά στη γνώση, που ανάγει την αισθητική σε πολυτέλεια και το ωραίο σε μόδα ή ιδιοτροπία, που αντικαθιστά την παιδεία με την κατάρτιση και την καλλιέργεια με την εξειδίκευση, αυτή, η ψυχή του εκπαιδευτικού είναι η μόνη ελπίδα για να αποφευχθεί η μετάλλαξη των γεμάτων ζωή εφήβων του Γυμνασίου και του Λυκείου σε κουρασμένα «στελέχη» που ποτέ τους δεν θα μάθουν ότι είχαν όλα τα φόντα για να ανθίσουν. Το θέατρο έχει τον τρόπο. Έναν τρόπο.

Αντί επιλόγου, τα λόγια της Άριαν Μνούσκιν από τον πρόλογό της στο συλλογικό έργο «Το Θέατρο στη Γαλλία»:

Ο νους μου πηγαίνει σ' εκείνη την Εβραία που έφτιαξε μόνη της ένα Θέατρο μέσα στο γκέτο του Βίλνο. Ναι, ένα θέατρο.

Κλέβοντας από την καθημερινή μερίδα του ψωμιού της, έπλαθε μικρές κούκλες από ψίχα. Και κάθε βράδυ, η πεινασμένη γυναίκα ζωντάνευε αυτές τις θρεπτικές φιγούρες, έβγαζε τους ψωμένιους ηθοποιούς στην μικροσκοπική της σκηνούλα, μπροστά σε μερικές δεκάδες θεατές, πεινασμένους όπως κι εκείνη, προορισμένους για το ολοκαύτωμα. Κάθε βράδυ, ως το τέλος.

Πρέπει να κρατήσουμε τη μνήμη αυτής της γυναίκας σαν μιαν αγιάτρευτη πληγή. Πρέπει, γιατί αν ξεχάσουμε το ψωμένιο θέατρο του Βίλνο, θα χάσουμε το Θέατρο.»

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. GOUHIER, Henri. *Το θέατρο και η υποκριση*. Εισαγ.-Μφρ. Χαρά Μπακονικόλα - Γεωργοπούλου. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1991.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

2. ΓΚΟΡΤΣΑΚΟΦ, Νικολάι: Βαχτάνγκοφ. *Μαθήματα υποκριτικής και σκηνοθεσίας*. Μφρ. Α. Μανωλικάκης. Αθήνα: Μέδουσα, 1997.
3. ΔΑΝΑΣΣΗΣ - ΑΦΕΝΤΑΚΗΣ, Αντ. *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Τόμος Γ: Σύγχρονες τάσεις της αγωγής*. Β' έκδ. Αθήνα:χ.ε., 1997. [Κεφ. 1: "Η Αισθητική Αγωγή", σελ. 9 -58]
4. ΚΟΥΡΕΤΖΗΣ, Λάκης. *Το θέατρο για παιδιά στην Ελλάδα*. Αθήνα: Καστανιώτης, 1990.
5. ΠΑΪΖΗΣ, Νίκος - ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ, Μένης. *Εκπαίδευση και Πολιτισμός*. Πρόγραμμα "Μελίνα". Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, ΥΠΠΟ, ΓΓΛΕ, 1997.
6. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Νικηφόρος. *Περί Θεάτρου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1989.
7. ΠΟΥΧΝΕΡ, Βάλτερ. *Σημειολογία του Θεάτρου*. Αθήνα: Παϊρίδης, 1985.
8. ΣΤΑΝΙΣΛΑΒΣΚΙ, Κωνσταντίν: *Ένας ηθοποιός δημιουργείται*. Μφρ. Άγγ. Νίκας. Αθήνα: Γκόνης, 1959.
9. ΣΤΑΝΙΣΛΑΒΣΚΙ, Κωνσταντίν: *Πλάθοντας ένα ρόλο*. Μφρ. Άγγ. Νίκας. Αθήνα: Γκόνης, 1962.
10. ΧΑΡΤΝΟΛ, Φύλλις. *Ιστορία του Θεάτρου*. Μφρ. Ρούλα Πατεράκη. Αθήνα: Υποδομή, 1980.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΥ ΙΩΑΝΝΑ, Μαθήτρια Β΄ τάξης 1ου Λυκείου Αργοστολίου

ΘΕΜΑ: Πληροφορηθήκαμε πρόσφατα την ιστορία του μικρού Ανδρέα από την Κύπρο και του συνομήλικου του Κεμάλ από την Τουρκία, οι οποίοι έπασχαν από την ίδια ασθένεια και έπρεπε να υποβληθούν σε μεταμόσχευση μυελού των οστών για να επιζήσουν. Για τον Ανδρέα βρέθηκε εγκαίρως το κατάλληλο μόσχευμα και κέρδισε τη μάχη της ζωής. Δεν συνέβη όμως, το ίδιο και με τον μικρό Κεμάλ. Ποιους προβληματισμούς σου γεννά η ιστορία αυτών των παιδιών;*

Στις μέρες μας, είναι γνωστό, οι περισσότεροι άνθρωποι μένουμε τυφλοί, μπροστά στον ανθρώπινο πόνο, στα προβλήματα των συνανθρώπων μας, στη δυστυχία που πλανιέται καθημερινά στα πρόσωπά τους, αδιαφορούμε και είμαστε ξεκομμένοι από αυτούς που πραγματικά έχουν την ανάγκη μας. Καθημερινές είναι οι κραυγές αγωνίας που ταράζουν τη γαλήνη των εφησυχασμών μας κι έρχονται να πιστοποιήσουν την επίπλαστη και εύθραυστη εικόνα της ζωής μας, που δεν ξέρει ν' αφουγκράζεται τον πόνο και την αγωνία του «ανθρώπου», αλλά χάνεται και αυτοκαταστρέφεται αλόγιστα σε καταναλωτικές υστερίες και μεμψιμοιρίες γι' αυτά που δεν έχουμε και θα ποθούσαμε να μας ανήκουν.

Πρόσφατα πληροφορηθήκαμε από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, την ιστορία του μικρού Ανδρέα από την Κύπρο και του συνομηλικού του Κεμάλ από την Τουρκία, οι οποίοι έπασχαν από την ίδια ασθένεια και έπρεπε να υποβληθούν σε μεταμόσχευση μυελού των οστών για να

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΙΕΥΘΥΡΙΟΥ

* Η έκθεση απέσπασε το Α΄ Πανελλήνιο Βραβείο από το ΥΠΕΠΘ και την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με αναπηρία.

επιζησουν. Για τον Ανδρέα, βρέθηκε εγκαίρως το κατάλληλο μόσχευμα και κέρδισε τη μάχη της ζωής. Δε συνέβη όμως το ίδιο και με τον μικρό Κεμάλ. Δεν υπάρχει αμφιβολία, βέβαια ότι η δωρεά οργάνων και ιστών είναι ένα από τα βασικότερα ζητήματα της σύγχρονης παγκόσμιας πραγματικότητας. Συνεχώς γίνονται και εντείνονται προσπάθειες διαθεσιμότητας, όμως είναι αλήθεια ότι παρ' όλα αυτά υπάρχει ανεπάρκεια, η οποία θέτει σε κίνδυνο τη ζωή εκατοντάδων ανθρώπων.

Αποτελεί βέβαια, ευχάριστο γεγονός η επιβίωση του μικρού Ανδρέα, που όπως και όλα τ' άλλα παιδιά δε διεκδικούσε παρά μια ζωή γεμάτη υγεία και ξεγνοιασιά. Είναι θετικό που πολλοί άνθρωποι, ευαισθητοποιημένοι από την κατάσταση του Ανδρέα, κίνησαν να βοηθήσουν δίνοντας μόσχευμα μυελού των οστών. Ίσως, όλοι αυτοί οι άνθρωποι «γυμνοί» μέσα σε πλήθος ανθρώπων, νοιώθοντας την αγωνία τη δική τους για το αύριο, συνειδητοποίησαν τον κίνδυνο στον οποίο βρισκόταν το ελληνάκι από την Κύπρο και δε δίστασαν ν' ανακουφίσουν τον πόνο το δικό του και της οικογένειάς του. Όμως, γιατί δε συνέβη το ίδιο και με τον μικρό Κεμάλ;

Λένε, ότι η ψυχή του πολιτισμού, είναι ο πολιτισμός της ψυχής. Με την έγνοια για το συνάνθρωπο, πραγματοποιούνται ιδανικά, που ανεβάζουν την ανθρωπότητα σε υψηλότερες πολιτιστικές βαθμίδες, την εξευμενίζουν, την καταξιώνουν. Γιατί, λοιπόν, οι άνθρωποι δε σπεύδουν να προσφέρουν εκούσια την όποια βοήθεια μπορούν να δώσουν, προκειμένου ν' ανακουφίσουν την ανθρώπινη ψυχή, τον ανθρώπινο πόνο; Γιατί με την αδιαφορία τους βυθίζουν βαθύτερα το καρφί στην καρδιά τους και τους καταδικάζουν «εις θάνατον»; Γιατί, ενώ στην Ελλάδα και την Κύπρο οι πολίτες συνέτρεξαν τον μικρό Ανδρέα, στη γειτονική χώρα οι πολίτες, αβασάνιστα πιθανώς κράτησαν ψυχρή στάση ή έστω δεν ευαισθητοποιήθηκαν αρκετά;

Βρισκόμαστε πια στον εικοστό πρώτο αιώνα, η επιστήμη ψηλαφεί κομμάτι-κομμάτι το Σύμπαν, ο ανθρώπινος νους οδεύει προς την ιδέα να εξερευνηθεί το υπερπέραν και η Ιατρική έχει κάνει άλματα. Όλα όμως, τα παραπάνω αδυνατούν να λειτουργήσουν προς το συμφέρον της ανθρωπότητας, εάν το ον που λέγεται άνθρωπος δε «βλέπει» μόνο ψηλά, αλλά και δίπλα του. Όταν με την παγερή στάση και συμπεριφορά του ωθεί τους συνανθρώπους του να νοιώθουν πιο έντονο το αίσθημα της μοναξιάς, της απόγνωσης, της απαισιοδοξίας, παύει ν' ανήκει στο όνομα «άνθρωπος». Όταν, ενώ μπορεί να προσφέρει για παράδειγμα - τι πιο απλό-, μια φιάλη από το πολύτιμο υγρό που ρέει στις φλέβες

του, αποστρέφει το πρόσωπό του. Κι ένα μόνο βλέμμα μπορεί κάποτε να προσφέρει πολλά σ' αυτόν που αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα, μπορεί να πάρει το ρόλο του Κυρηναίου στο Γολγοθά του...

Γιατί άραγε, είναι τόσο δύσκολο να γίνουμε συν-άνθρωποι; Γιατί πιστεύουμε ότι, αφού εμείς δεν αντιμετωπίζουμε προβλήματα, θα πρέπει να μην μας ενδιαφέρει η τύχη αυτών που μαστίζονται απ' αυτά, τη στιγμή που έχουμε την δυνατότητα να βοηθήσουμε; Η νοοτροπία μας είναι απάνθρωπη! Με τι επιχειρήματα διεκδικούμε την ανθρωπιά μας; Γιατί κανείς δεν μας έμαθε ν' αγαπάμε, να βλέπουμε τα πράγματα κατάντα, να ταυτιζόμαστε με την έννοια της προσφοράς και της αδελφότητας; Δεν είναι αυτός ο απώτερος σκοπός της ανθρωπότητας και ειδικότερα κάθε κοινωνίας;

Ποιος είναι αυτός που μας έδωσε την εντύπωση ότι είμαστε πολιτισμένοι και σωστοί, όταν θεοποιούμε το κέρδος και ξεχνάμε ότι υπάρχει και ανιδιοτελής προσφορά;

Μια αρρώστια, όπως αυτή του Κεμάλ και του Ανδρέα, κινητοποιήσει κάποιους ανθρώπους: Άτομα διαφορετικά, άλλης φυλής, άλλης εθνικότητας, άλλης θρησκείας, που δεν έμειναν ασυγκίνητα. Όμως δε φτάνει η καλή διάθεση λίγων ανθρώπων, αλλά η αφιλοκερδής καλή διάθεση όλων των ανθρώπων. Κι είναι στ' αλήθεια υπέροχο να νοιώθει κανείς πως ένα κομμάτι απ' το κορμί του, έδωσε ζωή σε κάποιον που αργόσβηνε, πως λίγες σταγόνες από το αίμα του βάφουν κόκκινη τη χαρά και την ελπίδα στα μάγουλα, στα χείλη, στην καρδιά του. Μεσ στ' αφτιά μας αντηχεί η φωνή του «παππού» του γένους μας, του Α. Παπαδιαμάντη, που μας ψιθυρίζει πως γινόμαστε συνάνθρωποι, όταν μαζί με τους συνανθρώπους μας σηκώσουμε και εμείς το δικό τους σταυρό του μαρτυρίου. Όταν υπάρχουν μάτια που με παράπονο κοιτούν δίπλα μας, κοντά μας, στο γειτονικό σπίτι, στη γειτονική χώρα, στη γειτονιά όλης της Γης, πώς μπορούμε να μένουμε ασυγκίνητοι; Δεν είναι μόνο τα μάτια του Ανδρέα και του Κεμάλ. Είναι και τα μάτια τόσων άλλων παιδιών που περιμένουν ανυπόμονα τη λύτρωση...

Κανείς δε μας ζητά να δώσουμε αυτά που δεν μπορούμε ή δεν πρέπει να δώσουμε. Κανείς δεν απαιτεί να στερήσουμε απ' τον εαυτό μας την υγεία και την ακεραιότητά του. Θα ήταν άλλωστε εξίσου απάνθρωπο. Μπορούμε όμως, να χαρίσουμε όργανα και ιστούς από το σώμα μας, όταν ο θάνατοςβάλει την τελεία του στη μακρά προέταση της ζωής μας. Μπορούμε ακόμα, να προσφέρουμε απ' αυτά που ο οργανισμός μας αναπληρώνει εύκολα και ανώδυνα – λίγο αίμα, λίγο μυελό και

πολλή, μα πάρα πολλή αγάπη. Υπάρχει πιο μεγάλη ικανοποίηση απ' το να προσφέρουμε «σπίθες», απ' τον εαυτό μας, για να δώσουμε ζωή σε «λυχνάρια που σβήνουν»; Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι κανένας μας δεν είναι ούτε άτρωτος, ούτε αθάνατος. Αυτά που συμβαίνουν στους άλλους μπορεί να συμβούν, κάποτε και σ' εμάς. Και τότε θα είμαστε εμείς που θα απλώνουμε το χέρι με ικεσία, ζητιανεύοντας ζωή κι ελπίδα και δικαίωμα στα όνειρα. Μπορούμε όλοι κάτι να κάνουμε...

«Είναι μακρύς, μακρύς, μακρύς ο δρόμος...», μα η ζωή δεν είναι και τόσο μεγάλη. Κάπου θα συναντηθούμε...

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Α΄ ΠΟΙΗΣΗ

ΒΑΛΛΙΑΝΑΤΟΣ ΝΙΚΟΣ

ΠΕΤΡΙΝΑ ΒΟΥΒΑ ΗΧΕΙΑ

Με τα κόκαλά τους πυρωμένα
απ' έναν σκληρό αυγουστιάτικο ήλιο
τα στενά λιθόστρωτα καλντερίμια
ανεβαίνουν σκάλες, πλατύσκαλα,
κοιτάζουν μέσα από ανοίγματα
και ψιθυρίζει το 'να στ' άλλο,
πού πήγαν οι άνθρωποι;
Μηχανής αγκομαχητό
κάτω στον κάμπο,
τα κοντινά στενοσόκακα στήνουν αφτί,
όχι δεν το γνωρίζουν
τ' αγωγιάτη τη φωνή θυμούνται
σκυλιών τ' αλυχτίσματα
και των μικρών παιδιών τα τερετίσματα,
τα μάτια στα πουλιά
που στα κλαδιά φωλιάζουν
σηκώνουν και ρωτούν,
πού πήγαν οι άνθρωποι;
Πέτρινοι τοίχοι γυμνωμένοι
διάπλατες πόρτες αμίλητες
και μια σε δίπατο αρχοντικό
κοιτάζει σκεφτική
στον διπλανό της κήπο,
κείνο το ξασπρισμένο κόκαλο
το μισοκρυμμένο από το χώμα,
που το κτυπάει ο ήλιος ανελέητα
χρόνο με τον χρόνο χώνεται βαθύτερα,
κοντεύει να χαθεί πια κάτω από την γη.
Τρία παράθυρα –χάσματα πιο κάτω

το μεσιανό ψηλότερα—
 μάτι κύκλωπα που ρίζωσε
 κοιτάζουν τ' απέναντι σκέλεθρο
 και ρωτούν
 αν το βλαστάρι των είκοσι χρόνων το μονάκριβο
 που 'χοφε ο αφέντης και ψύτεφε στο χώμα
 θα πετάξει τούτη την άνοιξη μπουμπούκια.
 Πέτρινα σκαλοπάτια χορταριασμένα
 ανεβαίνουν αγχομαχώντας.
 Κεφαλόσκαλα ερειπωμένα
 κοιτάζουν με άδειο βλέμμα
 κατά την εκκλησιά
 επάνω τους, γλάστρες μισοσπασμένες,
 μέσα ανάκατα χώμα και σκόνη
 από παλιά ονειρολούλουδα
 και κάτι φούρνοι με τα ψωμιά παρατημένα
 από καιρούς παλιούς
 περιμένουν να 'λθουν να τα πάρουν και απορούν
 πού πήγαν οι άνθρωποι.
 Μια βεράντα μαυρισμένη,
 τόσα ανεμοβρόχια σκάψανε την σάρκα της
 σκύβει και κοιτάζει με αγάπη
 την διπλανή πλακόστρωτη αυλή
 και αναθυμιάται,
 τα ροζιασμένα χέρια
 τα ξυπόλυτα πόδια
 τα λιγνά κορμιά
 τα γεμάτα εγχαρτέρηση μάτια
 που μέσα τους κολυμπούσε
 όλη η πίκρα της αγροτιάς,
 τόσα χρόνια και ακόμα να μέ
 σκουπίσουν συλλογιέται
 μα πού είναι η Μαρία, ο Λευτέρης, ο Μάκης
 πού πήγαν οι άνθρωποι.
 Το σούρουπο φθάνει
 οι επάνω ρούγες συντροφιά με
 σπίτια πετρόκτιστα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

κατηφορίζουν κατά τα δυο πλατάνια.
Κουβεντολοί και τραγούδι στήνεται
στο φεγγαροῖσκιό τους από κάτω
άνεμος μοσχομυρισμένος
ροβολάει από το βουνό
και παίρνει το τραγούδι τους,
το πηγαίνει κάτω στη ρεματιά
εκείνη το στέλνει θρόισμα μουσικό
στον κάμπου τους βιγλάτορες, τα κυπαρίσσια.

Α

Βαθιά μεσάνυχτα,
το φεγγάρι έφυγε
μαζί του και οι τελευταίοι ψίθυροι
τα δυο πλατάνια φίλοι παλιοί
ακουρμένονται τη σιγαλιά
και αναθυμιούνται ξάγρυπνοι τα περασμένα
τον ριμαδόρο Κάγκα
τον χορευταρά Βινιέρη
τα σαράντα παλικάρια
που για της Αγγελικής τα μάτια
τα γαλάζια
σε μέρη μακρινά
τ' αντίζηλου βάψανε
κόκκινα τ' άσπρα σεντόνια
την πρώτη του γάμου του νυχτιά.

Β

Με τις πρώτες ηλιαχτίδες
ρωτούν ξανά όλο αγωνία, το 'να τ' άλλο
πού πήγαν οι άνθρωποι;
Από την λαχτιά μέσα υψώνεται
το μέγα σύριγμα της φιδομάνας
γρήγορα απάντηση στέλνει
ο δράκοντας από το Δίμνι.
Αέρας ορμητικός
χιμάει στα πέτρινα ντουβάρια

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ακούει το βόγχο, τον πόνο,
 το κλάμα το βουβό της ανημπόριας,
 ρωτάει
 τα γεμάτα θλίψη μάτια της γεροντοκόρης
 που σκαρφαλωμένα σε μια κόγχη - γκρέμισμα
 -του σπιτιού στοιχειά-
 κοιτάνε κατά την άκρη του χωρισύ
 "ακόμη να φανή";
 πιο κάτω στήνει αφτί
 και ακούει:

_ Σταμάτα πια
 με το παραμικρό φύσημα
 το πέρα δώθε
 σαν την καμπάνα που χτυπά,
 θα πέσω σίγουρα,
 κομμάτια καταγής
 και τότε
 το ροζιασμένο σου κορμί
 να δούμε
 στήριγμα πού θα βρει
 παλιά μου φιλενάδα καρδιά.

_ Τα λόγια σου σωστά
 αγαπημένο αγκωνάρι, μα
 το κορμί μου πια
 δε με κρατεί
 Και αλίμονο δύσκολοι καιροί μας περιμένουν.
 Η καρδιά εσώπασε
 κοιτάζοντας κατά του δρόμου τη μεριά
 και πάλι αναρωτιόταν
 τα δάκρυα κρυφά σκουπίζοντας,
 πού πήγαν οι άνθρωποι.

Πέτρινα λουλούδια
 τα πέταλά σας καταγής.

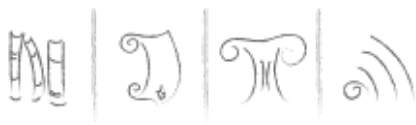
Παράθυρα χάσματα
 βαρδιάνοι τ'απείρου
 Ανώφλια ετοιμόρροπα
 σε πόρτες βγαλμένες

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

στόματα που ουρλιάζουν τη σιωπή τους.
Σχάλες ξεδοντιασμένες
οδηγήτρες τ' ονείρου
Πατώματα βάραθρα
κούνιες του σκοταδιού,
Φεγγίτες παντέρημοι
μάτια της νύχτας,
υπόγεια σκοτεινά
παλαιών ψυχών καταφύγια.
Στέγες χοάνες,
καρέ του γαλάζιου
κήποι χέρσοι κοιμητήρια πόθων και ελπίδων
Ξερολιθιές σωριασμένες
σύνορα του χθες
Στέρνες άδειες ξερές
ξεψυχισμένοι αντίλαλοι.
Τοίχοι ξέσαρκοι σκελετωμένοι
πέτρινα βσυβά ηχεία πια
της χαμηλόφωνης μουσικής
που ξέχυνε τ' ανθρώπου η ψυχή.

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ΝΙΚΟΣ

Ο ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΣ

Εγώ, είπε ο διανοούμενος,
ποτέ δεν πληγώθηκα
ούτε βεβαίως και σκότωσα κανένα
—κι έφταιγε ο στοχασμός, δε μ' άφηνε χρόνο
να κατεβαίνω στα πεδία των μαχών·
υπερηρετούσα με συνέπεια την απόλυτη τάξη
των κειμένων· στρίμωχνα
όποιο νόημα έκανε να ξεστρατίσει
απ' το οργανωμένο σύνολο,
δίδασκα πάντοτε την τάξη και την
υποταγή.

ΠΟΙΗΜΑ

Ποιος μαγειρεύει πάλι, μουρμουρίζεις,
καθώς τραβάς για το τραπέζι της κουζίνας,
όπου αμέριμνα, ίσως και μ' αγωνία —ποιος το ξέρει!—
σε περιμένουν, τι σύνεργα μαγειρικής, τι ψώνια!

Το 'να πάνω στο άλλο σε τυχαίες συναντήσεις
—χάρμα οφθαλμών— λαχανικά και ψάρια,
όσπρια και κρέατα, θαλασσινά, κυνήγια
—ό,τι ζητάει και λαχταρά η ψυχή σου.
Και το καρότο που δεν είδε ήλιο,
υπόγεια ζώντας ισοβίως, κι ούτε ήχο
ποτέ του άκουσε, φλερτάρει
και λαχταρά να πάρει το λουτρό του
στο απαλό ηλιοθερμμένο λάδι.

Κι εσύ που τόσο βαρετά έχεις ξεκινήσει,
βλέπεις ξάφνου τα χέρια σου να ζωντανεύουν,
το βλέμμα σου την ομορφιά αγκαλιάζει
—κι οσφραίνεσαι απολαυστικά τις ευωδιές τους.
Κι η ψυχή σου αγάλλεται στη σκέψη

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

πως το τραπέζι αδημονεί να το στολίσεις
με τόσες λιχουδές και με κρασί που μέσα
στο κρυσταλλένιο το ποτήρι πίνει ήλιο.
Βάλνεσαι επιμελώς να το στολίζεις.

Κι εγώ ως σε κοιτάζω μαγεμένος,
νιώθω τα χείλη μου να ζωντανεύουν
κι αρχίζουν τρυφερά να σ' απαγγέλλουν
καθώς σιγά σιγά έχεις πια γίνει τώρα
το πιο γλυκό μες στα εδέσματά σου ποίημα.

Ο ΚΟΜΠΙΟΥΤΕΡΑΚΙΑΣ

Αυτός ο διαβολάκος ο κομπιουτεράκιος
με τα ζελέ τραχιά μαλλιά τα τεντωμένα
—χαρφιά στα μάτια μου και με πληγώνουν—
αυτός δε μου γλιτώνει —θα τον καρυδώσω.

Στημένος με την άνεσή του δίπλα
στον ηλεκτρονικό του υπολογιστή σερφάρει
με δυο χιλιάδες πια —πού να τον φτάσεις!—
εσύ που ιλιγγιάς ακόμη και με χίλια.

Σε κλάσμα του δευτερολέπτου κατεβάζει
από το ίντερνετ γυμνά κορίτσια και ζευγάρια
σ' όλες τις περιπτώξεις Κάμα-Σούτρα
Και μ' ό,τι μπορεί η φαντασία να σκαρώσει
διακοσμεί τον πριβέ κρυφό τους χώρο
και μ' άγρια μουσική τους συνοδεύει.

Εμένα όμως αυτά δε με πτοούνε.
Άλλο άσχετο τελείως με τρομάζει,
Μήπως του 'ρθει να κατεβάσει τώρα εκείνο
το φοβερό τοπίο της ομίχλης που σε κλάσμα
κι αυτή δευτερολέπτου παίρνει σχήμα
μορφή και σχήμα γίγαντα ή χάρου
που όρθιος πάνω από τη βάρκα τις ψυχές προστάζει
να τρέξουν, ενώ δεν μπορούν ούτε με χίλια.

ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΥ ΙΩΑΝΝΑ, Μαθήτρια Β' τάξης 1ου Λυκείου Αργο- στολίου *

ΕΛΛΗΝΙΚΟ

Πέρα απ' τα σύννεφα και τον αιθέρα, το Αιγαίο.
Μα στην πορφύρα σαν ντύνεται ο ουρανός
κι ο Ορφέας χαϊδεύει την άρπα του,
όταν ξεφύγεις απ' τους πελαγίσιους πειρατές
και στη θυμέλη του Αρχαίου Ονείρου μπεις,
θα τονε δεις –θαρρώ–, θα τονε δεις
να κάθεται στ' ακρόγιαλο
και ν' αλαφροπατά στον ανελέητο παρελθόντα χρόνο
– Αλέξανδρε...

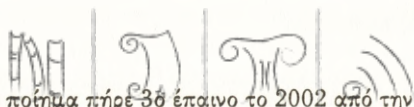
Όταν το ηλιοβασίλεμα μαρμαρώνει,
οι κραυγές των ονείρων που χάθηκαν,
βυθίζουν τις εποχές στις αναμνήσεις τους·
μα μέσα στα τεράστια εαρινά του μάτια
ανοίγουν διάπλατα οι στράτες του κόσμου.
– Αλέξανδρε...

Μες στην αχλύ του δειλινού ταξιδεύει, βουτά στον Τίγρη
κι εκεί που ο Γόρδιος δεσμός τον πνίγει,
εκρήξει φωτός λύνουν τη σιωπή της Ιστορίας.
Αφουγκράζεται τους Αιώνες...

Μέσα στους ίσκιους της ψυχής οι δάφνες γίνονται φαντάσματα
– Αλέξανδρε... Θαρρώ τον είδα να κλαίει.

Δάκρυα –σάρισε μακεδονικές–
κλείνουν τους δρόμους που χάραξε.

Έδωσε... Διάφανη η νύχτα απόψε...
Στις πέτρινες σιωπές της
οι εύθραυστες σκέψεις πέφτουν και σπάνε.
Η Ελλάδα του. Η δικιά του Ελλάδα. Ο Ήλιος του.
Χώθηκε ολάκερος μέσα στα μάτια του.
– Αλέξανδρε... Κανείς ποτέ δε θα μάθει.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΓ. ΓΟΥΡΓΙΟΥ

* Το ποίημα πήρε 3ο έπαινο το 2002 από την Πανελλήνια Ένωση Αγοταχτών.

ΙΑΤΡΑΣ Ν. ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Στον πόλεμο που κάνετε με λέξεις
πολλές φορές και αίμα χύνεται,
μα και μελάνι σπαταλιέται και ιδρώς
και τίποτα δεν γίνεται.

Αγκομαχάει το μολύβι στο χαρτί
και τις σοφές....αποτυπώνει σκέψεις
για κατανάλωση πλατιά, που λένε, λαϊκή,
μιά και το σύστημα γι' αυτό σε βάζει να δουλέψεις.
Κι έτσι με λέξεις στο χαρτί συμμετρικές
κάνετε την αλήθεια να φαντάζει φέμα
και οδηγείτε εμάς με τα κοινά μυαλά, σαν πρόβατα,
κατά πώς απαιτεί το ρέμα.

Κι οι ευκολόπιστοι εμείς ρομαντικοί
μη ξέροντας πως ζούμε υπνωτισμένοι,
σαν κοινή γνώμη που μας λεν, ασκούμε κριτικές,
χωρίς ν' αναρωτιόμαστε ποτέ
πως τίποτα δε βγαίνει.

Και το μελάνι μουντζουρώνει το χαρτί,
τόνοι άχρηστα έγγραφα στοιβάζονται στα ράφια,
ναρκωτικά αυτά κι εμείς ναρκομανείς,
δούλοι σ' εξάρτησης σινάφια,
που του κυρίου τους ακούνε τη φωνή
και τρέχουνε τα νώτα να προτείνουν,
για ν' αποκτήσουν εγχυρότητα διεθνώς
και την αλήθεια πιο πολύ να την κοντύνουν
Κι έγινε ψεύτικ' η αλήθεια τώρα πια
φύλλους μέσ τ' άχυρα κανέναν δε γυρεύει,
γιατ' αν τη βρει και τη φωνάξει,
το πληρώνει ακριβά.

Κι έτσι, κι αν την ακούσει πια,
κανείς δεν την πιστεύει.

Δέχεται όσα του χαϊδεύουνε τ' αυτιά
και τ' αύριό του, ποιός το φτιάχνει δεν τον μέλει.
Ζει μ' αγαθά καταναλωτικά,
στα SUPER MARKETS βρίσκει ό,τι θέλει!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

ΘΕΡΟΥΣ ΧΑΡΑ

Ένα φτερούγισμα γλυκό με συνεπαίρνει,
 όταν ακούω τη φωνή σου που μιλεί,
 κι αισθάνομ' άξαφνα τραγούδια μεθυσμένα,
 πέρ' απ' τη θάλασσα που το γιαλό φιλεί.

Λιόχαρες άνοιξες και ρόδα μεταξένια,
 μ' όλα τα χρώματα, που ευωδιές σκορπούν,
 στεφάνια πλέκουνε κι εσένα στεφανώνουν,
 δώρο και τίμημα στο πλάσμα που ποθούν.

Ήχοι πανσέληνοι και λύρες των αγγέλων,
 ραίνουν μ' ωδές δοξαστικές τις θείες στιγμές,
 και μια σταγόνα ανακούφιση στάζει απ' τα μάτια
 δροσός και βάλαμο που κλείνει τις πληγές.

Η ΓΛΩΣΣΑ

Πάντ' ακούω τη φωνή μου
 νά 'χει φάλτσα σ' ό,τι λέω,
 άλλες σκέψεις στο μυαλό μου
 κι άλλ' η γλώσσα μου λαλεί.
 Θεσ το κάνει γιατί πρέπει
 ή... ντροπή τηνε κρατεί,
 ίσως φόβος και δειλία,
 μα μπορεί και ... λογική.
 Η ουσία όμως είναι
 πως ... τα πρέπει και γιατί
 μας βουλώνουνε το στόμα
 και αλλάζουν τη ροή !

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ

Μελαγχολικές μέρες.
 Γιορτινές απουσίες.
 Το φίδι χαταπίνει την ουρά του.
 Ουτοπία. Κλ. μακτήριος.
 Ο ψυχίατρος παραμονεύει.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

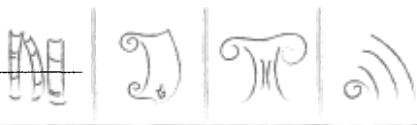
Αισθητικό ναδίρ.
Φύλλα σκόρπια μαραίνονται αργά.
Εσωστρέφεια.
Η έμπνευση υπό το μηδέν.
Κριτική αυτοκαταστροφική.
Λίγα τετραγωνικά ζωτικού χώρου,
γέρικα και πληγιασμένα.
Ολική πνευματική αναστολή.
Πορεία μέσα στην ομίχλη.

ΕΚ ΒΑΘΕΩΝ

Της μοναξιάς οι τακτικές επαναλήψεις,
με της αγχόνης μοιάζουν τα σκαλιά
που μελλοθάνατος αργά ανεβαίνει,
και γύρω δεν ακούγεται μιλιά.

Της μοναξιάς η απέραντη σιωπή,
στων αναμνήσεων το πέλαγος σ' ανοίγει
κι ατέλειωτες, άχ, θύμησες παλιές,
μέσα στο κλάμα το βουβό τις πνίγει.
Καθώς της ερημιάς μετρώντας τις στιγμές
και νιώθοντας πως χάνονται οι ώρες,
τραύματα σκάβονται στου χρόνου το κορμί,
νεκρές κι ακίνητες σιωπούν και των ματιών οι κόρες.

Και ψάχνοντας μια άκρη για να βρεις
στης μοναξιάς τις τόσες απουσίες,
γύρω σου αισθάνεσαι ν' ορθώνονται οι σκιές
που μες στην τρέλα τους μιλάς...
λες κι απευθύνεσαι σ' ανθρώπων παρουσίες.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

IN SITU

Ένα άσπρο σημάδι ανεβοκατεβαίνει στον ουρανό, τραυματισμένο, θαρ-
ρείς, από το αιχμηρό φως της μέρας _ένας γλάρος.

Σ' έναν τόπο με ονόματα ανέμων, με ονομασίες εξωτικές, με εικόνες παι-
δικές και θύμησες υφάλμηρες.

Κάποιες πράσινες τελείες _μερικά δέντρα_ σταματούν πού και πού τη
γλαυκή γραφή. Κι ύστερα συνεχίζεται κυριαρχικό το κυανό κείμενο του καλοκαι-
ριού.

Τόση ομορφιά σε τόσες λίγες λέξεις.

Λουτράκι, 21/8/2001

MIRABILE DICTU

Δuo βάρκες, ένα νησάκι, οι κοφτεροί φθόγγοι του βουνού, τα πράσινα
γράμματα των δέντρων, τα θαλασσινά ψηφία των ανέγγιχτων υδάτων, η γαλανή
ανάγνωση της θάλασσας.

Κείμενο κύμα πώς με πας από το ένα στο άλλο θαύμα;

Αυλάκι, 30/9/2001

MODUS VIVENDI

I

Ο φλοίσβος των κυμάτων και ο παφλασμός της θάλασσας
φίθυροι του εφήμερου, σήμαντρα του αιώνιου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

II

Σύμφωνα σκιερά και ηχηρά φωνήεντα
το ποίημα λιάζεται τεμπέλικα στην παραλία
αγναντεύοντας το πέλαγος.

III

Έχει μαδήσει ο καιρός
σιναχωμένος ο ουρανός
κι οι σίτχοι απόχτησαν μια απόχρωση χειμώνα.

Όμως στα χαρακώματα του θέρους
οι μάχες συνεχίζονται ακόμα.

IV

Θα ρίξω πίσω μου πολύτιμες πολύχρωμες λέξεις
χνάρια σημάδια που θα με οδηγούν σε καλοκαίρια επόμενα
για να ξαναβρώ πετράδια ποιήματα κρυμμένα στον κόρφο της μέρας.

Αποχαιρετώντας το χλιαρό Σεπτέμβρη
θ' αποστηθίσω της φύσης το αλφάβητο, την κλίμακα της πλάσης.

Έτσι θα ζω _και έτσι θα πεθάνω.

Λουτράκι, 21 Σεπτέμβρης 2001

ΤΟΠΙΟ ΓΡΑΦΗΣ

Μουδιασμένα σπίτια με ξεφλουδισμένους τοίχους, ταπεινά καπηλειά, λησμονημένα καφεनेία, γειτονιές χτυπημένες από το χρόνο, βομβαρδισμένες, θαρρείς, από τις δεκαετίες που άφηναν παντού ανεξίτηλα ίχνη στο πέρασμά τους. Λίγες λέξεις επιπλέον στους σιωπηλούς ποταμούς των συνοικιών, κάποιοι σκόρπιοι θόρυβοι γραντζουνίζουν το μούχρωμα της μέρας. Το καλοκαίρι υποχωρεί σιγά σιγά, παίρντας μαζί του τους φωτεινούς έρωτές του, τα πλατύφυλλα θαύματα των ηλιοφώτιστων επιφανειών του. Το φθινόπωρο καθυστερεί επίμονα, σπέρνοντας φαιόχρωμες θύμψες στην προσμονή του. Καθώς η νύχτα κυριαρχικά επικρατεί, το τοπίο μεταμορφώνεται σε ποίημα, μετασχηματίζεται σε κείμενο που το διασχίζουν λιγστοί μοναχικοί διαβάτες, οι αναγνώστες του.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Λουτράκι, 25/9/2001

ΚΟΡΔΟΣΗΣ - ΚΛΕΩΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΑΝ ΔΕΝ ΑΔΡΑΝΟΥΣΕ...

Θα κατακτούσε απρόσκοπτα τα μύρια αγαθά
 ο ονειροπόλος ανασυρμένων κόσμων κι απόμακρων,
 κι από τα χέρια του πολλοί θα γύρευαν ελπίδες
 που 'χε κουρσέψει από τα περασμένα, απ' τα μελλούμενα.
 Αλλά η ζωή του αναδύθηκε απ' το φωτεινό σμίξιμο των ωκεανών
 και πίστεψε πως ανύποπτων περιγελαστών ήταν η φάρσα,
 κι ακόμη πικρός κυματισμός στην απειρία των γεγονότων
 όμοιος με το περιστατικό ηχοβόλημα των κυνηγών,
 οξεία κραυγή στους παγετώνες η φωνή του.

Αν δεν αδρανούσε, τουλάχιστον οι πεθυμίες του θα 'ταν στο μουράγιο
 θωρώντας κάποιο τέλος κι ύστερα κάποια αρχή
 και το σπουδαίο μέλημα θα 'χε πετύχει
 σηκώνοντας τις άγκυρες απ' τις θάλασσες των μοναχικών.

Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΒΡΙΣΚΟΜΕΝΟΙ

Δίχως νόημα οι κύκλοι των παραβρισκομένων
 και τα πειρατικά πειράγματα στα μισόκλειστα μάτια τους
 έμοιαζαν ατυχείς εκφορτίσεις που αστόχησαν.

Τους σαρδόνιους γέλωτες ανακάλυπταν τα κλεπτοφάναρα
 φωτίζοντας τους διπλανούς συντρόφους στην πολική νύχτα,
 και την αλλοτινή του αγάπη που δίπλα του ασχημονούσε,
 παμπάλαια φιγούρα-χαμόγελο εναλλασσόμενων υπολογισμών,
 χορεύοντας, περίοπτη κι απόκοσμη, μεθυστικές καντρίλιες

στο σκευρωμένο πάλκο,

εκεί στις σχιερές κάμαρες των λιλιπούτειων κόσμων.

Κι αυτός, ο μοναχικός πεζοπόρος, έγραφε τα φωναχτά του νοήματα
 τολμώντας ν' αγνοήσει τς αδιόρατες κεραίες των περιέργων,
 ανάκατα σκευάζοντας τους φθαρμένους αρμούς της νόησης.

Αρχούσε μοναχά η ιερή του πίστη
 σ' αυτές τις στιγμές του πανικού των αρπακτικών,
 αφού κι ο πιο αγνός του φίλος ποντίστηκε σιγά σιγά
 στην κινούμενη άμμο ή στα "ύψη της Βαβέλ"
 αγνοώντας τα σχιερά χέρια του Θεού
 που 'φταναν πάνωθ' του φτερωτά ανοίγματα,
 κι ολόδροση αύρα απ' τ' αβαθή ύδατα της πανθαλάσσης.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥΣΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ

ΟΙ 'ΠΕΘΑΜΕΝΕΣ' ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Οι 'πεθαμένες' πολιτείες μιλάνε ακόμη
για τη ρέουσα ζωή
για τη νύχτα που πάτησε στη μέρα,
για την αθάνατη πνοή,
για της γύφτισσας το χέρι και του αδέσποτου την κόμη
οι πεθαμένες πολιτείες μιλάνε ακόμη
για τ' αδικαίωτο το δίκαιο
ναι, όλο μιλούν με τον αέρα.

Μπροστά πάντα η Αθήνα τι κι αν λεν τη Ρώμη Αιώνια
Αυτή και πρώτη πόλη ταυ φωτός
για να φαντάξει η Ρώμη, το Παρίσι
πρώτη η Αθήνα είχε μιλήσει
Νυμφία όχι εν τω μέσω της νυκτός
εδώ η Ύψιστη Θυσία, πέτρα ας μη στήθηκε
η Ύψιστη Σκέψη, το Ανώτατο Ήθος
μα πέρασε Σαούλ - Θοδόσης και στάχτες γιόμισε
ο αμφορέας κι ο πίθος.
Οι πεθαμένες πολιτείες σωρό λες σε χορό
Κνωσσός, Φαιστός, Σούσα, Εκβάτανα, Περσέπολις
Μέμφιδα, Καρχηδόνα, Νικόπολη, Μυκήνες
χρυσές, μα λες μπροστά μια Αθήνα έχουνε κι εκείνες
κι η Κράνη για τους Κύκλωπες μιλά
κι είν' ο Πολύφημος πολύς
μες στις νεκρόφανες τις πολιτείες

Ποιος αγοράζει, ποιος πουλά ;
να κι η Επίδαυρος για την Αθήνα έχει δακρύσει
τι έχει ψυχή, έχει και κρίση.
Βρέχει ελπίδες στ' ακρογιάλια του ονείρου...
οι πεθαμένες πολιτείες μιλάνε ακόμη
νεκρές, λοιπόν, πώς να τις πεις ;
Αλλά τα Σόδομα, τα Γόμορα
κάνουν τ' αδίξια όμορα
πάνω στο χνάρι της ντροπής.
Οι στοιχειωμένες πολιτείες
μιλούν για τ' αδικαίωτο δίκαιο

και βλέπουνε τη θνήσκουσα την πλάνη
να γίνεται σιγά σιγά
μες στη βιτρίνα, ναι, βαλσαμωτό καπλάνι.

Περνά ο Αβραμίκος έμπορας με έλλειμμα
Αιώνια πόλη του Φωτός η Αθήνα
μιλάει ποτίζοντας τα κρίνα
κι η ιστορία επιτέλους καταγράφει το έγκλημα.

ΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΒΡΑΧΟΥ

Λόγια του βράχου ανάμικτα στο κύμα θ' αραδιάσω
λόγια της πέτρας σμιλευτά σε κόσμο ατλαζί
θ' αφήσω. Την καρδιά ποτέ θελητά δεν θ' αδειάσω.

Δε θε ν' αφήσω ρώτημα «αξίζει ένας να ζει»;
να ζει μονάχος ναι άχαρο είναι και πώς να πείσω
εγώ το άλλο το πουλί το πάντα φανταζί.

Άδεια η χαρά κι άδεια η ζωή, χωρίς φιλή και χάδι
ανέραστος ο άνθρωπος παγώνει δω στη Γη
την κορασιά την όμορφη χαλνά το κοκκινάδι.

Όποιοι διφούν τ' αμόλευτα γίνονται κυνηγοί
όπλο τρανό ο στέρεος νους και γίνεται σημάδι
Λόγια του βράχου σταλαχτά από πολλών πηγής.

Όμοια τραγούδια μια στιγμή την άλλη λες αστεία
θ' αφήνονται κι ειν' το βαθύ φορές μες στο ρηχό·
δε θα διαλέξουμε γλυκά σε ζαχαροπλαστεία.

Σπηλίσια πέτρα έμοιασα για τούτο κι αντηχώ
μονάχα οι φιλάρεσκοι ζητάν τα καλλιστεία,
λόγια του βράχου μ' έδεσαν το κάτι ν' απηχώ!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΜΟΣΧΟΝΑ - ΜΑΡΑΓΚΑΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Ο ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ

Η νύχτα φόρεσε το χρυσό αρραβώνα,
 Μιας ημέρας φεγγάρι, αναστραμμένο στον ουρανό του Δειλινού.
 Ερωμένη της ζωής, απόγειρε στο πορφυρένιο σεντόνι του ήλιου.
 Ανάμεσα στο πέλαγο και στο χάος.
 Τράβηξε ως τις χλωμές παρειές, αερομαρμαρένιες,
 τη γάζα, τη γαλάζια, τ' ουρανού
 Κι έκλεισε τα βλέφαρα...
 Να ονειρευτεί πάνω από τον κόσμο.
 Πάνω από την αγάπη, τον έρωτα και το θάνατο
 Με το πανώριο δαχτυλίδι φορεμένο στο μεσιανό το δάχτυλο.
 Μιας ημέρας φεγγάρι στο Δειλινό ουρανό.

ΑΥΓΟΥΣΤΙΑΤΙΚΟ

Πετρωμένες οι αγκάλες του αγέρα.
 Ακινήσια.
 Ο αιθέρας, πυρωμένος, άπνους.
 Φως ανελέητο κεντάει το δίχτυ της αράχνης
 στην άνυδρη γη.
 Φλογισμένα τα βράχια.
 Η πράσινη σαύρα ντύθηκε την πέτρα
 κατάστηθα.
 Κρατημένη η ανάσα του τζιτζικα.
 Σιωπή νωθρή στα φύλλα ακουμπισμένα
 Η Αύρα αποσύρθηκε διακριτικά...
 - Τοπίο στον Ελληνικό Αύγουστο

ΣΕ ΑΠΛΗΣΤΟ ΣΤΙΧΟΠΛΟΚΟ

Σε λυπάμαι...

ψάχνεις εναγωνίως το θέμα
 και συσσωρεύεις εκατοντάδες λέξεις
 γύρω από τον πυρήνα μιας μετριότητας.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Όμως όλα είναι πιο απλά.
 Πάρε ένα κόκκινο χρώμα.
 Μια ανάσα θωπευτικού αγέρα
 Ένα δάκρυ από τους ποταμούς της οδύνης
 και την ανταύγεια του χαμόγελου
 ενός ενιαύσιου παιδιού .

Ιδού το θέμα.

Τώρα διάλεξε το ένδυμα.
 Λιτό, Ακριβό, Πρωτοϋφαντο.
 Όλα τελικά οφείλουν να είναι
 απλά και μεγάλα
 μόνο μες στην Αλήθεια τους.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

Στοχαστικός απόγειρεν ο ποιητής
 την κεφαλήν στο χέρι.
 Πάλλευκε, μαρμαρένια η όψη ...
 Τα τροχοφόρα σχίζουν την ασφαλτο.
 Μηχανές και άνθρωποι σε συναγωνισμό οδύνης.
 «Άλλοι καιροί θορυβώδεις».
 «Πάταγος άνευ λόγου»,
 Στοχάστηκεν ο ποιητής των άλλων καιρών
 Και αργόκλεισε τα βλέφαρα, σύννους.
 Μάρμαρο λευκό η σεβαστή θωριά,
 ποτισμένο τον ιδρώτα των λατόμων, παλιά ...
 Τώρα υποφέρει από τους ήχους των μηχανών.
 Και μοναχός στην οδό Ακαδημίας
 Στοχάζεται τα παλιά και τα νέα, ο ποιητής.

ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ

Μάταια σ' αναζήτησα στων στίχων σου τα σύδεντρα.
 Δεν σε συνάντησα.
 Κι ας πάσχισα να δω των ματιών σου τ' ανάβλεμμα,
 το βελουδένιο γέλιο σου, της αφής σου το βαθύ μυστήριο
 να φαύσω.

Χάμένος πίσω από σχήματα και οράματα,
 μπλεγμένος σε παγίδες λεκτικές,
 δε βρέθηκες μπροστά μου.
 Κι όμως σαφώς το δήλωσες πως θα 'σαι κει.
 Ο Τάδε εποίησεν!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Ίσως η απάντηση να είναι απλή.
 Ίσως, καθώς συμβαίνει κάποτε,
 ντύθηκες το μανδύα της παραλλαγής.
 Εγώ έφαχνα για σένα.
 Οι χαμαιλέοντες, όπου υπάρχουν,
 γλιστρούν και φεύγουν.
 Δεν αναγνωρίζονται.

Γι' αυτό δε σε συνάντησα.

AVE

Το ικρίωμα πίσω από την ομίχλη, στο φόντο του κόσμου.

Ε ξ ε ί ν ο .

Μετεωρισμένο στους αιθέρες της παγκόσμιας αισιοδοξίας.

Α ό ρ α τ ο !

Εξοστραχίζεται η θωριά του σε κάθε πρόσπτωση
 στις συνειδήσεις των ισχυρών.

Δε φαίνεται με γυμνό το μάτι της καρδιάς.

Μα στο ικρίωμα... Ο εσταυρωμένος άνθρωπος
 αιωρείται στους ανέμους του ατέρμονα χρόνου.

Ανάμεσα σ' Ανατολή και Δύση. Ανειρήνευτα.

Πάντα. Και τώρα και αύριο και στους αιώνες...

Πυρός στο βωμό των χαμένων ιδανικών.

Τα κοράκια κράζουν επαίσχυντα, τ' αδηφάγα.

Με ζυγιασμένα πετάγματα διαγράφουν το πεδίο δράσης.

Δεν περιμένουν τη στερνή ανάσα.

Τώρα βορά. Ενθάδε κείται αυτός που τόλμησε!

Ακύμαντες ψυχές οριοθετημένες μέσα στην ανοχή.

Ο κυρίαρχος επελαύνει πάντα από τα τέσσερα σημεία.

Ο Ηρώδης δεν πέθανε. Η ιστορία είναι μια ανακύκληση
 των ιδίων σφαλμάτων και περιπετειών.

Τα σπαθιά, οι σφενδόνες, τα τηλε... στην υπηρεσία
 της άληκτης δίψας των άπληστων συνειδήσεων.

Ο μαχόμενος άνθρωπος, απατημένος αγωνιστής
 των στημένων ιδανικών, προσηλωμένος ατενίζει

τις χαίνουσες πληγές των μαζών.

Και οι καίσαρες ανακάμπτουν την κλειστή παλάμη
 με το δάχτυλο να δείχνει τη γη.

AVE!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΤΑΞΙΔΕΥΟΥΜΕ

Ταξιδεύουμε μισοκάναλα
 Τόσο νερό!
 Βαθύ
 Μπλε.
 Κυματώδες
 Και δεν αρκεί,
 Δεν φτάνει να βαφτίσουμε
 την αγωνία μας μ' ένα όνομα.
 Ταξιδεύουμε
 Μοναχικοί και Μοιραίοι...

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

«Ήδε ἡμέρα φύσει σε καὶ διαφθερεῖ»
 Σοφοκλέους Οἰδίπους Τύραννος, στίχ. 438

Τούτη η μέρα θα σε γεννήσει
 και στου χαμού το δρόμο θα σε φέρει.
 Εσέ ... που στα σκοτάδια γυρνώντας
 τ' απόσκια αναζήτησες του κόσμου
 με πέντε δάκτυλα τανυσμένα
 στις ειμαρμένης τις χορδές.
 Να χρούουν ηδονικά κι επαίσχυντα
 τις γεννήτρες των φρικαλέων ήχων.
 Αυτή η μέρα που περιμένει στη σειρά
 θε να 'ρθει με ιερό βηματισμό.
 Στο βωμό της αλήθειας προσκυνήτρα
 Τα καντήλια θ' ανάψει του χρέους
 Και θα συμπληρώσει στο μυστικό βιβλίο
 τ' όνομα σου. Αινιχτά ...
 Μα ξεκάθαρα για τους μύστες τα στοιχεία σου.
 Όταν γυμνός από κάθε φενάκη
 σταθείς στο φόντο μιας εκδίκησης
 θρεμμένης από τη ρίζα της αδικίας
 ποτισμένης τ' αλάτι της οργής
 την ηδονή του παγωμένου πόνου.

Αυτή η μέρα θα σε γεννήσει
 και στου χαμού το δρόμο θα σε φέρει.
 Όταν οι δείκτες γυρίσουν, θα πλησιάσει Ιέρεια
 για το μέγα μυστήριο της ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

ΣΤΗ ΓΙΑΝΝΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΝΙΚΟ

Θα βάλω το λευκό το ένδυμα
Ως ταιριάζει στο φόντο της νύχτας
Να μαζεύει στις πτυχές το φως της σελήνης.
Θα 'ρθω στην τροχιά μιας διαθλασμένης φεγγαραχτίδας
Μια χούφτα αστέρια —αντίδωρο στο κάλεσμα.
Θα είμαι εκεί «εν Θεάτρω Αβούρη»
Όταν το φεγγάρι θα δρασκελίσει το Σχοπό
Και θα ανοίξει αρωματώδη την αγκαλιά στον Κάμπο
Πλατύστερνο και λευκοφωτισμένο
Θα τραγουδήσω με τη φωνή σου.
Βαθιά, λαγγεμένα, σιγά...
Κι οι γρύλοι θ' αποχρύνονται
Ερωτικοί συλλειτουργοί του μυστηρίου της Ζωής
Κι αν σου φανεί πως μια σκιά λευκή
άστραψε στην ανταύγεια του φωτός
Κάτω από της ελιάς το ασημοφύλλωμα
Μίλησέ της.
Θα σου απαντήσω...

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΝΙΚΗΤΕΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ

- Οι σκιές σου διαδοχικά καθρεφτίζονται
στο τζάμι του παραθύρου.
I. Σβήνεις το φως
οι πόθοι σ' εγκαταλείπουν
βλέπεις τους κεραυνούς
ξάγρυπνος στον ατέλειωτο χειμώνα.

- Τα περιγράμματα χάθηκαν
II. η ηρεμία απλώθηκε
στην παγωμένη λίμνη·
αιχμάλωτοι δεν υπάρχουν.

ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ

- Τα σώματα αργοστρέφονται
στις προσκλήσεις του ήλιου.
I. Στο χρώμα των φύλλων
καθρεφτίζονται τα όνειρά μας.

II. Στον κόκκινο ορίζοντα
τον ήρεμο παφλασμό των αισθημάτων
διασχίζουν οι σκιές.

ΓΡΑΦΕΣ

Στάδι

διαυγές κρασί του ταξιδιάρη

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Αν κοιμίζεις τους πόθους σου με φως
η νύχτα θα τους σβήσει

Ξέχασες το νερό
στους σχιστόλιθους της ψυχής σου

Ψίθυροι - φλόγες κεριών
σάρκα αναστάσιμη
αιώνια κραυγή της άνοιξης
στον λευκό εφησυχασμό.

Λιμνούλες βροχής
αποσπάσματα χαμένων ποιημάτων.

Καλαμιές κρύψετε
τη γύμνια των σπιτιών

Βράχια —σκουριασμένα αγάλματα

Το φεγγάρι κρυμμένο
πίσω απ' τα πεύκα
η ψυχή αγωνιά.

ΘΡΥΨΑΛΑ ΦΩΤΙΑΣ

Ακίνητη
συντρόφευες πόρτες - χοάνες
στις ακάνθινες μνήμες ψυχοραγούσες
με τις σιωπές να ξεχύνονται
στα είδωλα του φωτός
πτυχές της φωτογραφίας
του πρώτου αγκαλιάσματος
στο βιαστικό γνώρισμα του ιδρώτα
το δικαίωμα της μιας φορές
θρύψαλα φωτιάς.

ΤΖΙΛΙΑΝΟΣ ΜΑΚΗΣ

ΔΕΝ ΒΛΕΠΕΙΣ ΓΕΡΟΝΤΕΣ

Ποτέ μη δείξεις κόπωση σ' αυτή τη Γη,
μήτε ποτέ σου να τολμήσεις να γεράσεις.
Η Αμερική σε θέλει για παραγωγή
και τον ρυθμό τον απαιτητικό αν χάσεις,

θα σε πατήσει η μηχανή που επιτηρείς
και που με ζήλο υπηρέτησες για χρόνια...
Μά, κι αν γεράσεις, απ' τον γιο σου θα βρεθείς
σε γεροντοκομείο με βίζιτες τα 'γγόνια. . .

Μ' ευαισθησίες και συναισθηματισμούς
το σύστημα τους γέροντες δεν τους φροντίζει.
Γι' αυτό δεν βλέπεις γέροντες στους Αμερικανούς·
οι πιο πολλοί πεθαίνουν νέοι, ή τους φοβίζει
η Ιδέα της εγκατάλειψης, κι έτσι, με μάσκα νιου
δουλεύουν απ' ανάγκη μέχρι πεθαμού!

N. Y. Μάρτης 1975

ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

Αυτό το πρόσωπο δεν ξεφλουδίζεται εύκολα: .

Ρυάκι έχει γίνει η ματιά

(κι ανηφορίζει μες στον άνεμο,

ρουφήχτρα

η ακοή

(σκληραίνει απ' τους χρωματισμούς,

τη γλώσσα έχει κάμει τούμπανο η αγευσία των ήχων,

καψάλισε η αφή τις κουτσές αποστάσεις της υγρασίας,

μπήχτηκε σα φελός μια δέσμη μυρωδιών

(στη σήραγγα της μύτης,

καθώς αυτό το πρόσωπο το κατοικεί μια τρέλα,

Άφωνο κι αβλέφαρο ακινητεί (

(μέσα στην άγευστη λιακάδα των στοιχείων

κι αρρωστημένη η αίσθηση δεν ψηλαφεί τον πόνο

καθώς η ανάσα πάγωσε στις ερημιές του νου. . .

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΛΗΜΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Μες στη μαρμάρινη αρετή της ακινησίας,
 (το πρόσωπο έχει στεγάσει τη λιποψυχία,
 έχει στο θάνατο σφηνώσει τον πόνο,
 και τον ασφυκτικό εγλωβισμό στην προσδοκία.
 Αυτό το πρόσωπο είναι πανδωρικό κουτί,
 κι άσωμο στέκεται μέσα στη χλόη
 να τυραννεί τις διαστάσεις της βαρύτητας
 στην απραξία της γνώσης.

Αυτό το πρόσωπο
 (ξεφεύγει από την τρέλα των αισθήσεων
 και χωρίς πάθη δεν ξεφλουδίζεται εύκολα
 μες στη ροή της περισυλλογής και σωφροσύνης,

Αυτό το μαρμάρινο πρόσωπο έχει τη δική του σοφία,
 ξέρει να καρτερεί,
 βουβό κι άθρησκο ξέρει την υπομονή της αλήθειας
 κι ονειρεύεται σαν ύπαρξη μέσα στο φως
 ξέροντας πως ο Έλληνας δεν διαμελίζεται στον αιώνα!

Ο Α.Ι.-ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΣΤΟ ΧΑΡΛΕΜ

Σκληροδουλέψαν οι πατέρες μας να φτιάξουν
 στο Χάρλεμ τ' Αϊ-Γεράσιμου την εκκλησία
 κι εκεί την πίστη καγχελόφραξαν μ' άγια
 υπομονή, τα όσιά τους να διαφυλάξουν.

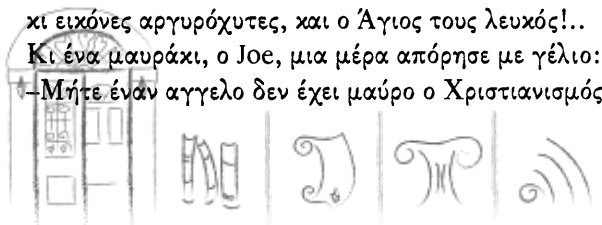
Το υπόγειο νοίκιασαν καλά σ' ένα σχολείο,
 σπανιόλικο και μαύρο, για τις καθημερινές
 –να μετριάσουν τα έξοδα– αλλά τις Κυριακές
 με σταυροκόπι, εράνους και κεριά υμνούν το Θείο!

Εργοδοτήθηκε γέρος καλλίφωνος παπάς·
 τα ξώφυλλα χρυσά και σκαλιστά 'ναι στο Βαγγέλιο·
 λευκόξανθοι άγγελοι φρουρά 'ναι κάθε Παναγιάς,

κι εικόνες αργυρόχυτες, και ο Άγιος τους λευκός!..
 Κι ένα μαυράκι, ο Ιοε, μια μέρα απόρησε με γέλιο:
 –Μήτε έναν άγγελο δεν έχει μαύρο ο Χριστιανισμός;

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Ο ΑΡΙΘΜΟΣ

Για την Άννα

“O come out of it,
O come out of it,, my Soul thou art not fit
for this vile traffic-house, where day by day
Wisdom and reverence are old at mart.”

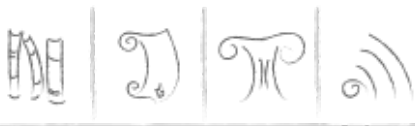
Oscar Wilde: Eleutheria
Theoretikos

Δεν κυνηγούμε πια χίμαιρες! Τώρα
είναι η ανθρώπινη καρδιά μια μηχανή
μ’ ένα αριθμό στο Social Security
από την γέννηση μέχρι και την ταφή!

Ο Αμερικάνικος πολιτισμός
δεν σέβεται τίποτε. Με το χρήμα
μετριοούνται όλα. Κι ο άνθρωπος είν’ αριθμός
χωρίς συνείδηση κι ανήθικα ρηχός.

Στη Νέα Ύορκη πάντα πρέπει νά κερδοσκοπείς.
Τι δείχνεις είσαι! Κι ό,τι σκέφτεσαι ή μιλείς
ή φίλους κάνεις, κέρδος να ’χεις να κοιτάς.

Παντρεύεσ’ άλλον αριθμό κι οι δυο γεννούν
έναν τρίτον! „. Κι όταν πεθάνεις, μη ξεχνάς
πως και τους νεκροθάφτες τους φιλοδωρούν!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΤΡΟΜΠΕΤΑ, ΜΑΡΙΑΝΤΖΕΛΑ, μαθήτρια Α΄ Τάξης Ενιαίου Λυκείου Λη-
ξουσίου

ΤΡΕΧΩ

Τρέχω. Τρέχω να προλάβω τι;
Τρέχω να προλάβω το λεωφορείο της ζωής.
Μα έτσι χάνω την ίδια τη ζωή!

Ω! Τι ειρωνεία,
αιχμαλωτισμένη στα όρια που ορίζει ο χρόνος,
προσπαθώ να βγω απ' τη φυλακή που η ίδια όρισα!

Δεν ξέρω, δεν μπορώ να φανταστώ έναν κόσμο
χωρίς χρονόμετρο, χωρίς τρέξιμο, χωρίς άγχος.
Ίσως φταίει η ανικανότητα της φαντασίας μου...

Ίσως αυτή η ανικανότητα
μας χωρίζει απ' την τελειότητα...

ΕΙΣΑΙ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ.

Αν κοιτάξεις γύρω σου
ο κόσμος σου φαίνεται,
άγνωστος, απρόσιτος
και απέραντος...
Κι όμως βαθιά μέσα σου
τα γνωρίζεις όλα.
Αν ψάξεις, θα καταλάβεις ...
Η σοφία της φύσης είναι συγκεντρωμένη πάνω σου'.

Είσαι το αγαπημένο παιδί του σύμπαντος.

Κοίταξε στην ψυχή σου,
θα βρεις τις απαντήσεις στα διλήμματά σου.
Γνωρίσου με τον εαυτό σου,
θα μάθεις τα μυστικά της φύσης.

Δεν είναι δύσκολο να βρεις

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

τη σοφία και την αλήθεια μέσα σου.
Το δύσκολο είναι
να δαμάσεις τις αμφιβολίες σου για σένα.
Γι' αυτό να θυμάσαι ότι:
Είσαι η φωτίτσα από το τζάκι
που ζεσταίνει τις καρδιές
των γυρω σου.

Είσαι το πιο όμορφο λουλούδι
που ανοίγει τα πέταλά του στον ήλιο.
Είσαι η πιο δροσερή σταγόνα
της καλοκαιρινής βροχής.

Είσαι το αγαπημένο παιδί του Σύμπαντος!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Β' ΘΕΑΤΡΟ

ΤΙΛΙΑΝΟΣ ΜΑΚΗΣ

ΕΞΟΔΟΣ ΣΤΟ ΠΛΗΘΟΣ

ΠΡΑΞΗ ΠΡΩΤΗ

(Σκοτάδι στη σκηνή. Ονερικό φως στο θέατρο. Θόρυβοι, χαμπανίσματα, ψαλτικά, «Κύριε ελέησον», βλαστήμιες και καταλήγει σε επιβλητική μουσική. Όλη η πράξη μοιάζει με όνειρο. Η MANA δια του ακροατηρίου βαδίζει προς τη σκηνή, αργά, με στασήματα, και απαγγέλλει τον τραγικό πρόλογο. Κρατεί ψηλά, πάνω από το σώμα της, με τα δυο χέρια της, ένα κεφάλι -υποτίθεται το δικό της που έχει τρύπες- μάτια, μύτη, αφτιά και στόμα. Μέσω των ανοιγμάτων φαίνεται ένα αναμμένο κερί ή φως. Η MANA μιλεί, βαδίζει αργά και διασχίζει το ακροατήριο προς τη σκηνή. Με κατάλληλο ρούχο έχει σκεπάσει το δικό της κεφάλι, ώστε το σώμα της να έχει προεκταθεί προς τα επάνω και το κεφάλι που μεταφέρει να φαίνεται σαν δικό της. Χέρια ψεύτικα μπορεί ή όχι να κρέμονται στο πλάι. Μπορεί κατ' άλλον τρόπο, το κεφάλι να μεταφέρεται χωρίς να σκεπαστεί το πραγματικό, ή όπως εξυπηρετεί, κατά περίπτωση. Η μάνα εισέρχεται από το ακροατήριο με έξαρση και τραγική υποβλητικότητα).

MANA: Τραγικό,
                   τραγικό πάντα,
                           έρχεται στ' όνειρο
 κι επανέρχεται,
                   πάλι και πάλι
                           από το κεφάλι
 που κουβαλώ τις νύχτες μου
                           πάνω στους ανθρώπινους ώμους.

Γυναίκα πάλι και πάλι
 επιφορτισμένη την αιωνιότητα
                   με την ενέργεια της γνώσης,
 μεταφέρω αυτό το κεφάλι
                   και βόγκω σιωπηλά.

Γυναίκα, τα καυτά πάθη
                   σαν κερί
                           φωτίζουν αμυδρά,
 λάμπουν, σαν κερί, σαν φως,
                   μέσα από τις τρύπες
 των ματιών,
                   των ρουθουνιών, και του στόματος.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Το κερί δεν λαμπυρίζει
 μέσα από τ' αυτιά.
 'Το κερί είναι άορατο. Γιατί;
 Κι είναι όνειρο!
 Πώς αδικείται αυτή η αίσθηση της ακοής μέσα στ' όνειρο
 Κι εγώ δεν ακούω (δυνατότερα) δεν ακούω
 μόνο αισθάνομαι τον φόβο,
 φοβάμαι, ναι, φοβάμαι...
 Πού οδηγούμαι; Πού; Πού; (Παύση)

Υποκρίνομαι τη δυνατή!
 Είμαι όμως;
 Κι αυτός ο φόβος διάχυτος γύρω μου με συντρίβει,
 δεν τον ακούω, μόνο τον διαισθάνομαι.
 (Παύση)

Κι όταν δεν ακούς πατημασιές
 μέσα στο σκοτάδι του σύμπαντος,
 οι εκρήξεις του φόβου σου έρχονται ξαφνικές
 τα πάθη είναι ηφαίστεια στο σώμα,
 κι η ανθρώπινη κοινωνική αρετή πνιγερή,
 θανατηφόρα,
 θανατηφόρα...

Τι τις θέλουμε τις κοινωνικές αρετές; (Αυστηρά)
 Πάψε, είσαι γυναίκα!

Πάψε, δεν σου πρέπει ν' αντιγνωμείς. Πάψε.
 Πόσο ρηχαίνουν τον άνθρωπο οι φόβοι ταυ!
 Πόσο αμβλύνει τ' όνειρο την αρετή μου! (Παύση)

Είμαι ιδιοπαθής μέσα στο μεσαίωνα μιας ανταρσίας
 κι ιερομνήμονας!
 σ' ό,τι πρέπει να διαφυλάξω.

Έχω τη γνώση σα μια λιχνόπολη πλατιά,
 κι έχω τη βούληση υποταγμένη
 μέσα στην κοινωνική λεφτεριά
 και τις μεταφέρω μές σ' αυτό, το τραγικό κεφάλι,
 γυναίκα, μάννα, ηθικολογημένος άνθρωπος,
 μες στον λαβύρινθο του όχλου.

Μαθητιώ και λογοπαικτώ τώρα
 μέσα σε λογοδαίδαλες διαταραχές.

Πού βρίσκομαι;
 Μέσα σε μισόξενες αρετές
 με υποσυνειδησιακά υπεραυξήματα.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Υπνομαχώ!

με τις υποθωπίες του πόνου,
χωρίς ημιμόνιμες ευαισθησίες
(Παύση)

Αλλά μ' έχουν διδάξει να υπομένω, είμαι γυναίκα,
κι είναι βαρύ το κεφάλι που μεταφέρω
κι οι νόμοι των αρετών μου

είναι λιθοβολήματα στην ψυχή μου.

(Αν το προηγούμενο κομμάτι έχει ειπωθεί με megάφωνο ή μαγνητόφωνο, εδώ εμφανίζεται η ηθοποιός στο τέλος του ακροατηρίου).

Μοιάζω σαν αιωνόβια κι απέθαντη, εγώ,
μια γυναίκα,
γυναίκα, ηθικολογημένη σάρκα!

(Μιλάει γρήγορα)

Μεταναδεύω μέσα στην τρέλα,
είμαι άνθρωπος μέσα στην τρέλα,

είμαι τρελή, είμαι γυναίκα,
πρέπει, είμαι γυναίκα, πρέπει, είμαι στοιχειό,
πρέπει, είμαι η γη, πρέπει, πρέπει, είμαι η μήτρα,
πρέπει ν' αντέχω! Γυναίκα!

(Φιλοσοφικά μετά από παύση)

Είναι πολύ πολύ ανθρώπινο
να φοβάται κανείς!

Ο φόβος είναι αρχαίος, κι η τρέλα συνοδοιπόρα.

Ο φόβος είναι νέος κι αθάνατος
με τις αισθήσεις της ψυχής...

Και φυλακίστηκα υπνοψυχίτης
σήμερα, αύριο, πάντοτε

Υπνοψυχίτης με διαταραχές θεσμοφύλακα:
γυναίκα!

Υπνοψυχίτης με διαταραχές θεσμοφύλακα:
γυναίκα,

με συνειδησιακή λογοπάθεια
μέσα σ' αυτό τ' όνειρό μου,
μέσα σ' αυτό το φορτισμένο κεφάλι!

(Η ΜΑΝΑ έχει φτάσει στο κέντρο της σκηνής, γυρίζει προς το ακροατήριο. Σηκώνει ψηλά το μεταφερόμενο κεφάλι)

Το Τραγικό πρόσωπο είμαι εγώ - κοιτάχτε!
εγώ η γυναίκα!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

μου δώσετε αυτό τα κεφάλι
 Και το επιφορτίστηκα,
 ιδέτε αυτό το βάρος, ιδέτε το κεφάλι,
 το κεφάλι
 που πρέπει να διαφυλάξω για σας,
 ωραίο, σεμνό, περίκαλο, θρήσκο,
 με μιαν αναλαμπή φωτός μέσα του,
 την επίγνωση,
 και την γνώση
 και τη θυλική αρετή της γυναίκας
 με την υπέργεια λογικοκρατία
 της κοινωνικής σας συνάθροισης, άνθρωποι.
 Κοιτάχτε εμέ στο κεφάλι που μου φορέσετε:
 (το σηκώνει ψηλά)
 Τώρα υπεραυξάνομαι,
 αλλά πολύ συχνά
 (Κατεβάζει το κεφάλι στο πάτωμα)
 συντριβόμαι,
 σωριάζομαι πάνω στη γη (σηκωνόμενη)
 Πονώ, πονώ, και δεν μπορώ να φωνάξω.

Είμαι γυναίκα ή ονειρεύομαι;
 Οι αισθήσεις μου καίγονται
 μες στην εμπειρική αρετή σας!
 Υπνοβατώ,
 Μεταλλοιώνομαι
 μ' αυτό το φτιαχτό κεφάλι
 στη μοναχοπαρθενία της αρετής σας!

Νόμοι παντού, και φοβάμαι.
 Νόμοι παντού για να τους φοβάμαι
 Αφύσικοι νόμοι για τη φύση της αιδούς μου!
 Η ασφάλειά σας είναι η νομική προστασία μου!
 Διάχυτος είναι ο φόβος
 έξω από το ομιλητικό μου όνειρο...

Κι όλα φέγγουν και χροταλούν μέσα σ' αυτό το κεφάλι,
 στο κεφάλι που μεταφέρω όπως το 'χετε φτιάξει.
 Δεν είναι τραγικό ακόμα και σι' όνειρο;

Τα μάτια του κλαίνει, η καρδιά του κλαίει,
 κλαίω κι εγώ μαζί του, κι ας μην είναι δικό μου,
 η γυναικεία σάρκα μου σφαδάζει με τη λογική του.
 Όχι, όχι, αυτό το κεφάλι δεν είναι δικό μου.

Μου το φορέσετε να το μεταφέρω,
αυτό το κεφάλι είναι οδυνηρό, βαρύ, αντροφτιαγμένο.

Θα σας το επιστρέψω τώρα,

θα το σπρώξω στα πόδια σας,

Σας ρίχνω αυτό το μισητό κεφάλι πίσω σε σας
στα πόδια σας

στα πόδια σας, στα πόδια σας, είναι δικός σας.

Πάρτε το πίσω, το κουβαλώ αθέλητα, με πνίγει,

«Ο θάνατος λοισθιος ιατρός κακών».

Ναι πάρτε το πίσω

θα το σπρώξω στα πόδια σας

με το φως του, το κεράκι μου,

με τις αισθήσεις μου

με το ζωντανό γυναικείο φόβο.

(Κοντοστέχει στην κίνηση)

Διστάζω; Όχι...

Οι κακοδαιμονίες στα όνειρα συγχύζουν.

Μια στιγμή ακόμη: Έχουν και τα! όνειρα στιγμές!

Ξέρω. Είμαι μπροστά σας, με βλέπετε,

εσείς, είστε ένας άφωνος κοινωνικός όχλος.

Δεν έχω επιλογές (φωνάζει) ακούτε;

Οι αρετές μου είναι δημιούργημα.

Η υποταγή κάνει αλύτρωτη την ψυχή.

Ο κοινωνικός φόβος είναι δημιούργημα,

στη βιωματική συνείδηση, σήμερα πνίγομαι.

Μα, κι οι αρετές στα όνειρα συγχύζουν:

Σέβεστε την υπακοή μου,

τιμώ τους νόμους σας...

Είμαι γυναίκα (Άγρια)

Όχι, είμαι άνθρωπος!

Και τώρα συγχύζομαι μ' αυτό το τραγικό προσωπείο,

έχει μέσα ένα ηθικόλογημένο μυαλό

το κεφάλι είναι ξένο

κι άθελά μου το μεταφέρω.

Τώρα που θα σας το επιστρέψω, ναι,

θα 'ναι δικό σας,

κρατήστε το, εγώ γίνουμαι ελεύθερη,

μεταβάλλομαι σε άνθρωπο, δεν είμαι μόνο γυναίκα.

Το κεφάλι που μεταφέρω, χωρίς εμέ, είναι νεκρό,

(καγχάζει)

νεκρό, νεκρό, νεκρό...

Η πληγωμένη θηλυκότητα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

δεν βρίσκει δικαίωση στην κοινωνική αρετή.
 Πάρτε πίσω το κεφάλι που μου φορέσατε,
 έτσι, εδώ, τώρα, νιώθω ελεύθερη, χωρίς τους νόμους σας,
 νιώθω δικαιωμένος άνθρωπος
 (πισωβαδίζει στη σκηνή και κυλάει το κεφάλι κάθετα στη σκηνή, έτσι ώστε να πέ-
 σει στα πρώτα καθίσματα του ακροατηρίου, φωνάζοντας)
 Πάρτε πίσω το κεφάλι, είμαι ελεύθερη!
 (κι ενώ το κεφάλι κυλάει, αυτή βαδίζει από το πίσω μέρος της σκηνής ακολουθώ-
 ντας το, προς το κέντρο μπροστά, αργά κι επιβλητικά, λέγει)

Προσδοκώ
 Ανάσταση
 απ' το μηδέν

(Αρχίζει απαλή μουσική ανάλογη)

Μακροφυχώ
 στην ονειρική ουτοπία
 επαναστατημένος Υπνοφυχίτης!

(Η μουσική μεταβάλλεται σε δυνατούς θορύβους, φωνές της πόλης, βλαστήμιες, φαλμωδία, «Κύριε ελέησον», χαμπανίσματα κτλ. και ξαφνικά κι απότομα στα-
 ματάει, ακολουθεί μεγάλη παύση στο σκοτάδι. Η ΜΑΝΑ, αν είχε σκεπάσει το
 κεφάλι και το σώμα, αφαιρεί τα ενδύματα κι είναι έτοιμη για τη Β' Πράξη με το
 άνοιγμα των φώτων).

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ΒΙΚΥ

KONTRES

Η αλάνα της Σεβαστής, ένα τεράστιο ολοστρόγγυλο αλώνι, κόλλαγε στον τοίχο του σπιτιού, ακριβώς κάτω απ' το παράθυρο του υπνοδωματίου μου. Τι τράβαγα κάθε απόγευμα κι αργά το βράδυ δεν περιγράφεται. Κάθε λογής μηχανόβιοι μαζεύονταν εκεί να κάνουν τις σουζές τους, τις κόντρες τους ή να μάθουν τα τερτίπια της μηχανής. Ευτυχώς, τα μεσημέρια ησύχαζαν, κι εύρισχα την ευκαιρία να κοιμηθώ συμπληρώνοντας έτσι τον βραδινό μου ολιγόωρο ύπνο. Δεν ξέρω τι μ' έκανε να τους ανέχομαι και να τους χαζεύω, εγώ που λάτρευα την ησυχία -γι' αυτό άλλωστε είχα διαλέξει το απομονωμένο σπίτι-, κάποιες στιγμές ν' αγωνιού για τη ζωή τους κι άλλες να γελώ με τα παθήματά τους. Ποτέ δε σκέφθηκα ότι η αστυνομία θα μπορούσε να τους επιβάλλει τους νόμους της τάξης, να τους υπενθυμίσει τις ώρες κοινής ησυχίας κι όλα τα κοινά και τετριμμένα που εφαρμόζει η Πολιτεία σε τέτοιες περιπτώσεις. Μάλλον είχα βαρεθεί την ερημιά μου και τους έβλεπα σαν συντροφιά. Όταν πρωτοκατοίκησα το σπίτι άκουγα μόνο τα τζιτζικία και τους γρύλους από κάποιες παραπλήσιες ελιές. Υπήρχε κι ένας στενός χωματόδρομος που εξυπηρετούσε το μοναδικό αυτοκίνητο της περιοχής, το δικό μου, και φυσικά τις μηχανές, μέχρι να βρούμε κεντρικότερο δρόμο.

Πριν έρθουν οι μηχανόβιοι έκανα τα βραδάκια κύκλους στην αλάνα μετρώντας και ξαναμετρώντας τα βήματά μου που κατέληγαν πάντα στο βορειότερο σημείο της εκεί που η τσιμεντένια πλάκα, βαλμένη οριζόντια πάνω στο χώμα, έγραφε τα στοιχεία της ιδιοκτητίας « ΣΕΒΑΣΤΗ 1-1-1850 ΕΩΣ 1-1-1951 ». - Αιωνόβια η Σεβαστή μας και Πρωτοχρονιάτικη, έλεγα κάθε φορά και αναρωτιόμουν ποιος κληρονόμησε την αλάνα και τι θα ξεφύτρωνε κάποια μέρα μέσα σ' αυτήν. Μ' ενδιέφερε τόσο πολύ να το μάθω που τελικά το κατάφερα. Ήταν πολλοί οι κληρονόμοι, τόσοι που ποτέ δε θα μπορούσαν να συνεννοηθούν και να την αξιοποιήσουν. Έτσι λοιπόν ουσιαστικά την « κληρονόμησαν » οι μηχανόβιοι και λίγο εγώ.

Κόκκινες, άσπρες, μπλε, κίτρινες, μαύρες, στολισμένες με γούρια, χαϊμαλιά κι ένα σωρό κατρεφτάκια, έκαναν τους γύρους τους οι μηχανές καβαλημένες από αμούστακα αγόρια μα και κορίτσια. Είχα μάθει και ονόματα. Ο Αντώνης ήταν ο πιο μεγάλος, ο δάσκαλός τους, και ο πλέον ριφοκίνδυνος. Τον φανταζόμουν με δέος να τρέχει στις μεγάλες λεωφόρους. Ερχόταν πάντα στην αλάνα με το κορίτσι του, μια μικροκαμωμένη μελαχρινή, τη Σαββούλα. Προσπαθούσε κι αυτή να μάθει φαινόταν αποφασιστική και θαρραλέα -μα τα πράγματα δυσκόλευαν αφού η μηχανή ήταν μεγάλη για τα δεδομένα της. Όταν καθόταν πάνω, τα μαλλιά της ακουμπούσαν στη σέλα και το πάντα λευκό ντύσιμό της φαινόταν να καταβροχθίζεται από την ατέλειωτη μαυρίλα γύρω της. Ο Δημήτρης ήταν κατά κάποιον τρόπο ο αναπληρωτής του Αντώνη. Είχαν την ίδια κοφιά, μόνο που η μηχανή του ήταν κατακόκκινη. Όταν άρχιζαν οι δυο τους τις κόντρες, ούρλιαζαν οι ίδιοι, ούρλιαζαν κι οι μηχανές τους, πήγαινε ο ένας δίπλα κι ο άλλος απ' τη μια άκρη της

αλάνας στην άλλη. Στο τέλος στέκονταν αντιμέτωποι με σουζες. Όλοι οι υπόλοιποι είχαν πολλὰ κόλπα. Ο Νίκος με τον Λάμπη, η Μαρία η χοντρή με τον Λούθηρο (όνομα κι αυτό να σου πετύχει, του 'λεγαν διαρκώς) και ο Στέλιος με τον Ρόκκο το χορευτή. Χορευτή τον είχα μόνη μου ονομάσει, αφού μόλις καβαλούσε τη μηχανή πήγαινε μπρος, πίσω, πλάι με ρυθμούς χορευτικούς. Ήταν η μεγάλη μου συμπάθεια, όπως κι η δίχρωμη μηχανή του, μπλε, κίτρινο και πάλι μπλε.

Στεκόμουνα λοιπόν στο παράθυρο και τους χάζευα. Αυτοί περνούσαν και μου 'γνεφαν φωνάζοντας:

- Χάι, χάι.

- Χάι, απαντούσα κι εγώ περιμένοντας με αγωνία τα νούμερά τους.

Η Σαββούλα με τον Αντώνη κατέφθαναν και το πρωί της Κυριακής. Τα κα-
τάφερνε όλο και καλύτερα. Στο τέλος έκανε και τους γύρους της και τις σουζες της.

- Κοίτα τη Σαββούλα, μουρμούριζα εγώ, ένα τόσο δα σαμιαμίδι να καβαλάει τη μηχανάρα και να τρέχει. Γιατί όχι κι εγώ;

- Αντώνη, θα με μάθεις και μένα, του φώναξα μια μέρα.

- Μόνο μεσημέρια μπορώ, ήταν η απάντησή του.

- Αμέσως μετά τη δουλειά μου, του φώναξα αποχαιρετώντας και τον μεσημεριανό μου ύπνο.

Την άλλη μέρα, τυπικότητας, ήρθε μόνος του, χωρίς τη Σαββούλα. Μ' έβαλε πρώτα πίσω για μια γρήγορη βόλτα, όπως είπε. Η ταχύτητα μου 'κοψε την ανάσα, μα ευτυχώς κατάφερα να το κρύψω.

- Φοβήθηκες; με ρώτησε.

- Όχι, του απάντησα θαρρετά.

- Όποιος φοβάται δε μαθαίνει μηχανή, συνέχισε.

Κι άρχισαν οι ανεξάντλητες προσπάθειες. Τα πόδια σου έτσι, το σώμα σου αλλιώς, σφίγγε την κοιλιά σου για ισορροπία. Τελικά η Σαββούλα είχε μάθει πιο εύκολα από μένα.

- Φοβάσαι, επέμενε ο Αντώνης, παρά τις αντίθετες διαβεβαιώσεις μου, γι' αυτό παιδευόμαστε κι οι δυο.

Μα τελικά τα κατάφερα, δεν θα γινόταν κι αλλιώς με τέτοιο δάσκαλο, να κάνω και τους κύκλους και τις βόλτες μου κι ύστερα τις χόντρες μου με τον Αντώνη, το Δημήτρη και το Ρόκκο το χορευτή. Χάρηκαν όλοι που μια ακόμα κοπέλα έμπαινε στην ομάδα τους.

Ετοιμαζόμουν μάλιστα να πάρω και μηχανή.

- Μόλις γυρίσω απ' τις διακοπές μου θα αγοράσω τη δική σου, Αντώνη, αφού την πουλάς.

Δε θα 'λειπα και πολύ, δεκαπέντε μέρες. Ούτε διευθύνσεις ούτε τηλέφωνα τους ζήτησα ποτέ. Ήμασταν όλοι τα παιδιά της αλάνας.

Έτσι σ' αυτές τις δεκαπέντε μέρες δεν επικοινωνήσα με κανέναν κι επέστρεφα με αγωνία, κάτι που δεν μου είχε ξανασυμβεί. Γύρισα Σάββατο αντί για Κυριακή και τους περίμενα. Δεν φάνηκε κανείς. Ούτε την άλλη μέρα ούτε την παράλλη. Δεν έβλεπα την ώρα καθημερινά να φεύγω από τη δουλειά μου μπας και κάποιος εμφανιζόταν. Αλλά τίποτε.

Το άλλο Σάββατο είδα τη Σαββούλα στη λαϊκή. Φορούσε ολόμαυρα.

-Γεια σου της είπα, άλλαξες χρώμα;

-Γεια σου Μπετίνα, γύρισες; Τώρα φοράω ολόμαυρα. Το λευκό δεν έφερε γούρι. Ξέρεις, σκοτώθηκαν ο Αντώνης κι ο Ρόκκος. Σε κάποια κόντρα, δεν κατάλαβαμε πώς μπλέχτηκαν οι μηχανές και εκσφενδονίστηκαν τα κορμιά τους. Πέθαναν πριν καλά καλά φθάσουν στο νοσοκομείο.

-Πού τους πήγαν; τη ρώτησα φύχραιμα, καθώς ακόμα δεν είχα συνειδητοποιήσει τι είχε συμβεί.

-Θάφτηκαν στα χωριά τους με τις μηχανές συντροφιά, είπε συμπληρώνοντας.

-Κι οι άλλοι; επέμεινα εγώ.

-Σκόρπισαν όλοι. Μόνο εγώ έμεινα, γιατί κατάγομαι από δω. Δεν έχω πού αλλού να πάω

-Να' ρχεςαι καμιά φορά στο σπίτι να τα λέμε, την παρακάλεσα κλαίγοντας.

-Δεν αντέχω να ξαναδω την αλάνα, μου είπε κλαίγοντας κι αυτή.

Μέσα μου τριχυμιά. Ένας απέραντος θυμός γέμιζε το στήθος μου και δεν ήξερα πώς θα ξεσπάσει. Στις κόντρες τους με ό, τι αγαπούσαν ο Ρόκκος και ο Αντώνης έχασαν τη ζωή τους. Λιοντάρι που μούγκριζε είχα γίνει, καθώς στριφογύριζα στην αλάνα. Σε μια τέτοια φοβερή στιγμή αγόρασα την πρώτη μηχανή που βρήκα μπροστά μου κι άρχισα τις σούζες και τις στροφές κάτω απ' το παράθυρό μου. Εκτόνωση, παρηγοριά, ποτέ δεν κατάλαβα γιατί αντέδρασα έτσι.

Αργότερα άρχισα τις κόντρες με φανταστικούς αντιπάλους τα προβλήματά μου. Πρώτα το νεκρό εαυτό μου, ύστερα το Ρόκκο και τον Αντώνη, τις δυσκολίες της δουλειάς και τη μοναξιά μου. Έβγαινα φυσικά νικητής κι ωστόσο μου φαινόταν περίεργο -αυτό το τόσο απλό- αφού μέσα μου όλα είχαν χαθεί, καθώς τίποτε δε θα 'φερνε πίσω το Ρόκκο και τον Αντώνη.

Ένα απόγευμα, στην πρώτη σουζα της ημέρας είδα μια κατάμαυρη μηχανή να καλπάζει προς την αλάνα. Μαύρος - κατάμαυρος κι ο αναβάτης. Πέρασε δίπλα και δεν το πίστευα.

-Μπετίνα, είσαι για κόντρες; μου φώναξε

-Είμαι, της απάντησα σφίγγοντας την καρδιά μου. Κι έπειτα πιο αποφασιστικά:

-Ξεκινάμε, Σαββούλα.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ- ΙΘΑΚΗΣ (2001-2003)

• Το 2001

- Το Μάρτιο προκηρύχθηκε ο λογοτεχνικός διαγωνισμός για τους μαθητές των Γυμνασίων και των Λυκείων των Επτανήσων στα πλαίσια του εορτασμού του έτους Λασκαράτου.
- Το Μάιο ο Σύνδεσμος Φιλολόγων συμμετείχε στον επίσημο εορτασμό της 21ης Μαΐου α) με εκφώνηση του πανηγυρικού της ημέρας από τη φιλόλογο κ. Γαλιατσάτου, έφορο, στην Πλατεία Ριζοσπαστών και β) με ομιλία της κ. Θ. Μαρκάτου, Δρ. Ιστορίας της Τέχνης, στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη Αργοστολίου και θέμα τα αφιερωμένα στους Ριζοσπάστες έργα τέχνης.
- Τον Οκτώβριο ο Σύνδεσμος Φιλολόγων συμμετείχε στον επίσημο εορτασμό της 28ης Οκτωβρίου με εκδήλωση προς τιμήν του Α. Σικελιανού. Στην εκδήλωση μίλησε για το έργο του ποιητή η φιλόλογος κ. Ε. Παπαδάκη.

• Το 2002

- Τον Ιανουάριο ο Σύνδεσμος διοργάνωσε στο Πνευματικό Κέντρο της Ιεράς Μητροπόλεως εκδήλωση προς τιμήν του Α. Παπαδιαμάντη. Στην εκδήλωση μίλησαν για το έργο του Σκιαθίτη συγγραφέα η κ. Α. Γαλιατσάτου, φιλόλογος, ο κ. Η. Τουμασάτος, Δ/ντής Κοργιαλενείου Βιβλιοθήκης, και η κ. Α. Μιχαηλίδη, θεατρολόγος, ενώ θεατρικές ομάδες του 3ου Γυμνασίου Αργοστολίου παρουσίασαν δραματοποιημένα διηγήματα του Παπαδιαμάντη.
- Το Μάρτιο ο κ. Κ. Αθανασάτος, Δρ. Φιλοσοφίας, μίλησε σε εκδήλωση που διοργάνωσε ο Σύνδεσμος στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη για το έργο του ποιητή Α. Εμπειρίκου.
- Τον Απρίλιο κυκλοφόρησε η έκδοση του Συνδέσμου με τα ποιήματα του Π. Κ. Γεωργόπουλου ή Χωριάτη για τον πόλεμο του '40 και την κατοχή. Των ποιημάτων επιμελήθηκε η φιλόλογος κ. Θ. Ζαφειράτου, Γραμματέας του Συνδέσμου.

- Τον Αύγουστο ο πρ. Γεώργιος Μεταλλινός παρουσίασε στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη το θέμα "Η Θεολογική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας"

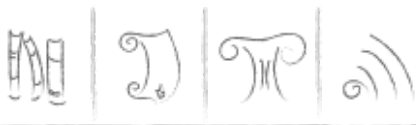
- Τον Οκτώβριο ο Σύνδεσμος διοργάνωσε εκδήλωση στα πλαίσια του εορτασμού της εθνικής επετείου με ομιλητή το φιλόλογο κ. Π. Πετρότο και θέμα "Ο πόλεμος του '40. Εχθροί και φίλοι".

ΠΑΡΕΣΒΑΤΕΙΟΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

1. ΓΑΡΜΠΗΣ Νικόλαος, *Τα Σκύβαλα*, εκ. Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2000
2. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Νίκος, *Ανάβαση*, εκ. Κώδικας, Αθήνα 2002
3. ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΙΘΑΚΗΣ, *Η μετανάστευση στην Ιθάκη (από τον 16ο αι.) και οι επιπτώσεις της στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή του νησιού, Ιθάκη 1994*
4. ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, *Παραδείγματα, Ποιήματα*, σ. 32, εκδ. Περιπλανητής, Αθήνα 2000.
5. ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, *Παράφωνα, Ποιήματα*, σ. 80, εκδ. Ποιήματα των Φίλων, Αθήνα 2001.
6. ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, *Παράθυρα, Ποιήματα*, σ. 128, εκδ. Πανδώρα, Αθήνα 1992.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**